

**T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**1923-1933 YILLARI ARASINDA TÜRK-İTALYAN
İLİŞKİLERİ**

Hazırlayan
PINAR BULUT
2501040420

Tez Danışmanı
PROF. DR. ALİ ARSLAN

İstanbul 2007

ÖZ

1923-1933 YILLARI ARASINDA TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ

PINAR BULUT

1923-1933 yılları arasında Cumhuriyet'in ilk on yılını kapsayan dönem, Cumhuriyet'in belli başlı esaslarının oturtulduğu ve barış esasına dayanan bir dış politikanın oluşturulmaya çalışıldığı bir süreçtir. Bu süreçte istikrarsız bir grafik çizen Türk-İtalyan ilişkileri, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını derinden etkileyen bir meseledir. İlişkilerde sorun yaratan noktaları inceleyerek bu sorunlara getirilen bakış açılarını ortaya koymak ve bu suretle meselenin tahlilini yapmak amacıyla, arşiv vesikaları, düsturlar, zabıt cerideleri ve dönemin gazeteleri gibi birinci el kaynakların yanında, yerli ve yabancı başvuru kaynakları taranmıştır. Bu taramalar sonunda oluşturulan tezimiz, incelediği dönemde, iki ülke arasındaki ilişkilerin tutarsız doğasının Türk dış politikasında yol açtığı yeni yönelimleri gözler önüne sermektedir. Türkiye, bir yandan İtalya ile olumlu ilişkiler kurmaya çalışırken, bir yandan da olası bir İtalyan tehdidine karşı önlem almak için kimi zaman askeri önlemler almış, kimi zaman da bölgesel işbirliklerine yönelmiştir. Neticede, 1923-1933 yılları arasındaki dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki İtalyan tehdidi algılamasının, o dönemin dış politika ekseninin oluşumunu hangi şekillerde etkilediği ortaya çıkarılmıştır.

ABSTRACT

TURKISH-ITALIAN AFFAIRS BETWEEN 1923-1933

PINAR BULUT

It is the ten years period between 1923-1933 that Turkey Republic's principal causes have been determined and have been tried to develop foreign policy relied on peace. Turkey-Italian affairs in this period, which has an unstable graphic, is a matter that has effected Turkish foreign policy. To search the points that makes troubles, exhibit the point of views about these problems and analyse the matter, first hand and second hand sources like archive documents, newspapers or local and foreign books have been researched. This thesis, has exhibited the new perspectives in Turkish foreign policy which has been created by the inconsistent nature of Turkey-Italian affairs. Turkey, when trying to develop positive relations with Italy, sometimes took militarian precautions and sometimes beared to regional collaborations. Concequently, the ways that Turkey's perception of Italy as a threat effected the development of Turkish foreign policy between 1923-1933, have been introduced.

ÖNSÖZ

Türkiye, yaklaşık bin yıldan beri, sahip olduğu fevkalade önemli coğrafi ve stratejik yapısı sebebiyle, daima Avrupa devletlerinin siyasi ve iktisadi ilgilerinin kaynağı olmuş ve bu sebeple hemen hemen dört asır boyunca Türkler, sürekli olarak Avrupa'nın baskısı altında kalmışlardır. Neticede çıkarılan Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Türk toprakları –Mütareke ahkâmına rağmen- işgal edilmiştir. Fakat Türk milleti, kısa bir süre içerisinde teşkilatlanarak Milli Mücadele'yi başlatmış ve iki yıl zarfında Türk İstiklal Harbi'ni tamamlayarak 29 Ekim 1923 tarihinde yeni Türk devletinin ideal rejimini de belirlemiştir.

Modern Türkiye'yi Avrupa'nın medeniyet aleminin merkezindeki ülkeler arasına dahil etmeyi amaçlayan Türkiye Cumhuriyeti, bu amaçla, öncelikli olarak dikkatini sınırları içine vermiş ve yabancı devletlerle ilişkilerinde daha temkinli bir dış politika izlemeyi seçmiştir. Tüm enerjisini gerçekleştirmekte olan devrime ivme kazandırmak için harcayan yönetici kadro, daha esaslı bir dış politika çizgisine sahip olabilmek için içeride güçlü kurumlara ve güçlü bir sisteme ihtiyaç olduğunu düşünerek böyle bir yöntem izlemiştir.

Bu nedenle Türkiye, genel olarak tüm devletlere karşı barışçıl bir tutum sergilemiş, onlarla eşitlik ilkesine dayanan ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye gündeminde en çok yer tutan ülkelerden birisi, belki de en önemlisi İtalya'dır. Yeni bir sistem, yeni bir lider ve mevcut statüye karşı duruşuyla dönemin uluslararası platformunda en çok ilgi çeken devletlerden biri olarak İtalya, iki dünya savaşı arasında Türk dış politikasını etkileyen en önemli ülkelerden birisidir. Tehlikeli bir Akdeniz yayılcılığı peşinde olan İtalyan tehdidi, cumhuriyetin başlangıç yıllarında Türk yöneticilerini endişelendiren, dönem dönem teyakkuza geçiren ve üzerine politik kurgular yapılan bir unsur olarak tarihimizdeki yerini almıştır. Bu

nedenle 1923-1933 yılları arasında Türk dış politikasının amaç ve yöntemlerini çözümlenebilmek için Türk-İtalyan ilişkilerini incelemek aydınlatıcı olacaktır.

Bu amaç doğrultusunda arşiv vesikaları, düsturlar, zabıt cerideleri ve dönemin gazeteleri gibi birinci el kaynakların yanında, yerli ve yabancı başvuru kaynaklarını kullanarak belirlenen tarihte iki ülke ilişkilerinin kendine has yapısını ve gelişmelerini ortaya koymaya çalıştık. Türkiye'nin diğer Avrupa devletleri ile ilişkileri konusunda çok sayıda araştırma bulmak mümkünken Türkiye'nin İtalya ile ilişkilerine yönelik araştırmalarda nicel bir düşüş gözlemlenmekte, özellikle 1923-1933 yıllarını kapsayan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu tez çalışması, bu boşluğun doldurulmasına yönelik faaliyetlerin bir parçası olmayı hedeflemektedir.

“1923-1933 Yılları Aasında Türk-İtalyan İlişkileri” adlı tezimiz, giriş, beş bölüm, sonuç ve ekler kısımlarından oluşmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki ilişkileri anlayabilmek için Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki Türk-İtalyan ilişkilerini anlamının önemi dolayısıyla girişte 1923'e kadar olan dönemdeki gelişmeler ana hatlarıyla ele alınmıştır. Birinci bölümde ele aldığımız tarihler arasında iki ülkenin dış politika hedefleri, esasları ve bunların ikili ilişkilere yansımaları incelenmiştir. İkinci bölümde Türk-İtalyan ilişkilerinde gerginlik dönemi olan 1923-1927 yılları mercek altına alınmış, bu dönemde Türkiye'nin yaşadığı olası bir İtalyan saldırısı endişesi yansıtılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ilişkilerde yumuşama devresi olan 1927-1930 dönemi konu edilmiş, iki ülke arasındaki barışın yarattığı siyasi ortam ve şartlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölüm, 1930-1933 yılları arasında ülkelerin dış politikalarındaki gelişmeler sonucu ilişkilerin durgunluk dönemine geçişini ve yavaş yavaş tekrar soğumasını ele almaktadır. İlişkilerdeki bozulma, Türk dış politikasının yeni arayışlara girmesini ve uluslararası ilişkilerde bir hareketlilik dönemini getirmiştir. İşte bu bölümde bu ilişkiler üzerinde durulmuştur. Son olarak beşinci bölüm ise 1923-1933 yılları arasında iki ülke arasındaki iktisadi ve kültürel ilişkilere eğilmekte, Türkiye'nin komşu devletlerinden birisiyle geliştirdiği ekonomik ve sosyal ilişkilerin

doğasını tespit etmeye çalışmaktadır. Sonuç, kaynakça ve ekler ile çalışmamız sona ermektedir.

Tezin konusunun belirlenmesinden son noktasının koyulmasına kadar eşsiz yardımlarını ve desteğini esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. Ali Arslan'a, bölümdeki hocalarım Sayın Prof. Dr. Cezmi Eraslan ve Sayın Doç. Dr. Halil Bal'a ve çalışmalarımındaki yardımları nedeniyle Sayın Dr. Mustafa Küçük'e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	xv

GİRİŞ	1
OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE DIŞ POLİTİKANIN GELİŞİMİ.....	1
A. OLAYLARLA TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ.....	2
1. Trablusgarp Savaşı.....	2
2. Balkan Savaşları.....	4
3. Birinci Dünya Savaşı	4
a. İtalya'nın Savaşa Girmesi	5
b. I. Dünya Savaşı'nın Sonunda Türk-İtalyan İlişkileri ve Mondros Mütarekesi.....	6
c. Mondros Mütarekesi'nden Sonra Türk-İtalyan İşgalleri.....	7
B. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ	8
C. TBMM DÖNEMİNDE TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ.....	10
1. Sevr Antlaşması	10
2. Londra Konferansı ve Bekir Sami Bey-Kont Sforza Antlaşması	11
3. İlişkilerde Gerginlik Dönemi ve Antalya'nın Tahliye Edilmesi	13
4. İki Ülke Arasındaki Ticari İlişkiler.....	15
5. Zafere Doğru Türk-İtalyan İlişkileri	17
D. 1923-1933 YILLARINDA ÜLKELERİN GENEL DURUMLARI	18
1. 1923-1933 Yılları Arasında İtalya'daki Ekonomik ve Siyasal Manzara	18

a.	Mussolini İktidarına Kadar İtalya	18
b.	Mussolini Döneminde İtalya'nın Siyasi Durumu	20
c.	İtalya'nın Ekonomik Durumu	22
2.	1923-1933 Yılları Arasında Türkiye'deki Ekonomik ve Siyasal Manzara.....	24
a.	Çok Partili Hayata Geçiş.....	25
b.	Türkiye'nin Ekonomik Durumu.....	27

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN 1933 YILINA KADAR TÜRKİYE VE İTALYA'DA REJİMLER.....	29
A. 1923-1933 YILLARI ARASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI	30
1. Dış Politikanın Amaç ve İlkeleri.....	30
a. Tam Bağımsızlık ve Milli Siyaset	30
b. İç Politikada Yapılacak Düzenlemeler	31
c. Hukuka Bağlılık	31
d. Eşitlik ve Saygınlık	32
e. Uluslararası İttifaklar ve İşbirliği	32
B. 1923-1933 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'NİN YABANCI DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ	35
a. Türk-İngiliz İlişkileri.....	35
b. Türk-Yunan İlişkileri	37
c. Türk- Fransız İlişkileri	38
d. Türkiye'nin Balkan Devletleri ile İlişkileri.....	39
e. Türk-Sovyet İlişkileri.....	40
f. Türkiye'nin Doğu Devletleri ile İlişkileri	42
C. 1923-1933 YILLARI ARASINDA İTALYA'NIN DIŞ POLİTİKASI.....	43
1. Mussolini Dönemi Öncesinde İtalya'nın Dış Politikası	43
2. Mussolini Döneminde İtalya'nın Dış Politikası	44
a. Mussolini İktidarının İlk Yılları ve İç Politika Odaklı Dış Politika.....	44

b. Geleneksel Sömürgeciliğe Dönüş ve Revizyonizm	46
D. 1923-1933 YILLARI ARASINDA İTALYA'NIN YABANCI	
DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ	47
a. İngiltere ve Fransa ile İlişkiler	48
b. Yunanistan ile İlişkiler	49
c. Diğer Balkan Devletleri ile İlişkiler	50
d. Gerilen İlişkiler ve Saldırılan Dış Politika	51

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-İTALYAN SİYASİ İLİŞKİLERİNDE GERGİNLİK DÖNEMİ	
(1923-1927)	53
A. İTALYA'NIN YENİ TÜRKİYE'YE KARŞI TUTUMU	54
1. Lozan Barış Konferansı'nda İtalyanlar	54
a. Kapitülasyonlar Meselesi	56
b. Adalar Meselesi	57
c. Okullar, Yabancı Şirketler ve Kabotaj Meseleleri	61
d. Lozan Antlaşması Esnasında İtalyanların Türkiye'ye Bakış Açıları	61
e. Lozan Antlaşması Esnasında Türkiye'nin İtalya'ya Bakış Açısı	64
f. Lozan Antlaşması'nın İmzalanması	65
B. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İTALYAN GÖLGESİ	67
1. İtalya'nın Saldırılan Dış Politikasının Türkiye'ye Etkileri	67
a. İtalyanların Yunanistan'ın Korfu Adası'nı İşgali	67
b. Avrupa'nın İşgale Tepkisi	68
c. İtalya-Yugoslavya Gerginliği	69
d. Yunanistan ve Yugoslavya Olaylarının Türk- İtalyan İlişkilerine	
Yansımaları	70
2. 1924 Yılına Gelindiğinde Türk-İtalyan İlişkileri	72
a. Lozan Antlaşması'nın Tasdiki ve İtalyan Sefiri Montagna'nın	

İstanbul Ziyareti	72
b. İki Ülke Arasındaki İlk Diplomatik Kriz	76
(1) İtalya'nın Sicilya'ya Asker Çıkarması	76
(2) İtalya'nın Rodos'a Asker Çıkarması	78
(3) Kriz Sona Eriyor.....	79
C. SALDIRGANLAŞAN İTALYAN DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE	
ETKİLERİ.....	83
1. İtalya'nın Akdeniz Politikası'nın Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi	83
a. 1920'li Yılların Ortalarında İtalya'nın Akdeniz Politikası	83
b. İtalyan Vekili Pedrazzi'nin Yarattığı Gerginlik.....	85
c. Atatürk'ün İtalya'ya Bakışı.....	91
d. Lokarno Paktı.....	92
e. İtalya'nın Akdeniz Yayılmacılığının Basındaki Yansımaları	94
(1) İtalyan Yetkililerinin Açıklamaları.....	94
(2) Mussolini'nin Libya Ziyareti ve Tehditkar Demeçleri.....	97
2. İtalya'nın Orta Doğu Politikasının Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi	100
a. Musul Meselesinin Türkiye'nin Dış Politikasındaki Yeri	100
b. İtalya'nın Musul Meselesi Dolayısıyla İzlediği Orta Doğu Politikası....	101
3. İtalya'nın Balkanlar Politikasının Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi.....	103
a. İtalya-Arnavutluk İlişkileri.....	103
b. İtalya'nın Balkanlar'daki Faaliyetlerinin Türkiye'deki Yansımaları.....	105
4. Türk-İtalyan Konsolosluk Muahedenamesi	107

III. BÖLÜM

TÜRK-İTALYAN SİYASİ İLİŞKİLERİNDE YUMUŞAMA DÖNEMİ	
(1927-1930)	110
A. TÜRKİYE-İTALYA TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE YARGISAL	
ÇÖZÜM ANTLAŞMASI'NIN İMZALANMASI.....	111
1. İlişkilerde Bir Dönüm Noktası Olarak 1927 Yılı.....	111

a.	İtalya'nın Türkiye'ye Karşı Tutumunun Değişmesi	111
b.	Karasularının Tahdidi Meselesi	115
2.	Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması	116
a.	Milano Görüşmeleri	116
b.	Antlaşmanın İmzalanması	118
B.	TARAFSIZLIK ANTLAŞMASI'DAN SONRA TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ	120
1.	Ülkelerin Antlaşmaya Bakış Açılıarı	120
a.	Antlaşma Sonrasında İtalya'da Yapılan Değerlendirmeler	120
b.	Antlaşma Sonrasında Türkiye'de Yapılan Değerlendirmeler	122
c.	Türkiye ile İtalya Arasında İmzalanan İade-i Mücrimin Muahedenamesi	126
2.	İtalya'nın Türkiye-Yunanistan İlişkilerindeki Rolü	127
a.	Türkiye-Yunanistan Müzakereleri	127
b.	İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dino Grandi'nin Türkiye Seyahati	129
c.	Grandi'nin İtalyan Dış Politikasındaki Rolü ve Önemi	129
C.	İLİŞKİLERDE GÖRECELİ BARIŞ DÖNEMİ	130
1.	Devlet Adamlarının Ziyaretleri	130
2.	Dönemin Uluslararası Gelişmeleri Işığında Türk-İtalyan İlişkileri	134
a.	Silahsızlanma Meselesi	134
b.	Silahsızlanma Konferansı'nda Türkiye'nin Durumu	138
c.	Avrupa Birliği Fikrinin Ortaya Atılması	140
3.	Tevfik Rüştü Bey'in Roma Ziyareti	141

IV. BÖLÜM

TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİNDE DURAKLAMA DÖNEMİ (1930-1933)	144
A. FARKLI EKSENLERDE GELİŞEN DIŞ POLİTİKALAR	145
1. İtalyan Dış Politikasındaki Gelişmeler-Mussolini'nin Savaş Kehanetleri	145
2. Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler	147

a.	Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girmesi	147
b.	Türkiye'nin Balkan Devletleri ile Münasebetleri	149
c.	Balkan Paktı'nın Kurulması.....	150
3.	Türk-İtalyan İlişkilerinde Kısa Bir Gerginlik Dönemi.....	154
a.	Adalar Meselesi.....	154
b.	Anadolu Kıyısı ile Meis Adası Arasında Karasularının Sınırlandırılması Antlaşması	156
B.	İLİŞKİLERDE GİZLİ GERGİNLİĞİN BAŞLANGICI.....	159
1.	Gerginliğin Başlangıcı Olarak 1932 Yılı	159
a.	Türkiye'nin Uluslararası Rolüne İtalya'nın Bakışı.....	159
b.	İsmet Paşa'nın Roma Seyahati.....	160
c.	Dostluk, Uzlaştırma ve Adli Tesviye Antlaşması'nın Uzatılmasına Dair Protokolün İmzalanması	162
2.	İlişkilerde Soğuk Günlere Dönüş.....	165
a.	Faşist İtalya'nın Dış Politikasındaki Değişimin Belirginleşmesi	165
b.	Dörtler Paktı ve Türk-İtalyan İlişkileri	168

V. BÖLÜM

TÜRK-İTALYAN İKTİSADİ VE KÜLTÜREL İLİŞKİLERİ.....	173	
A. İKTİSADİ İLİŞKİLER	174	
1.	Cumhuriyetin Kuruluşu Esnasında Yeni Türkiye'nin İktisadi Yapısı	174
2.	1923-1933 Yılları Arasında Türk Ekonomisindeki Gelişmeler.....	175
a.	Türkiye İktisat Kongresi (İzmir 1923)	175
b.	Ulusal Ekonomiye Geçiş Dönemi.....	176
c.	1929 Dünya Ekonomik Buhranı.....	177
d.	1929 Gümrük Tarifesi.....	178
e.	Osmanlı Borçları	179
f.	Ekonomide Devletçilik Uygulamaları.....	181
3.	Dış Ticaret.....	182

B. TÜRK-İTALYAN TİCARİ İLİŞKİLERİ	184
1. Cumhuriyet Dönemi Ticaretinde İtalya'nın Önemi	184
2. Türk-İtalyan İktisadi İlişkileri	188
a. Tarafların İktisadi İşbirliği İstekleri	188
b. Mussolini'nin Demeci ve İtalya'nın İktisadi Hedefleri	189
c. İktisadi Bir Heyet Oluşturulması Çabaları	191
3. Türk-İtalyan Deniz Silahları Ticareti	193
a. İlişkilerin Gelişimi	193
b. Kredi ve Borçlanma Meselesi	195
C. SİYASİ ETKİLEŞİM.	196
1. Türkiye ve İtalya Arasındaki Siyasi Etkileşimin Bir Örneği Olarak Kadro Hareketi	196
2. İtalya'nın Türk İnkılabına Bakışı	198
D. KÜLTÜREL İLİŞKİLER.....	200
1. Cumhuriyet Dönemi Kültür Politikaları.....	200
a. Kültür Politikalarının Oluşumu ve Amacı	200
b. Atatürk'ün Kültür Politikası.....	201
2. Cumhuriyet Döneminin Sanat Politikası.....	202
a. Sanatta Yenileşmeler.....	202
b. Atatürk'ün Sanat Anlayışı.....	203
3. Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Sanatta İtalya Etkisi	204
a. Türk Basınında İtalya.....	204
b. Türk Edebiyatında İtalya.....	205
4. Cumhuriyet Döneminde Türkiye-İtalya Arasındaki Kültürel İlişkiler.....	206
a. Türkiye'ye Yapılan Geziler.....	206
b. Sanat Alanındaki İlişkiler.....	210
SONUÇ	213
KAYNAKÇA.....	217
EKLER	226

KISALTMALAR

A.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
Bs.	Basım
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
No	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE DIŞ POLİTİKANIN GELİŞİMİ

A. OLAYLARLA TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ

İç dinamiklerde meydana gelen zayıflamaya paralel olarak Avrupalı devletlerin güçlenmeleri ve sömürge politikalarını Osmanlı Devleti toprakları üzerinde uygulamaya koymaları, Osmanlı Devleti'nin 17.yüzyıldan itibaren yaşadığı felaketlerin başlangıcı olmuştur. Askeri yenilgilerin ülkeyi sürüklediği acı sonu 1900'lü yıllara gelmeden çok daha önce fark eden devlet adamları, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, 1856 tarihli Islahat Fermanı gibi düzenlemelerle hukuki sistemde yenilikler yaparak kötü gidişatı önlemeye çalışmışlardır. Ne var ki, 1876 yılında, II. Abdülhamid döneminde ilan edilen Kanun-u Esasi ve 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'in yanında idari alanda da bir takım düzenlemeler yapılmasına rağmen parçalanma önlenememiştir.¹

1911'de İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması ise Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Makedonya'ya yönelik iştahlarını kabartmış ve bunun sonucunda Balkan Savaşı patlak vermiştir.² Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya direndiği 19. yüzyılda İtalya, Piyemonte Krallığı önderliğinde 1861'de siyasi birliğini tamamlamıştır. Ancak diğer Avrupa Devletleri'ne nazaran siyasi birliğini daha geç tamamlamış bir ülke olduğu için sömürgeci politikalar üretmekte geç kalmıştır. Coğrafi bakımdan kendisine yakın bölgeleri seçerek geri kaldığı yarışta Avrupa devletleri ile arasındaki farkı kapatmak isteyen İtalya, bunun için yüzünü Kuzey Afrika'ya dönmüştür. Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Türk-İtalyan ilişkilerini belirleyen de İtalya'nın sömürge arayışı olmuştur.

1- Trablusgarp Savaşı

Sömürge arayışında ilk olarak Tunus'u hedef alan İtalya, Avrupa'daki uluslararası dinamiğin buna elvermemesi üzerine, Avrupalı devletlerin de yönlendirmesiyle

¹ Hukuki düzenlemeler için bakınız: Suna Kili-Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara, 1983.

² Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 3. Baskı, TTK, Ankara 2003, s.651.

Trablusgarp'ı sömürge politikalarının hedefi olarak seçmiştir.³ İtalya, 1887 yılında İngiltere, 1891 yılında Almanya, 1900 ve 1902 yıllarında da Fransa ile imzaladığı antlaşmalarla bu ülkelere Trablusgarp'taki emellerini kabul ettirmiştir. Trablusgarp konusunda desteğini sağlamadığı tek ülke olan Rusya ile de 1909 yılında imzaladığı Racconigi Antlaşması sonucunda, İtalya Trablusgarp konusuna daha sistematik bir ilgiyle eğilmeye başlamıştır. Bundan sonra İtalyanlar sömürge bölgeleri olarak kabul ettikleri ve ettirdikleri Trablusgarp üzerinde işgal öncesinde sosyal ve ekonomik alanlarda eş zamanlı faaliyetlere başlamışlardır.⁴ Uzun süren hazırlık ve kamuoyu çalışmalarından sonra, İtalya 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan etmiştir.⁵

1912 yılında da Oniki Ada'yı işgal eden İtalya, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iç karışıklıklar ve Balkanlar'daki karmaşadan da faydalanarak Osmanlı Devleti'ne 18 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması'nı imzalamaktan başka çare bırakmamıştır. Antlaşma ile Trablusgarp'a özerklik veren Osmanlı Devleti, bölgedeki askerlerini çekmeyi kabul ettiği için, aslında Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakmış oluyordu. Savaş Osmanlı Devleti'nin zayıflığını gözler önüne sermiş; böylece Balkan Devletlerinin bundan cesaret alarak ittifaklarını hızlandırmalarına neden olmuştur.⁶ Osmanlı Devleti, bu esnada Yunanistan'ın göz dikmiş olduğu 12 Ada'nın da geçici olarak İtalya'nın elinde kalmasını kabul etmiştir. Savaştan sonra Osmanlı Devleti 12 Ada'ya tekrar sahip olacaktır. Ne var ki, İtalyanlar sürekli olarak bu bölgeyi elde tutmaya yönelmiş ve 12 Ada Lozan Antlaşması ile kesin olarak İtalya'ya terk edilmiştir.⁷

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: **İtalyan Harp Tarihi**, Deniz Matbaası, 1944, çev. Afif Tuğrul, c.I.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banca Di Roma'nın Trablusgarp'taki Faaliyetleri", **Bellekten**, C. LI, s.200.

⁵ İsmail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri:1911-1916**, TTK, Ankara 1995, s.53. Ayrıca, ayrıntılı bilgi için bkz: İ. Revol, **1911-12 Türk-İtalyan Harbi**, çev. Kadri Demirkaya, Askeri Mecmua, 1 Eylül 1940, s.58.

⁶ Hale Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, AAM, Ankara 1989, s.147.

⁷ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.643.

2. Balkan Savaşları

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Savaşı nedeniyle içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmak isteyen Balkan ülkeleri, Rusya'nın da cesaretlendirmesiyle Makedonya üzerindeki emellerini gerçekleştirmek üzerine aralarında ittifak antlaşmaları imzalamışlardır. Başlı çeken Bulgaristan, sırasıyla 3 Mart 1912'de Sırbistan, 29 Mayıs 1912'de Yunanistan, 6 Ekim 1912'de de Karadağ ile anlaşma sağlamıştır. Savaş, Ekim 1912'de başlamış ve sekiz ay sürmüştür. Büyük toprak kayıpları ile sonuçlanan Balkan Savaşları şu antlaşmalarla bitmiştir:

- Romanya ile 10 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşması
- Bulgaristan ile 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması
- Yunanistan ile 14 Kasım 1913 Atina Antlaşması

Balkan Savaşları sonucunda, Rumeli neredeyse tamamen terk edilmiş, Adalar Denizi adaları kaybedilmiştir. Devletin hızla yıkıma gittiğinin görüldüğü bu savaş, Balkan Devletleri'ne yaptığı etki açısından da I. Dünya Savaşı'na giden yolda en önemli hazırlık işareti olmuştur.⁸

İtalya, Balkan Savaşları esnasında tarafsız kalarak kısa bir dönem de olsa Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmuştur. I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde de Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak'ın⁹ yanında savaşa girmesi için girişimlerde bulunmuştur.¹⁰

3. I. Dünya Savaşı

1914 yılına gelindiğinde bloklar arası çatışma hızlanmış ve dünya savaşın rüzgarına kapılmıştır. Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın kendisi aleyhinde anlaşmaları sonucunda mecburen Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girmiştir.

⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s.67.

⁹ Üçlü İttifak 1882 yılında Almanya, Avusturya ve İtalya arasında imzalanmıştı. Ancak I. Dünya Savaşı yıllarında İtalya bu ittifakın bağlayıcı olmadığını düşünerek ittifaka bağlı kalmamayı seçti.

¹⁰ Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri**, s. 234.

İtalya ise Üçlü İttifak'a dahil olmasına rağmen tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni tedirgin etmiş, İtalya hakkında istihbarat çalışmalarına başlamasına yol açmıştır. İtalya'nın savaşa girmesinin otomatikman Romanya'yı da savaşa sokacağını bilen Osmanlı Devleti, düşmanlarının sayısının artmasını istememiş, bu açıdan İtalya ile Avusturya arasındaki pazarlığı ilgiyle takip etmiş, hatta 5 Mayıs 1915'te İtalya'nın isteklerini kabul etmesi için Avusturya Hariciye Nazırına haber göndermiştir.¹¹ Fakat müspet bir sonuç alınamamıştır.

Bu dönemde asıl sorun, İtalya'nın adalara kuvvet sevk etmesi olmuştur. Bir süre sonra adadaki Müslüman halkı tutuklamaya ve mallarına el koymaya başlayan İtalyanlar, basın yoluyla yaptıkları propagandalarla ülkelerinde de Osmanlı Devleti'ne karşı bir nefret oluşturarak ilan edecekleri savaşın zeminini hazırlamaya çalışmışlardır.¹²

a. İtalya'nın Savaşa Girmesi

İtalya, Birinci Dünya Savaşı'ndan çok önce Anadolu'ya yönelik planlarını teşkilatlı bir hale getirmiştir. İtalya Dışişleri Bakanı Antonino di Sangiuliano'ya göre; Anadolu'da, İtalyan menfaatlerini temin etmek için bir an önce demiryolu hatları inşa etmek, çeşitli imtiyazlar almak ve bölgeyi gelecekteki İtalyan hakimiyetine hazırlamak gerekiyordur. Sangiuliano, yukarıdaki amaçlarına ulaşmak için İtalya'nın Akdeniz siyasetini tespit ettiği bir "Temel Program" hazırlamıştır. Bununla, Akdeniz bölgesinde banka şubeleri açılması, ticari ilişkiler kurulması ve mahalli haberleşmenin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Sangiuliani; bu programdan başka, Kral'a ve Başbakan Giovanni Giolitti'ye 21 Ocak 1913'te sunduğu bir memorandumda, İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izleyeceği yeni politikanın temellerini tespit etmiştir. Bakana göre, İtalya Hükümeti'nin Türkiye politikası, Asya Türkiyesi'nin topak bütünlüğünün korunmasından yanadır. Ancak diğer büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalamaya dönük tehlikeli

¹¹ Kurtcephe, **a.g.e.**, s. 238.

¹² Kurtcephe, **a.g.e.**, s.242.

politikaları, İtalya'yı da menfaatlerini korumak için bu yönde hareket etmeye sevk etmiştir.¹³

En fazla maddi ve coğrafi kazanç elde edebileceği anı beklediği için savaşa girmesi uzayan İtalya, sonunda İtilaf Devletleri'nin Çanakkale cephesini açma girişimleri esnasında İngiltere, Rusya ve Fransa ile görüşerek 26 Nisan 1915'te Londra Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Tirol'lerin bir kısmını, Trieste ile İstirya'yı, Arnavutluk'ta Valona ile Saseno adasını, Dalmaçya adalarının bir kısmını almış, Rodos ve Oniki Ada'daki hükümlerlik haklarını da muhafaza etmiştir. Trablusgarp ve Eritre sömürgeleri de genişletilecektir.¹⁴ Antlaşmanın dokuzuncu maddesine göre Osmanlı'nın taksimi halinde İtalya'ya Antalya bölgesinde "uygun bir hisse" verilecekti.¹⁵ Buna karşılık İtalya da bir ay içinde savaşa katılacaktı. Gerçekten de İtalya 20 Mayıs 1915'te Avusturya'ya, Çanakkale muharebesinin şiddetlendiği bir sırada, 1915 Ağustosunda da Almanya ile Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.

b. I. Dünya Savaşı'nın Sonunda Türk-İtalyan İlişkileri ve Mondros Mütarekesi

I. Dünya Savaşı vesilesiyle Uşi Antlaşması'nı fes eden Osmanlı Devleti, Trablusgarp'daki eski hak ve hukukuna tekrar kavuştuğunu padişah iradesiyle bildirmiştir. Daha sonra Trablusgarp'tan İtalyanları temizlemek için girişilen mücadelede İtalyanlar geri çekilmiş olsalar da, Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'nde Trablusgarp ve Bingazi'den askerlerini çekmeyi kabul etmiştir.¹⁶ İtalya ancak Londra Antlaşması ile Libya'ya yerleşmiş ve toprak istemini Çat Gölü'ne kadar uzatmıştır. Fransızlar da buna mukavemet etmemişlerdir. Bu meselenin açıklığa kavuşması ancak ilerleyen yıllarda gerçekleşebilecektir.¹⁷ Bu arada Rusya'nın savaştan çekilmesi üzerine, İtalya 19-21

¹³ Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s. 3.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi:1914-1995**, 15. bs., Alkım Yay., İstanbul 2005, s. 118.

¹⁵ Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, Metis Yay., İstanbul 1990, s.103

¹⁶ Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri**, s.263.

¹⁷ Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih**, Arkadaş Basımevi, İstanbul 1936, s.426.

Nisan 1917’de gizli Saint-Jean-de-Maurinne Antlaşması ile İtilaf Devletleri ile anlaşmış ve bu fırsattan yararlanarak istediği toprakları almasına yarayacak maddeler belirlemiştir. Bu antlaşma ile İtalya’ya Antalya, Konya, İzmir ve Aydın’ın verilmesi kabul edilmiş, ancak antlaşma Rusya’da kurulan yeni yönetim tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girememiştir.¹⁸ İtalya, ayrıca İngiltere ile gizli bir antlaşma da imzalayarak Anadolu’nun taksiminde İtalyanların payı Fransızlarınkilerden az olursa, İngiltere’nin bu eksiği tamamlayacağına dair güvence almıştır.¹⁹ Bu antlaşmanın yerine getirilmeyen vaatleri İtalya’nın savaş sonrası dış politikasını belirleyen en önemli faktörlerdendir. Hesaplarını bu antlaşmanın maddeleriyle elde edeceği topraklar üzerinden sömürgeci faaliyetlerine başlamak üzerine yapan İtalya’nın, iki dünya savaşı arasında bu emellerini gerçekleştirmek için tekrar harekete geçtiği görülmüştür.

1918 yılı, savaşta dengelerin bozulduğu ve İtilaf devletlerinin galibiyetinin ağırlıklı olarak hissedildiği yıl olmuştur. Mağlup devletler arasında bulunan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalamıştır. Antlaşmada Osmanlı Devleti için çok ağır şartlar mevcuttur. Ağırlıklı olarak Boğazların açılması ve asker sevk noktalarının işgalinin ele alındığı söylenebilir. Mondros’a göre İtalyanlarla ilgili olarak ise Trablusgarp ve Bingazi’deki Osmanlı subayları İtalyan garnizonlarına teslim olacak ve Osmanlı Devleti’nin bölgede işgal ettiği limanlar İtalyanlara teslim edilecektir.

c. Mondros Mütarekesi’nden Sonra Türk-İtalyan İşgalleri

İtalyanlar mütarekeden sonra asayişsizliği bahane ederek Anadolu’daki işgallerine başlamışlardır. 1919 yılına gelindiğinde; 28 Mart’ta Antalya’yı, 26 Mart’ta Konya’yı, 11 Mayıs’tan itibaren Menteşe sahillerini, 14 Mayıs’ta Kuşadası ve Selçuk’u, 17 Mayıs’ta Söke’yi, 2 Haziran’da Milas’ı, 4 Haziran’da Musalı ve Efes’i, 5 Haziran’da Çine’yi, 16

¹⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, s 96.

¹⁹ Hamdi Gürler, “Milli Mücadele’de Türk-İtalyan İlişkileri”, **Askeri Tarih Bülteni**, C.19, No.37, Ankara 1994, s.51.

Haziran'da Eskihisar'ı, 28 Haziran'da Burdur'u, 23 Temmuz'da Muğla'yı, 24 Temmuz'da da Kaş'ı işgal etmişlerdir. 1919 Temmuzunun sonuna gelindiğinde Anadolu'da geniş bir bölge, bazı yerleri işgal ve bazı yerleri denetim altına alınma şeklinde İtalya'nın kontrolüne girmişti.²⁰ Anlaşılan o ki, İtalyanlar, Doğu Akdeniz İtalyan Sefer Kuvveti Komutanlığı'na bağlı olarak yürüttükleri bu işgalleri zafer ve savaş hakkı olarak görmüşler ve seri bir şekilde hareket ederek "hak ettikleri" bölgeler üzerindeki hakimiyetlerini kurmaya çalışmışlardır.

B. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni tamamen işgal etmek ve parçalamak için harekete geçmişlerdi. Bu ortamda başlayan milli direniş hareketi 30 Nisan 1919'da 9. Ordu Müfettişliği'ne atanan Mustafa Kemal'in, Anadolu'ya geçerek direnişi örgütlemeye koymasıyla bütüncül bir yapıya kavuşmuştu.

Mondros'tan TBMM'nin açılışına kadar geçen sürede Anadolu'daki İtalyan faaliyetleri İtilaf Devletleri'nin diğer üyelerinin genel tutumuna hiç benzemez. Savaş sonunda umdukları toprakları alamayan, gizli antlaşmalarla kendilerine vaat edilen toprakları Paris Antlaşması vasıtasıyla da elde edemeyen İtalyanlar, sadece İstanbul'un işgali konusunda İtilaf devletleriyle birlikte hareket etmişlerdir. İstanbul'a iki İtalyan zırhlısı ve bir torpido gönderen, karaya da 470 asker çıkaran İtalyanlar, bundan sonra farklı bir işgal politikası izlemişlerdir.²¹

Mütareke sonrası İtalya'nın Türkiye politikasını şekillendiren ve iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihi mevzuu bahis olduğunda dile getirilmesi şart olan isimlerden biri Kont Carlo Sforza'dır. Sforza, Milli Mücadele döneminde Türkiye'nin tablosunu şu şekilde çizmiştir: "Gerçek şuydu: Türkiye hiç de ölü değildi. Bize her türlü menfaati

²⁰ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s.115.

²¹ Gürler, **Milli Mücadele'de Türk-İtalyan İlişkileri**, s.53.

getirecek ama Türkiye'nin parçalanıp bölüşülmesine yönelik hiçbir düşünceyi kapsamayan erken ve şerefli bir barış için çalışarak ülkeme hizmet edebileceğimi ilk andan itibaren Roma'daki hükümete ve Paris'teki Dörtler Meclisi'ne ilettim.”²² Sforza, ülkesinin Türkiye'ye karşı izlemesi gereken politikayı da şu şekilde ifade etmiştir: “İtalya, Türkiye'nin bütününe endüstrisi için bir pazar olarak bakmalıdır. Bu yüzden bir kapışmaya karşı çıkmalıdır. Bunun için de Türklerin hoşnutluğunu kazanmanın bizim için elde edilmesi mümkün olan menfaatlerin en güvenilirine olacağına inanıyorum.”²³

Fakat 30 Aralık 1918'de başlayan Paris Barış Konferansı'nda İtalya'nın Anadolu ve Adriyatik'teki taleplerine karşılık bulamaması İtalya'nın Türkiye politikasında değişikliklere yol açmıştır. Bundan sonra İtalya, müttefiklerinden bağımsız bir işgal politikası izlemiş ve Lozan'a kadar Milli Mücadele hareketine sempati göstermiştir. Ancak bir yandan iktisadi hedefleri doğrultusunda Batı Anadolu'da bir takım faaliyetlere girişmekten de geri kalmamıştır.²⁴

Batı Anadolu bölgesindeki işgaller için eşkıyaların yarattığı güvensizlik ortamını ve halkın asayişsizliğini bahane etmiş, bu hareketleri teşvik ederek halkın mevcut otoriteye olan güvenini azaltmışlardır.²⁵ Diğer metotları da okullar, oteller, gazinolar açmak, ücretsiz hasta tedavi etmek gibi eylemlerle halkın sevgisini kazanmak ve bir İtalyan hamiliği duygusu yaratmak olmuştur. İtalyanların asıl hedefi Anadolu'da ekonomik hakimiyet kurmak ve antlaşmalarla sağlayamadığı ayrıcalıkları bu şekilde elde etmektir. Bu amaçla karşılığını daha sonra ürün fazlasından almak üzere Burdur çevresindeki halka tohumluk, ziraat makineleri hatta faizle para vermeye çalışmışlardır. İktisadi faaliyetlerin bir ayağını da Banca di Roma'nın yüksek faizle ve uzun vadeyle verdiği borçlar oluşturmuştur. Borçlar ödenemeyecek hale geldikten sonra da rehinleri

²² Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s.28.

²³ Carlo Sforza, “Megalo Idea”, **Aydın Tarihi**, C.XX, s: 65, Ağustos 1929, s.4726.

²⁴ Çelebi, **a.g.e.**, s. 49.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yrd. Doç. Nuri Köstüklü, **Türk Arşiv Belgelerine Göre Anadolu'da İtalyan İşgal Metodu, Askeri Tarih Bülteni**, Ağustos 1989, sayı:27, s.114-115.

yüksek bedellerle üzerlerine alarak buralara İtalyan muhacirlerin yerleştirilmeleri planlanmıştır.²⁶

C. TBMM DÖNEMİNDE TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ

1919'da Havza Genelgesi'yle başlayan Anadolu direnişi kongrelerle devam etmiş ve belirlenen "Misak-ı Milli" esasları ışığında 23 Nisan 1920'de TBMM açılmıştır. TBMM kurulduktan sonra da İtalya diğer İtilaf Devletlerine nazaran Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu ilişkilerin göstergesi Cami Bey'in 1920'de Roma temsilciliğine tayin edilmesidir.²⁷ İlişkilerin boyutunu derinleştiren faktörlerden birisi Milli Mücadele'nin başından beri Anadolu'daki direnişçileri destekleyen İtalyan Yüksek Komiseri Kont Carlo Sforza'nın "Türk dostu" kabul edilmesine yol açan politikalarıdır. Sforza, 11 Haziran 1920'de Dışişleri Bakanlığı'na getirildikten sonra da hemen her konuşmasında "yaşanabilir ve bağımsız bir Türkiye"den söz etmiştir.²⁸

1. Sevr Antlaşması

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile çeşitli nedenlerle geciken barış antlaşmasını imzalamak için 19-26 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nı düzenlemişlerdir. Bu konferansa giden Osmanlı delegeleri, yolda önce kendilerine yakın gördükleri Kont Sforza ile görüşmüş ve ondan barış antlaşmasının şartlarının yumuşatılması için yardım istemişlerdir. Sforza da onlara direnişe devam etmelerini söylemiştir. Sforza her zaman Sevr'in uygulanması imkansız bir antlaşma olduğunu söylemiştir.²⁹ Bunun altında Yunanistan'ın Anadolu'da fazlaca hak elde etmesini önleme isteği olsa da, bu söylemlerin diğer İtilaf Devletlerini konu üzerinde daha fazla düşünmeye itmiş olması muhtemeldir. San Remo Konferansı'nda, İngiltere, Fransa ve İtalya aralarında üçlü bir antlaşma (L'Accordo Tripartio) imzalamışlardır. Bu antlaşmada İtalya'ya Anadolu'da

²⁶ Köstüklü, **a.g.m.**, s.120-121.

²⁷ Mevlüt Çelebi, Milli Mücadele Tarihimizden Bir Portre:Kont Sforza, CBÜ Fen-Edebiyat Fakültesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, 1997, sayı 1, s.46

²⁸ Çelebi, **a.y.**

²⁹ Çelebi, **a.g.m.**, s. 47.

ayrılan nüfuz bölgesinin sınırları şöyle tespit edilmiştir: Doğuda; İskenderun Körfezi'nden Lamasu çayına, oradan Erciyes dağına kadar olan bölge. Kuzeyde; Erciyes dağından Akşehir istasyonun ve buradan demiryolu hattının dışında kalmak şartıyla Kütahya'ya kadar ve oradan kuzeybatıya doğru Keşiş dağına ve bu dağdan Ulubat gölüne ve oradan da Edremit körfezine kadar olan bölge. Batı'da; Kuşadası'nın 5 km. kuzeyinden Meis adasına kadar olan sahil şeridi ve oradan Lamasu çayına kadar olan bölge. İtalya'ya, bu nüfuz bölgesinin dışında Ereğli kömür havzasının işletme ile bu imtiyazlara ait taşıma ve gemiye yükleme hakları da; 30 Ekim 1918'de Müttefik veya tarafsız devletler tebaalarının haklarına zarar verilmemek, Osmanlı tebaasının işletme imtiyazları, Osmanlı Hükümeti ile anlaşarak ve tazmin bedeli İtalya Hükümetince verilerek satın almak şartıyla verilmiştir. Bununla beraber İtalya Hükümeti veya İtalyan şirketleri 30 Ekim 1918'de Müttefik veya tarafsız tebaasına ait şirketlerin 1 Ocak 1930'da yıllık kömüre eşit kömür çıkaracakları zaman İtalya Hükümeti veya İtalyan şirketleri, Fransız sermayeli Ereğli Osmanlı şirketine, (eğer bu şirket, satın alınması veya imtiyazın yenilenmesi isteğini daha evvel göstermemiş ise) çıkarılacak kömür Müttefik veya tarafsız devletlerin tebaasının 1 Ocak 1930'da çıkaracakları miktara varınca, elde edilecek gelirin dörtte biri payını ayıracaktı. Yine bu antlaşmanın bir maddesine göre, İtalyanlar da Fransızlar gibi kendilerine ayrılan bölgedeki askerlerini, barış antlaşması uygulandığı, Türkiyece Hıristiyan azınlıkların korunması için kabul edilen önlemler tatbik edildiği ve bunlar uygulandığı zaman çekeceklerdi. Bu antlaşma ile İtalya, Osmanlı Hükümeti ile işbirliği yapmaksızın Anadolu'daki hedeflerine ulaşmayı hedeflemişti.³⁰

2. Londra Konferansı ve Bekir Sami Bey-Kont Sforza Antlaşması

Şartlar ağır olsa da devam eden Yunan işgali nedeniyle başka çaresi olmadığını düşünen Osmanlı Devleti, 22 Temmuz 1920'de, Sevr Antlaşması'nı imzalamaya karar vermiş, fakat Ankara Hükümeti Sevr'e şiddetle karşı çıkmıştır. Doğu'da Ermenileri yenerek ve Gümrü Antlaşması'nı imzalayarak gücünü ortaya koyan TBMM hükümetinin

³⁰ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s. 237-238.

başarılarına, aynı tarihlerde I. İnönü Savaşı'nda elde edilen galibiyet de eklenince, İtilaf Devletleri antlaşma konusunda bir kez daha düşünmeye karar vermişlerdir. Bunun üzerine 21 Şubat 1921'de Londra'da tekrar bir konferans toplanmıştır. Türkiye'nin bu konferansa davet edilmesine de İtalya vesile olmuştur.³¹

İtalya bu konferansta Antalya'dan askerlerini çekeceğini bildirmişti; 12 Mart 1921'de Türkiye ile İtalya arasında yapılan antlaşmada Anadolu'da İtalyanlara ayrıcalıklar tanınmış ve bu bölgelerde Türk sermayesi tarafından yapılamayacak olan ekonomik işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk şirketine verilmesi kararlaştırılmıştır. Karşılığında İtalya da Trakya ve İzmir'in Türklere verilmesini destekleyecekti. Türk ve İtalyan sermayeleri mümkün olduğunca işbirliği yapacak, iştirakler %50'ye kadar çıkabilecekti.³² Bu antlaşmayla İtalya Anadolu'da elde etmek istediği ekonomik nüfuzun önünü açmıştır. Antlaşma, içinde bulunduğu dönemde Türk-İtalyan ilişkilerinin en üst seviyeye çıktığı noktadır. Sforza, 19 Mart'ta İtalyan meclisinde yaptığı konuşmada bu antlaşmayla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir: "Türkiye ile İtalya arasında mükemmel bir işbirliğinin temelleri atıldı. Elde ettiklerimiz yalnız ekonomik karakterdedir ki, bununla siyasi düzenin sağlanmasında karşılaşılan zorluklar bertaraf edilecektir. 12 Mart akşamı Türklerle yaptığımız müzakerelerden ve imzaladığımız antlaşmadan çok memnunum. Artık Anadolu'da geniş bir bölge ekonomik faaliyetlerimize açılmıştır. Türk hükümetiyle yapılan samimi antlaşma, İtalya'nın Anadolu'daki taleplerinin yerine getirildiğini ve kendi evini sahipliğinden emin, siyasi yönden güçlü bir Türkiye'nin var olduğunu göstermektedir."³³

Fakat Ankara hükümetinin bu antlaşmayı kabul etmemesi üzerine Türk-İtalyan ilişkileri gerginleşmiştir. Atatürk bu konuda şunları söylemiştir: "Bekir Sami Bey İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile 12 Mart 1921'de bir sözleşme imzalamış... Tabii ki bu

³¹ Antlaşma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, İstanbul, 1938, s.78.

³² Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s. 259.

³³ Çelebi, **a.g.e.**, s.260.

sözleşme tarafımızdan reddedilmekten başka bir işlem göremezdi.”³⁴ Atatürk, antlaşmayı imzalayan Hariciye Vekili Bekir Sami Bey’i, “İzlediğimiz amaç ve ülküyü tam olarak kavrayamamakla” suçlamıştır.³⁵

3. İlişkilerde Gerginlik Dönemi ve Antalya’nın Tahliye Edilmesi

Mütarekeden Lozan Antlaşması’nın imzalanmasına kadar geçen dönemde İtalya’nın Türkiye’ye karşı izlediği politika, savaştan sonraki dönemde bulunduğu feragatlere karşılık mükafat beklemekten oluşur. Bu politikayı önce Müttefik devletlere uygulamak isteyen İtalya, sonuç alamaması üzerine bu kez aynı politikayı Türkiye’ye uygulamak istemiş ve sık sık Milli Mücadele’ye karşı gösterdiği ılımlı yaklaşım karşılığında Ankara hükümetinden mükafat beklediğini belli etmiştir. Fakat umulan mükafatların alınamaması, zamanla İtalyan kamuoyunda ve hükümetinde huzursuzluk yaratmaya başlamış, Bekir Sami Bey ile Kont Sforza arasındaki antlaşmanın Ankara hükümeti tarafından kabul edilmemesi ise bu huzursuzluğun zirveye çıkmasına yol açmıştır. Bundan sonra İtalyan kamuoyu ve yetkilileri her fırsatta bu memnuniyetsizliklerini ve tatminsizliklerinden duydukları öfkeyi dile getirmişlerdir.

Bu esnada yerel bazda yaşanan bazı tatsızlıklar da ilişkileri gerginleştirmeye devam etmiştir. Dönem dönem İtalyan savaş gemilerinin Türk karasularında görülmesi, bazı Ortodoks ve Katolik gruplara yönelik tutuklamaların olması ve Banca di Roma’nın ödemesi gereken vergilerle ilgili bir takım olayların yaşanması, küçük çapta da olsa iki ülke arasındaki ilişkileri bulandırmıştır.

Gittikçe artan gerginlik, 4 Temmuz 1921’de Ivanoe Bonomi tarafından yeni kurulan İtalyan hükümetinin dışişleri bakanlığına “İngiliz dostu” Pietro Tomasi Della Torretta’nın getirilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Sforza’nın izlediği ılımlı politika terkedilmiş, İtalya, İngiltere ile birlikte hareket eden farklı bir Doğu politikası izlemeye

³⁴ **Nutuk**, Emre Yayınları, İstanbul 2006, s. 524.

³⁵ Çelebi, a.g.e., s. 264.

başlamıştır. Yeni bakan, Türk-İtalyan dostluğunun İtalya'ya fayda vermediği inancındadır.³⁶

Gerginlik öyle bir safhaya varmıştır ki Ankara hükümeti yetkilileri, İtalyanların 5 Temmuz 1921 Salı günü Antalya'yı tahliye etmelerinin altında bile bir tehdit aramışlardır. Hükümet yetkililerinin bir kısmında, bu tahliyenin İtalyan nüfuz bölgesinde Yunan işgallerine fırsat yaratmak için gerçekleştirildiğine dair şüpheler vardır. Oysa ki bu tahliyenin yapılacağı henüz Londra Konferansı sırasında Sforza tarafından Bekir Sami Bey'e iletilmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken, Ankara hükümetinin Roma Temsilcisi Cami Bey, 30 Ağustos 1921'de Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e başvurarak Türk-İtalyan ilişkilerinin düzelmesi için girişimde bulunmuştur. Bunun için hükümetten İtalya'nın Ankara'ya yeni bir İtalyan ekonomik kurulu ve yeni bir temsilci göndermelerini istemesini talep etmiştir. Aksi takdirde İngiltere, iki devlet arasındaki bu gerginlikten çok yararlanacaktır. Cami Bey'e göre, İtalya'nın dostluğunu kazanmak için henüz vakit vardır.³⁷

24 Ekim 1921'de, uzun zamandır tartışılan İtalyan heyetinin Türkiye ziyareti gerçekleşmiştir. Savaşın önce Türkiye'de konsolosluk görevinde bulunan Alberto Tuozi ve heyetinin amacı, daha önceleri İngiltere, Fransa ve İtalya'nın aralarında imzaladıkları Üçlü Antlaşma ile elde edilmesi planlanan bölgesel ve iktisadi çıkarları elde etmek, buna yönelik olmak üzere Fransızlarla yapılan anlaşmaya benzer bir antlaşmayı Ankara hükümeti ile imzalamaktır. Altta yatan sebeplerden biri de İtalyanların Anadolu'da Fransızlara karşı bir İtalyan dengesi sağlamayı istemeleridir.³⁸

Tezimizin ele aldığı dönemde, İtalyan dış politikasının amacı Akdeniz'de eşsiz bir üstünlük kurmaya dayalı olduğundan, ilerleyen tarihlerde de İtalya'nın Anadolu'da gerçekleştirdiği faaliyetlerin çoğunun, bölgede Fransa ile rekabete dayandığı görülecektir.

³⁶ Çelebi, **a.g.e.**, s. 276.

³⁷ Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c.II, TTK, Ankara 1986, s.159.

³⁸ Sonyel, **a.g.e.**, s.208.

İtalya, hem kara hem de denizdeki faaliyetlerinde, milletlerarası konferanslarda ve yabancı devletlerle ilişkilerinde her zaman Fransa'ya karşı bir denge unsuru oluşturmaya çalışacaktır. Bu son ziyaretin altında da bu sebep yatmaktadır.

Ancak iki tarafın da emellerinden taviz vermemesi üzerine, Tuozzi heyeti hedeflediği antlaşmayı imzalayamadan Roma'ya dönmüştür. Elde edebildiği tek başarı ise İngiliz esirlerinin bir kısmının serbest bırakılmasını sağlamış olmasıdır ki bu, çok daha önceleri İngilizlerin, İtalyanlardan Türklerle olan yakınlıkları dolayısıyla çözüme kavuşturulmasını istediği bir konudur. Türk tarafı ise Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde ihtiyacı olan zamanı, İtalya ile ilişkileri koparmayarak kazanmış, muharebe sonrasında da daha güçlü bir konumda İtalyanların karşısına çıkmayı başarmıştır. 7 Ocak 1922'de TBMM, Erzurum Mebusu Celaleddin Arif Bey'i Roma temsilciliğine atamış; İtalyanlar da bu atama vesilesiyle yapılan ziyarette Celaleddin Arif Bey'e, "İtalya'nın Türkiye'ye karşı olumlu bir siyaset takip ettiğini ve Roma'daki yönetim değişse bile, bu siyasetin değişmeyeceğini" bildirmişlerdir.³⁹

4. İki Ülke Arasındaki Ticari İlişkiler

Mütarekeden Lozan Antlaşması'na kadar geçen dönemde Türk-İtalyan ilişkilerinin bir boyutunu silah ve cephane alımı ile ticari ilişkiler oluşturmaktadır. Mütareke gereği Osmanlı ordusundaki silahların İtilaf Devletlerine teslim edilmesi, direnişi zor durumda bırakmıştır. İtalyanların da ordunun terhisi nedeniyle sahip oldukları silahları elden çıkarmak istemeleri iki ülke için de uygun bir fırsat meydana getirmiştir. 1920'nin sonlarında gayri resmi olarak başlayan silah alımı, TBMM'nin açılmasından sonra oluşturulan bir "Mübayaat Komisyonu"nun İtalya'ya gönderilmesiyle hızlanmıştır. Londra Konferansı'nda Sforza ile Bekir Sami Bey arasında imzalanan antlaşmanın Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmemesi bu alana da yansımış, komisyon çalışmaları bu nedenle durdurulmuştur. Fakat bu durum silah alımını sona erdirmemiş, silah alımı Celaleddin Arif Bey'in temsilciliği döneminde de bazen el altından, bazen de

³⁹ Sonyel, **a.g.e.**, s. 211.

alenen devam etmiştir. Bu dönemde, 20 Nisan 1922 tarihinde “Italia” şirketi ile Milli Müdafaa Vekili Kazım Paşa arasında bir sözleşme imzalanmıştır.⁴⁰

Öte yandan iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin de inişli çıkışlı rakamlarla da olsa devam etmiştir. Çıkarları doğrultusunda Anadolu’daki ticari ilişkilerini sürdürmeye çalışan İtalya, bu amaçla gayri resmi bir şekilde Ankara Hükümeti ile, resmi bir şekilde de Osmanlı Hükümeti ile ilişkilerini sürdürmüştür.

Bunun en açık göstergesi 24 Nisan 1922’de Osmanlı Hariciye Nazırı İzzet Paşa ile İtalya’nın İstanbul Büyükelçisi Garroni arasında imzalanan antlaşma ile İtalyanların Anadolu’da elde ettiği bir dizi imtiyazdır. Bu antlaşma, İtalya’nın mütarekeden sonra izlediği politikanın doğal bir uzantısı olarak görülmelidir. Fiili otorite olan Ankara Hükümeti’nden taviz koparamayan İtalya, İstanbul Hükümeti ile anlaşma yoluna gitmiştir. Ankara Hükümeti’nin taarruza hazırlandığı bir dönemde İtalya’nın böyle bir girişimde bulunması, TBMM’ye karşı koz elde etme isteğinden ileri gelmiştir.⁴¹

İtalya, bir anlamda TBMM’ye, kendisiyle ilişkilerini düzeltmediği ve kendisine kolaylık sağlamadığı takdirde alternatifini olan İstanbul Hükümeti ile yakınlaşacağı tehdidini yapmıştır. İtalya’nın ezelden beri Anadolu’da ekonomik ve ticari hedefleri olduğu için, bu amaçlarına ulaşmak için her türlü yolu deneyebileceğini de göstermiştir. Yeni bir yönetimin, yeni bir sistemin habercisi olan meclisin kurulmuş olmasına rağmen, İtalya Türkiye’deki değişiklikleri ciddiye almamakta, büyük savaş öncesi plan ve yaklaşımlarına devam etmektedir. Ancak, ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere, İtalya bu tutumundan vazgeçmek ve Türkiye’nin artık yıkılmakta olan bir devletin parçası olmaktan çıktığını kabul etmek zorunda kalacaktır.

⁴⁰ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s.327.

⁴¹ Çelebi, **a.g.e.**, s. 359.

5. Zafere Doğru Türk-İtalyan İlişkileri

İtalya ile ilişkilerde çalkantılı günler yaşanırken Ankara Hükümeti'nin kazandığı askeri başarılar, İtalyanların Menderes bölgesinden çekilme kararı almalarına sebep olmuştur. Dönemin Aydın Mutasarrıfı Halil Bey'e göre 25 Mart 1922'de başlayan çekilme⁴², boşalan yerleri Yunan kuvvetlerinin işgal etmesine neden olsa da Ankara Hükümeti'nin tek bir kurşun atmadan İtalyan kuvvetlerini Anadolu'dan çıkardığını da göstermesi açısından önemlidir. Artık İtalya siyasi girişimlere yönelecek ve boşalttığı bölgedeki menfaatlerinden vazgeçmemeye çalışacaktır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Türk-Yunan barışının sağlanmaya çalışıldığı dönemde Müttefiklerle birlikte hareket eden İtalya, dönemin Dışişleri Bakanı Della Torretta'nın şu sözlerle ortaya koyduğu bir politika izlemiştir: "Türkiye politik bakımdan önemli olmamakla birlikte, İtalya'ya ekonomik imkanlar sunmaktadır ve İngiltere, Fransa ve Türklerle işbirliği yapmak, iki ülkenin refah ve saadeti için yararlıdır."⁴³ 10 Nisan'da 1922'de, Türkiye ile Yunanistan arasındaki soruna çözüm bulmak amacıyla toplanan Cenova Konferansı'na Ankara Hükümeti temsilcisi Celaleddin Arif Bey, İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer'in çabalarıyla katılmıştır. İtalyan basını da iki ülke arasındaki ilişkilerin öneminden ve bir barış sağlanmasının yakın olduğundan bahsetmişlerdir. Öte yandan İtalyan Hükümeti malum Üçlü Antlaşma'nın uygulanması için İngilizlere baskı yapmaya devam etmiştir. Fakat her türlü teşebbüs için çok geç kalmıştır. Fethi Bey'in Avrupa seyahatinden de bir sonuç alınamayınca, 26 Ağustos 1922 günü Türk tarafı taarruza geçmiştir. İtalya'nın 8 Eylül'de son bir kez Venedik'te bir konferans toplama girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. Türkler büyük zafere doğru yola çıkmışlardır. Türk zaferi İtalyan kamuoyunda Anadolu'daki İtalyan emellerinin sonu olarak yorumlanacaktır. L'Ida Nazionale gazetesi zaferi şöyle anlatmıştır: "Elveda

⁴² Çelebi, **a.g.e.**, s. 361.

⁴³ Pizzigallo, Matteo, "L'ultimo accordo con la Sublime Porta e la fine dell' occupazione italiana in Anatolia, 1922, Analisi Relazioni Internazionali, s.61 (Çelebi, **a.g.e.**, s.368.).

imtiyaz rüyaları, orduların yorgunluğu, petrol ve maden. Elveda ticari tekeller, nüfuz bölgeleri. Artık; Venedik ve Ceneviz'in mirasına konmak hayalinden uyanıp Türkiye ile eşit şartlarda anlaşma yapmak gerekiyor.⁴⁴

Hiç kuşkusuz, o dönemde bu sözler İtalya'nın Yeni Türkiye için belirleyeceği yeni politikanın özeti olmak için çok uygundur. Ancak İtalya'da yaşanan gelişmeler ne yazık ki zaman zaman bu sözlerin unutulmasını sağlayacaktır. Taarruzun akabinde Türkiye'yi tebrik eden ve ileride Türkiye yanlısı bir politika izleyeceğini vaat eden İtalya, Ankara yönetiminin her zaman İtalya'nın dostluğuna güvenebileceğini dile getirmiştir. Fakat İtalya'da yaşanan ciddi yönetim değişikliği sonucu iktidara gelen Mussolini yönetimindeki Faşistler, iktidara geldiklerinde bu dostluğu zedeleyecek girişimlerde bulunmaktan çekinmeyeceklerdir. Özellikle Lozan'dan sonra iki ülke yönetimini bekleyen gerginlikler çoktan sıraya girmiştir.

D. ÜLKELERİN GENEL DURUMLARI VE DIŞ POLİTİKA

1. 1923-1933 Yılları Arasında İtalya'daki Ekonomik ve Siyasal Manzara

a. Mussolini İktidarına Kadar İtalya

1848 İhtilali ile liberalizmin öne çıktığı İtalya'da, bu yıllarda milli birliği gerçekleştirme fikri yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu hususta yapılan çalışmalarda iki isim çok önemlidir; III. Napolyon ve Piyemonte Başbakanı Camille Benso de Cavour. Bu iki kişinin önderliğinde yürütülen mücadele, Avusturya ile savaşılmasına kadar devam etmiştir. 1859'daki savaştan galip çıkılması neticesinde küçük İtalyan devletleri Piyemonte'ye katılarak aşama aşama İtalyan Birliği'ni (Italia Una) sağlamışlardır. İtalya öncelikle uluslararası arenadaki yalnızlığını gidermek amacıyla 1882'de Almanya ve Avusturya-Macaristan ile anlaşarak Üçlü İttifak'a katılmıştır. Fakat bu ittifakın sömürge

⁴⁴ Çelebi, a.g.e., s.380.

edinmesi için kendisine yardım etmediğinden şikayetçidir. İtalya 1885'te Kızıldeniz kıyısında bir Osmanlı toprağı olan Massvva'yı işgal ederek sömürgecilik faaliyetlerine başlamış, ilerleyen yıllarda buradan yola çıkarak Habeşistan'ın tümünü ele geçirmek istemiştir. Habeşistan'daki iç karışıklıklardan faydalanarak 1889'da bu ülkeyle Ucciali Antlaşması'nı imzalamış, 1890'da da Eritre sömürgesini kurarak Habeşistan'ı himayesine almıştır. Fakat ilerleyen yıllarda Habeşistan'ın antlaşmayı fesh etmesi üzerine çıkan savaşta İtalyanlar mağlup olmuş ve 26 Ekim 1896 Addis Ababa Antlaşması ile İtalya Habeşistan'ın bağımsızlığını tanımıştır.⁴⁵ Sömürge arayışında bir türlü başarılı olamayan İtalya, daha önce belirttiğimiz gibi bu kez Trablusgarp'a yönelik faaliyetlere girişmiştir. 1912 Uşi Antlaşması ile Trablusgarp'da göreceli bir hakimiyet ile 12 Ada'yı geçici olarak elde eden İtalya, akabinde İtilaf Devletleri tarafında I. Dünya Savaşı'na girmiş ve galip devletler arasında savaştan çıkmıştır. Fakat harp içinde büyük bir zafer kazanamadığı gibi harp sonrası antlaşmalarla da büyük bir şey elde edememiştir. Nitekim savaştan sonra İtalya'da anarşi baş göstermiştir.⁴⁶

Liberal demokrasinin yanında ülkede sendikalizm, sosyalizm, komünizm gibi akımlar görülmekteydi. Bunların etkisi altındaki işçiler fabrikaların idare ve kArına ortak olmak için kaynaşmaya başlamıştı. Memleketin her yanına dağılan yaklaşık 50.000 asker kaçağı vardı. 1919-1922 arasında dört seçim yapılmıştı ve iç politikada istikrar namına bir şey kalmamıştı.⁴⁷

1920 yılından itibaren Yugoslavya ile Fiume için yapılan çekişmeler gündeme gelmiştir. 1920 yılında Fiume serbest şehir ilan edilmiş, ancak Mussolini'nin bu konudaki ısrarlı politikası üzerine 1924'te Fiume İtalya'ya katılmıştı. Mussolini'nin izlediği dengesiz Balkan politikasının da etkisiyle ülkede huzursuzluk iyice artmış, teşkilatsızlığın sorumlusu olarak görülen sosyalistlere karşı bir tepki doğmaya başlamıştı. Bu da ülkedeki kötü gidişat hakkında harekete geçmek isteyen eski muhripler ve

⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.462.

⁴⁶ Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih**, s.423.

⁴⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 15. Baskı, İstanbul 2005, s.172.

vatanperverlerin Benito Mussolini'nin Faşist Partisi etrafında toplanmalarına neden olmuştu. Kısa bir süre içinde partiye yazılanların sayısı yüz binleri buldu. Nihayet partisini kuran Mussolini, 1921 Kasımı'nda yapılan seçimlerde 35 milletvekili çıkarmıştı. İtalya'daki iç çekişmeler, koyu ulusçuluk politikasına dayanan ve Paris Barış Konferansı'nda küçük düşürülen İtalya'yı güçlendireceğini, Roma İmparatorluğu'nu yeniden kuracağını vaat eden Faşist Partisi'ni daha da güçlendirmişti. Bunun üzerine Mussolini'nin yönetimindeki Faşistler, İtalya'yı bu karışık durumundan ve komünist ihtilalden kurtarmak iddiası ile harekete geçmişlerdi. Bu şekilde solcularla açıkça mücadeleye giriştiler. Ağustos 1922'de işçilerin genel greve gitmeleri üzerine, 27 Ekim 1922'de Mussolini Faşist seferberliğini ilan etti. Bir gün sonra, 28 Ekim'de de Faşist Partisi'nin "Kara Gömleklileri"⁴⁸ Napoli'den Roma'ya doğru yürüyüşe çıktılar; Kral III. Emmanuel'in huzuruna çıkan Mussolini yeni kabineyi kurmak vazifesini üstlendi.⁴⁹ 30 Ekim 1922'den itibaren artık İtalya'da Faşizm idaresi hüküm sürecekti. Aslında Mussolini'nin iktidara geçiş şekli totaliter bir rejimin habercisiydi. Mussolini önce krala başbakan olmak istediğini bildiren bir mesaj göndermişti. Kral telgrafı ciddiye almayabilirdi. Çünkü Mussolini iktidara el koymamıştı; sadece bunu yapmakla tehdit etmekteydi, ama daha büyük bir kargaşanın tehdidi altında olan İtalyan demokratları hemen teslim oldular.⁵⁰

b. Mussolini Döneminde İtalya'nın Siyasi Durumu

Parlak bir çıkışla iktidara gelen Mussolini'nin siyasi iktidarı, yönetimin başına geçtikten bir yıl sonra devrilme tehlikesi geçirmiştir. Sebebi ise Giacomo Matteotti olayıdır. Sosyalist Partisi lideri olan bu şahıs arka arkaya Mussolini aleyhinde ateşli nutuklar vermiş ve Mussolini taraftarlarını kızdırmıştır. Baskı ortamına rağmen, Ocak 1924'te yapılan seçimlerde Faşistler aleyhine de oylar çıkması Faşizm taraftarlarını

⁴⁸ Rıfât Uçarol, **Siyasi Tarih**, 4. Basım, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1987, s.452.

⁴⁹ A.Savelli, **İtalya Tarihi**, çev. Galip Kemal Söylemezoğlu, İstanbul, Ahmet Sait Basımevi,1940, s.435.

⁵⁰ Norman Davies, **Avrupa Tarihi**, çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İmge Yay, Ankara 2006, s.1012.

rahatsız etmiştir. Fakat yine bu seçim sonucunda reformcu sosyalistlerin parlamentoda 24 koltuk kazanmaları Matteotti'nin daha cesur konuşmalar yapmasına neden olmuştur. Bu konuşmalardan rahatsız olan ve Mussolini'nin yatıştırma nutuklarını bile dikkate almayacak bir noktaya gelen fanatik Faşizm taraftarları, Matteotti'ye bir saldırı düzenleyerek ölümüne neden olmuşlardı. Suikastı Mussolini'nin emrettiğini iddia edenler de olmuştu. Üstelik bunlardan birisi Mussoli'nin yakın danışmanlarından Rossi'dir.⁵¹ Matteotti'nin ölümü Sosyalistlerin galeyana gelmelerine sebep olmuştur. Sosyalistlerin şiddetli bir muhalefete başladığı bu dönem Mussolini iktidarının sallantıda kaldığı dönemdir. Fakat vilayetlerdeki Faşistlerin sadakatleri sayesinde iktidar kısa sürede kendisini toparlamıştır.⁵²

Mussolini iktidara geldikten sonra ilk icraatlarından biri muhalif gruplara yönelik tavrını netleştirmek olmuştur. 1925'te uygulamaya koyduğu bir kanunla kuvvetli bir hükümet teşkili için seçimlerde en çok oy alan partinin mecliste sülusanı ekseriyeti haiz olacağını ilan etmiştir. Artık seçimlerde en çok oy alan partinin programı kabul edilecektir. Ardından başvekil ve hükümetin yalnız krala karşı mesul olacağını ilan eden Mussolini, bu gelişmelerle fırkayı devletleştirmiştir.⁵³

İtalya'da, Mayıs 1928'deki seçim kanunu ile rejim sertleşmeye başlamış, parlamentonun etkinliği ciddi derecede azaltılmıştır. Artık çeşitli Faşist organizasyonlarının önerdiği 800 isim Büyük Faşist Konseyi'ne sunulacak, konsey de içlerinden 400 kişiyi seçecek, bu 400 kişi, Faşist olmaları ve olmamaları dikkate alınarak oylamaya sunulacaktır. Bu durum tabii ki Faşizm lehine bir ortama yol açmıştır. Örneğin Mart 1929'daki plesibitede listeyi kabul etmeyen kişi sayısı 137. 761 iken, kabul edenler sekiz buçuk milyon kişidir!⁵⁴ Arada bu kadar büyük bir fark mevcuttur. İşte İtalya 1920'li yıllarda böyle bir diktatörlükle yönetimi kurulmuştu.

⁵¹ John Whittam, **Fascist Italy**, Manchester, Mancheseter University Press, 1995, s.48.

⁵² Savelli, **a.g.e.**, s.441.

⁵³ Ahmet Şükrü Esmer, **a.g.e.**, s.424.

⁵⁴ John Whittam, **Fascist Italy**, s. 56.

Mussolini'nin bir diğeri icraatı da kilise ile anlaşarak siyasi hakimiyetinin arkasına kiliseyi de alması olmuştur. Mussolini, 11 Şubat 1929 tarihinde kilise ile Latran Muahedesi'ni imzalamış ve kilise ile devlet birbiriyle diplomasi yoluyla münasebette bulunacak yetki sahipleri haline gelmiştir. Kilise ile devlet bu muahededen karşılıklı olarak muhtelif menfaatler sağlayacaklardır. Katoliklik devletin resmi dini olarak kabul edilmiştir. Böylece kilise yüzyıllık otoritesinin ağırlığıyla yeni İtalyan devletini kutsamıştır. Artık tüm Katolikler Faşizmi destekleyeceklerdir.⁵⁵ Mussolini her alanda kontrolün kendisinde bulunmasını istediği için devletin, dolayısıyla kendisinin hakimiyetini siyasal, sosyal ve iktisadi sahaların tümünü kapsayacak şekilde genişleterek bir diktatörlük rejimi yürütmüştür.

c. İtalya'nın Ekonomik Durumu

İtalya, iç politikasındaki çalkantıları yoluna koyduktan sonra milli kalkınma ülküsü çerçevesinde mali düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Ülke I. Dünya Savaşı'nda çok aktif bir şekilde savaşmasa da ekonomisi iyi durumda değildi. Savaş zamanından kalma borçlar mevcuttu, lirenin değeri düşmüştü ve bütçe açık vermişti. Bu durum İtalya'yı Londra ve Washington'a bağımlı kılmaktaydı.⁵⁶

1924'ten itibaren Maliye Nazırı De Stefani bütçe açığını önemli ölçüde kapatmış; ordu, bahriye ve hava ve umuru nafia bütçelerini arttırmıştır. 1925'te Maliye Bakanı değiştirilmiş; De Stefani'nin yerine Kont Volpi getirilmiştir. Volpi, İtalya'da yatırım yapan yabancı sermaye sahiplerini hoş tutmak endişesiyle ithal maddelerin vergisini azaltma yoluna gitmiştir.⁵⁷ 1926'da da lirenin değerinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirmiş, borsa oyunlarının önlenmesine gayret etmiştir. Volpi, 1926 yılında dört milyonu bulan savaş borçlarını altmış iki taksitte ödemek üzere İngilizlerle bir antlaşma yaparak borçlar konusunda ekonomiyi rahatlatmayı başarmıştır.⁵⁸ Bütün bu

⁵⁵ Savelli, **a.g.e.**, s.442.

⁵⁶ Knox, **Common Destiny**, s.87.

⁵⁷ Giampero Carocci, **Faşizmin Tarihi**, Çev. Muhittin Yılmaz, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965, s.61.

⁵⁸ **İkdam**, 29 Kanunusani 1926, s.1, **Cumhuriyet**, 28 Kanunusani 1926, s.4.

düzenlemeler sonucunda, 1927 yılında hazinenin eline geçen avans bir milyar liri bulmuştur.

Mussolini yönetiminin el attığı diğer bir mali mesele de grev ve lock-out uygulamalarının kaldırılması olmuştur. Bu konudaki yetkiler hükümete devredilmiştir. Sermayenin sendika ile ilişkisi de “corporation” cemiyetlerin kurulmasıyla sağlanmıştır.⁵⁹

1927 yılına gelindiğinde, İtalya Kont Volpi sayesinde ekonomik durumunu toparlamış olsa da yaklaşan dünya ekonomik krizi İtalyan ekonomisinde güç bela sağlanan dengeyi yeniden bozacaktır. Hükümetin lirenin değerini dengeleme çabaları sanayicilerin ve tüccarın tepkisini çekmişti. Üstelik İtalya'nın mali destek aldığı Amerika, İngiltere, Almanya gibi ülkeler de ekonomideki kötü gidişat nedeniyle ancak kendi kendilerine yetebilir durumdadırlar. Bu durumda İtalya'nın tek servet aracı olarak elde işçi sınıfı kalır, ancak göç nedeniyle -1920'li yıllarda İtalya'nın başını ağrıtan en büyük sorunlardan biri de nüfus fazlası ve göçmen sorunudur- onlar da başka mahallere dağılmaktaydılar. Bu durum Mussolini'nin dış politikasını da etkilemiş, ülkelere karşı daha uyumlu bir tavır takınmasının sebeplerinden biri olmuştur. Faşist liderin önceki yıllardaki hırçın nutukları bir süreliğine de olsa yerini sükunete bırakmıştır.⁶⁰

1930'lu yıllar ise İtalyan ekonomisindeki darboğazın daha fazla hissedilmeye başlandığı bir dönem olmuştur. İtalyan bütçesindeki açık nedeniyle Mussolini hükümeti bir takım mali önlemler alma yoluna gitmiştir. Bütün devlet memurlarının maaşlarından %12,5, işçilerin maaşlarından %8 kısıntı yapmak, mesken mağaza vesaire kiralarında %12,5 tenzilat yapmak, milli istihlalatta maliyet fiyatlarını %12,5 aşağı çekmek gibi düzenlemelerle ekonomik buhranın etkilerinden kurtulmaya çalışmıştır.⁶¹ İtalya'da vergiler son haddi bulduğundan hükümet bütçe açığını vergilere zam yaparak kapatamamıştır. 1930 yılında İtalya'nın bütçe açığı 729 milyondur. Bu nedenle hükümet

⁵⁹ Savelli, **a.g.e.**, s.441.

⁶⁰ İkdam, 9 Nisan 1928, s.4.

⁶¹ **Vakit**, 8 Aralık 1930, s.1.

çalışanların maaşlarından kesinti yapmıştır. Bütçe açığı ve iktisadi buhran köylü, işçi ve halk arasında gayri memnun bir kitle oluşturmuş ve birtakım isyan hareketlerine yol açmıştır. Mussolini yönetimi, işçi hareketlerini kontrol altına almaya çalışmıştır. Bir yandan hükümet aleyhine bir işçi hareketi oluşmasını önlemeye çalışırken, öte yandan da sosyal sınıflar arasındaki mücadeleyi ortadan kaldırmaya gayret etmiştir. Mussolini'nin kendisinin eski bir sosyalist olmasının bunda etkisi olsa gerek. İtalya'da, genel olarak savaş öncesi ve sonrası dönemindeki ekonomik karmaşanın düzene sokulmaya çalışıldığı 1923-1933 arası dönemde, ekonomide Mussolini yönetiminin başarılı düzenlemeleri olsa da 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisi ülke ekonomisini çıkmaza sokmuştur. Köylü elinde para bulunmadığı için hayatını temin edemiyor, vergisini veremiyordur. Fabrikalar ihracat olmadığından faaliyette bulunamadıkları için işçilerini elinden çıkarıyor, bu keyfiyet mühim bir işçi kitlesinin aç kalmasına yol açıyordu. Tüccar ve esnaf da eskisi gibi satış yapamıyor ve muamelattaki durgunluk neticesi olarak zaruret yüz gösteriyordu.⁶² 30 Eylül 1930 tarihinde (394.630) kişiden ibaret olan İtalya'daki işsizlerin mevcudu 31 Ekim 1930'da (446.496) kişiye ulaşmıştır. 1933 yılına gelindiğinde ülkedeki işsizlerin sayısı bir milyonun üzerine çıkmış, bu da devleti daha müdahaleci bir tutum takınmaya itmiştir.⁶³

2. 1923-1933 Yılları Arasında Türkiye'deki Ekonomik ve Siyasal Manzara

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlayan ıslahat hareketleri devleti çökmekten kurtaramamıştır. Fakat bu düzenlemelerin boşa gittiğini söylemek de yanlış olacaktır. Siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatta görülen modernleşme hareketleri Türkiye'nin cumhuriyet ve demokrasiye giden yolunda önemli kavşaklar olmuşlardır. Bu sayede cumhuriyet devrimcileri son asrını modernleşme sancılılarıyla geçiren bir devletin

⁶² BCA, 0.30.10, 237.598.14.

⁶³ John Whittam, a.g.e., s.64.

kalıntısı bir toplumla yola çıkmışlardır. Ayrıca, Cumhuriyet radikalizmini kamçılayan öğelerden biri de yeterince radikal olamayan Osmanlı modernleşmesidir.⁶⁴

Modernleşme ve ıslahat hareketlerinin artık tükendiği, Osmanlı Devleti'nin sona geldiği nokta I. Dünya Savaşı'dır. Savaştan mağlup çıkan Osmanlı Devleti, Mondros'tan hemen sonra işgale uğramıştır. İşte böyle bir ortamda Milli Mücadele başlamış, 24 Temmuz 1923'te, Lozan Antlaşması Avrupa tarafından tanınmıştı.

a. Çok Partili Hayata Geçiş

1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmişti. Fakat I. Meclis temel olarak Misak-ı Milli etrafında bir araya geldiği için üyeler arasında bir takım görüş farklılıkları mevcuttu. Bu durum özellikle yeni anayasanın ilanından sonra bariz hale gelmiş ve mecliste gruplaşmalar gerçekleşmişti. Bunlardan biri de Mustafa Kemal'in kurduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubuydu. Bu grup 9 Ağustos 1923'te Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüştürüldü. Böylece cumhuriyetin ilk siyasi partisi de kurulmuş oldu.⁶⁵

11 Ağustos 1923'te II. Meclis açıldı; üstelik bu meclis diğerinden daha senkronize çalışan, daha uyumlu bir meclisti. Fakat devam eden inkılaplarla oturtulmaya çalışılan yeni sistem konusunda tereddütleri olan kesim nedeniyle tekrar görüş ayrılıkları çıktı. Bunlardan biri de ordu ve siyasetin birbirinden ayrılmasıydı. Bu anlaşmazlık Atatürk'ün kararıyla 30 Ekim 1924 günü ordu ve kolordu komutanlıklarına mebusluktan çekilmeleri yönünde çekilen telgraflarla sonuçlandı. Bu karar Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar tarafından kabul görmedi. Görüş ayrılığının muhalefete dönüşmesi sonucu 17 Kasım 1924'te cumhuriyetin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Fırkası kurulmuştu. Partinin genel başkanı Kazım Karabekir Paşa, genel sekreteri ise Ali Fuat Paşa'dır. Rauf Bey, Adnan Bey ve Refet Bele de kurucular arasındaydı.⁶⁶ Dış politikada

⁶⁴ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.32.

⁶⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, s.44.

⁶⁶ **A.g.e.**, s.50.

Musul meselesi nedeniyle yaşanan olumsuz gelişmeler ortamdaki karamsarlığı ve muhalif duyguları körükledi. Bunun sonucu ise tüm rejim karşıtlarının Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çatısı altında toplanmaları olmuştu. Şeyh Sait İsyanı'na karıştığı yönünde iddialar ortaya atılan parti, programında yer alan "Fırkanın dini fikirlere ve inançlara hürmetkar olduğu" maddesinin de etkisiyle dini siyasete alet ettiği iddiasıyla 3 Haziran 1925'te kapatılarak siyasi yaşama veda etti.⁶⁷

Çok partili hayata geçiş denemelerinden ikincisi de Serbest Fırka olayıyla yaşanmıştır. Hükümetin daha sıkı bir denetime tutulmasını isteyen Mustafa Kemal, çok partili hayatın demokratik sistemin şartlarından biri olduğuna da inandığı için partinin kurulmasını desteklemiş ve 12 Ağustos 1930'da Fethi Okyar'ın başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur.⁶⁸

Yeni Fırkanın Cumhurbaşkanı'nın desteğini alması mecliste içinde İsmet İnönü'nün de bulunduğu kesimler tarafından bir takım tepkilere neden olmuştur. Halkın bunlara rağmen fırkayı desteklemesi sonucu düzenlenen İzmir gezisinde halkın yeni partiye verdiği destek abartılı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kuruluşunun ilk 12 günü içinde 130.000 kişi üyelik için başvurmuştur. Oysa Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kimi güneydoğu illerinden bir örgütü bile yoktu.⁶⁹ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın olaylı ve başarılı Ege gezisinin partinin sonunun gelmesinde büyük payı olmuştur.⁷⁰ Gelişmeleri izleyen Atatürk de Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın bu denli desteklenmesine içerlemiş, durumu kendisine karşı yapılan bir vefasızlık olarak nitelendirmiştir.⁷¹

⁶⁷ Cezmi Eraslan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler", **İlmi Araştırmalar**, Sayı 9, İstanbul 2000, s. 77.

⁶⁸ Eraslan, **a.g.m.**, s.79.

⁶⁹ **Türk Dış Politika Ansiklopedisi**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.248,

⁷⁰ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s.268.

⁷¹ Eraslan, **a.g.m.**, s.93

Aynı yıl yapılan belediye seçimlerinde 31 seçim bölgesinde Serbest Fırka'nın başarılı olması muhaliflerin endişelerini arttırmıştır. Serbest Fırka'ya devam etmenin Mustafa Kemal'e karşı bir mücadeleye girişmek olarak algılandığını gören Fethi Okyar da 18 Kasım 1930'da partiyi feshetmiştir. Bu deneyimle mevcut siyasi kadronun çok partili hayata geçiş için hazır olmadığı anlaşılmıştır.⁷² Çok partili siyasi hayata tam anlamıyla geçiş, ancak 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla mümkün olmuştur.

b. Türkiye'nin Ekonomik Durumu

1920'li yıllardan itibaren elde edilen siyasi başarılar ekonomik gelişmelerle desteklenmediği takdirde yok olmaya mahkum olacaktı. Son yıllarda aralıksız devam eden savaşlar sonucu Türk halkı perişan vaziyetteydi. Verilen kayıplar sonucu genç nüfus sayısında ciddi bir azalma olmuştu. Girişimci, sermaye ve altyapı eksikliği de ekonomik durumda bir iyileşme yaşanması için gereken ortamın gelişmesine mani olmaktaydı. Öte yandan kamu kaynakları yeterli değildi. Lozan Antlaşması'na bağlı Ticaret Sözleşmesi'ne göre gümrük tarifelerinin değiştirilememesi ve dış ticarete eski hükümlere bağlı kalınması da diğer bir ekonomik zorluktu. Dış ticaret bu nedenle sürekli açık vermiştir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi üçüncü bölümde verilecektir.

İşte 1923-1930 yılları arasını kapsayan bu dönem ulusal ekonomiye geçiş süreci olarak adlandırılmaktadır. İlk etapta iktisadi bağımsızlığın kazanılmasına odaklanılmış ve 17 Şubat 1923'te Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi toplanmıştır. Öncelikle durum tespitinin yapılmasına, sonra da çözüm yollarının aranmasına ihtiyaç vardır. Kongre sonunda alınan kararlar "Misak-ı İktisadi" adıyla yayınlanır. Fakat ortaya çıkan sonuçta, genelde "temenni" şeklinde ahlaki göndermeler üzerine kurulu ilkeler belirlenmiştir.⁷³

⁷² A.g.m., s.92.

⁷³ M. Naci Bostancı, *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996, s. 39.

1924'te Türkiye İş Bankası, 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Aşar vergisinin kaldırılması ve 1926'da kabotaj hakkının Türk gemilerine verilmesi de ulaştırmada yerli sermayenin üstünlüğünü sağlama çabalarının sonuçlarıdır. 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması diğer mali gelişmeler arasında sayılabilir. Fakat 1929 yılında Dünya Ekonomik Buhranı'nın ortaya çıkması, yeni kanun ve kuruluşlar vasıtasıyla kaydedilen gelişmelerin bir anda silinmesine sebep olmuştur. Özellikle tarım ürünleri piyasasını alt üst eden buhran sonucu hızla yoksullaşmaya başlayan Türkiye, ekonomik seferberlik ilan etmek zorunda kalmıştır.⁷⁴

İlerleyen yıllarda değişen koşullara bağlı olarak ekonomik sistemde bir takım değişikliklere gidilmiştir. 1931'deki CHP kurultayında ekonomide devletçilik ilkesinin benimsenmesine yönelik girişimler gündeme gelmiştir. Büyük krizden sonra dünyada da merkezîyetçilik ve devletçilik uygulamalarının artması bunda mutlaka etkili olmuştur. 1931'de Merkez Bankası'nın kurulması Osmanlı Bankası'nın yıkıcı uygulamalarının sonlanmasına önayak olmuştur. Böylece Batı tipi bir ekonomik düzenleme aracı daha iktisadi hayata kazandırılmıştır.⁷⁵

Neticede Cumhuriyetin başlangıç yıllarındaki ekonomik durumun daha çok Osmanlı'dan miras kalan iktisadi kısıtlamalar ve savaştan çıkmış bir ülkenin fakirliğiyle baş etmekten ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Ulusal politikalara ve ülke dinamiklerine göre şekillendirilmeye çalışılan iktisadi kurumlarla sağlanan gelişmeler dünyadaki olumsuzluklardan etkilenmiş ve Cumhuriyet yönetimlerinin zorlandığı belli başlı alanlardan biri olmuştur.

⁷⁴ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, s 323-324.

⁷⁵ Bostancı, **a.g.e.**, s.98.

BİRİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN 1933 YILINA KADAR
TÜRKİYE VE İTALYA'DA REJİMLER

A. 1923-1933 YILLARI ARASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1. Dış Politikanın Amaç ve İlkeleri

a. Tam Bağımsızlık ve Milli Siyaset

Atatürk'ün Milli Mücadele esnasında ve sonrasında yürüttüğü faaliyetlerin hepsi mutlak bağımsızlığı kazanmaya ve Misak-ı Milli sınırlarını korumaya yönelik olmuştur. Başından beri belirli ilkeler ve prensipler eşliğinde yürütülen Milli Mücadele, Lozan'da elde edilen başarıyla Türk milleti lehine sonuçlanınca Atatürk önderliğinde kurulan Cumhuriyet, iç politika ağırlıklı bir gündem izlemiştir. Atatürk nutkunda şöyle söylemiştir: “Dış siyasetin en çok ilgilendiği ve dayandığı konu, devletin iç kurumlarıdır. Dış siyasetin iç kurumlarla uyumlu olması gerekir. Doğu'da ve Batı'da başka başka ırk ve kültüre ve emellere sahip muhtelif unsurları birleştiren bir devletin iç kurumları, elbette asılsız ve çürük olur. Bu durumda, dış siyaseti de esaslı ve sağlam olamaz....Değişik milletleri, ortak ve genel bir ünvan altında toplamak ve bu değişik unsur kitlelerini aynı hukuk ve şartlar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak parlak ve cazip bir siyasi görüştür, fakat aldatıcıdır.”¹ Amacına ulaşan Milli Mücadele'den sonra, Mustafa Kemal ve yönetici kadrolar yeni maceralara sürüklenmekten kaçınmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra uğranan işgâllere karşılık vermek amacıyla veya kazanılan mücadelenin yol açtığı duygularla hareket edilseydi Türk milletini bekleyen son çok daha farklı olabilirdi. Türkiye'nin Lozan'dan sonra izlediği dış politika mağlup devletler arasında özel bir yer teşkil etmektedir.²

¹ **Nutuk**, s.399

² Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s.55.

b. İç Politikada Yapılacak Düzenlemeler

Lozan'dan sonraki dönemde dış politikada barışçı ve mevcut pozisyonu korumaya yönelik bir dış politika izlendiği görülmektedir. Bunun sebeplerinden birisi, az önce bahsettiğimiz gibi elde edilen koşulları korumaktır.

Bir diğer sebebi ise iç politikada yürütülen faaliyetlere yoğunlaşmak için gereken sakin ortamdır. Milli mücadelenin sona ermesinden sonra toplum hayatına ve ekonomik kalkınmaya yönelik bir takım devrim hareketlerine girişilmiştir. Devrimlerin başarıya ulaşması ve elde edilen olumlu sonuçların devam ettirilebilmesi Türkiye'nin bütün devletlerle iyi geçinmesini gerektirmiştir.³

c. Hukuka Bağlılık

Hukuka bağlılık Atatürk dönemi dış politikasının önemli özelliklerinden biridir. Uluslararası hukukun tam olarak gelişmediği ve güvenilirliği konusunda soru işaretlerinin bulunduğu bir dönemde bile, Türkiye hukukun üstünlüğünü tanımaktan vazgeçmemiştir. Bunun en güzel örneği 27 Ağustos 1928'de imzaladığı Briand-Kellogg Paktı'dır. Türkiye bu pakta katılarak "savaşın uluslararası politikanın bir aracı olarak kullanılmasına" karşı çıkmıştır. Üstelik Amerika'dan sonra pakta katılan ilk devlet olmuştur.⁴ Dış politikada belirlenen hamlelerde barışa önem verildiğini daha önce söylemiştik. Bunun diğer bir örneği de Türkiye'nin 26 Eylül 1928'de Genel Hakemlik Senedi'ne taraf olmasıdır. Milletler Cemiyeti Genel Kurulu tarafından hazırlanan bu sözleşmeyi Türkiye'nin onaylayarak sorunlarını hukuk yoluyla çözmeyi kabul etmesi, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan devletler arasında ayrı bir yer teşkil etmesinin ikinci sebebidir.⁵

³ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, 9. Basım, Ankara 1996, s.60.

⁴ Mehmet Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası", **Tarihi Gelişimi İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu**, TTK, Ankara 1992, s.45.

⁵ A.y.

d. Eşitlik ve Saygılık

Dış politikanın yönünü belirleyen başka bir ilke de “eşitlik” ilkesidir. Atatürk Erzurum Kongresi’nden itibaren tüm milli toplantılarda, demeçlerinde ve uluslararası temaslarında bu ilkeye olan bağlılığını vurgulamıştır.⁶ Lozan’da kazanılan başarı Türkiye’nin Avrupa ve Orta Doğu’da sözüne güvenilen ve saygı duyulan bir devlet olarak takdir edilmesini sağlamıştır. Yaratılan bu saygılık, yabancı devletlerle Atatürk’ün eşitlik ilkesine dayanan ilişkiler kurulması için zemin sağlamıştır. Milli Mücadele boyunca her fırsatta hedefin Misak-ı Milli sınırlarına ulaşmak olduğunu vurgulayan Türk yetkilileri, bu konuda yukarıda da bahsettiğimiz gibi tutarlı ve güvenilir olmayı amaçlamıştır. Lozan’dan sonra da bu hedefinden şaşmayarak sözüne güvenilir bir devlet olduğunu ispatlamış; her zaman diğer devletlerin bağımsızlıklarına ve toprak bütünlüklerine saygılı davranmıştır.

e. Uluslararası İttifaklar ve İşbirliği

1923-1933 yılları arasındaki dönemde izlenen dış politikanın belirleyici özelliklerinden birisi de ittifaklar konusunda takınılan tavidir. Asıl olan amaç, yabancı devletlerle tümüyle barış eksenli ilişkiler kurmak olduğu için, herhangi bir devletle birebir ittifak kurmaktan kaçınılmıştır. Bir devletle ittifak kurmak için her şeyden önce o devletle her alanda bir eşitlik yakalamış olmak zorunluluğu vardır. Zorunluluktan ziyade, adil ve çift taraflı bir ilişki için böylesi bir denkliğin daha makbul olduğu söylenebilir. Türkiye tarihinin bu döneminde, daha ziyade bu eşitlik oturtulmaya çalışıldığından yabancı devletlerle “ittifak kurmak” ilk etapta tercih edilen bir durum olmamıştır. Zira Atatürk ve hükümet yetkilileri birincil olarak Lozan’da temelleri atılan saygılığı tüm dünyanın kabul ettiğini, Türkiye’nin bağımsızlık ve egemenlik haklarına saygı gösterildiğini görmek istemişlerdir.

⁶ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s.272.

Buna bir örnek vermek gerekirse Atatürk'ün uzunca bir süre Milletler Cemiyeti'ne girmek istememesinden bahsedilebilir. Atatürk bu kurulun İngiltere ve Fransa'nın elinde olduğunu, Amerika ve Rusya gibi iki büyük devletin kurulun dışında kaldıklarını görmesi Milletler Cemiyeti'ne girmek istememesinin nedenini oluşturur. Aslında Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde kolektif çalışmalara başlaması 1928'deki Silahsızlanma Konferansı'yla olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çabalarıyla bu konferansa katılan Türkiye Briand-Kellogg Paketi'nin yürürlüğe girmesini desteklemiş, hatta Sovyetler Birliği'nin ortaya attığı Litvinof Protokolü'nü katılan birkaç devletten biri olmuştur. Fakat tabii ki milletlerarası ilişkiler ve işbirliğinde en önemli adım Türkiye'nin 1932'de Milletler Cemiyeti'ne katılması olmuştur.⁷

Ancak bu dönemde Mustafa Kemal ve yönetime hakim kesimler genel olarak Avrupa ve özel olarak Batı Avrupa ülkeleriyle temelde bir kopmaya gitmemişlerdir. Düşüncelerine göre, bu “uygarlık odağı”, Ankara hükümetinin ana ilkesi olan modernleşmenin birleştiği noktadır. Böylece “Batı” ile ilişkilerin geliştirilmesi süreci başlar. Bu tutumun önemli nedenleri arasında şunlar sayılabilir: a. Türk siyasal sistemi ile Kemalist devrim hareketlerinin Avrupa ülkelerindekine benzer amaçları vardır. b. Türk önderleri ileride yeni bir parçalanma tehlikesi altında kalmamanın bir güvencesi olarak da Avrupa uluslararası topluluğu içine girmeyi görmüşlerdir. I. Dünya savaşından sonra Asya-Afrika ülkelerinin başlarına gelenleri çok iyi bilecek durumdadırlar. c. Türkiye'nin ekonomik koşulları ve önderlerinin ekonomik ve toplumsal kalkınma konusundaki temel görüşleri, ülkeyi dış ekonomik yardım aramaya itmiştir ve o dönemde bu yardım ancak Batı Avrupa ülkeleriyle ABD'den gelebilecektir.⁸

Türkiye dış politikada izlediği barışçı tutuma rağmen dönem dönem güvenlik endişesiyle de dış politikada bazı esneklikler göstermek durumunda kalmıştır. Almanya ve İtalya'nın iktisadi otarışı politikaları 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı'nı tetiklemiştir. Bu tarihten başlayarak bu ülkelerin Versailles sistemini

⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.336.

⁸ Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, 2. Basım, İmge Yayınları, Ankara 2000, s.155.

değiştirmeye yönelik revizyonist bir politika izlemeleri Avrupa'da hararetli dönemlerin yaşanmasına neden olmuştur.⁹ Yine bu dönemde belirli çıkar gruplaşmaları görülmüştür. Bu gruplaşmaların yarattığı gerginlik Türkiye'yi güvenlik endişesiyle bir takım çevrelere yaklaşmaya itmiştir. Türkiye, yeni bir ulus-devlet olarak ve de Avrupa'nın bir parçası olarak kendisini Avrupa'nın büyük güçlerine kabul ettirmek istemektedir. Fakat şartlar ne olursa olsun Avrupa'nın yolunu izlemek istememektedir. Çünkü Avrupa devletlerine karşı Kurtuluş Savaşı yıllarından kalan bir güvensizlik mevcuttur. Bu da Ankara'yı daha çok bölge ülkeleri ile işbirliğine itmiştir. Türkiye, Balkanlar'da ve Akdeniz'de paktlar kurma girişimlerinde bulunmuş; bu girişimlerinin sonucunda Balkan Antantı imzalanmıştır. Fakat Türkiye'nin bu girişimleri cephe oluşturmak olarak algılanmamalıdır. Türkiye'nin amacı bölgesel paktlarla kendi yakın çevresinde ve Avrupa'da savaşı önlemek için aktif bir politika izlemektir.¹⁰ Atatürk'ün 1 Kasım 1933'te yaptığı konuşma bu durumu çok güzel özetlemektedir: “Türkiye Cumhuriyeti beynelminel sulh ve emniyeti kuvvetlendirmek için, kendi tesiri ve iktidarı olan sahada ve aynı arzuda olanlarla beraber hayırlı faaliyetlerde bulunmuştur.”¹¹

Neticede, bahis konusu dönemde Türk dış politikasının Milli egemenlik, tam bağımsızlık, eşitlik, tarafsızlık ve gerçekçilik ilkeleri üzerine kurulduğu söylenebilir. Böylece Yeni Türkiye iç meselelerine yoğunlaşabilecek, kalkınmak için ihtiyaç duyduğu dinlenme devresine sahip olabilecektir. Bu yönüyle Cumhuriyetin başlangıç yıllarında çok realist bir dış politika izlendiği söylenebilir. Dünyadaki gelişmeler ve ülkeler arasındaki ilişkiler ile memleketin çıkarları birleştirilmiş ve kendine has, nitelikli bir politika yürütülmüştür.

İsmet İnönü'nün 29 Nisan 1928'de TBMM'de verdiği demeci bu politikanın anlaşılmasına yardımcı olacaktır: “Dış politikada bütün gayretimiz hiç kimsenin

⁹ Dilek Barlas, “Fransız Belgelerine Göre Türkiye'nin Avrupa Politikası :1930-1939”, **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s.217.

¹⁰ Barlas, **a.y.**

¹¹ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 94.

menfaatlerine karşı bir hareketi derpiş etmeyen, dürüst bir istikamette, kendi menfaatlerimizi temin etmeye yönelmiş bulunuyor.”¹²

Değinilmesi gereken bir nokta da bu dönemde Türkiye’de “Haysiyetli Dış Politika” deyimine yapılan vurgudur ki, Türkiye’nin gerçekten bunu hak ettiği söylenmelidir. Türkiye, özellikle İtalya ile olan ilişkilerinde dış ticaretin tüm zorlamalarına rağmen kendi çıkarlarına uygun ve ilkeli bir politika izlemeye gayret etmiştir. Zira, 1931 yılına gelindiğinde Türk ihracatında İngiltere’nin payı yüzde 8.5 iken İtalya’nın payı yüzde 24.2 idi. İngiltere’nin ithalattaki payı yüzde 11.3 iken İtalya’nın payı yüzde 14.6 idi. Türkiye bu devletin dış ticaretteki büyük ağırlığına rağmen siyasi ilişkilerinde ülkeye taviz vermemiş ve ilerleyen yıllarda İtalya’nın saldırganlaşan yayılmacılığına karşı tavır almayı başarmıştır.¹³

Sonuç olarak, bölgede barış ve istikrarı korumak, ekonomik kalkınmayı sağlamak, modernleşme atılımlarını hızlandırmak amacıyla ve “Avrupalı” bir ülke haline gelebilmenin en güvenilir yolu olarak Atatürk’ün “Yurtta Barış, Dünyada Barış” ülkesi benimsenip ödünsüz uygulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen önce İngiltere ve Fransa ile yapılan ittifak ve Türk hükümetinin savaş içinde birbiriyle çelişir gibi görünen dış politika davranışları, dünya savaşı döneminin özel koşulları içinde değerlendirilmeli ve dış politika tutarlılığından ödün olarak görülmemelidir.¹⁴

B. 1923-1933 Yılları Arasında Türkiye’nin Yabancı Devletlerle İlişkileri

a. Türk-İngiliz İlişkileri

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Türk-İngiliz ilişkilerini yönlendiren başlıca olay Musul meselesidir. İngiltere Mondros Mütarekesi’ne dayanarak 15 Kasım 1918’de

¹² Aptülahat Akşin, **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK, Ankara 1991, s.123.

¹³ **Türk Dış Politika Ansiklopedisi**, C.I, s.256.

¹⁴ Oral Sander, **a.g.e.**, s.155.

Musul'u işgâl etmiştir. Fakat Misak-ı Milli sınırları içerisinde kalan Musul için Türkiye mücadele etmeye devam edince bu konunun halli Lozan'a bırakılmıştır. Buna rağmen mesele barış konferansı esnasında da çözülemeyince Lozan Antlaşması'na şu şekilde bir madde koyulmuştur: "Türkiye ile Irak arasındaki hudut dokuz ay zarfında Türkiye ile Büyük Britanya arasında sureti muslihanede tayin edilecektir."¹⁵

İngiltere'nin Musul'da ısrarcı olmasının nedeni, bölgenin İngiliz İmparatorluk yollarının üzerinde stratejik öneme sahip olması artı bölgedeki zengin petrol kaynaklarıdır. Bu nedenle İngilizler buraların Arapların elinde kalmasını tercih etmişlerdir.¹⁶

Meselenin halli için 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da eski Bahriye Nezareti binasında toplanılmıştı, fakat 5 Haziran 1924'te bir sonuca varamadan görüşmeler sona ermiş ve mesele Milletler Cemiyeti'ne havale edilmişti. İngiltere böylece meseleyi Ankara ve Milletler Cemiyeti arasında bir mesele gibi gösterip dünya kamuoyundan destek sağlamaya çalışmıştı. Türkiye'nin dünya siyasetindeki "yalnızlığını" aşmak için fırsat kolladığını düşünen İngiltere, konu Milletler Cemiyeti'ne havale edilirse Türkiye'nin de daha uzlaşmacı olacağını hesaplamıştı.¹⁷ Neticede, 16 Aralık 1925'te Milletler Cemiyeti Musul'un Irak mandasına bırakılmasına karar verdi. Türkiye büyük haksızlık olduğuna inandığı bu kararı iç ve dış dinamikleri doğrultusunda değerlendirdiğinde o aşamada kararı kabul etmenin yapılacak en doğru hareket olduğuna karar vermiş ve İngiltere ve Irak'la görüşerek 5 Haziran 1926'da bir antlaşma imzalamıştı. Türkiye, az bir petrol geliri alarak Musul'u İngiltere'ye bıraktı.¹⁸

İngiltere-Türkiye ilişkileri, 1929 yılında bir İngiliz filosofun İstanbul ve Ankara'yı ziyaret ederek filo kumandanı ve İngiliz elçisinin Atatürk'ü ziyaret etmelerine

¹⁵ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.70.

¹⁶ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s. 130.

¹⁷ Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991, s.180.

¹⁸ P. Philip Graves, **İngilizler ve Türkler**, çev.Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s.155.

kadar düzelmemiştir. Ancak bu ziyaret iki ülke arasındaki gerginliğin azalmasını ve ilişkilerin ilerlemesine yönelik girişimlerde bulunulmasını sağlamıştır.¹⁹ İlerleyen yıllarda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesiyle İngiltere ile ilişkiler düzelmiştir.

b. Türk-Yunan İlişkileri

Bu dönemde Yunanistan ile kurulan ilişkileri mübadele meselesi yönlendirmiştir. 30 Ocak 1923'te iki devlet arasında yapılan antlaşma gereği Yunanistan'da bulunan Müslüman-Türk azınlık ile Türkiye'de bulunan Rumların değişimi için bir komisyon kurulmuştur. Yalnız, Batı Trakya Türkleri ile 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'a yerleşmiş Rumlar bu komisyonun çalışma alanı dışında bırakılacaktır.²⁰ Komisyon Ekim 1923'te çalışmalarına başlamıştır. Fakat Yunan hükümetinin İstanbul ve çevresinde mümkün olduğunca çok Rum'u bırakmaya çalışması anlaşmazlık doğmasına neden olmuştur. Anlaşmazlık, "etabli" (yerleşmiş) deyiminin kapsamı konusunda Türk ve Yunan temsilcileri arasında deyim yorumlanması bakımından görüş ayrılığına düşülmesiyle ortaya çıkmıştır.²¹ İki devletin karşılıklı azınlıkların mallarına el koymasıyla tırmanan gerginlik, Cumhuriyet yönetimi tarafından olumlu bir şekilde çözüme yolunda ilerlemiştir.²²

Neticede 10 Haziran 1930'da ahalî mübadelesi için antlaşmaya varılmıştır. İki ülke arasında huzursuzluk yaratan başka bir olay da İstanbul'da bulunan Ortodoks Kilisesi Patriği'dir. Rumları tahrik edici tavırları olan Patrik Arapoğlu Konstantin'in görevden alınarak yerine başkasının atanmasıyla bu sorun da çözüme bağlanmıştır.²³ Bu antlaşmadan sonra ilişkileri sağlamlaştırmak için iki ülkenin devlet adamlarının ziyaretleri gerçekleştirildiği görülür. Nitekim 27 Ekim 1930'da Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Ankara'yı ziyaret etmesi, 30 Ekim'de imzalanacak tarafsızlık, uzlaşma,

¹⁹ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.76.

²⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, s 417.

²¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, 15. Basım, İstanbul 2005, s.326.

²² **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 64-65.

²³ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, s 419.

tahkim ve dostluk antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanacaktır. Bu antlaşmayla, Yunanlılarla yapılan ticaret ve ikamet antlaşmaları da onaylanmıştır. Böylece iki devlet arasında yüzyıllardır devam eden anlaşmazlık yerini uzlaşmaya bırakmıştır. İsmet İnönü'nün 3 Ekim 1931'de Yunanistan'ı ziyareti esnasında antlaşma Yunan Başbakanı ile teati edilmiştir. İki ülke arasında 14 Eylül 1933'te yeni bir dostluk antlaşması imzalanır. İlişkilerdeki bu iyileşme Kıbrıs olaylarına kadar devam etmiştir.²⁴

c. Türk- Fransız İlişkileri

Lozan'dan sonra Türkiye, dış politikasını belirli bir uluslararası olayın üzerine kurmak yerine, her ülkeyle birebir ilişkilerde ortaya çıkan müstakil meseleler doğrultusunda gündemini oluşturmuş; bu meseleler de genelde Lozan'da belirlenen hükümlerin uygulanması çevresinde oluşmuştur.

Fransa-Türkiye ilişkileri de yine Lozan Antlaşması'nda alınan kararların uygulanması etrafında gelişmiştir. Lozan'da Fransızlar Türkiye'yi destekleyen bir tutum sergilemeseler de 1923'ten sonra bu ülkeyle antlaşma maddeleri konusunda çok fazla sorun yaşanmamıştır. En fazla uyuşmazlığın görüldüğü husus Fransa'nın mandasına bırakılan Suriye-Türkiye sınırının belirlenmesidir. 1926 yılında İskenderun Sancağı'nın

Suriye temsilcileri bağımsızlık için girişimde bulunsalar da 12 Haziran'da kararlarından dönmüş ve Suriye'ye bağlı kalmışlardır.²⁵

Asıl sorun Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesinde yaşanmıştır. Zîra, Lozan'a göre antlaşmadan bir ay sonra kurulması gereken komisyon ancak 1925'te kurulmuştur. O sıralarda İngiltere ile Musul yüzünden yaşadığı gerginlik nedeniyle Fransa ile yakınlaşma yoluna giden Türk hükümeti, Fransa ile 1926'da "Dostluk ve İyi Komşuluk" adı altında bir sözleşme imzalamıştır.²⁶

²⁴ Aptülahat Akşin, **a.g.e.**, s.236.

²⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, s 417.

²⁶ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.437.

İki devlet arasında sorun yaratma potansiyeli olan bir diğer husus da Osmanlı'dan kalan borçlar meselesidir. Alacaklı ülkeler içinde en fazla pay sahibi olan Fransa'dır. Bunun için 13 Haziran 1928'de Paris'te Türkiye ile alacaklı devletler arasında bir antlaşma imzalanır. 1929 buhranı sebebiyle ödemesi zorlaşan borçlarla ilgili olarak ikinci bir görüşme sonucu, 22 Nisan 1933'te Paris'te imzalanan mukavelename ile mesele aydınlığa kavuşmuştur.²⁷ Böylece Cumhuriyetin başlangıç yıllarında Türkiye-Fransa ilişkileri bir düzene koyulmuş olur.

d. Türkiye'nin Balkan Devletleri ile İlişkileri

Türkiye'nin Balkan devletlerine karşı izlediği politika da genel anlamda statükonun korunması ve Lozan'dan sonra elde edilen barışın muhafaza edilmesinden oluşmuştur. Balkan Devletleri de 19. yüzyılda kendi aralarında yaşadıkları çatışmaları geride bırakmışlardır. Devletlerin çoğu, zaman içinde çeşitli sebeplerle bir birlik meydana getirmeyi planlar vaziyettedir. Bu bölgede yaşanan en kanlı çatışmaların iki kahramanı Yunanistan ve Türkiye'nin 1930 tarihli dostluk antlaşmaları bu birlik için temel oluşturmuştur.

Türkiye zaten tasarlanan birlikten önce de Balkan devletleri ile dostluğa dayanan ilişkiler kurmuş; 15 Aralık 1923'te Arnavutluk, 18 Ekim 1925'te Bulgaristan, 28 Ekim 1925'te Yugoslavya, 1930'da da Yunanistan ile barış ve dostluk antlaşmaları imzalamıştır. Balkanlar'da dayanışmaya dayanan bir birliğin kurulması aslında ilk kez 1927 yılındaki Paris toplantısı esnasında ileri sürülmüş, bundan sonra 1930 yılından itibaren birlik için karşılıklı görüşmelere başlanmış, uzun zaman alan görüşmeler sonucunda, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya 9 Şubat 1934'te Atina'da Balkan Antantı'nı imzalanmıştı.²⁸ Antlaşmada devletler birbirlerinin sınırlarını tanımayı

²⁷ Rıfât Uçarol, **a.g.e.**, s.489.

²⁸ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 99-102.

ve Balkanlardaki statükoyu değiştirmek isteyen devletlere karşı önlem almayı öngörmüşlerdi.²⁹

Türkiye'nin Balkan devletleri ile bir bağıt imzalaması, herkese karşı eşit mesafede duran ve kamplaşma karşıtı dış politikasına aykırı gibi görünse de güvenlik açısından o dönem gerekli görülmüştü. Görüşmelerin çoğunda devletlerin ortak tehlike olarak İtalya'dan bahsetmesi de konunun ilginç bir boyutuuydu. Türkiye de Balkan Antantı'nın İtalya'yı durduracağını düşünmüştü. Öte yandan İtalya paktın kurulmasını istememiş, müttefiki Arnavutluk'un pakta girmesine de izin vermemişti. Böyle bir birliğe karşı çıkmasının temel nedeni de paktın anti revizyonist yapısıydı. Bu nedenle Bulgaristan'ın pakta katılmasını da engelleme yoluna gitmişti.³⁰

e. Türk-Sovyet İlişkileri

Sovyetler Birliği ile 16 Mart 1921'de bir dostluk antlaşması imzalanmıştı. Bu vesileyle iki devlet arasındaki olumlu münasebetler 1923-1933 yılları arasında da devam etti. Milletler Cemiyeti'nin Musul konusundaki tutumu Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırırken, Birinci Dünya Savaşı galipleri ile Almanya arasında bir yakınlık kurması planlanan Locarno sistemi de Sovyetler Birliği'ni Türkiye'ye yakınlaştırdı. Ayrıca Rusya'nın asırlık sevdası Boğazlar'ın dost bir ülkenin kontrolünde bulunmasını istediği de düşünülebilir. Bu gelişmeler ışığında Paris'te, 17 Aralık 1925'te iki ülke arasında yeni bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalandı.³¹ Yine bu noktada Türkiye'yi Sovyetler Birliği'yle bir antlaşma imzalamaya sevk eden nedenlerden en önemlisi Musul meselesi dolayısıyla İngiltere ve Suriye sınırı dolayısıyla da Fransa ile yaşanan gerginliklerdi.

İkili ilişkilerde hareketlilik görülen bir alan da ticaretti. Bu konuda devletler arasında bazı anlaşmazlıklar mevcuttu. Bunları ortadan kaldırmak için yapılan

²⁹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, s. 445.

³⁰ Aptülahat Akşın, **a.g.e.**, s.268.

³¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s.420.

görüşmeler sonucu 11 Mart 1927'de bir Ticaret ve Seyrüsefain antlaşması imzalandı. İlerleyen yıllarda ticari konularda fazla bir ilerleme kaydedilemese de bazı siyasi alanlarda fikir birliği devam etti. Buna örnek olarak Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi 1928'deki Silahsızlanma Konferansı'na davet ettirmesini gösterebiliriz. Türkiye'nin, savaşın milli siyaset aleti olarak kullanılmasını yasaklayan Briand-Kellogg Paketi çerçevesinde hazırlanan Litvinof Protokolü'ne 1 Nisan 1929'da katılması da başka bir göstergedir. 1920'lerin sonunda Türkiye'nin başta İtalya olmak üzere Batılı devletlerle münasebetlerini düzeltmesi üzerine yalnız kalacağından endişelenen Rusya, bir takım girişimlerde bulunarak 17 Aralık 1929'da 1925 antlaşmasını iki yıl uzatan bir protokol imzalanmasını sağlamıştır.³² Bu durum Türkiye'yi de memnun etmiş olmalı. Çünkü Türkiye Batılı devletlerle o dönem kendisini güvende hissedeceği ilişkiler kuramamıştır. Bu nedenle iki savaş arası dönemde Sovyetler Birliği'ni dış politikasının temel bir unsuru olarak korumaya devam etmiştir.³³

Zira Türkiye'nin 1931'de Balkan Devletleri ile ilişkilerini sıkılaştırması ve Milletler Cemiyeti'ne girme gayreti hem Sovyet Rusya'yı hem de İtalya'yı endişelendirmiş, iki devlet de İsmet Paşa'yı ülkelerine davet etmişlerdir. Öncelikle 24 Nisan 1932'de Rusya'ya giden İsmet Paşa, bu esnada imzaladığı bir antlaşmayla Sovyetler'den 20 yıl vadeli ve faizsiz 8 milyon dolar kredi almıştır. Ayrıca Milletler Cemiyeti'ne girişinin Rusya aleyhine bir icraat olmadığını belirterek Sovyetler'i teskin etmiştir. İsmet Paşa'dan sonra 1933'te Varoşilov başkanlığında bir heyet de Türkiye'ye gelmiş ve ilişkiler bu dönemdeki doruk noktasına ulaşmıştır.³⁴

³² Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s.79.

³³ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 330.

³⁴ Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s.55-56.

f. Türkiye'nin Doğu Devletleri ile İlişkileri

Yeni Türkiye yıllarca Osmanlı Devleti idaresinde yaşamış Arap toprakları üzerinde herhangi bir hak iddia etmemiştir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti ile Arap ülkeleri arasında temelde bir anlaşmazlık yoktur.

Arap devletlerinin Türkiye'ye bakışı ise daha ziyade halifelik konusu etrafında şekillenmiştir. Milli Mücadele'nin bitiminde TBMM'nin Halifeliği kaldırması bazı Doğu devletleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Bunlardan biri de İran'dır. İran'ın Musul meselesinde de Türkiye'ye sorun çıkarması nedeniyle İran ile yakınlık kurulması ancak 22 Nisan 1926 tarihli dostluk ve güvenlik antlaşmasıyla sağlanabilmiştir. Sınır meselelerinin ayrıntılarını belirleyebilmek üzere 1928'de, sonradan 1932'de de iki antlaşmanın imzalanması sonucu Türk- İran ilişkileri dostane bir zemine oturmuştur.³⁵

Bölgedeki diğer bir önemli ülke olan Afganistan ise zaten Milli hükümetin yakınlık kurduğu ilk ülkedir. İki ülke arasında 1921'de imzalanan dostluk antlaşması Lozan'dan sonra da geçerli kalmış, 25 Mayıs 1928'de Afgan Kralı Amanullah'ın Türkiye'yi ziyareti esnasında ikinci bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bundan sonra da iki ülke arasındaki işbirliği özellikle sosyal alanlarda devamlı bir gelişme göstermiştir.³⁶

Türkiye'nin Irak ile ilişkileri ise bu dönemde Musul meselesi ışığında ilerlemiş, dolayısıyla çok parlak bir seyir göstermemiştir. Fakat 1930'da Irak'a muhtariyet verilmesinden bir yıl sonra Kral Faysal'ın ve Irak başbakanının Ankara'yı ziyareti ilişkileri yumuşatmıştır. İki ülke arasında konu edilen dönemde tekrar bir gerginlik yaşanmamıştır. Yemen, Libya ve Mısır ise Türkiye ile iyi ilişkiler kurmuş ve sadık birer dost kalmışlardır.³⁷

³⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.332.

³⁶ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s.279.

³⁷ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 91.

C. 1923-1933 YILLARI ARASINDA İTALYA'NIN DIŞ POLİTİKASI

1. Mussolini Dönemi Öncesinde İtalya'nın Dış Politikası

1911 yılı İtalya'da Kraliyetin ilanının ellinci yıl dönümüydü. Bu nedenle yapılan kutlamalar İtalyan halkında milli bir heyecanın uyanmasına neden olmuştu. Eski Roma İmparatorluğu'nun ihtişamlı günlerini asla unutmayan İtalyanlar, 21. yüzyılın eşiğinde hala sahip oldukları coğrafyanın imparatorluk mirası olduğuna inanıyor ve eski günlere dönüş özlemi çekiyorlardı. Bu yıldönümü, İtalyanların bu yöndeki şevklerinin küllenmesine neden olmuştur. Ülkenin Trablusgarp üzerindeki iddiaları işte bu döneme rastlar. İtalyan milliyetçi önderler Trablusgarp ve Bingazi'yi, tanrının İtalyan milletine bahsettiği “arz-ı mev'ud” olarak nitelendirmişlerdir.³⁸ Bu meselenin gidişatı ve sonucu önceki bölümlerde anlatıldığı için bu bölümde tekrar ele alınmayacaktır.

İtalya'nın yabancı topraklara göz dikmesi tamamen sömürge bulmak amaçlıydı. Siyasi birliğini diğer Avrupa devletlerine nazaran daha geç oluşturan İtalya, sömürgecilik yarışında da geride kalmıştı. Bu amaçla girişilen Trablusgarp Savaşı'nı İtalya'nın I. Dünya Savaşı'na girmesi izlemiştir. Fakat İtalya savaşta umduğunu bulamamıştı, üstelik büyük zayıflık verdi. Bütün savaş boyu İtalya'nın kaybı şu şekildeydi: Altı yüz elli bin ölü; yarısı sakat ve malul olmak üzere bir milyon yaralı; beş yüz altmış bin esir.³⁹ Savaşın önce yapılan antlaşmalarla kendisine vaat edilen toprakları da alamayan İtalya, bundan sonra Anadolu'ya yönelik farklı bir dış politika izlemiştir. Sömürgecilik anlamında İtalyanlar için Anadolu'nun daima özel bir anlamı olmuştur. Anadolu'ya hakim olurlarsa atalarının yanına yeniden döneceklerine inanmışlardır.⁴⁰

İtalya'nın bu kolonyalist politikaları Roma İmparatorluğu'nu canlandırmak hayali ve fazla nüfusu yerleştirme ihtiyacı gibi sebeplerin dışında başka faktörlerden de

³⁸ Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri**, s.257.

³⁹ Savelli, **İtalya Tarihi**, s. 428.

⁴⁰ Mevlüt Çelebi, “Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri“, **Bellekten**, 1998, sayı: 233, s.158.

etkilenmiştir. Vatikan'ın yönlendirdiği din adamları, üst düzey İtalyan politikacıları ve Musevi işadamları bu faktörler arasında sayılabilir. Bu kesimler, özellikle Banco di Roma vasıtasıyla yürüttükleri çalışmalarla İtalya'nın emperyalist dış politikasını desteklemiştir.⁴¹

İtalya, I. Dünya Savaşı sonrasındaki antlaşmalarla Anadolu toprakları dışında Dalmaçya ve Fiume'yi de almak istemiştir. Fakat Anadolu'da istediği bölgeleri alamadığı gibi, Rapallo Muahedesi ile Dalmaçya'nın Yugoslavya'ya bırakılması ve Fiume'nin de müstakil bir hükümet olması nedeniyle bu emeline de ulaşamamıştır.⁴²

Savaştan dolayı yıpranmış, neticede de bir şey elde edememiş İtalyan halkı, hareketlenmeye ve Benito Mussolini'nin Faşist Partisi etrafında toplanmaya başlamıştır. Bu süreç Mussolini'nin iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. Orijinal bir karaktere ve büyük hırslara sahip bir devlet adamı olan Mussolini ise, tezimizin konusunu kapsayan döneme damgasını vurmamakla kalmamış, yönetimde kaldığı süre boyunca dengesiz politikalarıyla dünya tarihine damgasını vurmuştur.

2. Mussolini Döneminde İtalya'nın Dış Politikası

a. Mussolini İktidarının İlk Yılları ve İç Politika Odaklı Dış Politika

30 Kasım 1922'de Mussolini arkasında büyük bir çoğunlukla iktidara gelmiştir. İktidarının ilk yıllarında tamamen iç politikada ilerlemek üzerine yoğunlaşan Mussolini, bu dönemde dış politikada karmaşık mesajlar vermiştir. Mussolini öncesi dönemde iç ve dış politika dengesini sağlamak adına çok daha farklı bir strateji izlenmiştir. Onun politikasını belirginleştiren nokta şudur: Önceki yıllarda savaştan bitap vaziyette çıkmış, maddi ve manevi manâda çöküntünün eşiğindeki İtalya, bu durumu düzeltmek için dış politikada bir takım tavizler elde etmeye yoğunlaşmıştır. Mussolini iktidarı döneminde

⁴¹ Kurtcephe, **a.g.e.**, s.257.

⁴² A. Savelli, **a.g.e.**, s. 430.

ise, İtalya dış politikada başarı ve saygınlık kazanmak için içeride reformlar uygulamayı hedeflemiştir. Mussolini, Paris Barış Konferansı'nda küçük düşürülen, bir kenara atılan İtalyan milletine, bir milli prestij, bir milli benlik vermeyi vaat etmiştir. İtalya'nın 1881'den beri gerçekleştirmek istediği sömürgecilik emelleri, "Roma İmparatorluğu'nun yeniden kuruluşu" adı ile Mussolini'nin elinde bir milli idealizm haline getirilmiştir.⁴³

İlk etapta emperyal bir politik mesaj vermeyen Mussolini yönetimi, iktidarına tam destek vermeyen nüfuzlu çekimserlerin kolonyal talepleriyle karşılaşmış ve bu durumu politik hedef olarak belirlemeden önce daha konservatif uygulamalar yapmaya çalışmıştır. 1923-1933 yılları arasındaki dönemde Faşizmin dış politikasını anlamak için ülkede gelenekler ve yenilikler arasındaki dengeyi anlamak çok önemlidir. Çünkü bu, Faşizmin en çok vurgu yaptığı noktalardan biridir. Bu yıllarda İtalya'nın dış politika hedefi şu şekilde özetlenebilir: İtalya'yı doğal veya "doğal kabul edilen" coğrafi sınırlarına ulaşmış, Akdeniz'de hakim vaziyette, kolonyal avantajlar elde etmiş, dünyaca saygı duyulan, en önemlisi "korkulan" güçlü bir ülke haline getirmek.⁴⁴

O yıllarda Faşistler, çok güçlü ve dünyaya korku salan bir ulus olma hayaline kapılmıştır. İtalya'nın bu genişleme politikası aslında 1915 ve 1917 anlaşmaları ile göz koyduğu toprakları hedef almaktadır. Halbuki ülkenin ekonomisi bozuktur, kaynakları sınırlı ve borçları bir hayli fazladır. Yalnızca karizmatik bir lider, dinamik bir ideoloji ve iyi organize edilmiş bir propaganda ile hırçın ve dışa dönük bir politik blöf bu görüntüyü gizleyebilir diye düşünülmüştür.

Aslında İtalya hedeflerine ulaşmak için çok elverişsiz şartlara sahip değildi. Akdeniz'de uzun bir kıyı şeridine sahip, Afrika'da kolonyal girişimleri bulunan, Ege'de Rodos ve On İki Ada'yı kontrol eden bir ülke olduğu göz önünde bulundurulursa ciddi bir Akdeniz gücü olduğu düşünülebilir. Öte yandan, İtalya aynı zamanda kıtasal bir güç pozisyonundaydı. Kuzeybatı'dan Fransa'ya ve Bremer'den Alman hakimiyet alanına

⁴³ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.172.

⁴⁴ MacGregor Knox, **Common Destiny**, Cambridge University Press, Cambridge 2000, s.114.

komşuydu. 1924'te Fiume'den aldığı Triestre ve Zara ile Arnavutluk üzerindeki gücü sayesinde Adriyatik'te hakim bir mevkideydi, dolayısıyla Balkanlar'la da yakından ilgiliydi. Bu konumda bir devletin Akdeniz'i kontrol etmek için iyi bir donanmaya, kıtasal bir güç olduğunu temin etmek için de güçlü bir kara ordusuna ihtiyacı vardı. Fakat kaynakları sınırlı bir ülke için bunları sağlamak pek de kolay değildi.⁴⁵

Mussolini'nin gerçekten kapsamlı bir dış politikası olup olmadığı yıllardır tartışılmaktadır. Bu konuda kapsamlı bir kaynak bırakılmadığı için çoğu uzman Mussolini'nin dış politikasının yurt içinde propaganda amaçlı kullanmak için yapılan bir takım çıkışlardan ibaret olduğunu belirtmekte. Fakat belirli bir strateji olmasa da gerçekleşen faaliyetler olduğu ortadadır. Bu faaliyetlerde de Mussolini'nin karakteristik özellikleri belirgin olarak gözlemlenebilir. Bazen şaşırtıcı bir suretle anlaşma isteği gösterirken, bazen de kuvvete başvurmayı kural haline getirmiş bir İtalya'yla karşılaşmaktadır.⁴⁶ Mussolini, 1922'den 1929'a ve 1932'den 1936'ya kadar dışişleri bakanı olarak da görev yapmıştır. Bu görevi 1929-1932 yılları arasında Dino Grandi devralmıştır. Fakat Mussolini her zaman en yetkili kişi olmaya devam etmiştir. Hatta çoğu zaman ülkenin dış ilişkilerini belirleyen kararları dışişleri bakanına danışmadan, hatta haber bile vermeden kendi başına almış, çoğu zaman da bu meselelerde resmi olmayan kaynakları kullanmayı tercih etmiştir.⁴⁷

b. Geleneksel Sömürgeciliğe Dönüş ve Revizyonizm

1870'li yıllardan bu yana devam eden kolonyal arayış, ya da “eve dönüş” projesinin bu dönemde de devam ettiği kısa sürede anlaşılacaktır. İtalya'nın genişleyen nüfusuna yer bulmak için de gerekli olan sömürge arayışı, “ırk için ırk feda etmek” şeklinde de yorumlanmıştır. İtalya'yı Balkanların ve Akdeniz'in efendisi yapacak genişlemenin ilk hedefleri ise Dalmaçya ve Türkiye'dir.⁴⁸

⁴⁵ Whittam, **Fascist Italy**, s. 103.

⁴⁶ Giampero Carocci, **Faşizmin Tarihi**, Çev. Muhittin Yılmaz, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965, s.50.

⁴⁷ Whittam, **a.g.e.**, s.102.

⁴⁸ **a.g.e.**, s.114.

İtalya'nın o dönemde politikasını yönlendiren dış etkenler de şunlardır: Muhafazakar sınıfların komünizmden korkmaları ve barış antlaşmaları konusunda yenilen ve yenen memleketler arasındaki ihtilaflar. İşte bu noktada Mussolini dönemi İtalyan dış politikasının en belirgin özelliklerinden birisi devreye girmiştir: Revizyonizm.

İtalyan dış politikası için kullanılacak en tutarlı kavram bu olsa gerek. O dönemin uluslararası platformlarında görülen iki türlü revizyonizm mevcuttur. Birincisi vasıtaları bakımından barışçı ve sonuçları bakımından ılımlı, ikincisi de vasıtaları bakımından şiddetli ve sonuçları bakımından radikal olanı. Mussolini'nin dış politikasında savaş ve barış sürekli nöbet değiştirdiği için iki versiyon da kullanılmıştır demek daha doğru olacaktır.⁴⁹

D. 1923-1933 Yılları Arasında İtalya'nın Yabancı Devletlerle İlişkileri

İtalya'nın bu dönemdeki dış politikasının belli başlı hedeflerinin revizyonizm ve sömürge edinmek olduğunu yukarıda belirtmiştik. 1923 yılına gelindiğinde, iç politikasını bir nebze olsun toparlayan İtalya, artık gözünü dış dünyaya çevirmiş ve her fırsatta Akdeniz'de tutsak kalmak istemediğini dile getirmiştir. O devrin jeopolitiğine bakılırsa İtalya'nın endişelerini anlamak mümkündür. İngiltere Cebelitarık Boğazı'nı, Malta ve Kıbrıs'taki hakimiyetiyle Süveyş Kanalı'nı kontrol etmekteydi. Mısır ve Filistin'de de üsleri mevcuttu. Fransa güney kıyı şeridindeki Tolon, Korsika, Fas, Cezayir, Tunus dışında Bizerta'da bir deniz üssüne, Lübnan ve Suriye'de de mandalara sahipti. İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz hakimiyet alanındaki üstünlüğü İtalya'yı rahatsız etmekle kalmamış, üstelik Libya'da iddia ettiği üstünlük konusunda da ikinci sırada kalmasına neden olmuştur. Dışişleri'nden Contarini ve Guariglia bu eski müttefiklerle iyi ilişkiler kurmanın İtalya'nın lehine olacağına ısrar etseler de, Mussolini gerçek bir bağımsız güç olmanın yolunun “zincirleri kırmak” tan ve “okyanuslara doğru ilerlemek” ten geçtiğini savunmuştur.

⁴⁹ Carocci, a.g.e., s.51.

a. İngiltere ve Fransa ile İlişkiler

Bu noktada İtalya'nın bu iki ülke ile ilişkileri önem kazanmaktadır. Mussolini 1921 yılında tam bir İngiliz düşmanıdır. İtalya'nın geleneksel İngiliz dostluğu politikasından şikayet etmektedir. Fakat iktidara geldiğinde Almanya ile olan savaş tazminatı ve müttefikler arası borç meselesini çözümüleme konusunda avantajlı duruma geçmek için İngiltere ile işbirliği yapmak istemiştir. Londra'nın bu isteği reddetmesi, Mussolini'yi sinirlendirerek Fransa'ya yaklaşmasına sebep olmuştur.⁵⁰

Öte yandan Fransa ile kurulan ilişkiler pek Mussolini'nin istediği gibi gitmiyordur. İtalya'dan sürülen Anti-faşistlerin bir kısmı Paris'e yerleşmiştir ve ülkede rejim karşıtı bir takım faaliyetlerde bulunuyorlardır. Gösteriler düzenlemekte, gazeteler çıkararak propaganda yapmaktadırlar. Üstelik hala Tunus'ta yaşayan İtalyanlarla ilgili çözülmeleyen sorunlar mevcuttur. Paris'in Roma'yı kızdıran bir diğer özelliği de Doğu Avrupa ve Balkanlar ile olan yakınlaşmasıdır. Polonya ile yaptığı antlaşmalar, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya ile Küçük Antant'a katılması, Balkanlardaki Fransız-İtalyan çekişmesi, Mussolini'nin Yugoslavya'ya yüklenmesine ve Avusturya ve Macaristan gibi revizyonist ülkelere yakınlaşmasına sebep olmuştur.⁵¹

Fakat bu yıllar dış ilişkiler açısından İtalya için nispeten sessiz yıllardır. Aktif politikalar yerine, korkutma, tehdit etme gibi stratejiler kullanan Mussolini yönetimi, içeride ve dışarıda "saygın İtalya"yı kurmanın peşindeydi. Öte yandan bir çıkış noktası da aramaktaydı İtalya. Kendisini ispatlayacağı, milli egosunu tatmin ederek kendi halkına ve dünyaya Faşizm'in sadece retorikten ibaret olmadığını gösterecek bir çıkış. İtalya işte bu çıkışı Korfı meselesi ile yakalamıştır.

⁵⁰ Carocci, a.g.e., s.52.

⁵¹ Whittam, a.g.e., s.105.

b. Yunanistan ile İlişkiler

Paris'teki büyükelçiler konferansında, Yunanistan ile Arnavutluk arasında Epir sınır bölgesiyle ilgili anlaşmazlığı çözümlmek için bölgeye tarafsız bir kuvvet gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu heyet için İtalyan Generali Tellini'nin başkanlığında Hekim Binbaşı Corti ve Teğmen Bonacci'den oluşan bir kadro görevlendirilmiştir. Korfu'daki hakimiyetini genişletmek isteyen Yunanistan, bu amaçla Epir sınırını kuzeye çekmeye çalışmaktadır. 27 Ağustos 1923'te bölgede çalışmalarda bulunan İtalyan Tetkik Komisyonu, Yunanlılar tarafından saldırıya uğramış; bu olay sonucunda üç İtalyan subayı, İtalyan şöförü ve Arnavut tercümanı öldürmüşlerdir. Olayı duyar duymaz harekete geçen Mussolini, bir yandan Yunanistan'dan isteklerini sıralarken bir yandan da Toronto'daki filosunu seferberlik durumuna geçirmiştir. 29 Ağustos günü Yunanistan'a koşulan şartlar şunlardır: Yunan Hükümeti'nin bir notayla İtalyan Hükümeti'nden özür dilemesi, İtalyan bayrağına yapılan hakaretin tamiri için bir merasim düzenlenmesi, canilerin derhal yakalanıp kurşuna dizilmesi ve İtalya'ya 50 milyon liralik tazminat ödenmesi.⁵²

Mussolini'nin çıkışı gerçekten keskin olmuştu. Uzun yıllardır İtalya böyle bir rest çekmemişti. Avrupa kamuoyunda istediği etkiyi yaratan Mussolini, daha da ileri gitmekte kararlıydı. Yunanistan biraz da İngiltere'ye güvenerek bu taleplerin bir kısmını kabul etmeyince hazır beklemekte olan İtalyan filosu 31 Ağustos 1923'te harekete geçerek derhal Korfu'yu kuşattı. Mussolini gayet sakindi ve gerçekten herkesi şaşkınlıkla bırakacak bir çabuklukla hareket etmişti. Bir gün sonra yaptığı açıklamalarda ise bu meselede suçlunun, İtalya'nın şartlarını kabul etmediği için Yunanistan olduğunu, şartları kabul edilmediği sürece işgâlin devam edeceğini belirtmişti.⁵³ Bütün Avrupa tetikte beklerken, şaşkınlık içindeki Yunanistan 1923 yılı içerisinde Milletler Cemiyeti'ne başvurdu. İngiltere ve Fransa bu meselede karşı karşıya geldiler. Mussolini ise olayın

⁵² Meezza Lavecchia, **Faşizm**, çev. Vedat L. Ersan, Kağan Kitabevi, İstanbul 1966, s.107.

⁵³ **İkdam**, 2 Eylül 1923, s.1.

Milletler Cemiyeti'ni ilgilendirmediğini, ısrarcı oldukları takdirde cemiyetten çekileceğini bildirdi.⁵⁴

Bu durumun karışıklığından faydalanmak isteyen Yugoslavya da bu esnada Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Fiume meselesinde avantaj elde etmek istemişti. Bu durum İtalya'yı daha da sertleştirmiş ve tüm Adriyatik kıyılarında askeri tahkimat yapmasına neden olmuştur. Bu gelişme üzerinde 7 Eylül'de verilen kararla Yunanistan İtalya'nın taleplerini karşılayacağını bildirmiş, İtalya ise ancak 28 Eylül'de adayı boşaltmıştır. Boşaltma işleminden sonra Yunanistan birkaç hususu yerine getirmeyeceğini bildirince İtalyan filosu derhal adaya geri dönmüş, ancak her istediği olunca adayı tamamen boşaltmıştır.⁵⁵ Mussolini istediğini almakta ısrarlıdır. Bu meseleyle dış politikasının gücünü ispatlayacağına inandığı için meselenin peşini bırakmamış ve İtalya'dan beklenmeyecek kadar enerjik bir tavır sergilemiştir.

c. Diğer Balkan Devletleri ile İlişkiler

İtalya'nın en dengesiz ilişkiler kurduğu ülkelerden biri de Yugoslavya'dır. Yugoslavya ile İtalya arasında yapılan bir antlaşma ile Fiume 1920 yılında serbest şehir ilan edilmiştir. Fakat Mussolini Fiume'den vazgeçmemiştir. Ocak 1924'te yapılan antlaşma ile Fiume İtalya'ya katılmıştır, yalnızca Baroş Limanı Yugoslavya'ya verilmiştir.⁵⁶ Yunanistan ile yaşanan Korfu olayı esnasında fırsattan istifade Fiume meselesini gündeme getiren Yugoslavya, istediğine ulaşamamış ve kabuğuna geri çekilmiştir. O esnada bir buçuk seneden beri mahalli bir hükümet tarafından idare olunan Fiume'deki hükümet başkanı yardımcısı istifa edince, Mussolini hemen General Giardino'yu Fiume Uluslararası Valisi tayin etmiştir. Üstelik İtalya'nın hırçınlığından çekinen ve Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti vasıtasıyla bile İtalya'yı sakinleştiremediğini gören Yugoslavlar da seslerini çıkaramamışlardır.⁵⁷

⁵⁴ Savelli, s.438.

⁵⁵ Meezza Lavecchia, a.g.e., s.109.

⁵⁶ Armaoğlu, *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.173.

⁵⁷ A.g.e., s. 109.

Meydana gelen gelişmeler ışığında İtalya ve Yugoslavya 1924'te bir dostluk antlaşması imzalayarak İtalya'nın Fiume'deki haklarını karşılıklı onaylamışlardır. Fakat Yugoslavya ile ilişkiler bu çizgide devam etmemiştir. 1924 antlaşmasının mimarı Contarini dışişlerinden ayrılınca Mussolini daha sert bir dış politika izleme yolunu seçmiştir. Bu esnada İtalya'nın Arnavutluk'a karşı saldırgan bir politika takip etmesinden rahatsız olan Yugoslavya, kendisini güvence altına almak için Fransa ile bir güvenlik antlaşması imzalamak istemiştir. Tabii ki Mussolini'nin bu duruma tepkisi de gecikmemiştir. 1927'de Yugoslavya'nın güneyinde faaliyet gösteren Makedonyalı terör gruplarına destek vermeye başlamış, aynı yıl revizyonist Macaristan ile de bir antlaşma imzalamıştır.⁵⁸

İtalya'nın bölge devletlerini korkutan asıl hamlesi Arnavutluk üzerinde artan nüfuzudur. Arnavutluk'a yaptığı geniş ekonomik yardım vasıtasıyla 27 Kasım 1926'da bu ülkeyle bir Dostluk ve Güvenlik Paketi imzalamıştır. Mussolini, bu antlaşmayı parlamentoya sunarken, "Arnavutluğun bağımsızlık ve toprak bütünlüğü İtalya'nın Adriyatik'teki durumu için bir garantidir" demiştir. Bu gelişme üzerine, yukarıda bahsettiğimiz gibi Yugoslavya telaşlanarak Fransa ile bir dostluk antlaşması imzalayınca, İtalya da 22 Kasım 1927'de Arnavutluk ile Tirana Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmayla Arnavutluk neredeyse tamamen İtalya kontrolüne girmiştir.⁵⁹

d. Gerilen İlişkiler ve Saldırganlaşan Dış Politika

Aslına bakılırsa İtalya 1926'dan itibaren dış politikasını sertleştirmeye başlamıştır. O yıl Libya'ya yaptığı bir gezide Akdeniz'e verdiği önemden bahsetmiş ve Akdeniz için "Mare Nostrum" (Bizim Deniz) kelimelerini kullanmıştır.⁶⁰ Dünyada liberal olmayan rejimlerin artması Mussolini'ye cesaret vermiş olmalıdır. 1926'nın Nisan ayındaki sert beyanatları özellikle Fransa'ya ve Türkiye'ye yöneltilmiş, gizli bir tehdittir.

⁵⁸ Knox, **Common Destiny**, s.123.

⁵⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.174.

⁶⁰ Carocci, **a.g.e.**, s.54.

Temmuz 1927’de ise Mussolini tüm komutanlarını çağırarak “savaş için sistematik hazırlığın ilk toplantısı”nı gerçekleştirmiştir. Mussolini’ye göre bugün ya da yarın savaş mutlaka gelecekti. Faşist İtalya da savaşa hazırlıklı olacak, savunmaya değil saldırıya yönelik bir politika izledi. Bu saldırının ilk istikameti de Yugoslavya’ydı. Fakat Avrupa’da bir savaşa girmek müttefikler istiyordu. Mussolini’nin bunun için de planları vardı. Macaristan ile yaptığı anlaşma kendisine bir yandaş kazandırıyor zaten. Öte yandan Arnavutluk üzerindeki hakimiyeti İtalya’ya Adriyatik’in ağzında bir üs sağlıyor, üstelik Yugoslavya’yı güneyden tehdit ediyordu. Mussolini 1928’de bir İtalya-Yunanistan-Türkiye ittifakı kurmayı da planlamış, fakat ileriki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz üzere başarılı olamamıştır. Oysa ki planına güvenmekte ve şöyle söylemektedir o yıllarda: “1933-34 gibi Yugoslavya’nın etrafını çevreleme işlemi bittikten sonra (Avusturya, Macaristan, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk sayesinde), Türkiye’den de emin olduğumuzda bizi tehdit eden Yugoslavya’yı tamamen ortadan kaldırmanın zamanı gelmiş olacak.”⁶¹ Öte yandan İtalya’nın büyük güçlere de ihtiyacı vardı. Mussolini bu desteği Almanya’dan gördü ve kısa zamanda bir İtalya-Almanya faşist hattı kuruldu. Mussolini’nin büyük bir ülkeden destek aramasının sebebinin Yugoslavya’nın Fransa ile ilişkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim İtalya’nın Yugoslavya’ya yönelik her girişimini Fransa kendisine yapılmış gibi kabul ediyordu. Yugoslavya uzun bir süre Fransız-İtalyan anlaşmazlığının sebebi olmaya devam etti.⁶²

Sonuç olarak, Mussolini’nin dengesiz karakterinin yabancı ülkelerle kurduğu münasebetleri de etkilediği söylenebilir. Devletin faşistleşmesinin dış politikada da yansımaları olmuş, özellikle 1925-1926’dan itibaren İtalya karışık bir revizyonizm takip ederek, İkinci Dünya Savaşı’na kadar bölgedeki ve Afrika’daki baskısını arttırarak Türkiye’nin de dahil olduğu bir grup devleti tehdit eden bir güç olmaya devam etmiştir.

⁶¹ Knox, **a.g.e.**, s. 123.

⁶² Esmer, **Siyasi Tarih**, s. 427.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-İTALYAN SİYASİ İLİŞKİLERİNDE GERGİNLİK

DÖNEMİ

(1923-1927)

A. İTALYA’NIN YENİ TÜRKİYE’YE KARŞI TUTUMU

1. Lozan Barış Konferansı’nda İtalyanlar

Büyük Taarruz’un 30 Ağustos’ta Türklerin zaferiyle sonuçlanması sonucu 11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve 20 Kasım’da Lozan’da bir konferans toplanmasına karar verilmiştir. Lozan Barış Konferansı, Mussolini’nin iktidara gelişinden sonra Türkiye ile ilgili bir meseleyle ilk karşılaşmasıdır. Aynı zamanda bu Mussolini’nin ilk dış politika sınavı olduğu için İtalya çok temkinli davranmış, Türkiye’ye karşı İngiltere kadar sert bir politika izlemese de genelde müttefikleriyle aynı çizgiyi takip etmiştir.¹ Lozan görüşmelerinin devam ettiği 1923 yılı boyunca, basın yoluyla Türkiye hakkındaki fikirlerini ifade etmiş ve bu ifadelerde devamlı iki ülke arasında kurulacak ilişkilerin olumlu niteliklerine göndermeler yapmıştır.

Lozan öncesinde özellikle Türk-İtalyan ticari ilişkilerine yapılan vurgu dikkat çekicidir. Mussolini mecliste yaptığı konuşmalarda bu konuya değinirken, birçok bürokrat da iktisadi ilişkilerin gelişmesi için girişimde bulunmuştur. Bizzat Faşist Kongresi yetkilileri tarafından gerçekleştirilen girişimler, üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Mussolini’nin de bu konuda açık mesajlar verdiğini kabul etmek gerekir. Mecliste yaptığı konuşmalarda Şark ile iktisadi ilişkiler geliştirmenin zaruri olduğunu belirtmiş; bu konudaki her türlü projeye açık olmak gerektiğini, İtalyan yetkililerinin de projeler üretmesi gerektiğini ifade etmiştir. Fakat antlaşmada da müttefiklerle birlikte hareket etmek İtalyan çıkarlarına uygun olduğundan bu iki amaç arasındaki dengenin iyi kurulması gerektiğini de eklemiştir.² İtalyan basınında o günlerde çıkan haberler, bundan sonra da sıkça rastlanacağı üzere İtalya’nın çelişkili politikalarının habercileridir. Mussolini Lozan’dan bir ay önce Popolo d’İtalya gazetesinde, “İtalyan milleti Mustafa Kemal’e sempati göstermektedir. İngiliz

¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, s.431.

² **İkdam**, 7 Mart 1923, s.1.

İmparatorluğu'nu desteklemek İtalya'nın menfaatlerine uygun değildir. İtalya'nın hedefi bu imparatorluğun yıkılmasına yardım etmektir"³ Aslında bu sözler Mussolini'nin mecliste yaptığı konuşmalarla paralellik gösteriyor gibi görünse de fiiliyata dökülmemeleri kuşku uyandırıcıdır.

Başbakan ve Dışişleri Bakanı Mussolini, konferans başlamadan önce ülkesinin Lozan'da nasıl bir politika izleyeceğini 16 Kasım'da parlamentoda yaptığı ilk konuşmasında şöyle ifade etmiştir: "Lozan'da Türklerin zaferini tanımak bir ödevdir." Son derece ılımlı bir yaklaşımın işareti olan bu sözlerden sonra da hemen eklemiştir: "Türkiye, hakettiğini aldıktan sonra fazlasını talep etmemelidir." Mussolini, barış konferansında yerine getirilmesini istediği şartları da şu şekilde sıralamıştır: "Boğazlardan geçişin serbestisi, azınlıkların korunması, Boğazlar çerçevesinde tarafsız bir bölgenin oluşturulması, Avrupa Türkiyesi'nin silahtan tecridi, Düyun-u Umumiye üzerindeki uluslararası kontrolün devamı, Türk demiryollarının birleştirilmesi, Trakya'da halk oyuna başvurulması ve yabancıların mahkumiyeti meselelerinde Türk mahkemelerine yardımcı olmak üzere komisyonlar kurulması."⁴

Konferans öncesinde Türklerin zaferinin tanınmasının bir "ödev" olduğunu belirten Mussolini, görünen o ki Türk zaferini yanlış anlamıştır. Çünkü sıraladığı şartlar, Türkiye'yi zafere götüren program olan Misak-ı Milli'ye tamamen aykırıdır. Anlaşılan o ki Mussolini, zafere aç olan İtalyan halkını motive etmek amacıyla elde edemeyeceğini bile bile bir takım siyasi avantajlardan bahsetmiştir.

Sözü edildiği gibi konferansta Müttefiklerle birlikte hareket etmeyi planlayan İtalya, konferans öncesinde bu amaca yönelik girişimlerde bulunmuş, İngiliz ve Fransız yetkilileriyle irtibat kurmuş ve bu konuda görüş birliğine varılmasını sağlamıştır. 20 Kasım 1922'de başlayan konferansta, İtalya'yı Mussolini'nin başkanlığını yaptığı,

³ Sir Andrew Ryan, **The Last of the Dragomans**, Geoffrey Bles, Londra, 1951,s.174.

⁴ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s.388.

⁴ Çelebi, **a.g.e.**, s.393-394.

Camillo Garroni ve Giulio Cesare Montagna'nın bulunduğu bir heyet temsil etmiştir. Hemen o gün Mussolini ile İsmet Paşa arasında bir görüşme geçmiştir. Görüşmeler barışla sonuçlanmazsa İtalya'nın nasıl bir tutum takınacağını öğrenmek isteyen İsmet Paşa, Mussolini'den, barışın sağlanacağı, sağlanmazsa da İngilizlerin Boğazlar'da kalmasına muvafakat etmeyeceklerine dair bir cevap almıştır. Fakat bu müspet tavır Adalar meselesinde görülemediği. Mussolini, bu konuda kesin bir tavır takınarak bu meselenin çözülmüş olduğunu söylemiş, tekrar gündeme getirilmemesini istemiştir. İtalyan heyetiyle birebir yapılan görüşmeler bu kısa konuşmayla sınırlı kalmamış, Garroni, İsmet Paşa'yı özel olarak ziyaret etmiş, fakat ziyaretinin sonunda, İtalya'nın bu kadar dostluğa rağmen hiç mukabele görmediğini belirtmiştir.⁵

a. Kapitülasyonlar Meselesi

Lozan'da İtalya ile Türkiye arasındaki anlaşmazlıkların bir ayağını kapitülasyonlar meselesi oluşturmuştur. Bu meselede Müttefiklerle birlikte hareket eden İtalya, kapitülasyonların mali hükümlerinin bazı şartlarla kaldırılmasına razı olmuş, fakat adli kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmemiştir. Fakat Garroni kapitülasyonların tartışıldığı toplantıda söz alarak, "Türk Hükümeti ortadan kalkmış olduğunu görmek istediği kapitülasyonlar rejimi yerine, başvuracak herkese güven duygusu vermeye elverişli nitelikte yasalar ve gene bu nitelikte bir adalet yönetimi güvencelerini koymak gerektiğini, şüphesiz göz önünde tutmak durumundadır." demiştir. İsmet Paşa, nispeten ılımlı bir hava yaratan İtalyan temsilcinin bu sözlerini senet saydığını belirtmiştir.⁶ Fakat İtalya, Batı Anadolu'da İtalyan vatandaşlarının yaşadığını belirterek adli kapitülasyonlar konusunu gündeme getirmeye devam etmiştir. İtalyan temsilcisi Marki Garroni, İsmet Paşa'ya hususi bir adam göndererek Türkiye'nin kapitülasyonların kaldırılmasına karşılık ne gibi imtiyazlar verebileceğini sormuş, İsmet Paşa ise İtalyan temsilcisine bu konuda bilgi vermeyerek konuyu geçiştirmiştir.⁷ Bir türlü çözüme bağlanamayan kapitülasyonlar

⁵ A.g.e., s. 397.

⁶ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları**, C.I, TTK, Ankara 1990, s.159.

⁷ Şimşir, a.g.e., s.159.

meselesi nedeniyle konferansın kesintiye uğraması üzerine, İtalyan temsilcilerinden Montagna bir formül ortaya atmıştır. Bu formüle göre; Türkiye’de adli idarenin ıslahı için zamana ihtiyaç duyulduğu kabul edilecek, hiç olmazsa 5 sene süreyle Türkiye’de hukukçulardan oluşan bir müşavir heyetinin bulunması organize edilecektir. Bu heyet adli idarenin ıslahatı için projeler hazırlayacak, yabancıların davalarına müşavir gönderecek, yabancılar hakkında celp, tevkif ve ev arama emirleri ancak yabancı hukuk müşavirlerinin onayıyla verilebilecek, bu müşavirleri de uluslararası adalet divanı seçecektir. İsmet Paşa, 4 Şubat 1923’te bu teklife cevap vererek, müşavirlerin Birinci Dünya ve İstiklal savaşlarına katılmayan devletlerin vatandaşlarından seçilmeleri kaydıyla teklifin kabul edilebileceğini bildirmiştir. Ancak o sırada İngiliz temsilci Lord Curzon’un Lozan’dan ayrılmasıyla konferans kesintiye uğramıştır. İtalyanlar bu gelişme üzerine Türk heyetinin de Lozan’dan ayrılmaması için çaba serfetse de İsmet Paşa Lozan’ı terketmiştir.⁸

23 Nisan 1923’te başlayan konferansın ikinci evresinde kapitülasyonlar konusunda ciddi tartışmalar meydana gelmiştir. Bu evrede, Montagna formülü hiç teklif edilmemiş gibi devreden çıkarılmış ve yeni fikirler ışığında müzakerelere devam edilmiştir. Sonunda Müttefikler kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdir. Fakat bu kararın sahici olmaktan ne kadar uzak olduğu ilerleyen yıllarda görülmüş, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı dönemine ait mali düzenlemelerin bir kısmını bir süre daha uygulamak zorunda kalmıştır.

b. Adalar Meselesi

İtalya, Lozan Konferansı’nın başından itibaren Türk tarafı ile tamamen zıt düşmek ve görüşmeleri çıkmaza sokmak pahasına da olsa bir konuda Türkiye’ye karşı sert bir politika izlemiştir ki, o da Adalar meselesidir. Meselenin, Trablusgarp Savaşı’ndan sonra Adalar’ın İtalya’ya “emanet edilmesi”ne kadar uzanan başlangıç

⁸ Çelebi, a.g.e., s.402.

aşaması giriş kısmında açıklanmıştı. Sonraki aşamada, Sevr sürecinde bu meselenin gündeme geldiği görülmektedir.

Sevr Antlaşması'nda yer alan "Cezayir-i Bahr-i Sefid adaları, yani; Stampalia, Rodos, Harkit, Kerpe (Scarpanto), Kaşot, Pikopis, İncirli (Nysiros), Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos, Sömbeki (Simi), İstanköy (Coo) adaları ile bu adalara tabi cezair- i sagire ve Castellorizo (Meis) adası üzerindeki kaffe-i hukuk-ı tasarrufatından İtalya lehine feragat eder" maddesiyle adalar İtalya'nın tasarrufuna bırakılmıştır.⁹ Fakat Sevr Antlaşması'nın uygulanamayacağını anlaşılmaması üzerine İtalya bu adalardaki hakimiyet hakları için Yunanistan ve Fransa ile görüşmeler yapmaya başlamıştır. Ve 10 Ağustos 1920'de iki ülke arasında Sevr Antlaşması'na bağlı kalmak kaydıyla Bonin-Venizelos Mutabakatı imzalanmıştır. Fakat Yunanistan'ın Anadolu'da mağlup olmasıyla Mudanya Mütarekesi imzalanınca Sevr ve Bonin-Venizelos Antlaşmaları otomatikman düşmüştür. Zaten 1922 yılında İtalyan yetkilileri antlaşmaları fesh ettiklerini açıklamışlardır.¹⁰

Bu şartlar ışığında Mussolini Lozan'dan önce Rodos, 12 Ada ve Meis'in hakimiyetine sahip olmak amacıyla zemin araştırmaları yapmaktadır. Bu amaçla antlaşma öncesinde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın aralarında hazırladıkları projenin 15. maddesinde Rodos ve Meis dahil 13 adanın İtalya'ya verilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹ Fakat Yunanistan hala 12 Ada üzerinde hak iddia etmektedir. 31 Ocak 1923'te heyetimize bu şartları tebliğ eden İtilaf Devletleri'ne, 4 Şubat'ta gönderilen muhtırayla cevap verilmiştir. Bu muhtıradan 15. Madde kabul edilse de, üzerine teklif yapma hakkına sahip olduğumuz yazılıdır. Muhtıraya göre Meis adası Türkiye'nin egemenliği altında kalacaktır. Öte yandan Türkiye aşağıda sayılan adalar üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçmiştir: Stampalya, Rodos, Kalki, Skarpanto, Kazos, Piskopis, Miziros, Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos, Limi, İstanköy adaları ile bunlara

⁹ Şerafettin Turan, "Rodos ve Oniki Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", **Bellefen**, Cilt XXIX, Sayı 113, Ocak 1965, s.107

¹⁰ **A.g.m.**, s.109.

¹¹ **A.g.m.**, s.110.

bağlı adacıklar.¹² Fakat İtilaf devletleri bundan Türk heyetinin maddeyi kabul ettiği sonucunu çıkarmıştır. Hemen akabinde maddeyi Meis adasının Türk hakimiyetinde kalması şeklinde değiştirmek isteyen Türkiye'nin talebi de yerine getirilmemiştir. İtilaf Devletleri bu kararlarını bildirmiş, “çözüme bağlanmış olarak kabul buyurulan çeşitli sorunları İsmet Paşa'nın yeniden tartışma konusu yapmasına, üstelik karşı teklifleri arasına, tümüyle yeni sorunlar ortaya çıkaran birçok maddeler tasarıları koymuş bulunmasına şaşmaktan kendilerini alamamışlardır.¹³

Konferansın ikinci evresinin başladığı gün, Montagna ile İsmet Paşa arasında bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Montagna bu görüşmede, eğer Türk hükümeti Meis adasıyla ilgili sorunun çözümünde dostane bir yaklaşım sergilerse kendilerinin de işbirliğine hazır olduklarını bildirmiştir.¹⁴ İsmet Paşa da bunun üzerine Heyet-i Vekile Riyaseti'ne gönderdiği telgrafta şunları yazmıştır: “İtalya Meis Adası'na katiyyen musırdır ve bu mesele hallolunmazsa İtalya'nın müşkilat ve aksi halde suhulet yapacaklarını iddia ve istical ediyor. Adanın bir üss-i askeri olarak kullanılmamasını Türkiye'ye karşı İtalya'nın taahhüd etmesini teklif ediyor.”¹⁵

İtalya'nın Meis adasının kendisinde kalması gerekliliği için öne sürdüğü neden Misak-ı Milli'nin birinci maddesinde geçen “Osmanlı-İslam çoğunluğu” ilkesidir. İtalya, Meis adasındaki 6-7 bin kişilik nüfusun bu duruma uymadığını iddia etmiştir. Türkiye ise Meis Adası'nın Türk karasularında bulunduğunu ve bu adanın daha önce Uşi Antlaşması ile Türkiye'ye bırakıldığını öne sürmüştür. Lakin İngiliz ve Fransız temsilcilerin de İtalya'yı desteklemeleri üzerine bu konuda müspet bir sonuç alınamamıştır. Montagna, 1 Mayıs'ta İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede “Meis Adası'ndan ısrar ve bir an evvel hallini

¹² **Lozan Barış Konferansı Tutanakları (Belgeler)**, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1969-1973, s. 8.

¹³ **Lozan Barış Konferansı Tutanakları (Belgeler)**, s.66.

¹⁴ Çelebi, **a.g.e.**, s. 409.

¹⁵ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları**, C.II, Ankara, TTK, 1994, s. 208.

rica etmiş ve Adanın maksad-ı askeriye için kullanılmayacağını taahhüd edeceğini tekrar etmiştir.”¹⁶

3 Mayıs 1923'te, İtalyan murahhası Mösyö Montagna, İsmet Paşa'yı ziyaret etmiş ve ne olursa olsun Meis (Castellorizo) adasını iade etmeyeceklerini bildirmiştir.¹⁷ Anlaşıldığı kadarıyla Avrupa kamuoyunda Türklerin bir an önce barış antlaşması imzalamak istediği, bunun için bir takım tavizler vermekten kaçınmayacakları, hatta Meis meselesinde de İtalya'dan birtakım tavizler koparmak için ısrar edildiği düşünülüyordu.

Bu düşüncenin Türkiye'nin barış konusundaki gayretiyle ilgili kısmı değerlendirilebilir niteliktedir. Bu barışa cidden ihtiyacı olan Türkiye, ortaya çıkan pürüzlere rağmen müttefiklerle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. Roma mümessilimiz Celaleddin Arif Bey, 30 Mayıs'ta İtalya'da bir gazeteye verdiği mülakatta Türk-İtalyan ilişkilerinin çok iyi olduğunu, arada yalnızca Meis adası müstesna olmak üzere iki ülke arasında herşeyin gayet yolunda olduğunu söylemiştir.¹⁸ Bu açıklamanın hemen ardından, meselenin uluslararası divana gönderilmesi gündeme gelmiş, neticede Türkiye, İtalyanların şimdiki tahkimatı tahrib edip yenilerini inşa etmemeleri şartıyla¹⁹ bu adalardan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Zaten antlaşmanın imzasından neredeyse iki ay önce, haziran ayında Avrupa'da umumi intibanın Türklerin sulhü süratle imza etmek için müzakeratı tesviye etmek istedikleri yönünde olmuştur. Bu durumu, o dönemin basınında görmek mümkündür. Meis Adası konusunda adanın silahsızlandırılması ve İtalya'ya bırakılmasına karar verilmesinin akabinde, 4 Haziran günü yapılan toplantıda, Fransız temsilci Rumbold, İsmet Paşa'nın “Türk heyetinin dünya sulhünün teessüsüne yardım etmek gayesiyle, gayet ağır bir fedakarlığı göze alarak Meis Adası için yazdığı kayıtlardan feragat eylediğini” bildiren demecini okumuş, buna karşılık İtalya da Oniki Ada'daki müslüman vakıfların haklarını kabul etmiştir.²⁰

¹⁶ Şimşir, a.g.e., s.255.

¹⁷ **İkdam**, 3 Mayıs 1923, s.1.

¹⁸ **İkdam**, 30 Mayıs 1923, s.1.

¹⁹ **İkdam**, 1 Haziran 1923, s.1.

²⁰ Çelebi, a.g.e., s.412.

c. Okullar, Yabancı Şirketler ve Kabotaj Meseleleri

Konferans devam ederken, 16 Mayıs'ta yapılan oturumda eğitim kurumlarının durumu görüşülmüştür. İtalya'nın bu konudaki talepleri İtalya'daki Müslüman kurumlar ne işlem görüyorsa Türkiye'deki İtalyan okullarının da aynı işlemi görmesi şeklindedir. İtalyan delegelerinden Guariglia başka bir teklifte bulunarak Türkiye'deki okullar için en iyi yolun, her kuruma ilişkin hükümlerin, Türk makamlarıyla her okulun yönetiminin aralarında anlaşarak tespit etmeleri gerektiğini söylemiştir. Durumun karmaşıklaşması üzerine sorun uzmanların incelenmesine gönderilmiştir. 19 Mayıs tarihli oturumda uzmanların görüşleri kabul edilmiş, ancak yeni kurumların açılmasında İtalyanların Türk hükümetiyle görüşmeler yapma yetkisi saklı tutulmuştur.²¹

Konferansta Türk-İtalyan ilişkileriyle ilgili ele alınan bir diğer konu da yabancı şirketler meselesidir. Türkiye, anlaşmanın imzalanmasından sonraki 5 sene içinde Türk hükümetinin bu şirketlere vaad edilmiş işleri yabancı sermayesi ile yaptırmak isterse, bu şirketleri de niyetinden haberdar edeceğini ve şirketlere eşit davranacağını taahhüt etmiştir. Aynı şekilde İtalyan şirketlerine de yeni ekonomik şartlara intibakları için bir yıllık hak tanınmıştır. İsmet Paşa Lozan'dan İtalya delegesi Montagna'ya 24 Temmuz 1923'te verdiği mektupta kabotaj hakkına sahip İtalyan şirketlerini bildirmiştir. Buna göre: Societa Lloyd Trestiano, Trieste, Societa Italiana dei Servizi Marittimi, Roma ve Societa Italiana di Navigazione G. Rossi, Roma isimli İtalyan şirketlerinin kabotaj hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.²²

d. Lozan Antlaşması Esnasında İtalyanların Türkiye'ye Bakış Açıları

Konferanstan önce İtalyan basınında Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve Türkiye ile ilgili haberler çıkması, müttefikleri rahatsız etmeye başlamıştır. İtalya şark

²¹ Çelebi, **a.g.e.**, s.414.

²² **A.g.e.**, s.415.

meselesine ayrı bir önem ve iştahla eğilmekte, her fırsatta Anadolu ile ilişkilerin geliştirilmesi gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu planını da açıkça gazetelere yansıtmıştır. Gittikçe artan bu haberlerden bir tanesi, bir İtalyan gazetesinde henüz Lozan Antlaşması imzalanmadan çıkmıştır ve İtalya ile Türkiye arasında ayrı bir muahedename imzalanacağını söylemiştir.²³ Bu haberler, İngiltere ve Fransa'nın canını sıkımsı ve İtalya'ya tepki göstermelerine neden olmuştur. Daha önce de İtalyan basınının müttefikleri rahatsız eden yayınları olmuştur. Yine antlaşmadan önce, Lozan'da yapılan toplu görüşmeler dışında İtalya, İngiltere ve Fransa arasında gizli görüşmeler yapıldığı İtalyan basınında yer almıştır. Müttefikler bu duruma hemen tepki vermiş, İtalya ile düveli muazzama arasında diplomatik münasebetleri ihlal eden yanlış haberler çıktığı hakkında bir açıklama yapmış ve bunun tekrarlanmaması için karar çıkarmışlardır.²⁴

Konferans esnasında İtalyan basınında yer alan haberler genelde barış için ümidvar nitelikte olsa da çelişkili İtalyan politikasının adeta birer yansımasıdır. Örneğin La Tribuna gazetesi, “Ankara'nın İtalya'ya karşı olan tavır ve hareketi kamuoyunda olumsuz bir etki yapmıştır” derken, başka bir haberinde Türklerin uzlaşma için gösterdikleri gayrete gönderme yaparak, “Müttefiklerin Türk Hükümetinin barışı sağlamak için yaptığı çabaların takdirinde kusur edilmeyeceğini ümid ettiğini” yazmıştır.²⁵

Konferansın kesintiye uğradığı dönemde ise İtalyanlar daha ılımlı ve barış yanlısı bir politika izlemişlerdir. Fakat İngiltere'nin o esnada takındığı sert tutum İtalyanların yaklaşımlarının daha olumlu olduğu şeklinde algılanmasına neden olduğunu da hatırlamak gerekir. Öte yandan Lozan görüşmelerinin sertleşerek uzaması, hiç kimsenin işine gelmemiştir. Herkes gibi görüşmelerin bitmesini isteyen Mussolini, 8 Haziran'da Senato'ya dış konular hakkında bilgiler vermiş; heyetin sakin ve tarafsız çalışmasını övmüş, barışın geleceğinden umutlu olduğunu açıklamıştır.

²³ **İkdam**, 18 Ağustos 1923, s.1.

²⁴ **İkdam**, 14 Temmuz 1923, s. 1.

²⁵ **İkdam**, 25 Mart 1923, s.1.

Konferansın sonuna gelindiğinde ise, İtalya neticeden memnun olduğu görülmüştür. Corrierra della Serra gazetesinde barış antlaşması hakkında yayınlanan makalede şu görüşlere yer verilmiştir: “Türkiye gaye-i asliyesi olan hakk-ı hakimiyet sahibi hükümet muamelesine muvaffak olmuştur. İmtiyazat-ı iktisadiye bir mahiyet-i hususiye hâiz olacak ve ecnebi hükümetleri tarafından kanuni bir surette tanınmış bir imtiyaz olarak himaye edilmeyecektir. Ankara’nın gurur-ı millisi tatmin edilmiştir. Bundan sonra Türkiye ile Avrupa arasında ilişkilerin ne surette gelişeceğini ahvâl gösterecektir.”²⁶ Türkiye’nin esas hedef ve gayretlerinin çoğunu yanlış anlayan İtalya, görüldüğü gibi ara sıra da olsa anlamlı tesbitler yapabilmektedir. Lozan’da Türkiye’nin hakimiyet hakkına sahip bir hükümet olarak tanındığını ifade etmiştir. Fakat ilerleyen tarihlerde bu tesbit unutulmuş ve İtalya uzun bir süre kendine göre Türkiye’nin her an yıkılmaya hazır bir devlet olduğunu hesap etmiştir. Fakat Lozan ertesindeki öncelikli hedefi, Türkiye’nin mevcut durumu ne olursa olsun bölgedeki iktisadi emellerini gerçekleştirmektir. Bu amaçla iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere konsantre olmuştur.

Corrierra della Sera’daki makale şöyle devam etmiştir: “Bundan başka muahedeyi sulhiye bütün mali ve iktisadi meseleleri halletmiyor. Bu meselelerden bir kısmı hususi ve münferid itilaflar ile halledilmek üzere bırakılmıştır. Şurası ehemmiyetle şayân-ı kayıddır ki, Türkiye mali meselelerin müzakeresi esnasında Karaağaç, Köprübaşı’nda ve demiryolu iltisak noktasında arazisini tevsi’ye muvaffak olmuştur. Lozan muahedenamesi her ne kadar na-tamam ise de Avrupa’nın ıslahı için herhalde bir adım teşkil ediyor. Şark meselesi yeni bir safhaya girmiştir.”²⁷

II Messaggero ise 7 Haziran’da şöyle yazmıştır: “İtalya çıkar peşinde olmadığı ve barışçıl niyetler güttüğünün kesin kanıtlarını sundu. Bu çıkarılıktan uzak, uzlaşmacı ruhu nedeniyle geçmişte gereksiz yere çok şeylerden vazgeçmek zorunda kalmış ve büyük düş kırıklıkları yaşamışsa da, hiç değilse bugün bu niteliğinin sağladığı bütün

²⁶ Çelebi, **a.g.e.**, s.416.

²⁷ Çelebi, **a.g.e.**, s.416.

nimetlerden yararlanmalıdır. Kimselere güvenmeyen Türkiye'nin bize güvenmemek için hiçbir nedeni yoktur."²⁸

Şark meselesinin yeni safhasında ise İtalya, mütareke döneminde Türkiye'de sergilediği diğer işgalci devletlere nazaran daha az saldırgan olan tutumunun meyvelerini toplamak istemiştir. 15 Ekim 1913'te, İstanbul'un tümüyle Türk egemenliğine yeniden kavuşması ve işgâl askerlerinin burayı terk etmeleri esnasında yaşananlara ise şöyle bir yorum gelmiştir: "Müttefik birliklerin ayrılması sırasında halk koro halinde hakaretler yağdırırken bizim askerlerimiz için bazı istisnalar söz konusu oldu."²⁹ Ülkenin o dönemdeki tutumu da farklı bir stratejinin ürünü olsa ve salt iyi niyetten kaynaklanmasa da İstanbul halkının İtalyanlar bir işgâl kuvveti olsa da farklılıkları ödüllendirildiği görülmektedir.

e. Lozan Antlaşması Esnasında Türkiye'nin İtalya'ya Bakış Açısı

İtalyan basınında her ne kadar Türkiye ile kurulmak istenen yakınlık hissedilse de, Türkiye'de İtalya'ya karşı bir güvensizlik, dolayısıyla da mesafeli bir tutum mevcuttu. Mussolini'nin uluslararası arenada sergilediği dengesiz tavırlar Türk hükümetini endişelendirmekteydi. Bu da İtalya'nın ısrarla üzerinde durduğu iktisadi ilişkilerde Türkiye'nin daha temkinli bir tavır sergilemesine neden olmaktaydı. O tarihlerde İtalya'nın talep ettiği demiryolu imtiyazı konusunda Türkiye'nin sergilediği tavır bunun göstergesiydi. Türk yetkilileri ilişkileri zedeleyecek herhangi bir davranıştan uzak durmakla beraber, İtalya ile mesafeli bir yakınlık kurmayı tercih etmişlerdir. İtalyanların Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da belirli nüfuz bölgeleri elde etmek istedikleri unutulmamıştır. Bu ülkenin cumhuriyetten sonraki girişimlerinin de karşılıklı iyi niyetten ziyade, tek taraflı bir çıkar meselesi olduğunun bilincinde olunmuştur. İtalya'nın, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması esnasında elde edemediği toprakların peşini bırakmadığı bilinmektedir.

²⁸ A.g.e., s.202.

²⁹ Fabio Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu**, YKY, İstanbul 2003, s.199.

İtalya'nın Türkiye'ye karşı göstermeye çalıştığı samimiyetin göstergelerinden biri de elçi meselesidir. Lozan Konferansı'nın devam ettiği 1923 yılında Mussolini, Roma Mümessilliğimizden bir yetkiliyle yaptığı görüşmede, konferansın bitmesini ve ekim ayında meclisin ictimasını beklemeden Ankara'ya bir sefir göndermek istediğini belirtmiştir. Mussolini, bu hareketinin amacının ülkemizle bir an evvel tabii ilişkiler kurmak istemesi olduğunu söylemiştir.³⁰

Fakat bu söylemler Türkiye'de prim yapmamıştır. İtalyan diktatörünün ne işgalle ne de uluslararası antlaşmalar yoluyla sahip olamadığı Ege ve Güney Anadolu bölgeleri üzerindeki hırsı, Atatürk'ün gayet bilincinde olduğu ve tedbirli davrandığı bir konuydu. Hatta bu tedbir başkentin seçilmesinde bile etkili olmuştur. Oniki Ada'daki üslerden kalkacak İtalyan uçaklarının uçuş menzillerinin dikkate alınması sonucu, bu üslerden kalkacak yüklü bir İtalyan uçağının Ankara'ya gidip dönemeyeceği hesaplanmıştır. Bu hesap, Ankara'nın başkent seçilmesini etkileyen en önemli faktörlerden olmuştur.³¹

Türkiye'nin İtalya'ya karşı temkinli davranmakta ne kadar haklı olduğu da ileriki yıllarda anlaşılmıştır. İtalya, gittikçe saldırganlaşan dış politikasının yönünü Anadolu'ya da çevirmekten geri durmamış, Mussolini bizzat bu manada beyanatlarda bulunmuştur. Ancak içinde bulunulan 1923 yılında, Mussolini henüz Türkiye'yi açıkça hedef olarak göstermemiştir. Önce başka ülkelerle görülmesi gereken hesapları bulunuyordu.

f. Lozan Antlaşması'nın İmzalanması

Antlaşma hususunda TBMM'de bir takım sorunlar yaşanmamış da değildir. 21-23 Ağustos 1923'te, Meclis'te Lozan Antlaşması'nın tartışılması için yapılan müzakerelerde adaların İtalya'ya verilmesine tepkiler gelmiş, özellikle milletvekillerinden Şükrü Kaya, ağır bir dille On İki Ada ve Meis'in İtalya'ya bırakılmasını eleştirmiştir. Ancak, Meclis'te yapılan tüm tenkitlere rağmen, 23 Ağustos 1923'te 14 muhalife karşı 213 gibi büyük bir

³⁰ BCA, 030.10, 236.594.7.

³¹ Akşin, a.g.e., s. 218.c

çoğunlukla Lozan Antlaşması tasdik edilmiştir.³² Türkiye dışında Lozan'ı onaylayan ilk yabancı devlet İtalya'dır. İtalya bu antlaşmayı 11 Ocak 1924'te onaylamış, ardından Cesare Montagna'yı Türkiye'ye sefir olarak göndermiştir. Türkiye de İstiklal Savaşı'nda ilk temsilciliğini açtığı Roma'ya Suad (Davaz) Bey'i elçi olarak göndermiştir.³³ Ancak Lozan'ın ilk tasdiknameleri 16 Ağustos 1924'te mübadele edilebildiğinden Lozan Antlaşması bu tarihte yürürlüğe girmiştir.³⁴ Fakat antlaşmada bazı noktaların ucunun açık bırakılmasından dolayı sorunların tümü çözüme kavuşturulamamıştır. İlerleyen yıllarda, adalar meselesinin çözümü için iki ülke arasında başka bir antlaşma imzalanmıştır ki, bu antlaşma da bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Antlaşmanın imzalanmasından sonra da müttefikler birer birer İstanbul'dan askerlerini çekmeye başlamışlardır. İtalya bu meselede Türkiye ile kurduğu yakınlığı ön plana çıkaracaktır. Bunun için asker sayısının azlığını bahane ederek İstanbul'dan en son tahliye İtalyanlar başlamıştır.³⁵ İtalya, Lozan'da müttefikleri ne kazanmışsa onu kazanmış, ne kaybetmişse onu kaybetmiştir. En büyük kazancı, Rodos ve Oniki Ada'daki hakimiyetini kalıcı hale getirebilmiş olmasıdır. 24 Temmuz'da Lozan Antlaşması imzalanır imzalanmaz, İtalyan heyetinden Garroni, uzun bir el yazısıyla Mussolini'ye bir mektup göndermiştir. Mektupta şöyle demektedir: "Ne pahasına olursa olsun imzalanmasını istediğimiz Lozan Antlaşması, bize ilk kazancımızı, yani Doğu'da Müttefiklerimizle olan bağımızdan kurtulmamızı sağlıyor."³⁶

Antlaşma sonucunda Türkiye müttefiklere tazminat ödememiştir. Yunanistan ile mübadele konusu halledilecektir, kapitülasyonlar ilga edilmiştir, Türkiye'deki yabancı müesseseler, okullar ve yabancılar Türk kanunlarına tabi olacaklardır, Boğazlar'da tam kontrol sağlanamasa ve Musul meselesi çözülemese de genel olarak Sevr'den çok farklı olan bu antlaşmayla, Türkiye bağımsızlığını sağlamaya yönelik çok büyük bir adım

³² Mevlüt Çelebi," Atatürk Dönemi'nde Türk İtalyan İlişkileri", **Atatürk IV. Uluslararası Kongresi** , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, C.I, s.266.

³³ A.y.

³⁴ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.113.

³⁵ **İkdam**, 25 Ağustos 1923, s.1.

³⁶ Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu**, s.199.

atmıştır.³⁷ Atatürk de daha sonra bu antlaşma hakkında, “Osmanlı devrine ait tarihte eşi geçmemiş bir siyasi zafer eseridir” demiştir.³⁸

B. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İTALYAN GÖLGESİ

1. İtalya’nın Saldırganlaşan Dış Politikasının Türkiye’ye Etkileri

a. İtalyanların Yunanistan’ın Korfu Adası’nı İşgali

1923 yılı, İtalya’nın Yunanistan ile ilişkileri ve Korfu meselesi ile dünya gündemine oturduğu bir yıl olmuştur. Bu mesele, İtalya’nın ilerleyen yıllarda daha ateşli bir şekilde takip edeceği revizyonizmin ilk işaretlerini vermesi açısından önemlidir. Lozan’da ilk dış politika zaferini kazandığını düşünen İtalya, faşizmin asıl saldırgan politikasını bu olayda Yunanistan’a karşı takındığı tavırla göstermiştir.

Olay, Yunanistan ile Arnavutluk arasındaki sınırın düzenlenmesi çalışmaları esnasında patlak vermiştir. Düzenleme için kurulan komisyondaki İtalyan temsilcisi Enrico Tellini’nin 27 Ağustos 1923’te Yanya’da öldürülmesi üzerine İtalya çok sert bir tepki göstermiştir. Hemen Yunanlılarla irtibat kuran Mussolini, suçluların yakalanıp cezalandırılmasını, ölen İtalyan yetkilisi için resmi bir tören düzenlenmesini ve kendilerine 50 milyon liralık tazminat ödenmesini talep etmiştir. Fakat Yunanistan bu şartların hepsini kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Kabul edemeyeceği maddeler arasında 50 milyon liralık tazminat da bulunmaktadır.³⁹

Yunanistan’ın resti İtalya’yı vakit kaybetmeden harekete geçirmiştir. Menfi cevaptan bir gün sonra, İtalyanlar aniden Korfu adasını bombalamaya başlamışlardır. Bu ani işgal uluslararası camiada şaşkınlık ve endişeyle karşılanmıştır. Kimse İtalya’dan böylesine bir teşkilatlı bir misillemeyi bu kadar kısa bir sürede yapmasını beklemiyordu. Özellikle bölgedeki küçük devletler telaşa kapılmışlardır, fakat büyük devletler öncelikle

³⁷ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası :1919-1938**, s.51.

³⁸ **Hakimiyet-i Milliye**, 24.7.1933.

³⁹ **İkdam**, 1 Eylül 1923, s. 1.

bir tepki vermemişlerdir. Yunanistan ise acilen sorunun çözülmesi için Milletler Cemiyeti'ne başvurur. İngiltere ve Fransa konuyu halletmek için çaba gösterecekler de Mussolini bu devletlere de rest çekmiş ve işgali durdurmamıştır. O günlerde yaptığı açıklamalarda, bu işgalin sorumlusunun kendileri değil, Yunanistan olduğunu ısrarla belirtmiştir.⁴⁰ Neticede, 1 Eylül 1923'te Yunanistan adı geçen miktarda tazminatı ödeyerek Korfu Adası'nı kurtarmıştır.⁴¹

b. Avrupa'nın İşgale Tepkisi

Korfu'nun işgali Avrupa'da büyük yankı uyandırmıştır. Balkan devletleri İtalya'nın saldırgan tutumundan ve kararlılığından dehşete düşmüşlerdir. Büyük devletler ise bu konuda ikiye bölünmüşlerdir. Özellikle İngiltere ve Fransa konuya farklı açılardan bakmaktadırlar. Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti'ne başvurması sonucu konuya müdahale hakkı elde eden bu ülkeler, kendi çıkarları ve altyapıları doğrultusunda hareket ederek meselenin çözümüne değil, aksine çetrefilleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Türkiye üzerindeki emelleri için Yunanistan'ı destekleyen İngiltere'ye karşılık daha önceleri Ruhr bölgesini benzer şekilde işgal eden Fransızlar da İtalyan işgalinin haklılığını savunmuştur.⁴² Mussolini ise olayın Milletler Cemiyeti'ni ilgilendirmediğini, ısrarcı oldukları takdirde cemiyetten çekileceğini bildirmiştir.⁴³

İtalya'nın bu kadar hızlı ve organize bir işgal gerçekleştirmesi Türkiye ile birlikte Avrupa devletlerini de şaşırtmıştır. Tabii akabinde de İtalyan donanmasının mercek altına alınmasına yol açmıştır. Basında İtalyan ordusunun kuvveti ve manevra kabiliyeti hakkında yazılar çıkmaya başlamıştır. İtalyanların Yunanistan'a verdikleri notadan itibaren dört gün içinde askeri harekati başlatmaları, hayret verici bir durum olarak bu

⁴⁰ **İkdam**, 2 Eylül 1923, s. 1.

⁴¹ Christopher Hibbert, **Benito Mussolini The Rise and Fall of Il Duce**, Londra 1962, s.88.

⁴² Meezza Lavecchia, **Faşizm**, s. 108.

⁴³ Savelli, **a.g.e.**, s.438.

yazıların ortak noktasıdır. Jurnal Doryan gazetesi, İtalyan donanmasının daha önce hiç bu kadar güçlü ve hızlı olmadığını yazmıştır.⁴⁴

Basında konuyla ilgili çıkan haberlerin çoğunda askerlerin Mussolini'ye bağlılıkları ve muhteşem nizamları, kapasitelerinin gücü anlatılmış, konu abartılı boyutlara varmıştır. Tabii bu haberler Avrupa'daki muhabirler vasıtasıyla Türkiye'ye de ulaşmakta ve Türk basında kendisine yer bulmakta, Türkiye'deki İtalyan korkusunu yavaş yavaş tetiklemektedir.

c. İtalya-Yugoslavya Gerginliği

İtalya için Birinci Dünya Savaşı sonunda iki liman kenti olan İzmir ve Adriyatik kıyısındaki Fiume'ye hakim olmak önemli olmuştur. Paris Konferansı'nda bu kentlerden ilki, İngiltere, İtalya'ya verilmesine karşı çıktığı için İtalya'ya verilmemişti. Fiume'nin İtalya'ya verilmesine de Amerika Birleşik Devletleri rıza göstermediği için İtalya ile Yugoslavya arasında Kasım 1920'de imzalanan bir antlaşma ile Fiume serbest şehir olarak bağımsız statüye getirilmişti. Lozan'dan sonra Fiume meselesini halletmek isteyen İtalya Başbakanı Mussolini, Yugoslavya üzerinde baskı uygulamaya başlamıştı.⁴⁵

İtalya'nın Korfu Adası'nı işgali sırasında çıkan olaylardan faydalanmak isteyen Yugoslavya, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Fiume meselesinde avantaj elde etmek istemiştir. Fakat bu durum İtalya'yı daha da sertleştirmiş ve tüm Adriyatik kıyılarında askeri tahkimat yapmasına neden olmuştur. Neticede, uluslararası ortamdaki dengelerden de faydalanan İtalya, Ocak 1924'te Yugoslavya ile yaptığı antlaşma sonucunda Fiume'yi topraklarına katmıştır.

Revizyonizm, bu olaylarla İtalyan dış politikasındaki ağırlığını göstermeye başlamıştır. Antlaşmalarla belirlenen uluslararası düzeni bozmaya yönelik bu düzensiz,

⁴⁴ **İkdam**, 3 Eylül 1923, s.1

⁴⁵ Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü", **Türkler**, C.16, editörler: Hasan Celâl Güzel, C.Cem Oğuz, Osman Karatay, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.663.

fakat ateşli revizyonizm sonucu, Mussolini gizli gizli aşırı sağcı Alman çevreleri ile münasebetler kurmaya başlamıştır. Fakat Alman Dışişleri Bakanı Stresemann, bu konuda yapılan teklifleri, Yugoslavya ile bir çatışma ihtimalini önceden sezdiğinden reddetmiştir.

Mussolini, 1925 yılı Nisan ayında bu kez Abdülkerim'in Faslı asilleri ile gizli münasebetler kurmuştur. Revizyonizm konusunda, ticari sebeplerin ötesinde ve bilhassa Romanya aleyhtarı (Baserabya meselesi) faaliyeti sağlamak için Sovyet Rusya ile kurulan iyi münasebetlerin devam etmesi bile karara bağlanmıştır. 1925-1926 yıllarında siyasi bir antlaşma le sonuçlanan Mussolini'nin Rusya politikası, Contarini'nin eseridir.⁴⁶

d. Yunanistan ve Yugoslavya Olaylarının Türk- İtalyan İlişkilerine Yansımaları

İtalya'nın bu saldırgan tavrı bölgedeki tüm devletleri huzursuz ettiği gibi Türkiye'yi de endişeye sevk etmiştir. Türkiye'nin zaten İtalya'ya karşı çekingeleri vardır, bu olay onları daha da pekiştirmekten başka bir işe yaramamış, Türkiye, İtalya'nın Balkanlar'daki hırçın ve taviz vermez politikasını artan bir tedirginlikle izlemeye başlamıştır.

İtalya'nın Balkanlar'da son olarak çıkarttığı olaylar, Ankara'nın, İtalya'nın Balkanlar'daki yayılma projelerinin sıradaki hedefinin Türkiye olabileceği yönünde kuşkular beslemesine yol açmıştır. Aslında, Mussolini'nin o dönemde dikkatini verdiği bölge Balkanlar'ın Adriyatik kıyılarıydı. Üstelik, İtalya bu bölgede Fransa tarafından bloke edilmiş durumdaydı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Mussolini'nin bir numaralı düşmanı Fransa haline gelmişti. Faşist lider bölgedeki Fransız hakimiyetine son vermeye takıntılı hale gelmişti. O topraklardaki Fransız hakimiyetini zayıflatmanın tek yolu da müttefikleri olan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nı

⁴⁶ Carocci, **Faşizmin Tarihi**, s.55.

zayıflatmaktan geçmekteydi. Ancak bu ülkelere yönelik planlarını gerçekleştirdikten sonra gücünün sorgulanabilir olduğuna inandığı Türkiye'ye yüzünü dönebilecektir.⁴⁷

Bu ince hesapları net bir şekilde göremeyen Ankara Hükümeti, İtalya'nın Türkiye'ye karşı beslediği niyet hakkında endişelere sahiptir. Ancak, Türk tarafındaki bu düşüncelere rağmen İtalya ile mevcut ilişkilerin düzeyi de korunmak zorundadır. Bu amaçla Roma mümessilimiz Suad Bey Mussolini'yi ziyaret eder. Bu ziyarette, Suad Bey öncelikle öldürülen İtalyan yetkilisine değinmiş, Türklerin bu konuda ne kadar üzgün olduklarını bildirmiştir. Akabinde de yaşanan huzursuzluğun talihsiz olduğuna değinerek barışın tesisinin öneminden bahsetmiştir. Türkiye'nin Anadolu'da medeniyetkar bir rol oynamak istediğini belirten Suad Bey, bölgede İtalya'ya karşı duyulan samimi hislerden bahsetmekten de geri kalmamıştır. Mussolini ise Suad Bey'in ziyaretini çok olumlu karşılamış, kendilerinin de Türkiye'ye karşı dostane duygular beslediklerini bildirmiştir.⁴⁸

Cumhuriyetin ilk on yılı boyunca Türk-İtalyan ilişkilerinin karakteristiğine bakıldığında, her iki tarafın da birbirine karşı planları ve geliştirdikleri politikalar ne olursa olsun resmi ilişkilerde kullandıkları lisana ve yarattıkları havaya son derece dikkat ettikleri ve gerginliğin zirveye ulaştığı dönemlerde bile iyi niyet ve dostluk mesajları verdikleri görülecektir. 1923 yılında, Suad Bey'in Mussolini'yi ziyaretinde de aynı olay yaşanmış, Türkiye'nin İtalya Sefiri ve İtalyan Başbakanı yine karşılıklı bir güvenden bahsetmekten ve sorunsuz bir tablo çizmekten geri durmamışlardır. Keza, iki ülke arasındaki ilişkilerin bu özelliğini, ilerleyen yıllar boyunca gözlemlemek mümkündür.

⁴⁷ Dilek Barlas, "Friends Or Foes: Diplomatic Relations Between Italy and Turkey", 1923-36, **Journal of Middle East Studies**, Vol. 36, No:2, May 2004, , s.234.

⁴⁸ **İkdam**, 3 Eylül 1923, s.1

2. 1924 Yılına Gelindiğinde Türk-İtalyan İlişkileri

a. Lozan Antlaşması'nın Tasdiki ve İtalyan Sefiri Montagna'nın İstanbul Ziyareti

1924 yılının başlarında Türkiye ve İtalya ilişkileri ağırlıklı olarak Lozan Antlaşması'nın tasdikine yoğunlaşmıştır. Sefirler vasıtasıyla görüşmeler devam etmekte, fakat Ankara Hükümeti tasdikini gecikmesinden dolayı rahatsızlık duymaktadır. İtalya'nın 1923 yılı sonlarında sertleşen dış politikası da Türkiye'nin bu konudaki rahatsızlığını anlaşılabilir kılmaktadır. Roma Mümessilimiz Suad Bey, 13 Ocak 1924'te Mussolini ile görüşerek antlaşmanın tasdikini hızlandırmaya çalışmıştır⁴⁹, fakat görüşmenin içeriği gizli tutulduğu için dönemin basınındaki tereddüt net olarak gözlemlenebilir nitelikte olmuştur.

O günlerde İtalya, Yugoslavya ile imzaladığı antlaşmanın ayrıntılarıyla ilgileniyordu, Türk basınında da daha ziyade bu haberlerle yer almaktaydı. Fiyume'nin İtalya'ya ilhakı için düzenlenecek merasim gibi haberleri basından takip etmek mümkündü.⁵⁰

Türk basınında İtalya ile ilgili olarak yer alan haberin içeriği ne olursa olsun, Türkiye'de yaşanan "İtalyan korkusu"nu fark etmemek mümkün değildi. Zira, İtalyan sefiri Mösyö Montagna'nın aynı tarihlere rastlayan İstanbul'a gelişi de bu haberlerden birisiydi. Öncelikli olarak sefirin Ankara'ya değil, İstanbul'a yerleşeceği haberleri basında görülmeye başladı. 13 Şubat tarihinde İkdâm gazetesinde yer alan habere göre, Mösyö Montagna ancak önemli durumlarda Ankara'ya gelerek merkezle görüşecek, onun dışında İstanbul'da ikamet edecekti. Haberın İtalyan Hükümeti'nin Ankara Hükümeti ile arasında bir gerginlik olduğu izlenimi vereceğinden kaçınmak için olsa gerek, haberin

⁴⁹ İkdâm, 14 Ocak 1924, s.1.

⁵⁰ İkdâm, 23 Şubat 1924, s.2.

sonunda büyük devletlerin temsilcilerinin zaten hep bu şekilde bir yöntem izlediği açıklaması yapılmıştı.

Montagna'nın İstanbul'a gelişiyle ilgili ikinci bir sorun da, sefirin yolda Atina'ya uğrayarak şehirde on gün kalması oldu. Türkiye o kadar tedirgindi ki, sefirin Yunanistan ziyareti ülkede merak ve tereddüt konusu olmuştu. Nitekim Montagna'nın 26 Şubat tarihinde İstanbul'a varmasıyla Türk gazetecileri hemen kendisiyle görüşmüş ve Atina ziyaretinin sebebini öğrenmek istemişlerdi. İstanbul İtalyan mümessili vekili, İngiltere ve Fransa'nın hükümet temsilcileri ve tüccarlar ve bankacılardan oluşan İtalyan tebaası tarafından karşılanan Montagna, önce kendisini karşılayan heyete yönelik bir konuşma yaptıktan sonra, sefarette Türk gazetecilerini kabul etmişti. Atina'ya gitmesinin hususi sebeplerden kaynaklandığını ifade eden İtalyan sefiri, "Bu ziyaretin altında siyasi bir sebep aramak doğru değildir," demişti.⁵¹

Montagna'nın İstanbul'a gelişi haberleri bir süreliğine Türk tarafını meşgul etse de Lozan Antlaşması'nı unutturmamıştı, zîra Atatürk bu konuda sert bir çıkış yapmıştı: "Lozan'ı tasdik etmek için bir fedakarlık daha yapmamızı bekliyorlarsa, aldanıyorlar!" Atatürk'ün bu sözlerine yer veren İkdâm gazetesi, haberine şu yorumlarla devam etmekteydi: "Tasdik muamelesinin yeni bir bedel ile karşılaştırılması elbette kabil tahakkuk değildir... İngiltere, Fransa ve İtalya kendi aralarında anlaşmışlar, muahedenin tasdikini geciktirelim demişler. Bekliyorlar şimdi, belki son anda bir şey çıkar, yeni vukuatlar olur da imzalamayız diye oyalanıyorlar. Ankara'yı hala anlamıyorlar, anlamak istemiyorlar ki Türkiye yeni bir ihtilal arifesindedir. İmzalamıyorlar; belki lüzum kalmaz ümidiyle... fakat aralarındaki karar pek yakın bir istikbalde bertaraf edilecektir. Bugünlerde memleket dahilinde vukuu bulacak inkılabın en son faslıdır. ...İngilizler ve Fransızlar bugün ha bugün ha yarın gibi bir siyaset takip ediyorlar fakat bu uzun sürmeyecek. Fakat ya İtalyanlar? Lozan'da Meis adasını alıp, ülkemize döner dönmez muahedenameyi tasdik ettireceğiz demediler mi? O günden bugüne aylar geçti,

⁵¹ **İkdâm**, 27 Şubat 1924, s.1.

muhadename hala tasdik edilmedi...”⁵² Atatürk, Meclis’te kullandığı benzer ifadelerle de bu durumu değinmeyi ihmal etmemiştir.⁵³

Bu gelişmelere rağmen İtalya’nın da içinde bulunduğu Müttefikler, Lozan Antlaşması’nın tasdikini, 1924 yılının Ağustos ayına kadar gerçekleştirmemişlerdir. İstanbul’a gelen İtalyan Sefiri Montagna ise, Türkiye’de İtalya’ya karşı mevcut güvensizliğin farkında olduğu için, o tarihe kadar boş durmayacak, basına verdiği mülakatlarla Ankara’ya güven vermeye çalışmıştı.

Özellikle Antalya’da hissedilen gerginlik yerel basına yansımış, bu da ulusal gazetelerin Montagna ile mülakatlar yapmalarına neden olmuştur. İtalya’nın şark siyaseti hakkındaki bu menfi haberler hakkında soru soran bir gazeteciyle Montagna arasında şu konuşmalar geçmiştir:

“- Bu endişeler yersizdir, ortada şüphe edecek hiçbir sebep yoktur. Bu şüphelere Mussoli’nin nutukları sebep oldu diyorsunuz, Mussolini’nin şarktan kastettiğinin Türkiye olduğunu nereden biliyorsunuz?

- Biz Sovyetlerle münasebetlere başladık, Yugoslavya ile ittifak akdettik, ayrıca şarki Avrupa da vardır. İtalya Türkiye için emperyalist bir politika takip etmiyor. Türkiye ile iktisadi münasebetlerde bulunmak arzusundayız. Fena gayelerimiz olsaydı Türkiye ile şimdiye kadar dost geçinmeye çalışır mıydık? Lozan Konferansı’nı hatırlınıza getirin; cihan sulhu ve sizin salahiyetiniz için az mı uğraştık? Mussolini’nin sözleri yanlış anlaşılmış, Sinyor Mussolini bu sözlerle İtalya’nın inkişaf-ı iktisadisini kast etmiştir. Biliyorsunuz ki İtalya’nın nüfusu çoktur. Fakat bunun için yeni arazi sahibi olmak arzusunda değiliz. Muhacerat ihtimali var ama, biz dahilde çözümler bulmaya çalışıyoruz, bugünkü ana gayemiz budur. Bunun için inkişâf etmesi gereken sanayimiz için şarkın en mühim müşteri olacağını zan ve tahmin ediyoruz, Yugoslavya ile de bunun için muahedename imzaladık. Türkiye’nin de sanayimizin ithal ve sarf olunduğu bir memleket olmasını arzu ediyoruz.

- Peki Napoli’ye davet meselesi?

⁵² **İkdam**, 4 Mart 1924, s.1.

⁵³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, C.7, Devre II, İçtima I, TBMM Basımevi, yy., s.6.

- Evet, Türk mütefekkirlerini davet ettik. Görüyorsunuz ya, sizinle ne kadar hüsn-i münasebet teminine uğraşıyoruz, sizlerse bizden şüphe etmekten geri kalmıyorsunuz!”⁵⁴

Mülakat burada sona ermiştir. Mütefekkir, haberin devamında, “Montagna’nın hakkını vermek lazım; kendisi Lozan’da ne zaman bir sorun çıksa çözmek için didinmiş ve formüller bulmuştu. Ayrıca, Yunanlılarla o zamanlar aramızdaki sorunların halline de katkıda bulunmuştur. İngiliz yetkililerin gerginleşip konferansı terk ettikleri anlarda bile İtalyan sefiri oradan ayrılmamış, yakında çözeriz merak etmeyin, demiştir.”⁵⁵ diye yazmıştır. Ancak sefirin Meis Adası’nın İtalya’da kalması için sarf ettiği uğraştan da bahsetmeyi unutmamıştır!

Türkiye üzerindeki İtalyan gölgesi, basının yanı sıra Meclis görüşmelerinde de kendisine yer bulmaktadır. İsmet Paşa da Mecliste yaptığı konuşmalarda bu konudaki mevcut endişeleri dile getirmiştir. Türk basınında İtalya tehdidi ile alakalı olarak yer alan haberleri takip eden İtalya, gerginliğin Meclis kürsülerine de yansımaları üzerine ortalığı sakinleştirme gereği duymuştur. Tan gazetesine göre, İsmet Paşa’nın konuşmasından sonra İtalya, Türk-İtalyan ilişkilerinin yolunda seyrettiğini bildirme gereği duymuştur. Türk basınında görülen menfi haberlerin İtalyan aleyhtarları kişilerin manevraları olduğunu da eklemiştir.⁵⁶

Ne var ki, bu açıklama Türk basınına yansıyan İtalyan korkusunu hafifletmeye yetmemiştir. Yabancı basını takip eden Türk gazetecileri, 5 Nisan’da Daily Express gazetesinin bir haberine yer vermişlerdir. Habere göre, askeri kuvvetlerini arttırmaya devam eden İtalya, 4 adet yeni misilliyi teçhizatına dahil etmiştir. 1923 yılında verilen beyanatlarda, İtalya’nın 1924 yılı haziranında sahip olmayı planladığı tayyare sayısı 4500’dür. Oysaki I. Dünya Savaşı bitiminde İtalya’nın elinde sadece 100 adet tayyare bulunmaktadır. İtalya’nın askeri güç manâsında gerçekleştirdiği bu atılım tamamen Mussolini’nin eseridir. Özellikle hava kuvvetlerine büyük ehemmiyet atfeden İtalyan

⁵⁴ **İkdam**, 18 Mart 1924, s.1.

⁵⁵ **İkdam**, 18 Mart 1924, s.1

⁵⁶ **İkdam**, 1 Nisan 1924, s.1.

lideri, hedeflerine ulaşmak için Hava Kuvvetleri'ni bizzat kendisi idare etmiştir. İtalya Dahiliye Nâzırı'nın verdiği bilgiye göre de İtalya, dünyanın ikinci en büyük hava filosuna sahip olmayı planlamaktadır (O tarihte birinciliği 3600 tayyare ile Fransa elinde tutmaktadır). 1924 yılı içinde, üzerinde çalıştıkları proje ise, saatte 600 mil hızla giden tayyareler inşâ etmektir.⁵⁷

İtalya'nın gittikçe büyümekte olan askeri kuvveti, Türkiye'nin endişeyle takip ettiği konulardan biriydi. O günlerde yaşanan bir göçmen sorunu da ilişkileri sarsmaktan başka bir işe yaramamıştı. İtalyan basınında yer alan bir habere göre, Türkiye 50 İtalyan ailesini sınır dışı etmiş, üstelik bunu yaparken ailelerin sahip oldukları paraya da el koymuştu. Habere göre, olay bununla kalmamıştı; sınır dışı edilen ve ülkeyi terk etmek için İstanbul ve İzmir limanlarında sıra bekleyen daha birçok İtalyan ailesi müşkül durumdaydı. Gazeteler bu olay nedeniyle İtalyan hükümetin Türkiye'yi protesto ettiğini bildirmekteydi. Fakat olayla ilgili resmi bir belgeye ulaşılamamıştır.⁵⁸

b. İki Ülke Arasındaki İlk Diplomatik Kriz

(1) İtalya'nın Sicilya'ya Asker Çıkarması

Türkiye'de, hükümet koridorlarında ve basında görülen tedirginlik her an patlamaya hazır bir volkan gibi gittikçe şiddetlenmektedir. İtalya'nın içeride ve dışarıda yaptığı her hamleyi dikkatle takip eden Ankara Hükümeti, Türkiye'ye karşı olası bir İtalyan hareketinin ipucunu verecek bir olaya karşı endişeli bir bekleyişe girmiştir.

Nitekim, beklenen işaretin gelmesi gecikmemiştir. Bir süredir İtalyanların askeri kuvvetlerini ikmal ettiklerine dair gelmekte olan haberler, İtalyanların Sicilya Adası'na asker yığıldığı yönünde gelişmiştir. Özellikle dış basın bu konuda son derece provokatif

⁵⁷ **İkdam**, 5 Nisan 1924, s.2.

⁵⁸ **İkdam**, 30 Nisan, s.1.

davranmıştır. Bilhassa İngilizlere göre, adaya çıkarılan askerler Anadolu'ya karşı kullanılacaktı.⁵⁹

O tarihlerde, Times gazetesinde yayınlanan bir makalede, İtalya'nın hedefinin Türkiye olduğuna dair İngiliz inancı açıkça ifade edilmiştir. İkdam gazetesinin 18 Mayıs tarihli nüshâsında aktardığı bu makale şu iddialarda bulunmaktadır:

“İtalya'nın Bahrisefid politikası kısmen harici kısmen de iktisadidir. İtalya, üç asır evvelki Romalılar gibi anlamıştır ki denizlere hâkim olmak pek mühimdir. O da Yugoslavya ile Adriyatik meselesini hallettikten sonra gözünü Bahrisefid'e dikmiştir. Bu siyasetin başlıca emelleri iktisadidir. En önemli sorunlarından biri olan nüfus sorununu da bu yolla çözmek istemektedir. Tebaasını Bahrisefid sahillerinde iskân ederek kuvvetli bir donanma ile bunu temin etmek istemektedir. İtalya'nın şark politikası Korfu hadisesi ile başlamış, Yugoslavya ile muahede imzalamasıyla devam emiştir, şimdi de Yeni Türkiye'ye sıra gelmiştir. Türkiye'ye karşı ihtiramkârane ve muhadenetkârane ile hitam bulmuştur. On İki Ada meselesinde İngiltere ile İtalya arasındaki ihtilâfta, İngiltere'nin bu adaları Yunanistan'a vermek istediği şüphesizdir. İtalya Anadolu'nun Venizelos'a verileceği siyasetin halâ devam ettirildiğini sanarak demiştir ki; On İki Ada'yı birine iade etmek gerekirse o da onları kendisinden aldığımız Türkiye olacaktır. Normalde İtalya hiçbir vakit adaları iade etmek fikrinde değildi. O sıralarda İtalya'nın Rusya ile kurduğu ilişkiler İtalya'nın Karadeniz sahillerinde ticaretini inkişâf ettireceğini gösteriyordu. Fakat bunun çok fazla önemi yoktu; İtalya için bunun asıl anlamı İtalya'nın evvelden beri istediği cenubi Anadolu için bir basamak olduğuydu. Kısacası İtalya, eski bir maksada vusûl için tamamen yeni bir usûl ittihaz etmiştir.”⁶⁰

O günlerde gelen yeni bir haber ise Türk Hükümeti için şok niteliğindedi; İtalyanlar Sicilya adasına da tahsîdat yapmaktadırlar! Fakat henüz bu konuda kat'i bir haber bulunmamaktadır. Öte yandan İtalyan sefir Montagna bu haberleri yalanlamakta gecikmemiştir. 17 Mayıs 1924'te yaptığı açıklamada, “bu haberler iki hükümet arasındaki

⁵⁹ Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri: 1919-1926**, AÜSBF Yay., Ankara 1978, s.302.

⁶⁰ **İkdam**, 18 Mayıs 1924.

dostane revabatı ihlal etmekten geri kalmıyor. Tahsîdat asılsızdır, tekzib ederim” demiştir.⁶¹

Ancak mesele Türkiye’de büyük yankı uyandırmıştır. Basın çeşitli senaryolar üretmiş, tahsîdatın Türkiye’ye karşı yapıldığı tahminini yürütmüştür. Akabinde Mussolini’nin önceki günlerde yaptığı açıklamalar yeniden yorumlanmış ve bu sözlere yeni yeni anlamlar yüklenmiştir. Mussolini’nin özellikle “Nazarlarımız şarka müteveccihlerdir,”⁶² şeklindeki sözleri büyük tepki görmüştür. Öyle ki Mussolini, sözlerinin yanlış anlaşıldığı, İtalya’nın Türkiye’ye karşı siyasi ihtirasları bulunmadığı açıklamasını yapmak zorunda kalmıştır. Basınındaki bu hareketlilik üzerine Ankara Hükümeti hemen harekete geçmiş ve sefir Montagna’dan olayın aslını öğrenme teşebbüsünde bulunmuştur. Sefir ise haberlerin asılsız olduğunda ısrar etmiştir.⁶³ Durumun vahametini anlayan İtalyan hükümeti, birkaç gün sonra Ankara Hükümeti’ne, Sicilya’da gerçekleştirilen tahsîdatın Trablusgarp’a karşı olduğunu resmen bildirmiştir.⁶⁴

Sicilya’ya asker yığılmasının zamanlaması dikkate değerdir. Türkiye ile İngiltere arasında Musul meselesi nedeniyle Haliç Konferansı’nın başlamak üzere olduğu günlerde yapılmıştır. 1924 yılının bu dönemini, ünlü gazeteci Ahmet Emin (Yalman) şu şekilde özetlemiştir: “Gün geçmiyor ki, İtalya ile Türkiye arasında yanlış anlaşılmalara uyandıracak bir hadise zuhur etmesin.”⁶⁵

(2) İtalya’nın Rodos’a Asker Çıkarması

İtalyanların Sicilya’ya asker çıkarmalarının Türkiye’de bulandırdığı sular durulmadan, İtalyanların bu kez Rodos’a asker çıkardıkları haberiyle ülke çalkalanmıştır. 1 Haziran 1924 günü gelen haberlere göre, İtalyanlar Rodos Adası’ndaki askeri birliklerini 2-3 alaylık kuvvetle takviye etmişlerdir. İtalyan Kralı’nın birâderzâdesi bu

⁶¹ **İkdam**, 23 Mayıs 1924, s.1.

⁶² **İkdam**, 24 Mayıs 1924, s.1

⁶³ **A.y.**

⁶⁴ **İkdam**, 26 Mayıs 1924, s.1

⁶⁵ Çelebi, “Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü”, s.663.

olayla ilgilenmek için bizzat adaya gitmiştir. Öte yandan Türkiye'deki İtalyan yetkilileri haberlerin asılsız olduğunda ve endişe edecek bir şey olmadığına ısrar etmektedirler.⁶⁶

Bakanlar Kurulu sık sık Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanarak alınacak önlemleri görüşmüş, ordu teyakkuza geçirilmiştir. Basın, “Silaha Sarılmaya Mecbur Kalırsak” ile “Bugünkü Vaziyette En Muvafık Hareket Heyecana Kapılmamaktır” arasında bir psikoloji sergilemektedir.⁶⁷

Konuyla ilgili telgrafları inceleyen İsmet Paşa ise olay hakkındaki değerlendirmelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“İtalyanların olayı ehemmiyetsizmiş gibi göstermeye çalıştıkları anlaşılıyor. İtalya ile aramızda ciddi bir sorun olmadığını söyleyebilirim, ama adaya asker çıkarıldığı da ortada . Sefirler olayı açıkça tekdüz ederken böyle bir faaliyete girişmek zamanımızın siyaset ahlakına aykırıdır. Yapılacak şey basittir; bir yandan konu hakkında izahat beklemek, öte yandan maddi müşâhedâtımıza karşı yine maddi tedâbiri ihmâl etmemek! Mesele bir iki gün içinde netleşir; Efkâr-ı Umumiye'nin böyle zamanlarda, böyle vaziyetlerde kuvvetini ittihad-ı nüfus ve vakarını tecelli ettireceğine şüphemiz yoktur.”⁶⁸

Görüldüğü gibi, Türk yetkilileri İtalya'nın olayları önemsizmiş gibi göstermeye çalıştığının bilincindedirler. İsmet Paşa'nın sözlerinden anlaşıldığı gibi Türkiye Cumhuriyeti “bekle ve gör” politikası uygulamakta, bir yandan da kendini her türlü olasılığa hazırlamaktaydı.

(3) Kriz Sona Eriyor

Heyecanlı bekleyiş, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Suad Bey'in (Davaz) 3 Haziran 1924'te Mussolini ile yaptığı görüşmede İtalya başbakanının; “İtalya'nın Türkiye

⁶⁶ **İkdam**, 1 Haziran 1924, s.2.

⁶⁷ Çelebi, **a.g.m.**, s.663.

⁶⁸ **İkdam**, 2 Haziran 1924, s.2

aleyhinde askeri hazırlık yapmadığını” söyleyerek “İtalya’nın Türkiye hakkında dostane duygular beslediğine dair kesin güvence verdiğini bildirmesiyle sona ermiştir.⁶⁹

Anlaşıyor ki, Mussolini’nin kati ifadeler kullanarak yaptığı bu açıklama resmi olarak olayın kapandığına işaret etse de Türkiye’deki meydana gelen gerginliği ortadan kaldırmamıştır. Kezâ, basın günlerce bu olaydan bahsetmeye devam etmiştir. İkdâm gazetesinin muhabiri İtalyan Sefaret Müsteşarı Mümessil Vekili ile görüşmüş ve Rodos meselesi ile ilgili gelişmeleri öğrenmek istemiştir. Vekil, adaya çıkarılan askerlerin askeri bir harekâtın hazırlıkları olduğu haberini tekdüz etmiş, gönderilen askerlerin her sene yapılan garnizon tebdilinden başka bir şey ifade etmediğini bildirmiştir. Adadaki garnizona ihrac edilen 650 asker olduğunu belirten vekil, olayın diğer bir boyutunun Türkiye ile değil, Yunanistan ile alâkalı olduğu yönünde bir konuşma yapmıştır.⁷⁰

Vekilin sözleri, tahsîdat hakkında diğerlerine nazaran daha spesifik bilgiler verdiği için basında bir nebze rahatlama yaratmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Lodiys adasındaki tayyarelerin zaten 1918 senesinden beri o bölgede buldukları ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan, o günlerde İtalya’nın 12 Ada hakkında Yunanistan’la müzakereleri başlatmaya yönelik teşebbüsleri de vekilin sözlerini doğrular niteliktedir. Bir sonraki gün gelen haberler ise bu mesele dolayısıyla meydana gelen sıkıntıyı daha da azaltmıştır. Geçen hafta Rodos’a çıkarılan asker sayısının bu kez 1500 olarak yansıtıldığı gazete haberlerinde, bu askerlerin terhis edilen efradın yerini almak için adaya gittiği yazılmaktadır. Bu yenilemenin nedeni ise, yakında İtalyan Kralı’nın Rodos’u ziyaret edecek olması nedeniyle düzenlenecek merasimdir. Bu merasim esnasında Yunanlıların olay çıkaracağı endişesini taşıyan İtalyanlar, adada asker takviyesi yoluna gitmişlerdir.⁷¹

Rodos’a asker çıkarılması olayının altından böyle bir sebep çıkması, kuşkusuz Türkiye için ferahlatıcı olmuştur. Fakat olayın ilk patlak verdiği 1 Haziran günü

⁶⁹ Çelebi, **a.g.m.**, s. 663.

⁷⁰ **İkdâm**, 4 Haziran 1924, s.2.

⁷¹ **İkdâm**, 5 Haziran 1924, s.2.

tahsîdatın asıl nedeni açıklansaydı, böyle bir krizin hiç yaşanmayacağı da ortadadır. İtalya'nın kuşkulu hareketlerinin Ankara Hükümeti'ni zor durumda bıraktığı günlerde böyle bir gerginliğin yaşanması, gereksiz bir şekilde ilişkileri kötüleştirmiştir. Askerlerin Yunanistan'a karşı adaya gönderildiğinin bilinmemesini istemek tabii ki İtalya'nın hakkıdır. Fakat Türk Hükümeti'nin bu kadar gerilmesine ve ordusunu teyakkuza geçirmesine fırsat vermeden gerekli açıklamaları yapmak da İtalya'nın sorumluluğu sayılmalıdır. Bağımsızlığını yeni kazanan Türkiye'de istiklal mücadelesinin izleri o yıllarda henüz çok tazedir. Bağımsızlığı zedeleyecek girişimlere karşı gösterilecek ulusal refleksler hala son derece tetiktedir. Zira basında yer alan haberlerde topraklarımıza giren işgâlcilerin nasıl denize döküldüğünün unutulmadığına, Türk milletinin topraklarını korumak için her an her türlü fedakarlığı yapmaya hazır olduğu belirtilmiştir. Basın, ulusal bilinci canlandırmak için hazır beklemiş, ancak bunu yaparken halkı da büyük bir baskı altına sokmuştur. Üstelik bu yaşananlar başından beri sadece birkaç bilgilendirme ile önlenebilecek niteliktedir. Peki, yaşanan bu krizin iyi bir yönü olmuş mudur? Bu soruya müspet bir cevap vermek de mümkündür. Olayın basında kendisine geniş yer bulduğu dönemde, Türk milletinde ve hükümetinde gözlemlenen kararlılık, Türk halkının vatanlarına sahip çıkmak için bir kez daha silaha sarılmakta tereddüt etmeyeceğini İtalyanlara göstermiştir. Bu durum, İtalya'nın ilerideki girişimlerinde göz önünde bulunduracağı bir nokta olmuştur.

Neticede, olayın iç yüzünün anlaşılması üzerine sular durulmuş; asker çıkarma haberleri esnasında durgunlaşan iki ülke arasındaki ticaret tekrar canlanmıştır. Ankara Hükümeti'nin İtalya'ya sipariş ettiği on iki tayyarenin nakliyesi için, tayyareleri yapan fabrika İzmir'deki acentesine gerekli mavnaları tedarik etmesi için emir vermiştir.⁷²

Öte yandan Rodos nedeniyle yaşanan krizde hedefin Türkiye olmadığı ortaya çıksa da, Türkiye'nin o dönemde İtalya nedeniyle duyduğu endişenin bir bakıma yersiz olmadığı da söylenebilir. Zîra Mussolini, 1924 Haziranı'nda Dışişleri Bakanı Di

⁷² **İkdam**, 5 Haziran 1924, s.2.

Giorgio'yu Türkiye'nin askeri bakımdan işgalini içeren bir planı incelemekle görevlendirmiştir. Bu plan Aralık ayında hazır olmasına rağmen, Duçe'nin umutlarına ters düşmeye başlamıştır. Belli olmuştur ki, Türkiye'ye karşı bir askeri hareket, İtalya içinde olduğu kadar uluslararası çevrelerde de büyük tepkilere yol açacaktır. Böylece işgal projesi bir kenara bırakılmakla birlikte, ne pahasına olursa olsun yayılma hazırlıklarını bitiren ve militarizmini doruğa ulaştıran faşizmin saldırgan tutumu sürmüştür. "Silahlanmalıyız, güçlü bir ordumuz, etkin bir donanmamız, göklere egemen bir hava filomuz ve özellikle sağlam bir düşüncemiz olmalı," şeklindeki düşünce sistemi Mussolini'nin şiddet ve genişleme politikasını yansıtmaktadır.⁷³

İtalya, bu politikasını alenen Türkiye'yi hedef alarak demeçlerine dahil etmese de yayılmacı politikasını ifade etmekten de geri kalmamıştır. Dönemin Donanma Bakanı Thaon di Revel'in Senato'da yaptığı konuşmanın içeriğine İtalyan basınında geniş yer verilmiştir. Di Revel'in, 1924 yılının Aralık ayında yaptığı konuşmanın özeti ise şu sözlerinde saklıdır: "Savaş sonrası dönem, ordudan çok donanmaya önem vermeyi gerektirmektedir; aksi takdirde İtalya Akdeniz'de hapis olmaya mahkum kalacaktır."⁷⁴

Rodos meselesinin kapanmasından ve Türkiye'nin dış politikada dikkatini diğer meselelere vermesinden sonra görünüşte iki ülke arasında problem kalmamıştır. Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin yeni yasama yılını açarken, 1 Kasım 1924'te İtalya hakkında şunları söylemiştir: "İtalya ile siyasi ve iktisadi münâsebâtımızın samimiyet tazammun eden bir inkîşaf gösterdiğini memnuniyetle kaydederim." Fakat gelişmeler bu sözlerin diplomatik bir lisanla söylenmiş olduğunu göstermiştir.⁷⁵

⁷³ Romain Rainero, "Kemal Atatürk Devriminin İtalya'daki Yankıları", **Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları**, Ankara 2-6 Kasım 1981, Uluslararası Sempozyum, s.125.

⁷⁴ Knox, **Common Destiny**, s.119.

⁷⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, C:10, Devre: I, İ:I, 1, TBMM Basımevi, 11.1924, s.4.

C. SALDIRGANLAŞAN İTALYAN DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

1. İtalya'nın Akdeniz Politikası'nın Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi

a. 1920'li Yılların Ortalarında İtalya'nın Akdeniz Politikası

1924 yılının sonlarından itibaren, İtalyan yetkililerinin durmadan vurguladıkları hedef, “Akdeniz’de hapis kalmamak” üzerine kuruluydu. İlk olarak, Donanma Bakanı Thaon di Revel’in Senato’da dile getirdiği bu düşünce, Mussolini tarafından da dile getirilmiştir. Faşist lider, 1925 yılının 6 Mart’ında şu sözleri söylemiştir:

“Cebelitarık, Malta, Süveyş ve Kıbrıs, İngiltere’nin İtalya’yı Akdeniz’e hapsedmek üzere kurduğu zinciri temsil eder. Eğer Cezayir de bu zincire katılsaydı, zinciri bir savaşla kırmak zorunda kalırdık. İtalya bugün Giolitti İtalyası’ndan çok farklı olduğu için birkaç haftalık kısa bir savaş bu zinciri kırmaya yeter.”⁷⁶

Ardından 2 Nisan’da Senato’da bir konuşma yapan Mussolini, önceki konuşmasını destekler mahiyette sözler sarf etmiştir: “Akdeniz’in yalnızca üç çıkışı vardır ve onlar da iyi bir şekilde muhafaza edilmektedir. Bu blokaj, İtalya’nın gıda durumunu çok zorlaştırmaktadır.”⁷⁷

İtalya’nın o tarihteki hedefleri göz önünde bulundurulduğunda (Roma İmparatorluğu’nun eski hakimiyet sahasını genişleterek onurunu geri kazanmak ve dünyanın sayılı güçlerinden biri olmak), İtalya’nın Akdeniz’de hapis kalmaktan şikayet etmesi anlaşılır hale gelmektedir. Hakikaten de İngiltere; Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs adalarını elinde tutmakta, Mısır ve Filistin’deki üsleriyle Süveyş Kanalı’nı kontrol etmektedir. Öte yandan Fransa da; Toulon Limanı’nı elinde tutarak İtalya’nın güney

⁷⁶ Knox, *Common Destiny*, s.119

⁷⁷ A.y.

kıyılarını tehdit etmekte, Korsika, Fas, Yugoslavya ve Tunus'u da Bizerta'daki deniz üssü ve Lübnan ve Suriye'deki manda rejimleriyle kontrol etmektedir. İngiltere ve Fransa'nın oluşturdukları bu hat, Akdeniz'i kontrol etmekte ve İtalya'nın Libya'daki kolonilerini baskı altında tutmaktadır. Önceki hükümetler, ne olur ne olmaz diyerek bu iki ülke ile ilişkileri sıcak tutmaya çalışırken, Mussolini İtalya'nın ancak bu zincirleri kırarak Akdeniz'de ve okyanuslarda tek hakim güç olabileceğine inanmıştır.⁷⁸

İtalya'nın bu hedefleri sakınmadan dile getirmesi, kuşkusuz Avrupa devletlerinin ve Türkiye'nin dikkatini çekmekte gecikmemiştir. Mussolini'nin ve hükümetinin bu kadar şikayetten sonra bir şekilde harekete geçeceği düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Türk basını yine İtalya'nın askeri sahadaki hareketlenmelerini takip etmeye başlamıştır. Mussolini'nin 22 Mart'ta Faşist zümrelerinin sene-i devriyesinde yaptığı konuşmada, "ordularımızı güçlendirelim ve yeni harplere hazırlıklı olalım" şeklindeki sözleri Türk basınında kendisine geniş yer bulmuştur.⁷⁹ Yine o günlerde İtalya'nın nüfus sorunu dolayısıyla Doğu'da bir harekate kalkışacağı endişesi nedeniyle İtalya'nın nüfus durumu hakkında gazete haberleri hazırlanmaktadır. 25 Mart'ta İkdam gazetesinde çıkan bir habere göre, senede 700 bin kişi artan nüfusuyla İtalya müşkül vaziyettedir. Bu durumla, Mussolini'nin "İtalya'nın bir gözü şarkta" şeklindeki beyanatları birleştirildiğinde Türkiye için endişe verici sonuçlar çıkarmak mümkündür. Birkaç gün önce Mussolini'nin "yeni harplere hazırlıklı olalım" şeklindeki sözleri de bu endişeyi haklı çıkarmaktadır. Aynı gazetenin haberine göre, Avrupa'ya gönderilen İtalyan muhacirlerinin %67'sinin Avrupa'ya tamamen yerleşmesi bu bölgede de sıkıntı yaratmıştır. Berlin'den gelen telsiz haberlerinin de doğruladığı bu durumun, İtalya'nın yüzünü doğuya dönmesi riskini arttırdığı düşünülmüştür.

⁷⁸ Whittam, **a.g.e.**, s.104.

⁷⁹ **İkdam**, 23 Mart 1925, s.1.

b. İtalyan Vekili Pedrazzi'nin Yarattığı Gerginlik

İtalyan Milletvekili Orazio Pedrazzi, Nisan 1925'te İtalyan Meclisi'nde bir konuşma yaparak, "Türkiye hükümetinin yabancılara karşı düşmanca bir siyaset takip ederek kapılarını dış dünyaya kapattığını" iddia etmiştir. İtalyan milletvekili, Mussolini'nin de dinlediği konuşmasını şöyle bitirmiştir:

"Türkiye hükümetine Avrupa'ya karşı perverde ettiği husumet kabuğundan çıkmasını tavsiye ederiz. Bu hükümet kendisine yardım edecek olanların iktisadî ve ırkî teşriğini kabul etmelidir. Sonsuz kadar Akdeniz havzasında vâki olan bir memleket kapılarını Akdeniz ahalisine açmalıdır. Bu memleket, yalnız bu Akdeniz ahalisinin ölüme mahkum kalması şartı ile Türkiye'nin olabilir."⁸⁰

Bu konuşma Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Mardin Milletvekili Yakup Kadri Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bir soru önergesi vermiştir. Meclis'in 16 Nisan 1925 günü oturumunda soru önergesine cevap veren Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, vekâletin olayı bildiğini ve Pedrazzi'nin geçen yıl da bu meâlde bir konuşma yaptığını, fakat Mussolini'nin bu nutukları daha önce de dinlediğini ve bu söylemlerin etkisiz olduğunu söylemiştir.⁸¹ Ahmet Ağaoğlu, yazdığı bir başmakaleyle İtalyan milletvekilini ve onu adeta tasvip eden bir şekilde dinleyen Mussolini'yi protesto etmiştir.⁸² Türk basını olayı ayrıntılarıyla sayfalarına taşımıştır. İkdâm gazetesi, Tevfik Rüştü Bey'in İtalyan milletvekiline katı bir şekilde cevap verdiğini yazarken⁸³, Cumhuriyet gazetesi de "Bir Mebusun Hezeyanı" başlığıyla olayı okuyucularına duyurmuştur.⁸⁴ İstanbul'daki İtalyan elçiliği ise, hep yaptığını yaparak, Pedrazzi'nin konuşmasının "fazla önemli olmadığını" açıklamıştır.⁸⁵

⁸⁰ Çelebi, "Atatürk Dönemi Dış Politikası'nda İtalyan Faktörü", s.664.

⁸¹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, D:III, C.I, İ:104, 1, TBMM Basımevi, 1961, 6 Nisan 1925, s.88,

⁸² Çelebi, **a.g.m.**, s.664.

⁸³ **İkdâm**, 17 Nisan 1925, s.1.

⁸⁴ **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1925, s.1.

⁸⁵ Çelebi, **a.g.m.**, s. 664.

Pedrazzi, mecliste yaptığı konuşmada dile getirdiği bu görüşleri, "Şarkî Akdeniz ve İtalya" adıyla yazdığı eserinde daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmiştir. Eserin, "Türkiye, Kapalı Kapı" adlı bölümünde yazılanları aynen aktarmakta fayda vardır:

"Şark-ı karîbin bütün sahillerinden geçilip Anadolu'nun daha mahdud sahillerine sıkışan Türkiye mes'elesi vüs'at itibarıyla kaydettiği şiddet suretiyle kesb etti. Şark-ı karîbin hayatına filhakika Türkiye'nin harekâtı hâkim, Ankara Cumhuriyeti'nin siyaseti nâfizdir. Şübhesiz bir vakitler Türkiye arzan ve tûlen Edirne'den Süveyş Kanalı'na kadar hükümrân idi. Şimdi ise ancak Karadeniz Boğazı'ndan hâl-i münakaşada olan Musul hududlarına kadar imtidâd ediyor!

Hükûmetin kuvveti iki şikka tenezzül etti. Nüfus ise zorla altı milyonu buluyor. Fakat Türkiye'nin manevî hükümrâniyeti hududlarından öteye geçerek Suriye'nin sularını bulandırıyor. İngiltere'ye karşı Mısır'ı ve Sudanlıları tahrik ediyor ve Asyâ-yı Suğrâ-yı asrî bütün istişmâra karşı kapıyor ve bu suretle bir asırdan beri takip ettiği medeniyet eserini tevkîf ediyor. Bunda bilhassa İtalyan faaliyetine darbe vuruyor.

Hatırlamak kâfidir, Türkiye fevkalâde dağılmasını mûcib şerâiti hâvî sulh muahedenâmelerinden çıkmışdı: İstanbul elinden alınmışdı; Avrupa'nın sahillerine kadar eski hükümrâniyetini hatırlatacak Avrupa arazisinden elinde hiçbir şey kalmıyordu. Yunanlılar, İtalyanlar yerine İzmir'i işgal ediyorlardı. Başka ecnebi işgalleri yıkılmak üzere bulunan hâkimiyetini Asya sahilleri üzerinde geçiriyorlardı.

Türklerin sonu görünüyordu: Onlar filhakika ne idi iseler yine o hâli alıyorlardı; kendisine ait olmayan vâsi' arazi üzerinde hükmünü yaymış olan kahraman ufak bir halk, ırkının mukadder hududlarına avdet ediyordu. Fakat müttefikler bu yeni Şark döşemesini hiçbir şeye yaramayan bir nokta-i istinadla inşa etmişlerdi: Asyâ-yı Suğrâ'nın Yunanlılar tarafından istîlâsı, eğer gevşek, yahud teşkilâtsiz Yunanistan yerine harb misaklarına tevfikân bulunması iktizâ eden bulunsa, Asya-yı Şark köprü başı Rus Bolşevizminden yardım gören Türklerin sademâtına dayanabilmiş olsaydı, Şark sulhu bir lahzada Avrupa sulhünden Türk sulhüne münkalib olmaz ve mağlûb olan Türkler birkaç gün içinde mağrur galib sırasına geçmezlerdi.

O hâlde vâkı' olması lâzım gelen şey husul buldu. Osmanlı intikamı gayr-i kâfi Yunanlıları İzmir sevâhilinden bekâyâsı tâ Korfû ovalarına kadar atılan feci bir huruc şeklinde tard ediyordu. Türkler, solukları kesilmiş bir hâlde Adalar Denizi sahillerine

dönüyorlardı. Ber-hayât kalan Hıristiyanlık aleyhine cihâd-ı mukaddes ilân ediyorlar, iki sene evvel vâki' olan esrarengiz yangınında İzmir nihân oluyor ve asırlık Halifeliği boşayan, demokratik bir suretde Laik Cumhuriyet teşkilâtını alan Türkiye, bir kirpi gibi eski zamanların ecnebi düşmanlığına bürünüyor, Yunanlıları harbde ve diğerlerini (onu söylemek lâzımdır) sulh hilelerinde yenmiş olduğundan, kendisini bütün Avrupa'nın galibi sayıyordu.

Şikârlarını şaşılacak bir suretde müdafaa etmesini bilmekle beraber, tecrübe ve isti'dâd namına getirebildikleri bütün şeyler için Avrupalılara kapılarını açan eski Türkiye'den artık bahs olunmuyor. Bil'akis intikam ruh ve gururuyla zehirlenmiş bir Türkiye'den bahsediliyor ki Lozan'da muzaffer bir sulha nâil olmağa muvaffak olmuş olmakla suret-i kat'iyede malik olmadığı bünyevî ve fennî kuvvetlerini bir günde kazanmış olduğunu tahayyül ediyor. Eski din şiddeti yerine yeni Türkiye bütün Avrupa teşrîk-i mesâisini uzağa atan ve her zamandan daha ziyade istihfâf edilen Hıristiyanların yardımıyla kıymeti artırılmaktan ise memleketin faaliyetini metrûk bırakmağı tercih eden bir ırk ve milliyet şiddeti ikame ediyor.

Bu eğilmeyen ırkın bir misâline malikiz ki ezmine-i cedîdede muhâceret tarihinde bunun bir mâ-sebkı olmadığını zannedirim. Yani Türk hükûmeti tarafından yapılan va'adlerin telkiniyle Trablusgarb'dan Anadolu'ya vâki' birkaç bin Arabin hurucudur. Asyâ-yı Suğrâ'nın mümkün olduğu olduğu kadar halk boşluklarını doldurmak ve bir Avrupa muhâcereti ihtimalini uzaklaştırmak için Ankara hükûmeti eski tebe'alarını şimdi İtalyanların hükümran olduğu memleketlerini terk etmelerini ve Türklerin bir çok imtiyaz ihsan bir çok şâyân-ı arzu şeyler va'ad ettikleri Anadolu topraklarına gelip yerleşmelerini taleb [4] etti. Bu son aylarda takriben dört bin kişinin Trablus'dan hareket ettiği hesap ediliyor. Ve bununla hâdisenin nihayete vâsıl olduğu zannediliyor. Şimdi Libya nazar-ı i'tibara alındığında bu mes'ele bizi lâ-kayd bırakmasa ve hatta sevindirebilse bile İtalyan ve Avrupalı olan her şeye doğru bir açık muhâsamet Türk siyaset-i tehçiriyesi ma'nâsını mutazammın olan bir hâdisenin vâzih ve kat'î bir kıymeti hâiz olduğu inkâr edilemez.

Hakikat şudur ki Garblıların bildiği bütün eski Türk âlemi, bir milliyet ve ırk parçasından müteşekkil, fevkalâde meraklı, her nev' işlere hazır, en umulmaz uyuşmalara kabiliyetli, kapitülasyonlara tâbi' ve Avrupa terakkîsinin mucizelerine karşı mutî' Levanten dünyası artık mevcut değildir. Sultanların ve asır-dîde pâyıtahtın ortadan kalkmasıyla Türk milletine karşı Avrupa milletlerinin siyasetlerini istinad ettirdikleri bütün bir an'ane de yıkılmışdır. Eski mütebessim ve kurnaz paşalar artık mevcut

değildir; ber-mu‘tad kabil-i irtişâ me‘murlar daha azdır; bahşış alan, günde yirmi dört saat uyuyan ve sigara içen, fakat her şeye rağmen, hiç olmazsa bir (bürokrasi) olan Türk bürokrasisi artık hükûmetin mekanizmasını idare etmiyor. Bizans bir defa daha tarihten kayboluyor ve onunla beraber Levantizm, bu bitmeyen intizâr ve incelik, mükâleme ve kahvelerden tetvîc edilen bu câzib beynelmilel iş hâdisesi de ortadan kalkıyor. Bizans ve Şark ma‘mûriyeti yerine (Şarkın) hiç bir sîfata malik olmayan bil‘akis Asya'nın en serkeş milletleri evsâna malik kaba ve sert adamlar buluyoruz. Eski, incelmış idare san‘atından Türkiye'yi zabteden Anadolu çobanlarıdır ki Bosfor'un sakin âlemini kin ve husumet eden bunlar. Uzuvarları kesilmiş vatanın harabeleri üzerinde şübhelenen, kızan, memleketlerinin ruhunu yavaş yavaş zehirlemiş olanlarla temas etmeğe korkan bir vatan inşa ettiler.

Bu yeni Türkler, memleketlerinin kapılarını sıkı bir surette kapadılar. Reisleri arasında Garb memleketlerinde tahsil etmiş ve İstanbul usulü üzere terbiye görmüş olanlar -ki bunlar sefârethanelerin salonlarında davranmasını biliyorlar, Avrupa pâyitahtlarını tanıyorlar ve bütün Avrupa (hegomonya)larının lisanlarını konuşuyorlardı-bile bir defa Ankara'ya, Osmanlı intikamının kırmızı nesîmine gittikleri gibi, ibtidâî kavimlerin daimî fesadçıları olan: Garblılar aleyhindeki en uzak insanın eski serkeşliğinin tekrar nemâ bulunduğunu hissettiler.

Bugün bizim ve başkaların aleyhinde olan Türklerin hâlet-i ruhiyesi ancak bu suretle teşrih edilebilir.

Bu, büyük bir tehlikeden kaçmış olanların kendilerini mücadele ve inhitât-ı manevî çarhları arasında ezmek isteyenlere karşı aksü'l-amelidir; onlar tahattur ederler ki hezimetin müdhîş darbesine kadar Türkiye sefirleri, tüccarlar, misyoner ve ecnebî muallimler arasında bozulmuşdu. Memleketlerinin hazin mukadderâtını Levantenlerle olan kesîr temas ve münasebâta isnad ederler; bu sebeple onlara her ecnebi, yenilmiş Türkiye'nin bir mikrobu, her Avrupa memleketi yarının düşmanı ve şerîk-i mesâî suretinde tebdîl-i kıyafet etmiş gayr-i kâbil-i şübhe bir mütecavizi gibi görünür. İşte Türk siyaseti; ecnebileri uzak tutmak, teşrih-i mesailerini reddetmek. Kendi zararına olsa da ayrı kalmak, İstanbul'da Osmanlı sanat müdürânının iliklerine kadar işlemiş tefessühden, ber-hayat kalanların mağrur ruhunu her fedakârlığa rağmen kurtarmak.

Şübhesiz, mukadderâtlarının bu yeni idrâkinde Türkler, Rus Bolşevikliğinin bütün Şark akvâmına avuç dolusu serpdığı Asya isyanı Tohumundan da yardım görmüşlerdir. Esasen Bolşevikliğin meydana çıkmasıyla Avrupayî inhitâtın Asya'yı doğmakda olan medeniyetin memleketi nazarıyla bakmayan hiçbir Asya kavmi yoktur. Türkler indinde ise Avrupa aleyhdarlığı ruhu daha başka bir gıda buluyordu: Asır-dide

Halifelik azametinin ortadan kalkmasını bir dereceye kadar, iman-ı şiddet ve kuvvet nokta-i nazarından ona müsavi bir azametle ikame etmek ihtiyacı. Halifelik Hıristiyanlığa karşı bir duvar idi ve hâl-i hazırdaki ecnebi düşmanlığı aynı esası, karakteri hâizdir. Halifelik, inzivâyâ sürüklüyordu. Bugünkü gayr-i kâbil muamele millîcilik de inzivâyâ sürüklüyor. Kendilerine o süsü vermeksizin Türkler Şarkın Garba karşı olan aynı mücadelesini takib ediyorlar ve az miktarda kaldıkları hâlde çetin maceralara tahammül etmiş olduklarından amansız bir harbe kendilerini çok hazır hissediyorlar. Vücuda ızdırab vermekle hazırdırlar, elverir ki ruh kurtulsun.

Filhakika İzmir'de olduğu gibi İstanbul'da, Adalar Denizi sevâhilinde ve Anadolu dağlarının içerisinde görünüyor ki Türkler bütün ecnebi teşrîk-i mesaisinin uzaklaştırılmasına mukabil günden güne memleketlerinin teşkilâtı inhilâlîne yardım ediyorlar. Acaba kendileri başkalarının vermiş olduğu ve memleketlerinin hiçbir vakit ihdâs edemediği bir teşkilâtın kolaylıkla ikâme edilemeyeceğini düşünüyorlar mı? Türkiye'nin onlarca senelerden beri hayât-ı maddîsini ve kendi inkişâfını ecnebilere tevdi ettiğini, Türk milletinin tab'ından uzak olan ve ihtimamlı hazırlıklar isteyen kabiliyet, salâhiyet ve harekâtın birden bire elde edilemeyeceğini anlamıyorlar mı? Ruh için vücudun ihmal edilemeyeceğini, fakat ruhu da beraber sürükleyecek olan vücudun ölümü tehlikesine ma'rûz kalmaksızın vücudun bir paçavra gibi muamelenin câiz olmadığını farkına varıyorlar mı? Öyle görünüyor ki hayır!

Türklerin teşkilât yapmak, rehberlik etmek, idare olunmak, kendilerinden terakki olunmak kabiliyetlerine ciddiyetle inandıkları görünüyor. Hakikatte az oldukları, gayet feyizli bir arazi üzerinde dağıldıklarını, vâsi' arazi ve çok koyun sürülerine malik çoban yahud köylü olduklarını, ihtiyacâtlarının nisbî olduğu ve salâha lüzûm olmadığını düşünürler. Türk milletinin tarihi bu hususda ihtar-âmizdir. Türkün yalnız olduğu yerde memleketlere hüzün çökmüş, başlanılan işler ihmal edilmiş, hayatı hiçbir şey doğmamış ve her şey solmuş, küçülmüş ve tenâkus etmiş. Türkiye, elinde kalan Asyâ-yı Suğrâ'yı ihtimal tedennî yollarına doğru sevk etmek, ecnebilerle temas etmemek zevki için Akdeniz'e keder-engîz bir barbarlık tarihini ziyafet etmek üzeredir. İstanbul'un misali, bir Garb bayrağı gibi dalgalanıyor.”⁸⁶

Bu satırlar, İtalyan meclisi üyelerinden bir zatın Yeni Türkiye'ye bakış açısını göstermesi bakımından çok önemlidir. Resmi açıklamalarında İtalya'nın Türkiye'ye karşı son derece samimi hisler içinde bulunduğunu ifade eden İtalyan yetkililerinin, aslında

⁸⁶ BCA, 0.30.10., 236.595.31

Türkleri “vâsi arazi ve çok koyun sürülerine malik çoban yahud köylüler” olarak gördükleri bu eserde netlikle görülmektedir. Pedrazzi’ye göre Türkiye’deki mevcut teşkilatlanmayı ancak ve ancak ecnebler sağlamıştır ve Türkler bu “gerçeği” görmezden gelerek ecneblere kapılarını kapatmaktadırlar. Bu ifadelere bakılacak olursa bu şartlar altında Türkiye Cumhuriyeti’ni yönetenlerin tabii ki İtalyanlara güvenmeleri beklenemez. Ve tabii ki Türkiye’nin İtalya’yı tehdit olarak görmek için geçerli sebepleri vardır.

Bu eserin yayınlandığı esnada Türk basınında İtalyanlarla ilgili haberler neşredilmeye devam etmektedir. Türkiye’yi de ilgilendirdiği düşünüldüğü için özellikle İtalya’nın nüfus sorununa değinen bu haberler İtalya’nın müstemlekelere ve müstemleke adaylarına olan bakışını yansıttığından önemlidir. Son olarak Amerika’nın 600 bin adet İtalyan göçmenine kapılarını kapattığı haberi İtalyan yerli basınında yankılanmıştır. Zor durumda kalan İtalya, mecliste müstemlekelerle ilgili bir toplantı yaparak bu soruna çareler aramaktadır.⁸⁷

Amerika’nın bu tepkisinin ardından Avrupa devletlerinden de göçmen sorununa tepkiler gelmesi İtalya’yı iyice sıkıştırmıştır. Avrupa’ya göç eden İtalyanların Fransa’nın batısına yerleşmeleri Fransızları rahatsız etmiştir. Fransız Le Jurnal gazetesinin haberine göre, önceleri Fransız vatandaşlarının terk ettiği ülkenin batısında yer alan bir takım toprakları İtalyanların ekip biçerek imar etmelerinden hoşnut olan Fransızlar, İtalyan muhacirlerinin sürekli gelmeye devam etmeleri ve bölgede birleşmek istemelerinden büyük rahatsızlık duymuşlardır. Bölgede İtalyanların siyaseten temsil olunmalarının mevzu bahis bile olmadığını belirten gazete, Fransa ırkının toprağa merbut bir ırk olduğunu hatırlatmakta fayda görmüştür.⁸⁸

Türk basınında İtalya hakkında bu şekilde haberlerin neşredildiği esnada İtalya basını da Türkiye karşıtı haberler yapmakta, Türklerin askeri varlıklarına dair araştırmalarını sürdürmektedir. Bu gelişmeler üzerine, Nisan ayının sonlarında Roma’ya

⁸⁷ **İkdam**, 17 Mayıs 1925, s.1.

⁸⁸ **İkdam**, 26 Haziran 1925, s.1.

yaptığı ziyaret vesilesiyle 8 Haziran'da bir konuşma yapan İtalyan Sefiri Montagna şunları söylemiştir:

“Ziyaretimde başvekilimizle görüşüm, anladığım, Türkiye'ye karşı beslenen hislerin son dere samimi ve dostane olduğudur. İtalya Türkiye'nin iktisadî ve ictimâî inkişafına yardım edecektir. Şüphesiz iki devlet arasında halledilmesi gereken bazı mesail olup, bunlar Lozan Muahednamesi ile alakalı iktisadi mesaildir ve kısa sürede netice verecektir. Yeni Türkiye'nin Başvekili Gazi Paşa da İtalya'da çok sevilmektedir. İtalyanlar, Yeni Türkiye'nin rical hükümetinin hüsn-ü niyet sahibi olduğunu ve memleketlerini her şeyden üstün tuttıklarını bilmektedir. Başta İsmet Paşa olmak üzere, Gazi çevresindeki akıllı kişilerle kurduğu hükümeti ile inkişafa gitmektedir.”⁸⁹

c. Atatürk'ün İtalya'ya Bakışı

Mussolini İtalyası'nın hayalperest politikalarının yarattığı rüzgar son hızıyla Akdeniz'de esmeye devam ediyor, Türkiye'de ve bölge ülkelerinde tedirgin bir hava hakim kılıyordu. Fakat bu rüzgarın Türkiye'ye dokunamayacağını düşünenler de vardı. Mustafa Kemal Atatürk de işte bu kişilerden biriydi. Atatürk, Mussolini İtalyası hakkında şunları söylemiştir: “İtalya, Mussolini idaresi altında şüphesiz büyük bir kalkınmaya ve gelişmeye tanık olmuştur... Fakat korkarım ki, İtalya'nın bugünkü şefi, Sezar rolünü oynamak hevesinden kendisini kurtaramayacak ve İtalya'nın askeri bir kuvvet yaratmaktan henüz çok uzak olduğunu derhal gösterecektir.”⁹⁰

Atatürk'ün bu durum değerlendirmesi son derece genel hatlarıyla verilmiş olduğu için, onun neye dayanarak bu kadar rahat davrandığı anlaşılammaktır. Zîra, yerli basın ve dünya basını İtalya'nın emperyalist idealleri hakkında hemen hemen her gün yeni bir haber ortaya koyuyor, üstelik Türkiye'nin de İtalya'nın hedef ülkeleri arasında olduğu bu haberlerden kolayca anlaşılıyordu. Fakat elbette ki Atatürk'ün yukarıdaki sözleri

⁸⁹ **İkdam**, 9 Haziran 1925, s.1.

⁹⁰ Hasan Berke Dilan, **Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s.64.

söylerken göz önünde bulundurduğu bir unsur vardı. Bu unsuru Hasan Rıza Soyak'tan öğrenelim:

“Her zaman ihtimallerin en uzağını ve en ağırını da göze alarak ona göre, hazırlıklı bulunmak itiyadında olan Atatürk, hükümetin aldığı tedbirleri tasvip etmekle beraber, İtalyanların Türkiye'ye bir tecavüz teşebbüsünde, uzun bir deniz seferine katlanarak Anadolu sahillerine çıkarma yolunu tutacaklarına bir türlü inanamıyordu. İşte birgün bu mevzu üzerinde konuşurken dedi ki: ‘Bizim için sulh esastır. Tarafımızdan harbe girişmek hatta harbi temenni etmek kat’iyen vârit değildir. Fakat Mussolini bize taarruz etmek deliliğine kapılırsa, ahilerimize bir çıkarma yaparak gelmelerini temenni ederim. Sahillerimiz açıktır, arazi itibariyle müsait gördükleri herhangi bir bölgeye, her zaman bir çıkarma yapabilirler, buna manî olamayız., yalnız asıl çıkarma yeri belli olduktan sonra bütün kuvvetlerimiz toplayıp üzerlerine gider, gelenleri behemahâl denize dökeriz. Bu suretle yurt korumadaki eşsiz azim ve kudretimizi cihana bir kere daha göstermiş oluruz. Fakat böyle bir şey yapamazlar. Türkiye'ye karşı bir harekete karar verirlerse Arnavutluk'a asker çıkarmak ve orayı işgal etmekle işe başlayacaklardır. Bunu kolayca yapabilecekleri aşikârdır. Ondan sonra da Bulgarlarla işbirliği teminine ve onlarla beraber Boğazlar'a inme ye gayret edeceklerdir. Bence taarruzu oradan beklemek ve tedbirlerimizi ona göre alıp mütemadiyen uyanık bulunmak gerekir.’”⁹¹

Görüldüğü gibi Atatürk bir İtalyan tehdidini çok olası görmemekle beraber, her zaman tetikte bulunmak gerektiğini de düşünüyordu. Atatürk, bazı Batılı devlet adamları tarafından takdir edilen Signor Mussolini'nin yetenekleri hakkındaki düşüncelere iştirak etmiyordu. Onu daha çok cesur ve geçici olarak başarılı olmuş bir blöfçü olarak görüyordu. Duçe'nin böbürlenmeleri ile bazen eğleniyor, ama daha çok onlardan rahatsız oluyordu.⁹²

d. Lokarno Paktı

1925 yılında, Mussolini'nin revizyonizmi karmakarışık bir şekilde türlü yönlere dönüp durmaktaydı. Tuna-Balkanlar Avrupası'nın, Almanya ve hatta Fas'a doğru, Fas

⁹¹ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s.218-219.

⁹² P. Philip Graves, **İngilizler ve Türkler**, s.158.

vasıtasıyla Tanca meselesinden ötürü haksız bir şekilde uğranılan diplomatik yenilginin onarılması isteği göze çarpmaktaydı (Fransa, İngiltere ve İspanya'nın katıldıkları uluslararası Tanca statüsünden İtalya çıkarılmış bulunuyordu). Bu düşüncenin daha ötesinde de, bilhassa Fransa'ya karşı olacak şekilde Batı Akdeniz'de yeni bir sistemin kurulması isteği vardı. Daha ilerisinde de sömürge tahakkümüne karşı Arap hareketlerinden faydalanmak düşüncesi yer almaktaydı. Aynı zamanda bir başka mesele de Libya-Mısır sınır meselesi hususunda, İngiliz Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain'in Avrupalı büyük devletlerin Arap dünyası ve doğu ile olan meselelerinde tek cephe meydana getirmeleri gerektiği hakkındaki olumlu beyanatları yer almaktaydı.⁹³

1925 yılında Giunta ve Farinacci'nin arkalarından vurulmaları sonucu Contarini yerinden oynatıldı ve sonra da Dışişleri'nden ayrıldı. Dino Grandi'nin diplomatik yıldızı parlamaya başlamaktaydı.⁹⁴ Mussolini Lokarno'ya gitmeyeceğini ilan ettiğinde⁹⁵, Grandi, Lokarno Paktı'nı imzalaması için Mussolini'yi ikna eden isimdi. Bunun altında, Grandi'nin ideoloji odaklı bir politika yerine gerçeklere ve güçler dengesine dayanan bir politika benimsemesi yatmaktaydı.⁹⁶

Lokarno Paktı, esasen bir gerginlik ve zorlama devresine giren Fransız Alman münasebetlerinin düzelmesi için organize edilmiştir. Ancak İtalya'nın Avrupa ve Balkanlar politikası açısından büyük önem taşımaktadır. 16 Ekim 1925 tarihinde İsviçre'de, Lokarno'da Lokarno Antlaşmaları adını alan belgeler imzalanmıştır. Bu belgelerden birincisi İtalya, İngiltere, Almanya, Fransa ve Belçika arasında imzalanmış olup, Almanya ile Fransa ve Almanya ile Belçika arasındaki sınırların kesin olduğu belirtilmişti. Yine beş devlet arasında imzalanan ikinci bir antlaşma ile de, İngiltere ile İtalya, birinci antlaşmayı, yani batı sınırları statüsünü garanti altına alıyorlardı.⁹⁷

⁹³ Carocci, **a.g.e.**, s. 55.

⁹⁴ **A.y.**

⁹⁵ **İkdam**, 15 Teşrinisani 1925, s.2.

⁹⁶ John Whittam, **a.g.e.**, s. 106.

⁹⁷ Armaoğlu, **20 YY. Siyasi Tarihi**, s. 161.

Lokarno Antlaşmaları İtalya'ya ilk kez Avrupa politikalarında söz söyleme hakkı vermiştir. İtalya'nın güçler dengesi gereğince hareket etmeye başlamasının bu antlaşma ile ilk meyvesini verdiği söylenebilir. İngiltere ve İtalya uzun süredir ilk kez ortak bir çizgideydiler. Nisan ayından itibaren ikilinin benzer söylemlerde bulunarak Avrupa'da bir savaş ihtimalinden bahsettikleri görülmüştür.⁹⁸

Lokarno ile birlikte, İtalya da Almanya, Fransa ve Belçika ile birlikte Versay ile belirlenen hatları koruyacak ülkeler arasına girmiştir. Fransa tarafından Almanya'ya veya Almanya tarafından Fransa'ya karşı bir saldırı tehlikesi gerçekleştiği takdirde, İngiltere ve İtalya, saldırıya uğrayan ülkeyi koruyacaktır. Kısacası bu pakt, İtalya'nın Batı Avrupa'da bir takım faaliyetlere girişebilmesi hakkını yasallaştırmıştır, diyebiliriz. Antlaşmanın bir diğer can alıcı noktası da, İtalya'nın artık rahatça Doğu Avrupa'ya, özellikle de Balkanlara yönelmesini sağlamasıdır. Lokarno Paktı Almanya'nın doğusu ile ilgili hiçbir koşul getirmediğinden, İtalya'nın Doğu Avrupa sınırlarına meydan okumasını kolaylaştırmıştır.⁹⁹

e. İtalya'nın Akdeniz Yayılmacılığının Basındaki Yansımaları

(1) İtalyan Yetkililerinin Açıklamaları

1926 yılı, Türk-İtalyan ilişkileri için birçok manada dengesiz bir yıl olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin inişli çıkışlı doğası gerginliğini bütün yıl boyunca basında ve meclis müzakerelerinde hissettirmiştir. Her koşulda Akdeniz üzerindeki emellerini açıklamaktan çekinmeyen İtalya, Türkiye ile olan ilişkilerinde ise bu gerçeği farklı hedeflere doğrultur gibi göstermeye çalışmıştır. Fakat 1926 yılına gelindiğinde İtalyan basınında doğrudan Türkiye'nin hedef gösterildiği yazılar boy göstermiştir. Faşist partinin yayın organı Popolo d'Italia'nın müdürü ve Mussolini'nin kardeşi Arnaldo Mussolini, 6 Nisan 1926'da faşistlerin dış politika değişikliği yapmasından söz ederek

⁹⁸ **İkdam**, 8 Nisan 1925, s.1.

⁹⁹ Dilek Barlas, **a.g.m.**, s.234.

şunları söylemiştir: “Tunus belki daha sonra, fakat her şeyden önce eski Türk imparatorluğunun bulunduğu Akdeniz’in Doğu bölgesi vardır. İzmir var ki, bize ait olması gerekir. Nihayet Antalya da vardır.”¹⁰⁰

Mussolini’nin kardeşinin bu sözleriyle doğrudan Anadolu’yu hedef göstermesi Türkiye’deki mevcut ortamı gerginleştirerek İtalya’ya duyulan güvensizliği arttırmıştır. Fakat ne zaman Türkiye’de İtalya nedeniyle bir huzursuzluk görülse olduğu gibi bu kez de İtalya tarafından ilişkileri yumuşatacak bir hamle geliyordu.

Haziran 1926’da Mussolini, İstanbul’da Fransızca olarak çıkan L’Akcham gazetesine bir demeç vermiştir. Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkileri “mükemmel” olarak değerlendiren Mussolini, Mustafa Kemal Paşa hakkında şunları söylemiştir: “Gazi’yi azim ve irade sahibi ve faaliyet adamı olarak tanıyorum. Kendisi, memleketinin istiklal kahramanıdır. Yalnız bu sıfatı bile kendisini muazzam tarihin ön safına koyar. Esasen, ben umumiyetle, kuvvetli hükümetleri, omuzlarına mesuliyet yüklemesini bilen hükümetleri severim.”¹⁰¹

Mussolini’nin bu açıklamaları Türk muhabirlerinin konuyu derinleştirmelerine sebep olmuştur. Bir muhabirin Türkiye ile İtalya arasında bir ittifakın mümkün olup olmadığını sorması üzerine, İtalyan diktatörü, “Zannımca bu biraz fazla süratli gitmek olur”¹⁰² diyerek İtalya’nın böyle bir niyeti olmadığını açıkça ifade etmiştir. İtalya’nın amacı, sadece içi boş dostluk mesajlarıyla Türkiye’yi oyalamaktır.

Yine de bu son demeçler Türkiye’yi biraz rahatlatmıştır. Ancak çok geçmeden suları bulandıracak başka bir olay daha gelişir. İtalyanların milli şairi ve Mussolini’nin yakın arkadaşı Gabriele d’Annunzio’nun İtalyan milletine yönelik olarak yayımladığı hitabe çok daha şiddetli tepkiler yaratacaktır:

¹⁰⁰ Rainero, **a.g.m.**, s. 126

¹⁰¹ Çelebi, **a.g.m.**, s.664.

¹⁰² **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1926, s.1.

“Karadeniz’den Akdeniz’e uzanan ve Allah’ın güzelleştirdiği bu memleket daha sonra Müslümanlar tarafından harâp edildi. Bu memleket o kadar güzel, doğa zenginlikleri o kadar çoktu ki; Allah ilk insanı bu güzel memleketin Doğu kısmında yarattı.

Yüz milyon insanın rahatça yaşayabileceği bu memleket, bugün Haç’a kurban olan Hıristiyanların kanı ile boyanmıştır. Dört asırdan beri Batı ile temasta bulunmalarına rağmen Batı’nın medeniyetini elan takdir edemeyen barbar Müslümanlar bu memlekette nehir gibi kan akıttılar.

İtalya! Sana yalvarıyorum. Sen yalnız iste! Ve bu memleket senin olacaktır! Asırlardır devam eden derin uykudan sonra, İtalya tekrar uyanmaya, şairinin tasvir ettiği eski şereflere tekrar ulaşmaya gayret ediyor.

İlk insanın ve medeniyetin beşiği telakki edilen bu memleketler bu gün asıl sahiplerini tekrar oralara davet ediyor. Ve bir zamanlar Viyana’yı bile kuşatarak Orta Asya’da medeniyeti kaldıran vahşi Müslümanlar, geldikleri Asya’ya geri göndermemizi bizden istiyor.

İtalya, asrımızın asıl Haç şövalyesi olarak bir defa daha Hilâl’e karşı taarruz edecek ve bu sefer Haç, muzaffer olacaktır. Doğu Akdeniz, eski Osmanlı İmparatorluğu, Arnavutluk ve Afrika sahili Roma İmparatorluğu’na aittir. Zor kullanıldığı takdirde, onlar olmuş meyveler gibi kucağına düşecektir.

İtalya! Tekrar yalvarıyorum! Tarihin sana verdiği vazifeyi derhal ve harfiyen yerine getir! Uyan! Ve sevgilisi kucağından kaçırılıp bir haydudun mağarasında paslı zincirler ile bağlanmış bir kadına benzeyen o güzel memlekete sahip çık.

İtalya, mukadderatına doğru kati adımlar ile ilerlemeye karar verince, kimse ve hiçbir şey ona engel olamayacaktır. Hıristiyanlık onu alkışlayacak ve dünyanın her tarafına dağılmış olan İtalya’nın çocukları, yeniden hayat bulan Roma’yı görmek, onun şerefi ile şereflemek için onun şefkat kucağına geri dönecektir. İtalya’nın siyasi önderleri ihtiyatlı bir dil kullanmak mecburiyetinde bulunuyorlar. Oysa hiçbir şair için bu gibi kayıtlar söz konusu olamaz. Mefkûreler kontrole tabi olamaz. Bundan dolayıdır ki, sözümü bütün millete hitap ederek beyan ediyorum ki, başvekilin geçen sene söz ettiği randevu yeri Allah’ın yemiş veren (yemyeşil, bereketli) bahçesi olan Anadolu’dur.

Geliniz! İsteyiniz! Alınız! O sizin olacaktır.”¹⁰³

¹⁰³ Cumhuriyet, 2 Temmuz 1926, s.1.,

Şairin, “başvekilin geçen sene söz ettiği randevu yeri” şeklinde geçen sözleri, Mussolini’nin gazetecilere verdiği bir beyanatta, “Benim bir randevum var. Zamanı gelince bunun yerini size bildireceğim” şeklindeki sözlerine atıftır. Muhtemelen bu yazıyı yazması için şaire cesaret veren de bu sözler olmuştur. İşte bu yazı İtalya’nın gerçek emellerini açığa çıkarması bakımından çok önemlidir. Resmi bir kanaldan gelmese de, en azından İtalya’da belli bir kesimin duygularını yansıtmaktadır. Takdir edilir ki, bir millet kendi kendine başka topraklara göz dikmez. Mutlaka ilgisini bu yöne çeken olaylar mevcut olmuştur. Mussolini’nin çok kısa bir süre önce Türkiye ile ilişkileri “mükemmel” olarak nitelediği bu konuşmasından sonra böyle bir makalenin İtalyan basınında görülmesi Türk basınında konu edilmiştir. Cumhuriyet gazetesi, “Mussolini Okusun!” diye bir başlık atmış, “İtalyanlar için yeni bir kahramanlık devri açmak isteyen İtalyan diktatörü acaba ülkesini şahika-yı ikbale mi yoksa badire-i izmihâle mi sürükleyecek? Bunu bize ancak haddini bilmeyenlere ders vermekte gecikmeyen zaman gösterecek” şeklinde bir haber yayınlamıştır.¹⁰⁴

İtalya’nın emperyalist politikası, Türkiye’de de fark edildiği gibi Anadolu’yu da içine almaktadır. Çelişkili demeçler ve dengesiz girişimler o yıllarda adeta İtalyan hükümetinin resmi politikası olmuştur. Neredeyse her hafta, Türk basınında İtalyan tehdidine karşı haberler görülmektedir. Bu esnada tartışmalı Musul meselesi ve İtalya’nın bu meseleyi kendi çıkarına kullanmak istemesi nedeniyle yaşanan çıkmaz da Türkiye’nin üzerinde ağır bir baskı oluşturmuştur.

(2) Mussolini’nin Libya Ziyareti ve Tehditkar Demeçleri

Bazı İtalyan yetkililerinin yaptıkları açıklamalar ve gazete haberleri Türkiye’ye yönelik bir tehdidi kimi zaman üzeri örtülü bir şekilde, kimi zaman da âlenen haber verirken, Türkiye üzerinde en kalıcı tesiri yapan sözler Mussolini’nin demeçleri olmuştur. 1926 yılının Nisan ayında Afrika’ya bir gezi düzenleyen Mussolini, görünürde Trablusgarp’taki sömürgeleri ile ilgilenmek istemiştir. Oysa Avrupa basınına göre

¹⁰⁴ Cumhuriyet, 2 Temmuz 1926, s.3.

Mussolini'nin hedefi yalnızca güç gösterisinde bulunmaktır. İmparatorluk özlemine, yani eski Romalılığa atıfta bulunan Mussolini¹⁰⁵, bu gezisi esnasında sert tonlarda beyanatlar vermekten çekinmemiştir. Gezi öncesinde ülkesinden tantanalı bir gösterişle ayrılan Mussolini'nin, 8 Nisan'da başladığı gezide yanında on beş sefine-i bahriye vardır. Yol boyunca İtalyan sefain-i harbiyesi top tâlimleri ve hücum manevraları yapmıştır. 15 Nisan'da da ülkesine dönmeyi planlayan Mussolini, İngiltere ordusunu selamlamak üzere dönüşte Malta'ya uğramıştır.¹⁰⁶

Mussolini, bölgeye yaptığı ziyareti son derece kapsamlı tutmuş; ülkeye döndükten sonra bir de sömürge günü belirlemiştir. İtalyan lider, bundan sonra her yıl 21 Nisan'ın İtalya ve Trablusgarp'ta "müstemleke günü" olarak kutlanmasını istemiştir. Mussolini Trablusgarp'ta bunlarla meşgulken, Faşist hükümetin vekillerinden birisi olan Sinyor Diyeskal de Afrika'nın içlerinde halka yönelik propaganda çalışmaları yapmaktadır. "Bizimle ittifak ediniz; sizi müdâfaa ve muhafaza edeceğiz. İtalya sancağına hürmet ettiğiniz sürece kervanlarınız rahatça seyahat edecektir..." şeklinde vaatlerle bölgedeki çalışmalarını sürdürmüştür.¹⁰⁷ Mussolini de bölgede yaptığı hararetli konuşmalarda adeta cihana meydan okumuş; konuşmalarından birinde bölgedeki askerlerine, "Ben yürürsem arkamdan yürüyünüz, bu yolda ben ölürsem, intikamımı alınız" demiştir.¹⁰⁸

İtalya'nın bölgede bu kadar rahat hareket etmesi ve Mussolini'nin sert beyanatları kuşkusuz İtalya'nın güvendiği bir destek olduğuna işaret etmektedir. Bu destek de İngiltere'dir. Musul meselesinde İngiltere'nin yanında yer alan İtalya, bu kararının avantajlarını da sonuna kadar kullanmaya çalışmaktadır.

Fakat bir anlamda Mussolini'nin Afrika gezisi esnasındaki söylemleri İngiltere'yi de hedef alıyor sayılabilir. Zira Mussolini, bir konuşmasında şartların kendisini Afrika'ya

¹⁰⁵ Ahmet Özgiray, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri", **Tarih İncelemeleri Dergisi V**, İzmir, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir 1990, s.129.

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1926, s.1-2.

¹⁰⁷ **Tan**, 30 Mart 1926, s.1.

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1926, s.2.

sevk ettiğini söylemiştir. İngiltere de Afrika'da sömürge sahibi olan ülkelerden biridir. Hatta Cumhuriyet gazetesinin bir haberine göre, Afrika'da sömürgesi bulunan ülkeler Fransa, İngiltere, Almanya ve Belçika olduğundan bu sözler bu devletlere yöneliktir. Fakat Türk basınında İtalya'nın bu sözlerle Türkiye'yi hedef aldığını ifade edenler bulunmaktadır. Yine Cumhuriyet gazetesine göre, "mâlum olan bir şey varsa, o da Türkiye Cumhuriyeti topraklarının müstemleke haline konulmayacağından ibarettir. İtalyan başvekilinin de bu hakikati bilmesi lazım geldiğinden İtalya'nın durup dururken Türkiye'ye karşı bir harekâta bulunması pek makûl addedilemez. Vaziyeti siyasiye bize, hakkından ve kuvvetinden emin olanlara has vakur bir sükûnet emretmektedir."¹⁰⁹ Gazeteye göre bütün dünya, İtalyan milletinin başına geçerek mukadderatına hakim olmak, dünyada yeni bir faşizm devri açmak, eski romanın ihtişam ve azimetine bugünkü İtalya'yı sahip kılmak ideallerini ileri süren ve bu itibar ile dünyanın dört tarafını tehdit eden bu hayaline mağlûp adamın hareketlerini en büyük itina ile takip etmektedir.¹¹⁰

Türkiye bu konu sebebiyle gittikçe gerilmiştir. Cebelibereket Mebusu Avni Paşa Mussoli'nin son beyanatları hakkında Meclis'te şifahi sula takriri sunmuştur ve Hariciye Vekaleti konu hakkında açıklamalar yapmıştır.¹¹¹ Meclis'te gerçekleşen bir başka oturumda Avrupalı devletlerin Türkiye'yi kendi aralarında taksim etmekte olduğunun ortaya atılması üzerine, Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras sözü almış ve İtalya'nın bu esmadaki saldırganlığının Musul meselesi ile alakalı olabileceğini söylemiştir. İtalya'nın Akdeniz hakimiyeti konusundaki tehdidinin bu dönemde Avrupalı devletler tarafından da gerçekleştirilen manevraların bir benzeri olduğunu ileri sürmüştür. Konuya bir başka açıdan da bakan Aras, Akdeniz'de İtalya ile en büyük ticarete malik olan devletin Türkiye olduğunu, gerçekleşmekte olan manevralarla İtalya'nın zararının Türkiye'den fazla olacağını savunmuştur.¹¹² Türkiye'nin gerginliğini fark eden İtalya, ülkeyi rahatlatmak girişimlerinde bulunmaya başlamıştır. Öncelikle İtalya Hariciye Nazırı Mösyö

¹⁰⁹ Cumhuriyet, 13 Nisan 1926, s.1.-2.

¹¹⁰ Cumhuriyet, 19 Nisan 1926, s.1-2.

¹¹¹ TBMM Zabıt Cerideleri, , Devre:II, C:II, İ:III, TBMM Basımevi, s.111.

¹¹² TBMM Zabıt Cerideleri, D:II, C:IV, İ:87, TBMM Basımevi, 19 Nisan 1926, s.568.

Grandi Roma'daki Büyükelçimiz Suad Bey'e Türk basınında İtalya-Türkiye gerginliği ile alakalı olmak üzere basılan haberlerin asılsız olduğunu bildirmiştir.¹¹³ Bununla da yetinmeyen İtalya, Türkiye'deki sefiri Orsini Barona'yı Ankara'ya göndererek bizzat teminat vermeyi uygun görmüştür. İtalyan sefir, Tevfik Rüştü Bey'i ziyaret ederek İtalya'nın Türkiye'ye karşı "son derece dostane hisler beslediğini" bildirmiştir.¹¹⁴

Mussolini'nin Afrika ziyaretinin yankıları bir süre daha Türk ve dünya basınında yer almaya devam etmiştir. Fakat Mayıs ayının sonuna gelindiğinde İtalyan hükümetinin girişimlerinin de etkisiyle olay yavaş yavaş sıcaklığını kaybetmiştir. Ne var ki, çok kısa bir süre sonra, Mussolini tekrar cüretkar söylemlerde bulunmuştur. İtalyan diktatörünün 28 Mayıs 1926'da "Bu genç İtalya'ya dünyada biraz yer yapmak gereklidir. Müttefiklerimiz bizim meşrû isteklerimizin bilincine varmalıdır"¹¹⁵ şeklindeki sözleri yine Türkiye'de büyük tepki gösterilmesine neden olmuştur.

2. İtalya'nın Orta Doğu Politikasının Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi

a. Musul Meselesinin Türkiye'nin Dış Politikasındaki Yeri

Aslında, 1923-1926 yılları arasında Türk dış politikasının ilk gündem maddesi Musul meselesi olmuştur. Bu konuda Lozan Antlaşması'nda bir sonuca varılamamış, daha sonra müzakere edilmek üzere ertelenmiştir. 1924 yılında başlayan İngiltere-Türkiye müzakereleri bir kez daha sonuca ulaşamayınca İngiltere konuyu Türkiye'nin üye olmadığı Milletler Cemiyeti Konseyine götürmüştür. Konsey de bir araştırma komisyonu oluşturarak bölgeye göndermiştir. Türkiye için Musul'u Irak'a vermek Misak-ı Milli hedeflerinden feragat etmek anlamını taşımaktadır. İngiltere ise stratejik

¹¹³ **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1926, s.1.

¹¹⁴ **İkdam**, 26 Nisan 1926, s.1.

¹¹⁵ Romain Rainero, **a.g.m.**, s.126.

konumu ve petrol yatakları nedeniyle bölgeyi elinden kaçırmak istememektedir. Neticede komisyon 1925 yılında düzenlediği raporla Musul'u Irak'a bırakmaya karar vermiştir.¹¹⁶

Fakat Türk delegeleri Konseyin görevinin hakemlik değil arabuluculuk yapmak olduğu iddiasıyla kararı reddetmiştir. Bunun üzerine Konsey konuyu Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na götürmüştür.¹¹⁷ Gerginlik devam etmekte, üstelik bu durum Türkiye'nin diğer yabancı devletlerle olan ilişkilerini de etkilemektedir. Milli Mücadeleden yeni çıkmış ve bu mücadelede önemli kayıplara uğramış bulunan Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan yalnız İngiltere değil, Fransa ve İtalya da faydalanmak istemektedirler.¹¹⁸

b. İtalya'nın Musul Meselesi Dolayısıyla İzlediği Orta Doğu Politikası

İtalya, Balkanlar'da serbest bir siyaset izlemekte ve revizyonist dış politikası gereğince hareket ediyordur. Ancak Orta Doğu'daki İngiliz hakimiyeti ile mücadele edemeyeceğinin bilinciyle, bölgede İngiliz yanlısı bir politika izlemiştir. Bu politikanın en açık örneği de Musul meselesinde sergilediği tavidir. Meseleyi İngiliz çıkarlarını desteklediğini göstermek için kullanan İtalya, bir yandan da bu anlaşmazlıktan kendisine pay çıkarma peşindedir. Bu amaçla, Musul krizini Anadolu'daki çıkarlarını arttırmak için kullanma yoluna gitmiştir.

Fırsattan istifade ederek Anadolu üzerindeki emperyalist emellerini kaldırdığı raftan indiren İtalya, yayılmacı dış politikasını Türkiye üzerine çevirmiştir. Türkiye'deki İtalyan diplomatları muhtemel operasyonlar için Datça ve Marmaris bölgelerinin araştırılması için 12 Ada valisine haber göndermişlerdir. Antalya'daki İtalyan konsülü 12

¹¹⁶ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev.Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003, s.50.

¹¹⁷ P.Philip Graves, **a.g.e.**, s.155.

¹¹⁸ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, s. 72.

Ada'dan itibaren kıyı şeridindeki Türk askeri varlığı hakkında gerekli bilgileri toplamak için pozisyonlarının uygun olmadığından şikayet etmişlerdir.¹¹⁹

Ankara hükümeti her an muhtemel bir İtalyan saldırısı gerçekleşebileceği kuşkusuyla alarmdadır. Basın, İtalyanların Rodos'ta "manidar" hazırlıklar yaptığına dair haberler neşrediyordu. İki bin İtalyan tayyaresinin üç safhalı bir manevraya kalkışacağına dair bilgiler gelmiştir.¹²⁰ Antalya valisi, İtalya'nın bölgedeki okul ve hastanelerinin İtalyan bölgedeki arzularını temsil ettiğini ve bu kurumların kapatılması gerektiğini ifade etmiş, Antalya basını da bu ifadeyi destekleyen haberler yayınlamıştır.¹²¹

Yine aynı tarihlerde, Türkiye'deki İtalyan Elçiliği'nden İtalya Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir telgraf, Türkiye'nin güneydoğusunda koloniyel hedefler belirlemenin avantajlı olacağından bahsetmiş ve bunun için 1927 yılının kritik bir yıl olacağını bildirmiştir. İtalya'nın, Antalya ve İzmir yerine Adana bölgesini işgal etmesinin ekonomik ve politik anlamda daha karlı olacağını da eklemiştir. Bu işgal İtalya'ya sağladığı ekonomik faydanın dışında, ülkeye İngiltere ile Orta Doğu'da işbirliği yapma fırsatını da tanımıştır. İtalya, Adana bölgesini işgal ederek bölgede dengeyi sağladığında İngiltere de Musul'da çok daha rahat hareket edebilecektir. Dahası, İngiltere ile birlikte bölgede bir Kürt oluşumunu desteklerse İran ve Kafkasya'nın kapıları da ardına kadar açılacaktır. Telgrafta, böyle bir senaryonun, İtalya'nın Rusya ile ilişkilerinde avantajlı bir hale gelmesine de yarayacağı yazılıdır. Eğer İtalya Sovyetler'e Akdeniz'de ekonomik çıkar teklif edebilecek duruma gelirse, Sovyetler de Türkiye'ye verdiği desteği geri çekecektir.¹²²

Doğrusu, İtalya'ya karşı çekinceleri bulunan Türkiye, o dönemde bile İtalya'dan bu kadar dehşet verici bir senaryo beklemiyordu. Her fırsatta Türkiye'ye karşı "samimi

¹¹⁹ Dilek Barlas, **a.g.m.**, s. 236.

¹²⁰ **İkdam**, 28 Mayıs 1925, s.1.

¹²¹ Barlas, **a.g.m.**, s.236.

¹²² Barlas, **a.g.m.**, s.237.

ve dostane” hisler beslediğini ifade eden İtalya, gerçekte Türkiye’ye karşı işte böyle bir politika izlemektedir.

Büyük devletlerin Musul meselesi vesilesiyle Türkiye’ye karşı bir koalisyon düzenleyeceğinden endişe eden Türkiye, alternatif çözümler aramaya başlamıştır.

İtalya’nın Musul meselesindeki tavrı diğer etkenlerle birleştiğinde, Türkiye’nin, Musul hakkında Adalet Divanı’nın verdiği kararı onaylamaktan başka çaresi kalmamıştır. İngiltere ile yeniden başlatılan müzakereler sonucunda, 5 Haziran 1926’da yapılan antlaşma ile Lozan’dan arta kalan önemli bir uyuşmazlık halledilmiştir.¹²³

3. İtalya’nın Balkanlar Politikasının Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi

Faşist dış politikanın en fazla huzursuzluk yarattığı bölge, kuşkusuz Doğu Akdeniz ve Balkanlar’dır. 1920’li yılların başında Yugoslavya ve Yunanistan’a yönelik faaliyetleri ile bölgede revizyonist bir hareket başlatan İtalya, Lokarno Paktı ile Batı Avrupa’da kendisini rahatlatmak için imkanlar elde etmiştir.

a. İtalya-Arnavutluk İlişkileri

İtalya için sıra Arnavutluk’a gelmiştir. İtalya, I. Dünya Savaşı’ndan itibaren işgal altında tuttuğu Balkanların en küçük devleti olan Arnavutluk’u Kont Sforza döneminde izlenen politika ile boşaltmıştı. Bu politika stratejik dengelemelere ve pazarlık usulüne dayanıyordu. Fakat Mussolini İtalya eski Başbakanı Giolitti ve eski Dışişleri Bakanı Sforza’nın politikasını terk ettiğini ve istediğinde Balkanlar’ın idaresini eline alabileceğini göstermek istemiştir.¹²⁴

1924 yılı sonunda, eski başbakanlardan Ahmet Zogo’nun Arnavutluk’ta iktidarı ele geçirmesi ve 1925 yılının Ocak ayında Cumhuriyet ilan etmesi, İtalya’nın işini çok

¹²³ Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 76.

¹²⁴ Dilek Barlas, a.g.m., s.235.

kolaylaştırmıştır. Zogo, kendi diktatörlüğünü korumak için İtalya'ya dayanır. İtalya da Arnavutluğa geniş yardım yapar.¹²⁵ Bu şekilde ülke üzerindeki ekonomik ve politik egemenliğini arttırmayı planlamaktadır.

1926 yılı, İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki hakimiyetini arttırmak için ülke ile ilişkilerini sıkı tutmaya çalıştığı bir dönem olmuştur. Bu durum Türkiye'de de dikkatle takip edilmiş ve basına yansımakta gecikmemiştir. Keza, “Arnavutluk İtalya'nın himayesine mi giriyor?”¹²⁶ gibi manşetler basında sık sık görülür olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin gizli bir askeri mukavele içerdiğine dair şüpheler vardır. Bu durumun Balkanlar'daki mevcut statükoyu altüst edeceğinden korkulmaktadır.¹²⁷ Çok geçmeden iki ülke arasında 27 Kasım 1927'de bir Dostluk ve Güvenlik Pakti imzalanmıştır. İtalya, bu antlaşma ile Zogo'nun Arnavutluk'ta mevcut statükoyu koruyacağını garanti etmiş, ayrıca, iki ülkeden birine bir saldırıda bulunulursa diğer devletin saldırıya uğrayana yardım etmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁸

Mussolini, 1927 Şubatı'nda faşist parlamentosuna bu paktı sunarken, “Arnavutluk'un bağımsızlık ve toprak bütünlüğü İtalya'nın Adriyatik'teki durumu için bir garantidir.” diyordu. Bu antlaşma Yugoslavya tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Arnavutluk'un Yugoslavya sınırı içindeki Arnavutlarla ilgilenmesi, bu münasebetlerin düğüm noktasıdır. Bu sebeple Yugoslavya, İtalya-Arnavutluk antlaşmasına, 1927 yılı Kasımı'nda Fransa ile imzaladığı bir Dostluk ve İttifak Antlaşması ile cevap vermiştir. Yugoslavya, antlaşmayı İtalya ile bir savaş hali için imzaladığını açıklamaktan da çekinmemiştir. Bunun üzerine İtalya 22 Kasım 1927'de Arnavutluk ile İkinci Tirana Antlaşması'nı imzalamıştır. 25 yıl için imzalanmış olan bu Savunma İttifakı antlaşması ile Arnavutluk tamamen İtalya'nın kontrolü ve himayesi altına girmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Zogo, İtalya'ya dayanarak 1928 yılında krallığını ilan etmiştir. Bundan sonra artık

¹²⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 174.

¹²⁶ **Cumhuriyet**, 4 Kanunuevvel, s.1.

¹²⁷ **Cumhuriyet**, 9 Kanunuevvel, s.1-2.

¹²⁸ Dilek Barlas, **a.g.m.**, s.235.

Arnavutluk için “İtalya’nın Belçikası” denilmiştir. İtalya’nın Arnavutluk üzerinde kurmuş olduğu bu hakimiyet, İtalyan-Yugoslavya münasebetlerinin düzelmesini engellemiştir.¹²⁹

b. İtalya’nın Balkanlar’daki Faaliyetlerinin Türkiye’deki Yansımaları

İtalya’nın Balkanlar’daki faaliyetleri Türkiye tarafından dikkatle takip edilmiştir. İtalya’nın 1924 yılı sonlarından itibaren Arnavutluk’a gösterdiği ilginin 1925 yılında çoğalması üzerine, Türk hükümeti 1925 yılında Avlunya’da bir konsolosluk, daha sonra da Tiran’da bir elçilik açmıştır.¹³⁰

İtalya’nın Balkanlar’da izlediği revizyonist politika 1926 yılının başlarında daha belirli hatlar çizmeye başlamıştır. Mart ayında başlayan İtalya-Yunanistan görüşmeleri, basında iki ülke arasındaki samimiyetin artışı olarak nitelendirilmiştir. Önce İtalya, Yugoslavya ve Yunanistan’ı da yanına alarak bir Balkan Paktı kurmak istediğini belirtmiştir.¹³¹ 14 Mart’ta da İtalyan hariciye nazırının bir Balkan misakı hazırlamak üzere temaslarda bulunduğu açıkça ifade edilmiştir.¹³² Mussolini, “Ne olacağımız mücehhez olduğundan her türlü ihtimâlle hazır bulunmak lazımdır” şeklinde açıklamalar yapmaktadır. Basına göre, bu sözlerle Lokarno’da belirlenmeyen şark ve Balkanlar statükosunu kastetmektedir.¹³³ Birkaç gün sonra İtalya’nın Balkan müzakerelerine Romanya’yı da dahil etmek istediğine dair haberler gelmeye başlamıştır, bir hafta sonra da İtalya ve Romanya müzakerelere başlamışlardır.¹³⁴

Anlaşılan o ki, Mussolini kendi çıkarlarına uygun bir düzenleme yapmayı kafasına koymuştur. Balkan devletleriyle birebir görüşmelerde bulunarak adeta bir

¹²⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.174.

¹³⁰ Dilan, **Atatürk Dönemi Türkiye’nin Dış Politikası**, s.64.

¹³¹ **İkdam**, 9 Mart 1926, s.3.

¹³² **Cumhuriyet**, 14 Mart 1926, s.2.

¹³³ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1926, s.2.

¹³⁴ **İkdam**, 21 Mart 1926, s.1- 28 Mart 1926 s.1.

“Balkan seferberliği” başlatmıştır. Bunun için bir yandan bu ülkelerle ilişkilerini arttırmaya çalışırken, bir yandan da bu ülkelerin kendi aralarındaki sorunlarını halletmelerine önayak olmaya gayret etmektedir. Mussolini, İtalyan Ayan Meclisi’nde yaptığı bir konuşmada, İtalyan siyasetinin öncelikli esaslarını şu şekilde sıralamıştır:

- Avusturya ile akd edilen siyasi mukavelename
- İtalya ile Yugoslavya ve İtalya ile Yunanistan arasındaki itilafnameler
- İtalya’nın Yugoslavya ile Yunanistan’ın arasını düzeltmeye mesai harcaması.¹³⁵

Fakat nisan ayına gelindiğinde, İtalya ile Yunanistan arasındaki müzakerelerin Türkiye aleyhine ilerlediği endişeleri Türkiye’de baş göstermeye başlamıştır. Müzakerelerin içeriği tam olarak basına yansımadiği için Türkiye’nin bu şekilde bir endişeye kapılması gayet doğaldır. Çünkü İtalya’nın izlediği karmakarışık revizyonizmin ne zaman hangi ülkeyi hedef alacağını önceden kestirmek mümkün değildir. Bu gelişmeler işliğında Yunanistan Hariciye Nazırı hemen basına bir açıklama yaparak İtalya ve Yunanistan’ın Türkiye’ye karşı bir misak hazırladıklarını tekzip etmiştir.¹³⁶ İtalyan siyasi ricalinden bir yetkili de İtalya-Yunanistan arasındaki görüşmelerin Türkiye ile hiçbir alakası bulunmadığını, görüşmelerin Korfu ve Oniki Ada meseleleri hakkında olduğunu belirtmiştir. Yetkiliye göre, Türkiye İtalya ile Yunanistan itilafından endişe duymaktadır, ama bu itilaf aslında bizzat sulhun sağlanması içindir.¹³⁷

Ankara Hükümeti, İtalya’nın Balkanlar’da izlediği siyaset gereği bir gün mutlaka sıranın kendisine geleceğini düşünmüştür. Bu amaçla Türkiye de Balkan devletleri arasında bir birlik oluşturmayı düşünmeye başlamıştır. Fakat ilk etapta bir birlikten

¹³⁵ **İkdam**, 22 Mart 1926, s.1.

¹³⁶ **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1926, s.1-2.

¹³⁷ **İkdam**, 27 Nisan 1926, s.1.

ziyade bir işbirliğinden bahsetmek daha münasip olacaktır. Çünkü Balkan devletleri arasında henüz çözülmemiş sorunlar bulunmaktadır.

1926 yılında, Bükreş'teki Türk Bakanı Hüseyin Ragıp Romanya Dışişleri Bakanı I.G.Duca ile görüşmüştür. Bakana Balkanlar'da olası bir işbirliği projesinden bahseden Hüseyin Ragıp, bunun için Türkiye için önemli olan dört adet noktanın önemini vurgulamıştır. Bu noktalar şu şekildedir: Paktın organizasyonu girişimini Belgrad gerçekleştirecek; pazarlıklar çok yavaş bir şekilde devam ettirilecek, hiçbir Balkan devleti dışarıda bırakılmayacak ve bu pakt hiçbir Balkan devletine karşı yapılmayacaktır. Ankara'nın organizasyonu Belgrad'ın üstlenmesini istemesinin sebebi Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı ve komşuları –İtalyan dostu olan Bulgaristan gibi- arasında mevcut olan sorunlardan kaynaklanmaktadır. Ankara'ya göre Belgrad'ın böyle bir işe soyunması krallığın komşularıyla olan sorunlarının çözülmesini sağlayacaktır. Pakta bütün Balkan devletlerinin katılması ile de Ankara, hiçbir grubun diğerine karşı blok oluşturmamasını hedeflemektedir. Bloklar oluşturmak, bölgeyi İtalya ve Fransa gibi büyük devletlerin manipülasyonuna daha açık hale getirecektir.¹³⁸

Görüldüğü gibi, Türkiye, İtalya'nın Balkanlar'daki faaliyetlerine karşı boş durmamış ve bölgedeki güvenliğini sağlamak amacıyla bir takım girişimlerde bulunmuştur. Fakat bölgede emelleri olan başka bir ülke daha vardır: Fransa. Yugoslavya ile yaptığı anlaşmayı genişletmek üzere harekete geçen Fransa'nın tavırları, İtalya'nın Balkanlar politikasını bir kez daha gözden geçirmesine sebep olmuştur. Bu da Türkiye ve İtalya ilişkilerinin farklı bir boyuta geçmesine neden olmuştur.

4. Türk-İtalyan Konsolosluk Muahednamesi

1926 senesinde Türkiye'nin İngiltere ile arasındaki Musul meselesini bir çözüme kavuşturmasından sonra, İtalya'nın Türkiye politikası da Türkiye yönüne meyletmeye başlamıştır. Yılın başlarında, henüz Musul meselesi resmen sona ermeden İtalya'nın bu

¹³⁸ Barlas, a.g.m., s.135.

yöndeki çabaları gözlemlenmeye başlamıştır. İtalya'dan bu dönemde konsolosluk, sanayi, ticaret ve sanat anlaşması yenileme yönünde bir teklif Ankara Hükümeti'ne ulaşmıştır. Fakat Ankara Hükümeti İtalyan elçisi vasıtasıyla yapılan bu teklifi 23 Şubat 1926 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında reddetmiştir.¹³⁹

O tarihte Türkiye'de Roma'nın bir entrika merkezi olduğuna¹⁴⁰ dair bir fikir hissedilmektedir. İtalya'nın Balkanlar'daki faaliyetlerinin Türkiye aleyhine olduğuna dair şüpheler Ankara'yı son derece rahatsız etmektedir. Fakat İtalya, gerek basına yaptığı açıklamalar, gerekse de Türkiye'deki elçisi Sinyor Orsini'yi Ankara'ya göndererek yaptığı girişimlerle Ankara'daki gerginliği ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Nitekim yılın ortalarına doğru Türk-İtalyan ilişkilerinde bir hareketlenme görülmeye başlanmıştır.

1925 yılından beri hazırlıkları yapılan bir konu olan konsolosluk ve suçluların iadesi için Türkiye Cumhuriyeti 24 Mayıs 1925'te Roma Büyükelçimiz Suad Bey'e yetki vermiştir.¹⁴¹ 1 Haziran 1926 tarihinde de iki ülke arasında konsolosluk mukavelenamesi hakkındaki görüşme başlatılır. Görüşmeler esnasında öncelikle suçluların iadesi konusuna değinilecektir. Çok geçmeden, Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya Krallığı arasında Mün'akit İade-i Mücrimin Muahedenamesi imzalanmıştır.¹⁴²

Bu muahedenameden sonra, haziran ayı boyunca devam eden görüşmeler neticesinde, iki ülke arasında 8 Temmuz 1926'da Konsolosluk Muahedenamesi imzalanmıştır.¹⁴³ Antlaşma bununla kalmamış, iki ülke arasında bir ticaret antlaşması yapılmasına dair planlar da yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, görüşmeler boyunca İtalya'nın İstanbul ateşe kommersiyali Roma'da bulunmuştur.¹⁴⁴

¹³⁹ BCA, 18.14.8, sayı: 3232.

¹⁴⁰ Cumhuriyet, 6 Mart 1926, s.2.

¹⁴¹ BCA, 030.18.01, 0.013.31.3

¹⁴² A. Gündüz Ökçün-Ahmet R. Ökçün, **Türk Antlaşmaları Rehberi: 1920-1973**, Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1974, s.57.

¹⁴³ Cumhuriyet, 9 Temmuz 1926, s.4.

¹⁴⁴ Cumhuriyet, 1 Temmuz 1926, s.2.

Müzakerelerin neticesinde imzalanan bu muahedemeler Türkiye-İtalya ilişkilerinin yolunda gittiği izlenimini vermektedir. Nitekim Avrupalı devletler de bu durumu gözlemlemiş olacak ki Avrupa basınında bu konuyla ilgili makaleler neşretmişlerdir. Konuyu en açık ifade eden makale İngiltere’de görülmüştür. Daily Telegraph gazetesi, Türkiye ile İtalya arasında daha geniş kapsamlı bir misak yapılmasının mümkün olduğunu sayfalarına yansıtmıştır. Fransız basınında da bu haberi destekleyen yazılar çıkmıştır.¹⁴⁵ Gerçekten de Türk-İtalyan ilişkilerinde olumlu bir seyir yavaş yavaş kendisini göstermektedir. Ancak bu seyrin somut bir hale gelebilmesi için aradan bir yıl daha geçmesi gerekecektir. İki ülke arasındaki ilişkilerin uluslararası ilişkilerdeki gelişmelere bağımlı olması da bu durumun başlıca sebebidir.

¹⁴⁵ Cumhuriyet, 25 Ağustos 1926, s.4.

III. BÖLÜM

TÜRK-İTALYAN SİYASİ İLİŞKİLERİNDE YUMUŞAMA DÖNEMİ (1927-1929)

A. TÜRKİYE-İTALYA TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE YARGISAL ÇÖZÜM ANTLAŞMASI'NIN İMZALANMASI

1. İlişkilerde Bir Dönüm Noktası Olarak 1927 Yılı

Cumhuriyetin kurulmasının ardından Türk-İtalyan ilişkilerinin ne kadar yorucu bir hava içinde ilerlediğini önceki bölümlerde açıklanmaya çalışıldı. O yıllar boyunca gün geçmiyordu ki, İtalya ile ilgili menfi veya müspet bir haber basındaki yerini almasın. Bir gün ciddi bir İtalyan tehdidinin gölgesi Türkiye üzerinde dolaşırken, ertesi gün İtalyan yetkililerinin dostluk ve içtenlik mesajları manşetlerde samimi pozların altındaki yerlerini alıyordu. Ankara, son dört yılda muhtemel bir İtalyan saldırısı beklemekten yorulmuştu. Ne var ki, ülkenin diğer yabancı devletlerle olan ilişkilerini de etkileyen bu gerginlik, bir süreliğine de olsa yerini uzlaşma ve anlaşmaya bırakmak üzereydi. 1927 yılı, uzlaşmanın iki devlet için de daha faydalı olacağı bir yıl olması dolayısıyla Türk-İtalyan ilişkileri tarihinde bir dönüm noktası niteliğindedir.

a. İtalya'nın Türkiye'ye Karşı Tutumunun Değişmesi

İtalya, 1925 ve 1926 yılları boyunca dış politikasını Adriyatik kıyılarındaki faaliyetlerine yoğunlaştırmıştı. Nitekim bu faaliyetleri sonuç vermiş ve 1926 yılında Arnavutluk üzerinde hem ekonomik hem de politik hakimiyet kurmayı başarmıştı. Fakat İtalya'nın Arnavutluk'u nüfuzu altına alması bir diğer bölge devleti olan Yugoslavya'da korku uyandırmıştır. Bu korkudan kurtulmanın tek yolunun başka bir büyük devletle yakınlaşmak olduğunu düşünen Yugoslavya, Fransa ile bir ittifak imzalamıştır.¹ Bu durum İtalya-Yugoslavya ilişkilerinde gerginlik yaratmış, 1927 yılının başlarında iki ülke arasında ciddi bir çatışma tehlikesi yaşanmıştır.

O dönemdeki basında, İtalyanların Yugoslavya'ya karşı harp hazırlıklarına başladığına dair haberler çıkmıştır.² Mussolini, Yugoslavya'nın Fransa ile yakınlaşmasını

¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.328.

² **İkdam**, 1 Mayıs 1926, s.1.

bir türlü kabul edememiştir. Bir süre, Yugoslavya'nın güneyinde faaliyet gösteren Makedonyalı terörist gruplara el altından destek verecektir. Kendisi gibi revizyonist bir devlet olan Macaristan'la Belgrad aleyhine gizli görüşmeler gerçekleştirir. Macarlara da silah temin etme sözü vermekten geri durmamıştır. Mussolini er ya da geç Avrupa'nın savaşa sürükleneceğine inanmaktadır. 1927 yılının Haziran ayında bakanlarını görüşmeye çağırarak “sistemik savaş hazırlığının ilk toplantısı” nitelediği bir görüşme yapmıştır. Faşist İtalya'nın savaş planı Yugoslavya'ya karşı bir “saldırı planı” şeklinde olacaktır.³

Avrupa'da bir savaş için müttefikler gerekmektedir. Küçük Antant'ın Fransa'ya dayanması, İtalya'da kendisiyle Doğu Akdeniz'in iki önemli devleti olan Yunanistan ve Türkiye arasında, Küçük Antant'a karşı bir üçlü blokun kurulması fikrini doğurmuştur. Bu sebeple, Yunanistan ve Türkiye'ye karşı davranışını yumuşatmıştır.⁴ Faşist lideri, Balkanlar'ın güneyinde teşkil edilecek bu sistemle Küçük Antant'a karşı bir denge kurmak istemektedir.⁵

Roma'nın Ankara'ya karşı tutumunu değiştirmesinin tek sebebi Yugoslavya ile gerilen ilişkiler değildir. Bu tutumu etkileyen çeşitli etkenler vardır. Birincisi, Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa devletlerinin beklentilerinin aksine çökmemiştir. Ankara, Musul konusunda İngiltere'ye ödün vererek iki ülke arasında daha ciddi sorunlar oluşmasını engellemiştir. İkincisi, Türkiye Musul'un dışında kara sorunlarını 1927 yılına gelindiğinde aşağı yukarı çözümlenmiştir. Bu süreçte sınırdaş ülkeler Sovyetler Birliği ve İran ile dostluk antlaşmaları imzalamıştır.⁶

İtalya'nın Türkiye'ye bakış açısının değiştiğini birinci ağızdan öğrenmek de o dönemde mümkün olmuştur. İtalya'nın Yunanistan'daki sefiri Arlona, bu değişikliği şu sözleriyle ifade etmiştir: “Sizi temin ederim ki Mussolini İtalya'nın Türkiye'ye karşı

³ Knox, **Common Destiny**, s.123.

⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.328.

⁵ Gönübol, Sar, **a.g.e.**, s.81.

⁶ Dilek Barlas, “Akdeniz'de Hasmene Dostlar: İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya”, **Doğu-Batı**, No. 14, Şubat-Nisan 2001 s.214.

bugünkü siyaseti 1923 senesi Mussolini İtalyası siyaseti değildir. Siyaset-i hâzıramız iki hükûmetin Şarkî Bahr-i Sefîd'deki menâfi'-i müşterekesinin istilzâm ettiği bir "i'tilâf"a müteveccihdir."⁷

Roma'nın gözündeki Yeni Türkiye imajına göre, Türkiye artık yalnızca Anadolu ile sınırlı değildir, Balkanlar'ın da bir parçasıdır. Fransa'nın Doğu Avrupa'da Yugoslavya ve Romanya ile oluşturduğu sistem, İtalya'nın Türkiye'yi de içine alan Balkanlar planı için bir örnek oluşturmuştur. Bu aşamada Türkiye, İtalya'ya potansiyel bir koloniden ziyade bölgesel bir aktör olarak görünmeye başlamıştır. Roma, Türkiye'nin o dönemdeki uluslararası izolasyonundan faydalanarak Ankara'yı İtalya'nın himayesinde bir aktör haline getirmeyi planlamıştır.⁸

Türkiye ise, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren dış politikasında barışçı bir tutum sergilemiştir. 1927 yılına gelindiğinde, İngiltere ve Fransa ile aramızdaki sorunlar çözümlenmiştir. Bu problemlerin çözümlenmesi, içeride hedeflenen inkılapların yapılması ve Türkiye'nin sınırlarının güvence altına alınması için komşu ülkelerle ikili saldırmazlık antlaşmaları imzalamaya önem vermiştir. Bu çerçevede; Rodos ve 12 Ada hakimiyeti altında olduğu için komşumuz olan İtalya ile de bir ikili saldırmazlık antlaşması imzalanması son derece makul görünmektedir.⁹ Bu anlamda, Türkiye'nin İtalya'ya yaklaşması Batılı ülkelerle münasebetlerini düzenleme ihtiyacı çerçevesinde incelenmelidir. Türkiye'nin ülkesi üzerinde emelleri olan bu devletle dostluk kurması, bütünlüğünü teminat altına alması bakımından önemlidir. Nihayet, Türkiye bu dostluk sayesinde Sovyetler Birliği'nin nüfuzundan da kurtulmuş olacaktır.¹⁰

⁷ BCA, 030-10, 236-596-20

⁸ Dilek Barlas, **Friends Or Foes**, s.238.

⁹ Mevlüt Çelebi, "Türk Kaynaklarına Göre Atatürk Döneminde Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri", **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.270.

¹⁰ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s.80.

Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Suad Bey'in Ankara'dan döndükten sonra 6 Ocak 1927'de Mussolini ile yaptığı görüşmede Türk-İtalyan ilişkilerinin dostane bir anlayışla geliştirilmesine karar verilmiştir.¹¹

Bu görüşmenin de etkisiyle Türk-İtalyan yetkililerinin görüşmeye devam etmesi yeni neticeler doğurmuştur. Öncelikle iki ülke arasında 1 Teşrinisani 1927'de münakit seyyar ticaret memurlarına dair bir mukavelename imzalanmıştır. Ticaret memurlarının vazifelerini düzenleyerek iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen bu antlaşma, on bir maddeden oluşmuştur. Antlaşmanın, tasdik edilmesinden bir ay sonra yürürlüğe girmesi ve bir buçuk sene boyunca geçerli olması kararlaştırılmıştır.¹² Bu mukavelenamenin Meclis'te onaylanması ise 22 Mayıs 1928 tarihinde gerçekleşmiştir.¹³

İtalya'nın Türkiye ile yakın ilişkiler kurma yolundaki diğer girişimlerin, Doğu Akdeniz'de kendi liderliğinde bir Türk-Yunan-İtalyan ittifakı kurmak yönünde olduğunu belirtmiştik. Bu girişim Türk basınına da yansımış, gerek makalelerle gerek karikatürlerle Mussolini İtalyası'nın bu amacı Türkiye'de ilgi uyandırmıştır. Yunanistan, bu ihtimale Türkiye'ye nazaran daha sıcak yaklaşırsa ve Türkiye'yi içine alacak bir itilafın mümkün olduğunu belirtse de¹⁴ iki ülke arasında henüz çözümlenemeyen sorunlar bulunduğundan bu ittifak gerçekleşmemiştir. Zaten Türkiye, İtalya'nın girişimleri konusunda kararsızdır, Balkanlar'da herhangi bir çatışmaya girmek istemiyordur. Başbakan İsmet İnönü İtalyan Elçisi Orsini'ye bu durumu açıklamıştır. Türkiye'nin çekinceleri vardır. Belgrad'ın Fransa ile imzaladığı ittifaktan sonra Ankara'ya sırtını dönmesi ihtimali Türkiye'yi endişelendirmiştir. İnönü, Orsini'ye Yugoslavya ile İtalya arasındaki sorunu barışçıl bir yaklaşımla çözmesini tavsiye eder.¹⁵ Fakat o dönemde İtalya'nın istediği gibi

¹¹ Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü", s.665.

¹² **Düstur**, Tertip:III, C:IX, s.1197-1205, İstanbul, 1971. Resmi Gazete, 29 Mayıs 1928, Sayı 901.

¹³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, D:III, C:IV, 81. İnikat, s.287, 23.5.1928. Tasdik edilen antlaşma, 6 Haziran 1928 tarihli, 906 numaralı Resmi Gazete'de de yayımlanmıştır.

¹⁴ **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1927, s.1.

¹⁵ Dilek Barlas, **Friends Or Foes ?**, s.238.

Türk-Yunan münasebetlerinin iyi olmaması üçlü bir blokun kurulmasını mümkün kılmamışsa da bir Türk-İtalyan yakınlaşmasını sağlamıştır.¹⁶

b. Karasularının Tahdidi Meselesi

Türkiye ile İtalya arasında çözüme ulaştırılamayan bir mesele kalmıştır ki, o da Oniki Ada ile Anadolu sahilleri arasındaki karasularının tahdidi meselesidir. Lozan Antlaşması'nın 15. maddesinde Rodos ve Oniki Ada'nın "tevabiinden", yani bunlara tabi adacıklardan bahsedildiği halde Meis Adası'na tabi adacıklar hiç zikredilmemişti. Bu yüzden, Anadolu karasuları içinde bulunan ve sayıları bir hayli olan bu adacıkların kime ait olacağı, Türkiye ile İtalya arasında önemli bir mesele halini aldı ve yıllarca süren müzakerelere konu teşkil etti.¹⁷ Özellikle Yunanistan'ın da dahil olduğu adaların silahsızlandırılması meselesi dönem içinde Türkiye'yi çok uğraştırmıştır.¹⁸

1927 yılının Temmuz ayına gelindiğinde bu adacıkların durumu konusunda iki ülke arasında gerginlikler baş göstermeye başlamıştır. Adalarla Anadolu sahilleri arasında kaçakçılık görülmekte, ayrıca İtalya'nın henüz adaların kime ait olduğu belli olmadan bu adalarda tahkimat yapması, iki ülke arasında sorun oluşturmuştu. 9 Temmuz'da, basında bu mesele dolayısıyla İtalya ile aramızda ihtilaf olduğuna dair haberler çıkmış, fakat Türkiye'deki İtalyan sefareti hemen ihtilaf olduğu haberlerini tezip etmiştir.¹⁹

İlerleyen aylar boyunca soruna çözüm bulunamayınca, iki devlet, meseleyi çözüme kavuşturmak amacıyla üçer azadan oluşan bir komisyon kurulmuştur.²⁰ Komisyon bu konudaki müzakerata devam etmektedir. Fakat mesele bir süre sonra düğüm haline gelir ve anlaşmazlık Milletlerarası Adalet Divanı'na arz edilmiştir.²¹

¹⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.328.

¹⁷ Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, s.114.

¹⁸ Hüseyin Pazarcı, **Ege Adalarının Hukuksal Statüsü**, A:Ü; SBF, C:LXIII, No:3-4, Ankara 1988, s.153.

¹⁹ **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1927, s.2.

²⁰ **Cumhuriyet**, 7 Teşrinisani 1927, s.1-3.

²¹ Aptülaha Akşin, **a.g.e.**, s.219.

Fakat bu durum iki ülke arasında bir kez düzelme yoluna giren ilişkilerin bozulmasına sebep olmayacaktır. Mussolini, artık hırçın beyanatlarda bulunmaktan vazgeçmiştir. Üstelik bu sükunet yalnız Türkiye'ye yönelik değildir, İtalya'nın tüm dış politikasını etkilemiştir. Mussolini, Akdeniz ve Balkanlar'a yönelik politikasını daha ılımlı bir çizgiye oturtmuştur. Kendisi de, bir Avusturya gazetesinin Roma muhabirine verdiği demeçte, "Akdeniz ve Balkanlar siyasetimiz hiçbir milleti tehdit etmemektedir." şeklindeki sözleriyle bu politikasını ifade etmiştir.²²

Türkiye ve İtalya ilişkilerinde tam bir yumuşama dönemi söz konusudur. Roma Sefirimiz Suad Bey'in, "tarafeyn arasındaki münasebatın hiçbir vakit bu kadar derin surette dostane olmadığı" şeklindeki sözleri de bu durumun ispatıdır. Artık iki devlet arasındaki bu sıcaklığın antlaşmaya dökülme vakti gelmiştir.

2. Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması

a. Milano Görüşmeleri

Türkiye ile İtalya ilişkilerinde 1927 yılında gözlenmeye başlanan yakınlık resmi bir anlaşmaya doğru yol almaya başlamıştır. Bu konudaki ilk girişim ise Türkiye'den gelmiştir. Tevfik Rüştü Bey, İtalya'da bulunduğu sırada Corriere della Sera gazetesine verdiği demeçte şunları söylemiştir: "Türkiye-İtalya ilişkileri dostanedir. Avrupa'ya sık sık yaptığım ziyaretler münasebetiyle, yakında İtalya dış siyasetinin belli başlı müdürleriyle temas edeceğimi tahmin ediyorum. Türkiye bir Akdeniz ülkesi olmakla beraber dünyanın üç kıtasında da menfaati ve ilişkileri bulunmaktadır."²³

Silahsızlanma konferansına katılmak için Cenevre'ye giden Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, 2 Nisan 1928'de Milano'ya gelmiş ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı

²² Cumhuriyet, 5 Kanunusani 1927, s.1.

²³ Çelebi, "Atatürk Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", s.271.

Dino Grandi'yi ziyaret etmiştir. Tevfik Rüştü Bey ertesi günü de Mussolini ile bir görüşme yapmıştır.²⁴

Bu görüşme, sıradan bir mülakat olmaktan çok uzaktır. Görüşmede, iki hükümet arasındaki dostane ilişkileri geliştirmek ve mevcut sorunları halletmek üzere müzakerelere başlamasına karar verilmiştir.²⁵ İtalya'nın öncelikle kendisinin Türkiye için potansiyel bir düşman olmadığını ispatlamaya çalıştığı görüşmelerde İtalya, Türkiye'nin Akdeniz'de kendisi ile işbirliğine hazır olup olmadığını görmek istemiştir.²⁶ Türkiye'nin ılımlı tavırlarından planladığı işbirliğini gerçekleştirebileceği sonucunu çıkararak Mussolini, iki ülke arasında imzalanacak bir misakın esaslarını masaya yatırmış, misakın pek çok maddesi de tespit edilmiştir.

İtalya'nın politik liderleri Milano'da Yunan yetkilileri ile de görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerin amacı daha önce bahsettiğimiz gibi Türk-Yunan anlaşmazlıklarının çözülmesi yoluyla kurulacak bir İtalyan-Türk-Yunan ittifakı arayışıdır. Bu nedenle Türk ve Yunan yetkililerinin aynı tarihlerde Milano'da bir araya gelmeleri tesadüf değildir. Bu anlamda, Milano görüşmeleri Lozan sonrası Türk-Yunan sorunlarının çözülmesi için ilk adım sayılabilir.²⁷ Bu ziyaret esnasında Yunan Hariciye Nazırı Mihalkopulos ile Tevfik Rüştü Bey'in görüşmesi neticesinde, Türk-Yunan müzakeratının başlamasına karar verilmiştir.²⁸ İtalyan gazetesi Popolo d'Italia, bu konuyu şu şekilde yorumlamıştır: "Yunanistan ile Türkiye arasındaki eski yaraların sarılmasının zamanı gelmiştir. İtalya bu konuda kendilerine yardım edecektir. Çünkü kendisi de bir Bahriye ülkesi olduğundan ikisinin de ihtiyaçlarını çok iyi anlamaktadır."²⁹

Esasen, İtalyan basını, İtalyan yetkililerinin Milano'da Türk ve Yunan dışişleri bakanlarıyla görüşmesini İtalyan politikasının bir zaferi olarak yorumlamıştır. Basına

²⁴ **A.g.m.**, s.270.

²⁵ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1928, s.1.

²⁶ Dilek Barlas, **Friends or Foes?**, s.239.

²⁷ Barlas, **a.g.m.**, s.239.

²⁸ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1928, s.1.

²⁹ **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1928, s.1.

göre, Akdeniz ülkeleri nihayet kendilerin bağımsızlığını umursayan tek büyük gücün İtalya olduğunun farkına varmışlardır. İtalyanlar, yalnızca İtalya'nın Akdeniz'de stabilizasyonu gerçekleştirebilecek güçte olduğu imajını yaratmaya çalışmışlardır. İtalya'yı Akdeniz'de işbirliği ortamı yaratmaya çalışan, bölgede denge ve düzeni sağlamaya çalışan tek ülke olarak göstermeyi hedeflemişlerdir.³⁰

Türkiye'de ise İtalya'nın geçmişteki düşmanca tavırlarını hatırlatan yayınlar olsa da, genelde İtalyanların Anadolu'daki yayılmacı hedeflerinden vazgeçtiğine dair haberler görülmüştür. 6 Nisan'da, Tevfik Rüştü Bey ile Mussolini arasında yapılan Milano görüşmelerinin Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların çözümüne büyük katkıda bulunduğu Türk basınında yer almıştır.³¹

b. Antlaşmanın İmzalanması

Mayıs ayına gelindiğinde, iki ülke arasında devam eden müzakerelerin sonuca doğru emin adımlarla ilerlediği görülmektedir. Basın, misakın en fazla birkaç hafta içinde imzalanacağını tahmin etmektedir. Bu esnada Yunanistan ile müzakereler de devam etmektedir. Antlaşmanın esaslarının bir ay önce Milano'da belirlenmiş olmasına rağmen müzakerelerin devam etmesi bize İtalya'nın emelleri hakkında bir fikir verebilir. Mussolini, devam eden Türk-Yunan müzakerelerinin de sonuçlanmasını beklemektedir. Böylece, planladığı gibi üçlü bir antlaşmayı gerçekleştirebilecek, Akdeniz'de Paris-Belgrad eksenine karşı kendi liderliğinde bir ittifak gerçekleştirebilecektir. Fakat bir süre sonra Türk-Yunan anlaşmazlıklarının o denli kolay çözümlenemeyeceğini, ayrıca hükümet değişikliği nedeniyle Yunanistan'ın dengesiz bir dönemden geçtiğini gören Mussolini, antlaşmanın imzalanmasına karar vermiştir.

Türkiye ise İtalya'nın bu tutumunun farkındadır. Basında Mussolini'yi Türk ve Yunan nazırlarının ellerini birleştirmeye çalışırken gösteren karikatürler

³⁰ Barlas, **a.g.m.**, s.240.

³¹ Barlas, **a.g.m.**, s.240.

yayınlanmıştır.³² O esnada Belgrad ile Roma'nın arasının iyice açılması da Mussolini'nin müzakereleri neticelendirmeye karar vermesinde etkili olmuştur. İtalya'da ve Yugoslavya'da olaylı gösteriler düzenlenmeye başlanmıştır.³³

Neticede Türkiye, "İtalya ile mevcut komşuluk münasebatını takviye etmek ve arada tahadüs edebilecek ihtilafatı muslihane bir surette hal ve tesviye esbabını tehliye eylemek üzere İtalya ile bir bitaraflık, uzlaşma ve adli tesviye muahedenamesi akd etmiştir.³⁴ Antlaşma, 30 Mayıs 1928 tarihinde Roma'da Benito Mussolini ile Türkiye Büyükelçisi Suad Davaz arasında imza edilmiştir.

Antlaşmanın 1. ve 2. maddeleri "tarafsızlık" ilkesini tanımlamaktadır. Buna göre, taraflar birbirleri aleyhine başka bir devletle ittifak yapmayacak, taraflardan biri saldırıya uğrarsa, diğer taraf saldırı boyunca tarafsızlığını koruyacaktır. 3. Madde, iki ülke arasında çıkacak uyuşmazlıkların uzlaştırma yöntemi ve o da yetmezse, yargısal çözüm yolu ile çözümlenmesini öngörmekte ve bunun sınırlarını çizmektedir.

4. Madde ise antlaşmanın yorumlanmasında ve uygulanmasında ortaya çıkacak uyuşmazlıkların La Haye Adalet Divanı'na götürülebileceğini belirtmektedir. 5. Madde antlaşmanın onaylanması ve süresiyle ilgilidir.³⁵ Uygulama şöyle olmuştur: Antlaşma, onay belgelerinin verildiği 29 Nisan 1929 günü 5 yıl için yürürlüğe girmiştir. Bu ilk 5 yıl sona ermeden, gene Roma'da, 25 Mayıs 1932 günü Türkiye adına Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, İtalya adına Başbakan Mussolini'nin imzaladığı bir uzatma protokolü ile antlaşmanın sona ermesi gününden (29 Nisan 1934) başlayarak 3 yıl daha uzatılmış; ondan sonrası için de 6 ay öncesinden sona erdirileceği bildirilmezse yeniden 5 yıl yürürlükte kalması öngörülmüştür.³⁶ Böyle bir bildirim yapılmadığına göre, antlaşma kuramsal olarak 29 Nisan 1942 yılına dek yürürlükte kalmış ve o gün

³² **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1928, s.1.

³³ **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1928, s.1.

³⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, D:III, C:IV, TBMM Basımevi, s.1-5.

³⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, D:III, C:V, TBMM Basımevi, s.2.

³⁶ **Düster**, tertip:III,c.14, s.1150.

kendiliğinden ortadan kalkmış demektir. Şu da var ki, 1939'da II. Dünya Savaşı'nın çıkması ve Türkiye'nin Üçlü İttifak içinde yer alması üzerine, antlaşmanın tarafsızlık ile ilgili 1. ve 2. maddeleri varlık nedenini yitirmiştir.³⁷

B. TARAFSIZLIK ANTLAŞMASI'NDAN SONRA TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ

1. Ülkelerin Antlaşmaya Bakış Açıları

a. Antlaşma Sonrasında İtalya'da Yapılan Değerlendirmeler

Daha önce de belirttiğimiz gibi İtalya, Türkiye ile yapılan antlaşmayı İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlar politikasının bir zaferi olarak görmektedir. İtalyan basını antlaşmadan sonra, gelinen noktayı övücü yayınlar yapmıştır. La Repubblica ve La Tribuna, antlaşmanın Akdeniz için büyük önemi olduğunu vurgularken, Corrierra d'Italia; "Yanlış anlaşılmanın bertaraf edilmiş olmasından ve Türk-İtalyan dostluğunun sağlam esaslar üzerine tesis edilmesinden dolayı büyük sevinç duyduklarını" yazmıştır. Il Messaggero'ya göre ise; "Muahede, Türkiye ile İtalya siyasi ilişkilerini kesin olarak açığa kavuşturmuştur." Gazeteler, muahedenin Türk-İtalyan milletlerinin siyasi ve iktisadi münasebatının samimi bir surette inkişafına hizmet etmesini temenni etmektedirler.³⁸

İtalya'nın Türkiye'deki sefiri Orsini Barone, "Bu misak iki millet arasındaki rabitaları tersin etmiş, samimi bir münasebat temin etmiştir. Türkiye'ye karşı olan dostluğumuz ve büyük reisinin idaresi altında harikulade bir sulh başaran Türk milletinin sarf ettiği mesai samimi bir siyaset takip etmemize mekan vermektedir." şeklindeki sözleriyle antlaşma hakkındaki olumlu görüşlerini bildirmiştir.³⁹

³⁷ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, TTK, Ankara 1983, s.333.

³⁸ **Cumhuriyet**, 3-4 Nisan 1928.

³⁹ **Cumhuriyet**, 12 Teşrinisani 1928, s.2.

Hiç kuşkusuz, antlaşma hakkında en önemli yorumlar Mussolini'den gelmiştir. Antlaşma İtalyan meclisinde görüşülürken, Mussolini, hala ilişkilerin gerçek boyutlarını kavrayamadığını belli etmiştir. O hala Doğu Akdeniz'deki İtalyan varlığından söz etmekte, hatta "Bizim emperyalizmimiz kimseyi tehdit etmez. Bizimki barışçı bir yayılma ihtiyacıdır." demiştir.⁴⁰

Fakat, genel itibariyle olumlu düşünceler ifade etmeyi ihmal etmeyen Mussolini'nin mecliste yaptığı konuşma, antlaşmanın o dönemde iki ülke ilişkileri açısından önemini vurgulamaktadır. Mussolini konuşmasında şunları söylemiştir:

"Faşist idaresinin ilk senelerinde Türkiye ile münâsebetimiz bir takım itimatsızlıktan kurtulamıyor ve bazı bulutlar ufku karartıyordu. Fakat biz bunda mesûl değildik. Mesûliyet, münâsebâtımızı ihlal etmekte menfaat gözeten başka başka amillere ait idi. Bu vaziyeti kat'i surette tenvir etmek bizim menfaatimiz icabından idi. İşte bu sebeple geçen Nisanın ilk günlerinde Milan'da Türkiye hariciye vekiliyle bir mülakatta bulunduk. Her ikimiz de aynı samimi hislerle mütehassis olarak bütün memleketlerin bizim düşmanlığımızdan korkması ve bizim dostluğumuzu takdir etmesi lazım geldiğinde ittihat ederek aramızdaki şüphe ve tereddütler izale edildi. Bu muahedeyi Milan'da imza etmek kabil olacaktı, fakat imza keyfiyeti bazı esbaptan dolayı birkaç hafta teahhur etti. Beş Mayıs'ta imza edilen muahedeyi teferruatıyla tetkik edebilirsiniz. Bu muahede, bizimle Mustafa Kemal'in bahsettiği tekemmülât sayesinde garba müteveccih olan Türkiye Cumhuriyeti ile olan dostane münâsebâtımızı tanzim ettiği için çok mühimdir. Türk Cumhuriyeti tarafından, memleketi garp medeniyetine tevcih için sarf edilen muazzam mesaiyi biz herkesten fazla takdir etmeliyiz. Türkiye ile siyasi münâsebâtımız tanzim edilmiş olduğundan ticarî ve iktisadî sahada teşriki mesai için aramızda serbest bir saha vardır. İtalyan bayrağı Türkiye ile olan ticarete birinciliği ihsaz etmiştir. Bugün artık bütün müşkülât izale edilmiş olduğu gibi Türkiye de İtalya hükümetinin dürüstlüğüne itimat edebileceğinden iki millet arasında iktisadî sahadaki teşrik-i mesai daha ziyade inkişaf edebilecektir. Görüyorsunuz ki bizim imperyalist siyasetimiz diğer milletleri tehdit etmemektedir. Bizim iktisadi tevessümüne herkes tarafından hürmet edilmelidir, bu bir hayati zarurettir. Biz, bizimle beraber çalışmak isteyen her milletle

⁴⁰ Ahmet Özgiray, **a.g.m.**, s.131.

bilhassa sahilleri Akdeniz’de bulunan milletlerle teşrik-i mesai etmek isteriz. Bu muahede hakkında rey vermezden evvel Türkiye Reiscumhurunu ve Türk milletini samimiyetle selamlamanızı rica ederim.”⁴¹

Bu konuşmadan sonra 5 Aralık 1928’de, 5 muhalif oya karşı 223 oy çoğunlukla antlaşma İtalyan meclisi tarafından onaylanmıştır. Mussolini’nin antlaşmanın onaylanmasından önce de senatoda bir konuşması esnasındaki şu sözleri de Türkiye’ye bakışını göstermesi açısından önemlidir: “Doğu Akdeniz’in ufukları sisten arındırılmıştır. İtalya, Türkiye’yi samimiyetle ve arkadaşça kabul ediyor. Çünkü Türkiye kuvvetli ve kalabalık bir nüfusa malik olduğu gibi seçkin ve prestiji yüksek bir lider tarafından yönetilmektedir.”⁴²

Yukarıdaki ifadelere bakılarak denilebilir ki, İtalya’nın gözünde Türkiye artık potansiyel bir koloni olmaktan çıkmıştır. İtalya artık Türkiye’yi ekonomik, politik ve askeri ilişkiler kuracağı bir devlet olarak görmektedir. Bu durum, her ne kadar ilerleyen yıllarda uygulanacak ciddi bir girişimin zemini olamasa da, ilişkilerde Türkiye’yi son derece rahatlatan bir gelişme olma özelliğini korumaktadır.

b. Antlaşma Sonrasında Türkiye’de Yapılan Değerlendirmeler

Dış politikada barış ve esenliğin sağlanması Yeni Türkiye’nin en önemli politik hedefi olmuştur. 1920’li yılların sonuna doğru birçok devletle imzalanan muahedeler Türkiye’nin barışın tesisine verdiği önem neticesinde gerçekleştirilmiştir. İtalya ile imzalanan antlaşma da bunlardan biridir ve Türkiye’de büyük bir memnuniyet yaratmıştır. Hatta basında “cumhuriyet siyasetinin mühim bir muvaffakiyeti” olarak addedilmiştir. (İtalya’nın da antlaşmayı kendi politikasının başarısı olarak gördüğü yukarıda belirtilmişti).

⁴¹ **Cumhuriyet**, 7 Kanunuevvel 1928, s.1.

⁴² Ahmet Özgiray, **a.g.m.**, s.132.

Antlaşmanın içerik açısından ne derece “siyasi başarı” olarak görülebileceği tartışmalı olsa da, Türkiye üzerinde son yıllarda yoğun olarak hissedilen İtalyan baskısını ortadan kaldırması açısından çok önemlidir. Cumhuriyetimizin yöneticilerini tedirgin eden ve sürekli tetikte tutan İtalyan tehdidi, bu antlaşmayla bir süreliğine ortadan kalkmıştır. Yerli gazeteler de haberlerinde bu durumu ifade etmişlerdir. Basından bir örnek verelim:

“İtalya’nın Türkiye siyaseti hakkında birkaç senedir çıkan dedikodular ve şayialar deveran ettikten sonra, nihayet Türkiye ile İtalya arasında bir dostluk muahedenâmesi akd ve imza edildi. Türkiye- Afganistan muahedenâmesinden birkaç gün sonra imzalanan Türkiye- İtalya muahedenâmesi, cumhuriyetin siyaset-i hariciyesinin mühim bir muvaffakiyetidir. Esasen ararında hiçbir ihtilaf bulunmayan iki devlet, bu iki muahede ile şarki Akdeniz ve bittabi Avrupanın sulhu namına şayan-ı takdir bir itilaf tesisine muvaffak olmuşlardır. Türkiye-İtalya mukaveneti de, Türkiye’nin diğer bütün devletlerle akd ve imza eylediği muahedenâmelerde takip ettiği sulhperver gaye dairesinde akd olunmuştur. ...İtalyan gazetelerinin temenni ettikleri gibi, yeni muahedenâmenin Türk ve İtalyan milletlerinin siyasi ve iktisadi münâsebâtının samimi bir surette inkişafına hizmet etmesi bizim de en büyük temennimizdir.”⁴³

Antlaşmanın İtalyan meclisinde onaylanması da Türk basınında kendisine yer bulmuş ve coşkulu ifadelerle okuyuculara ulaşmıştır. İkdâm gazetesi “İtalya Meclisi Türk-İtalyan Misakını Büyük Bir Ekseriyetle Tasdik Etti”⁴⁴ şeklindeki manşetiyle olayı duyururken, Cumhuriyet gazetesi, “İtalya’dan Türkiye’ye Selam!”⁴⁵ başlığıyla olaya sayfalarında yer vermiştir. Antlaşmayı takip eden günler boyunca Türk basınında iki ülke arasındaki ilişkilerde geline nokta övücü mahiyette haberler yayınlanmaya devam etmiştir.

⁴³ **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1928, s.1-3.

⁴⁴ **İkdâm**, 7 Kanunuevvel 1928, s.1-3.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, 7 Kanunuevvel 1928, s. 1.

Türk Hükümeti yetkilileri de antlaşmayı takdir eden demeçler veren diğer bir gruptu. Başvekil İsmet Paşa 13 Eylül 1928'de Malatya'da yaptığı bir konuşmada antlaşma hakkında şunları söylemiştir:

“İtalya ile imzaladığımız hâkem, ademi tecavüz ve bitarafılık muahedesi hususi takdirinize layıktır. Senelerden beri her iki memleket, aralarında sunî olarak körüklenen, belki arzu edilen şüphe ve emniyetsizlik havasından ıstırap çektiler. Hâkem ve ademi tecavüz muahedesi beynelminel hava oyuncularının dillerindeki cazibeli yaygarayı düşürmekle belki onları meyus etti. Fakat iki memleket için ve samimi sulh ve huzur taraftarları için hayırlı olduğuna şüphe yoktur. Büyük devlet recülü Mösyö Mussolini'nin hareketinde ve sözlerindeki kuvvet ve doğruluk iki memleket münâsebâtının layık olduğu emniyet havasına kavuşmasına suhulet vermiştir. Muahedenin imzasından beri geçen zamanların emniyet ve dostluğu arttırmakta devam ettiğini memnuniyetle söyleyebilirim.”⁴⁶

Görüldüğü üzere, Türkiye tarafında antlaşmanın en önemli yönü, Türkiye'nin uzun süredir tedirginlik duyduğu güvenlik meselesidir. İtalya, antlaşmayı Balkanlar'da oluşturacağı İtalya eksenli bir ittifak için atılan bir adım olarak görürken, Türkiye sadece iki hükümet arasındaki düşmanlığın bitişi ve Türkiye'nin artık Akdeniz'den bir saldırı geleceği endişesinden kurtuluşu olarak yorumlamıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa da 1 Kasım 1928'de, Meclisi açış konuşmasındaki sözlerinde emniyet meselesini vurgulamıştır. Gazi şunları söylemiştir: “İtalya ile imzalanan muahedenin iki memleket arasında emniyet havasını takviye etmesi iki komşunun samimi niyetlerini göstermesi itibarıyla takdir ve tasvibinize layık olması kuvvetle memuldür.”⁴⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi 29 Kasım 1928'de, 217 oyla antlaşmayı resmen onaylamıştır. Bu vesileyle bir konuşma yapan Tevfik Rüştü Bey şu sözleriyle antlaşmanın bölgedeki barışa yaptığı katkıdan bahsetmiştir: “Akdeniz'deki büyük komşumuzla aramızda imza edilen muahedeye gelince: Bu vesika eski dünyanın üç kıtasını birbirine

⁴⁶ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s.220.

⁴⁷ Çelebi, “Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü”, s.666.

bağlayan bu büyük gölde ve bilhassa onun şark havzasında bir sulh ve muvazenet amilidir. Bu muahede şumul ve ehemmiyeti itibariyle yalnız iki devlete ait menfaatlere münhasır kalmayacak ve beynelminel müsalemeye de faydalı olacaktır.”⁴⁸

Türkiye açısından aslında antlaşmanın sadece bir tarafsızlık antlaşması olduğunu en iyi ifade eden açıklama ise Roma’daki sefirimiz Suad Bey’den gelmiştir. Suad Bey, Tan gazetesinin Roma’daki muhabirine şu sözleri söylemiştir:

“Türk-italyan muâhedenâmesi yeni bir şey ihtiva etmiyor. Türkiye’nin son yıllarda Rusya ve İran ile imzaladığı muahedelerin aynısıdır. Sadece Şark’da ve Balkanlar’da sulhun takviyesine matuftur. Öte yandan, muâhedenâme, uzun müddetten beri bütün cihanın bize karşı düşmanlık beslediğine inandığı bir devletle yapılması açısından önemlidir. Çünkü Türkiye sulhe muhtaçtır... Bugünkü Türkiye Osmanlı devleti değildir ve kelimenin bütün manâsıyla her ne şekilde olursa olsun her türlü nüfusu reddetmektedir. Müzakereler esnasında iktisadi hiçbir mesele mevzubahis olmamıştır. Esasen Lozan muahedesi ve gümrük tarifesiyle İtalya’ya beş sene müddetle merbut olan Türkiye, ancak gelecek seneden itibaren İtalya ve diğer devletlerle bir ticaret muahedesi akd edebilir.” Gazete, bu sözler üzerine durum hakkında daha gerçekçi bir değerlendirme yapmaya mecbur kalmıştır ve sefirin bu sözlerinin altına şöyle bir yorum yapmıştır: “Türkiye sefirinin beyanatından elde edilen neticeye göre Türkiye-İtalya muâhedenâmesi o kadar önemli bir şey değildir. Fakat bununla beraber siyasi ehemmiyetini muhafaza etmektedir. Bu ehemmiyet de ancak uzun müddet zarfında hadisat peyderpey inkîşaf ettikçe meydana çıkacaktır.”⁴⁹

Bu düşüncelere rağmen Türk basınında antlaşmanın iki ülke arasındaki sorunların çözümüne yaptığı katkıya yapılan vurgu büyük ölçüde devam etmiştir. İkdam gazetesinde yayınlanan Celal Nuri’nin “Akdeniz Aleminde” başlıklı makalesi bu durumun en güzel örneğidir:

“...İtalya’nın hammadde bakımından ihtiyaçları vardır. Türkiye’de ise maden kömürü, demir, bakır, manganez, gümüşlü kurşun ve petrol bulunmaktadır. Levoro

⁴⁸ **TBMM Zabıt Cerideleri**, D:III, C:5, TBMM Basımevi, 29 Kasım 1928, s.75-77.

⁴⁹ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1928, s. 2.

d'Italia gazetesinden: “Şark memleketleri bizi Garbın iktisadî tabiiyetinden kurtarabilir. Binaenaleyh onlarla en iyi münâsebetler tesis edeceğiz.”

Filhakika İtalya’da Faşist devlet şu günlerde Akdeniz’in şarkıyla yakınlaşmak, uzlaşmak için siyasî, iktisadî, bedi sahalarda son derece çalışıyor. İtalya Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında münâkid misak, bunun bariz bir delilidir... Mussolini, Türkiye’nin uyandığını, yeni bir hayata başladığını, eski fikirlerden, eski maişet usullerinden, köhne zihniyetten vazgeçtiğini, başında da pek müstesna bir fitratta yaratılmış büyük bir zat bulunduğunu defalar izah etti. Demek ki hasıl olan siyasi itilaftan her memleketin iktisadiyeti azami derecede müstefid olabilir.

Arazisi nisbetle az, nüfusu çok ve mütazayid iktisadiyata kuvvet vermeye mecburdur. Bunun için de müsâlemete ihtiyacı vardır. İşte Akdeniz aleminde mühim bir kıymet, tükenmez bir kuvvet, pür istikbâl bir devlet. Sanayi hayatı yeni başlayan bir millet olmak itibarıyla Türkiye, bu sahada İtalya’ya kuvvetli bir müzaheret, iktisadiyatta aziz bir şerik olabilir, oluyor.

‘Bizim’ diye tevsif etmekte hakkımız olan Akdeniz’de harb ertesinde, en ziyade canlılık gösteren milletler Türklerdir. Her iki millet tam inkîşaf çağındadır. Böyle zinde, yeni idealler peşinde koşan iki ictimai heyet, itilaf halinde yaşarlar ve el ele verirlerse, iktisadi birçok tabiiyetten kurtulurlar...

Romalılar Akdeniz’e ‘Mare Nostrum = Bizim Deniz’ derlerdi. Garbi Roma’nın vârisleri İtalyanlar, Şarkî Roma’nın halefleri Türklerdir. Binaenaleyh kendi sahillerinde bu milletlerde bu sıfatı, şu berrak, güneşli, mai ve yeşil sulara verebilirler...⁵⁰

Bu makale, antlaşma sonrasında Türkiye’deki iyimser havayı yansıtmaya açısından önem taşımaktadır.

c. Türkiye ile İtalya Arasında İmzalanan İade-i Mücrimin Muahedenamesi

1928 yılı, Türkiye’nin önceki yıllarda memleket dışında bulunan suçlu vatandaşlarının iadesiyle ilgilendiği bir yıldır. Komşu devletlerle bu konu hakkında anlaşmalar yapan Türkiye, ilişkilerinin iyi olduğu İtalya ile de benzer bir anlaşma

⁵⁰ Çelebi, “Atatürk Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, s.272-273.

yapmayı ve suçlu vatandaşlarının uygun şartlar altında iadelerini sağlamayı uygun görmüştür. Bu antlaşmalar siyasi mahiyetteki cürümleri iade mecburiyeti dışında tutmuştur. İtalya ile de bu amaçla 19 Haziran 1928’de bir antlaşma imzalanmıştır.⁵¹ 21 maddeden oluşan antlaşma, imzalanmasından sonraki üç ay sonra devreye girecek ve taraflardan birinin antlaşmayı fesh etmesinden altı ay sonraya kadar yürürlükte kalacaktır. Antlaşma, TBMM tarafından 29 Kasım 1928 tarihinde 219 oyla kabul edilmiştir.⁵²

2. İtalya’nın Türkiye-Yunanistan İlişkilerindeki Rolü

a. Türkiye-Yunanistan Müzakereleri

Mussolini’nin, Türkiye ile ilişkilerinde yeni bir tutum sergilemeye başlamasının sebebinin, Türkiye ve Yunanistan’ı içine alan bir ittifakla Paris-Belgrad eksenine karşı koymak hesabının olduğunu daha önce belirtmiştik. İtalya bu amaçla Türkiye ile antlaşma imzalamadan önce mümkün olduğunca oyalanmıştı ki, bu esnada Türkiye-Yunanistan müzakereleri de bir sonuca ulaşsın ve bu ülkeler arasında üçlü bir antlaşma imzalanabilsin. Fakat dönemin şartları nedeniyle İtalya’nın bu planı gerçekleşmemiş, İtalya da Türkiye ile yalnız başına antlaşma yapmaya mecbur kalmıştır. Fakat bu aksaklık İtalya’nın planlarını tamamen devreden çıkarmasına neden olmaz. İtalya, bu kez planlarını iki devletle ayrı ayrı antlaşmalar imzalamak, iki ülkenin de kendi aralarında bir antlaşma imzalamaları üzerine kurmuştur. Bu amaçla da Yunanistan ve Türkiye arasındaki müzakereleri yakından takip etmeye başlamıştır.

Türkiye ile antlaşmanın imzalanmasından birkaç gün sonra Mussolini bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“İtalya, Türk-Yunan itilâfi için çok çalışmış ve bu yolda mühim bir adım atılmıştır. İtalya birkaç hafta bekledi ve bir aydan beri Yunan mecrasında hazır bulunan itilâfi Türkiye ile imza etti ve aynı zamanda Yunanistan’ın da müsait olduğu bir anda

⁵¹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, D:III, C:V, TBMM Basımevi, 22 Kasım 1928, s.5-9.

⁵² **TBMM Zabıt Cerideleri**, D:III, C:V, TBMM Basımevi, s.77.

Yunanistan'la da aynı şekilde bir muahede imzasına amade olduğunu Mösyo Mihalkopulus'a bildirdi. Akdeniz'de sulhu takviye edecek olan Yunan-İtalyan muahedenâmesinin de imzasını temin ederim. Geçen iki sene zarfında İtalya-Türkiye münâsebâtı Türkiye'ye yabancı fakat İtalya'ya muhasım anasır tarafından yapılan tahrikatın nihayet bulmasından dolayı kesb sulh etmiştir. Türkiye ile yapılan protokolün ehemmiyeti aşıkardır. Şarkî Akdeniz'in ufku ak ve bulutsuzdur. Türkiye'yi kutlu bir memleket ve şan ve şeref sahibi bir reis tarafından idare olunan bir millet olarak görmeye alışmak lazımdır.”⁵³

Mussolini, bu sözlerinin üzerinden birkaç ay geçtikten sonra teminatını gerçekleştirmiş ve Yunanistan ile bir antlaşma imzalamıştır. 23 Eylül 1928'de Roma'yı ziyaret eden Venizelos ile Mussolini arasında bir dostluk, uzlaşma ve adli tesviye antlaşması imzalanmıştır. İtalya bir yandan Yunanistan ile ilişkilerini bu antlaşmayla bir adım ileriye taşıırken, bir yandan da Türk-Yunan ihtilaflarının çözümüne çalışmaktadır. Bizzat Venizelos, Corriere Della Sera gazetesinin muhabirine verdiği 12 Eylül 1928 tarihli bir demeçte: “İtalya ile imzalamak üzere olduğu antlaşmanın Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetlerin düzelmesinde ilk merhale olduğunu” söylemekten geri kalmamıştır.⁵⁴ Roma Büyükelçimiz Suad Bey de bu ziyaret üzerine Mussolini ile görüşmüş ve mülakatın içeriği hakkında bilgi almak istemiştir. Fakat Mussolini, Venizelos'un kendisine “Türkiye ile meselede neticenin hüsnü suretle biteceğinden ümitvar bulunduğunu” söylemekle yetindiğini bildirmiştir. Ayrıca kendisinin Orsini Barone vasıtasıyla Türk-Yunan görüşmelerini takip ettiğini de belirtmiştir.⁵⁵

O esnada, İtalyan hükümetinin Türkiye'deki çalışmaları da devam etmektedir. Haziran ayının son haftasında ülkesini ziyarete giden İtalyan Sefiri Orsini Barone, Ankara'ya dönmüş ve beraberinde yeni talimatlar getirmiştir. Mussolini'den aldığı talimatlar üzerine Türk-Yunan müzakerelerine yoğunlaşan İtalyan sefiri, hariciye vekilimizi ve Yunan sefirini ayrı ayrı ziyaret ederek görüşmelerin “daha itilâfperverâne”

⁵³ **İkdam**, 7 Haziran 1928, s.3.

⁵⁴ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s.221.

⁵⁵ **BCA**,0.30.10, 236.597.14

bir şekilde ilerlemesine katkıda bulunmaya çalışmıştır.⁵⁶ O günlerde Ankara'dan ayrılan sefir, birkaç ay sonra müzakereleri yakından takip etmek için tekrar Ankara'ya gelecek, hatta bu dönemde sefareti Ankara'ya taşıyacağını ifade etmiştir.⁵⁷

b. İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dino Grandi'nin Türkiye Seyahati

Antlaşmadan sonraki Türk-İtalyan dostluk gösterileri arasında iki hükümetin üst düzey yetkililerinin Roma'ya ve Ankara'ya yaptıkları ziyaretler bulunmaktadır. Bunun ilk örneği ise İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dino Grandi'nin Türkiye'ye yaptığı seyahattir. Grandi, 16 Aralık 1928'de Türkiye'ye gelerek son derece kapsamlı bir resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Grandi'nin geliş amacı, Hariciye Vekilimiz Tefik Rüştü Bey'in Milano'ya yaptığı ziyarete karşılık vermek ve Yeni Türkiye'yi görmektir.⁵⁸ Grandi'nin gelişinin bir diğer, belki de en önemli amacı ise Türkiye-Yunanistan müzakerelerini izlemektir. İstanbul'da Orsini Barone'yi bekleyen Grandi, İtalyan sefiri gelince, onunla birlikte Ankara'ya giderek müzakereleri yerinde incelemiştir.⁵⁹

Grandi'nin Türkiye'ye gelişi, iki dünya savaşı arasındaki dönemde İtalya'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen en üst düzeydeki resmi ziyarettir. Müsteşar, 19 Aralık'ta Ankara'ya giderek Gazi Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmüştür.⁶⁰

c. Grandi'nin İtalyan Dış Politikasındaki Rolü ve Önemi

Grandi, 1925 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda müsteşar olarak göreve başladığında, ilk icraatı Mussolini'yi Lokarno Paktı'nı imzalamaya ikna etmek olmuştu. Grandi, reelpolitığe ve güçlerin dengesine önem veren bir diplomattı. Göreve başlamadan önce Grandi'nin İtalyan dış politikasını daha da faşistleştireceği tahmin ediliyordu, fakat öyle

⁵⁶ **İkdam**, 26 Haziran 1928, s.1.

⁵⁷ **İkdam**, 13 Teşrinievvel, s.1.

⁵⁸ **Cumhuriyet**, 19 Kanunuevvel 1928, s.1-3.

⁵⁹ **İkdam**, 23 Kanunuevvel 1928, s.1.

⁶⁰ Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü", s. 666.

olmadı. Grandi, ısrarla İtalyan dış politikasının ideolojik olmayan doğasını vurguluyordu.⁶¹

Antlaşma sonrası Türkiye-İtalya ilişkilerinde Grandi'nin belirleyici rol oynaması ise, Mussolini'nin Grandi'yi 1929'da Dışişleri Bakanı olarak görevlendirmesiyle olmuştur. Grandi, göreve başladığında Roma Büyükelçimiz Suad Bey tebrik için kendisini ziyaret etmiştir. Yeni Bakan Grandi, bu vesileyle Türk-İtalyan dostluğundan bahsetmeyi ihmal etmemiştir.⁶²

Grandi'nin göreve başlamasından sonra İtalya'da birkaç yıl boyunca daha sakin bir dış politika izlemeye başladı. Aslında, uzmanlar arasında tartışıldığı üzere, Grandi döneminde İtalyan dış politikasının özü değil, uygulanış tarzı değişmiştir. Grandi, muhtemelen dışişleri görevlileri arasında en sofistike olanıdır. Faşizmin “onur” ve “güç” gibi hedeflerinden vazgeçmemiştir, ancak bu hedeflerin İtalya'nın düşmanları elimine edilene ve İtalya'nın silahlandırılması tamamlanana kadar ertelenmesi gerektiğini düşünüyordu.⁶³

Grandi dönemi aynı zamanda 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'na denk geliyordu. Bu açıdan, bu dönemde agresif İtalyan retoriğinden uzaklaşılması tesadüf değildi; Mussolini diplomasisinin kriz yönetiminin bir yansımasıydı.⁶⁴

C. İLİŞKİLERDE GÖRECELİ BARIŞ DÖNEMİ

1. Devlet Adamlarının Ziyaretleri

Dışişleri Müsteşarı Dino Grandi'nin Türkiye'ye yaptığı ziyaret önceki bölümde açıklanmıştı. Grandi'nin Türkiye ziyareti Tefik Rüştü Bey'in Milano ziyaretinin karşılığı olarak beyan edilse de asıl amacının Türkiye-Yunanistan müzakerelerini takip

⁶¹ Whittam, **a.g.e.**, s.106.

⁶² **BCA**, 0.30.10, 236.597.16.

⁶³ Dilek Barlas, **a.g.m.**, s.241.

⁶⁴ Martin Blinkhorn, **Mussolini and the Fascist Italy**, Routledge, Londra 1924, s.26.

etmek olduğu da belirtilmişti. Nitekim Grandi'nin Türkiye'den sonra Yunanistan'ı ziyaret etmesi, bu tezin doğruluğunu ispat etmektedir. Grandi, Yunanistan seyahatini tamamlayıp ülkesine döndükten sonra bu gerçeği kendisi de ifade etmiştir. İtalyan müsteşarı, Türkiye, Yunanistan ve İtalya'nın nesiller sürecek bir sulh ve sükunete ihtiyaç duyduklarını, bunun temini için üç taraflı bir ittifakın akdinin lazım geldiğini, Ankara ve Atina seyahatlerini de bunun için gerçekleştirdiğini söylemiştir.⁶⁵

Bu ziyaretin akabinde, Hariciye Vekilimiz Tefvik Rüştü Bey, Cenevre'deki Silahsızlanma Konferansı dönüşünde Roma'ya uğramış ve İtalyan yetkilileriyle görüşmüştür. Tefvik Rüştü Bey, 27 Nisan 1929 günü Roma'ya gelmiş ve aynı gün İtalya Kralı ve Başbakan Mussolini tarafından kabul edilmiştir. Mussolini ile iki ülkeyi ilgilendiren konular hakkında bir saatlik bir görüşme yapmıştır. Aynı akşam Grandi ile de, Mussolini ile ilk görüşmenin devamı mahiyetinde bir görüşme daha yapmışlardır.⁶⁶

Tefvik Rüştü Bey'in Roma ziyareti son derece kapsamlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Gittiği gün İtalya Kralı, Başbakanı ve Dışışleri Müsteşarı ile görüşen Tefvik Rüştü Bey, refikası ile gerçekleştirdiği bu ziyarette bir de ziyafete ve resmi kabule katılmıştır.⁶⁷ Tefvik Rüştü Bey şerefine verilen ziyafette Mussolini bir konuşma yapmış ve şu sözleri söylemiştir:

“İtalya hükümet ve milletinin zat-ı âlinizi Roma'da selamlamaktan hissettikleri muhabbeti bu akşam şahsen ifade edebilmekle bahtıyarım. Zat-ı âlinizin bu seyahati iki memleket arasında mevcut dostluk münâsebetlerinin yeni bir delili olup ben de zat-ı alinizle evvelce yaptığım ve iki memleket arasındaki kadim dostluğu tarsin ederek en samimi bir itilafın temellerini atan diğer mükalemelerin hatırasını ihya etmektedir. Türkiye'nin her sahada vaki seri inkışafı hakkındaki samimi takdirlerimi ve Türk milletini Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin nurlu idaresi altında terakkî yolunda tahakkuk ettirdiği mesainin İtalyan milletine ilham eylediği muhabbeti size izhar fırsatına

⁶⁵ **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1929, s.3.

⁶⁶ Mevlüt Çelebi, “Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, s.274.

⁶⁷ **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1929, s.3.

evvelce de nail olmuşum. Bu hissiyatımı bir kere daha tekrar ederim. Dostluğumuz Avrupa ve bilhassa Akdeniz için sağlam bir sulh zamanı olduğu cihetle samimi münâsebetimizin siyasi, iktisadi ve harsi sahalarda müşterek menfaatlerimizin müteakabil anlaşılması esasına müstenit olarak gittikçe inkîşaf edeceğinden emin bulunmaktayım. Kadehimi Türkiye Reis-i Cumhuru Hazretlerinin sıhhatlerine kaldırır ve zat-ı âlinizin şahsınızda Türk milletini selamlayarak refahı için hararetle temennilerimi arz eylerim. Keza aileniz ve bilhassa mevcudiyetleriyle bizi şerefliendirmek lütfunda bulunan zevceniz hanımefendinin sıhhatine içiyorum.”⁶⁸

Tevfik Rüştü Bey de Mussolini'nin bu sözlerine cevaben bir konuşma yapmış ve şunları söylemiştir:

“Bizim Reisimiz Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin idaresi altında Türkiye'nin terakki yolundaki sürati inkîşafına ve az bir zaman zarfında tahakkuk ettirdiği eseri kaydederken, zat-ı âlilerinin sarf ettiği mühtefit sözlerden dolayı pek ziyade mütehasisim... cumhuriyet hükümeti, Türk-İtalyan dostluğunu Akdeniz ve Avrupa sulhü için birinci derecede mühim bir amil olarak telâkki eder. Müşterek gayretlerimizin ve samimi teşrik-i mesaimizin bu geniş sahada müsmir olacağına ve hakiki menfaatlerimizin müteakabilen anlaşılmasına kaviyen istinat eden münâsebâtımızın bu fikir dahilinde inkîşaf edeceğine katiyyen kaniim.”⁶⁹

Tevfik Rüştü Bey, ziyaretin ertesi günü, yani 29 Nisan'da İtalya meclisinin oturumuna katılmış ve alkışlarla karşılanmıştır. Ertesi günü Mussolini ile bir görüşme yapan Türkiye Hariciye Nazırı, aynı gün İtalyan ve yabancı gazetecileri kabul ederek, İtalya ile ilişkiler hakkında şunları söylemiştir:

“İtalya ile olan münâsebâtımız hakkında Mussolini cenaplarının dün akşam yemek sonunda söylediği sözlere ilave edilecek her söz manasız olur ve onların kıymetini azaltır. Memleketlerimiz arasındaki münâsebât-ı ticarîye yakında tesviye edilecektir. Bu

⁶⁸ **Vakit**, 30 Nisan 1929, s.2

⁶⁹ **A.y.**

babda akd olunacak ticaret muahedesi en müsait şerait menafiini ve diğer milletlere bahş olunan imtiyazatı İtalya'ya teşmil edecektir.”⁷⁰

Görülen o ki, antlaşmanın etkisi iki devlet arasındaki ilişkilerde hala bütün ağırlığıyla hissedilmektedir. İki tarafın yöneticileri de her fırsatta barışın tesisinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamakta ve iki devlet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine vurgu yapmaktadırlar. Tabii karşılıklı övgüler de tarafların beyanatlarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Devlet adamlarının bu sözleri basın tarafından da desteklenmekte, adeta geçmişteki kötü günlerin sorumluluğunun yükleneceği bir suçlu aranmaktadır. La Tribuna gazetesi, Türk-İtalyan antlaşmasının imzalanmasından bu yana ilişkilerin ne kadar dostane ilerlediğini ve geçmişteki anlaşmazlıkların, Ankara'yı Roma'dan uzaklaştırmak isteyen bedbahtların işi olduğunu yazmıştır.⁷¹

“Bedbahtlar” sözüyle şüphesiz üçüncü bir devlet kastedilmektedir. Benzer bir ifadeye daha önce Başbakan İsmet İnönü'nün mecliste yaptığı bir konuşmasında da rastlamıştık. İnönü konuyla ilgili olarak, “yıllardan beri iki ülke arasında suni olarak körüklenen, belki de arzu edilen, şüphe ve güvensizlik havası” tabirini kullanmıştı. Başbakanın bu sözlerle İngiltere'yi kastettiğini düşünmek makuldür.

Musul meselesinin askıda olduğu bir zamanda Türkiye'nin durumunu çürütmek, ona bir İtalyan istilası tehdidi altında olduğu intibamı vermek, Musul meselesi şayet beklenildiği gibi sonuçlanmayıp da savaş çıkarsa, İtalya'yı bizim aleyhimize kışkırtmak isteyen, Kürt ayaklanmalarını hariçten düzenleyen ve Kürdistan mandasını elde etmek isteyen maalesef İngiltere'ydi.⁷² Gerçi Musul meselesinde İngiltere lehine hareket etmek İtalya'nın da işine geliyordu. Fakat İngiliz propagandası kuşkusuz Türkiye'nin durumu algılayışını etkilemiştir.

⁷⁰ Mevlüt Çelebi, **a.g.m.**, s.275.

⁷¹ **Vakit**, 30 Nisan 1929, s.1.

⁷² Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s.220.

Zaten Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin düzelmesi Londra’da hiç iyi karşılanmamıştı. Londra bu türlü bir ilişkiyi “kurt” ve “kuzu”nun yan yana gelmesi olarak yorumluyordu.⁷³ İngiltere de Fransa da Türkiye’nin İtalya ile iyi ilişki kurmasını istememişler ve ilişkileri bozmak için bilinçli bir politika üretmiştir.⁷⁴

Ancak bu politikalar belirli bir süre boyunca işe yaramamış ve Türk-İtalyan ilişkilerindeki olumlu hava bir müddet daha devam etmiştir. Bu olumlu havanın meyvelerinden biri de iki ülke arasında imzalanan konsolosluk mukavelenamesidir. Türk ve İtalyan yetkililerinden oluşan heyet 9 Eylül 1929’da Roma’da Chigi sarayında bir araya gelmiş ve aynı gün mukavelenameyi imzalamışlardır. Mukavele, ülkelerin konsolosluk memurlarının karşılıklı kabul kaidelerini, vazife ve yetkilerini ve bu alandaki ilişkilerinin düzenlenmesini sağlamıştır. Üç sene boyunca geçerli kabul edilecek olan antlaşmayı Türkiye adına Büyükelçi Suad Bey ile İtalya adına Başbakan ve Dışişleri Bakanı Mussolini imzalamıştır.⁷⁵

2. Dönemin Uluslararası Gelişmeleri Işığında Türk-İtalyan İlişkileri

a. Silahsızlanma Meselesi

Türk-İtalyan ilişkilerinde karşılıklı dostluk mesajlarının verildiği bu dönemde, Türk ve dünya kamuoyunu meşgul eden bir mesele de silahsızlanma meselesi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın milletler için getirdiği büyük yıkım sonrasında Başkan Wilson, milletler arasında çatışmalara ve dolayısıyla savaşlara en fazla sebebiyet veren meseleler üzerine dikkatini yöneltmiş ve bu meseleleri 14 maddede toplamıştı. 14 noktanın dördüncüsü de silahsızlanma meselesini ele alıyordu. Bu şekilde başlayan silahsızlanma

⁷³ Dilek Barlas, “Akdeniz’de Hasmane Dostlar”, s.216.

⁷⁴ Mevlüt Çelebi, “Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü”, s.666.

⁷⁵ **Düstur**, Tertip: III, C :12, s.265-307, Ankara, 1931. Antlaşmanın metni ayrıca Resmi Gazete’nin 7 Nisan 1931 tarihli ve 1768 numaralı nüshasında da bulunmaktadır.

meselesi, 1919'dan 1933'e kadar devletlerin çabalarında ve ümitlerinde büyük bir yer aldı.⁷⁶

Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı ile 1922'de başlayan görüşmeler sonucunda, İtalya "Dokuz Devlet Antlaşması" adı verilen antlaşmayı 6 Şubat 1922'de imzalayarak silahsızlanma sürecine katılmıştır. Bu antlaşma ile İtalya yalnızca 175.000 tonajında büyük gemilere sahip olacaktır.⁷⁷ 1927 yılına gelindiğinde, haziran ayında Cenevre'de ikinci bir deniz silahsızlandırılması konferansı düzenlenmiştir. Lakin İtalya, Fransa ile bu konferansa katılmamıştır. Silahsızlanma meselesindeki asıl gelişme, bir sonraki adımda, yani 1928 yılında Briand-Kellogg Paketi'nin imzalanmasıyla elde edilmiştir. İtalya'nın da imzaladığı bu paktın çalışmalarına Türkiye de katılmış ve paktı imzalamıştır. Bu şekilde Türkiye milletlerarası işbirliğine fiilen iştirak etmiştir. Briand-Kellogg Paketi'nin imzası ise şu şekilde olmuştur: Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand 6 Nisan 1927'de yaptığı konuşmasında Amerika ile Fransa arasında savaşı kanun dışı ilan eden karşılıklı bir taahhüt teklifinde bulunmuş, Amerika Dışişleri Bakanı Kellogg da 1927 yılının Aralık ayında bu taahhütün dünya çapında olması gerektiği cevabını vermiştir. 1928 yılının Nisan ayından itibaren Avrupa Devletleri bu çağrıya olumlu karşılık vermeye başlayınca da 27 Ağustos 1928'de ilk önce dokuz devlet arasında Briand-Kellogg Paketi imzalanmıştır. 1928 yılının sonunda ise 46 devlet daha antlaşmayı imzalamıştır. Bu antlaşma ile taraflar, savaşı milli politikalarına alet etmeyeceklerini, savaştan vazgeçtiklerini ve bütün anlaşmazlıkları için daima barışçı vasıtaları kullanacaklarını taahhüt etmişlerdir.⁷⁸

Briand-Kellogg Paketi'nden sonra 1930 yılında Londra'da üçüncü olarak bir deniz konferansı toplanmıştır. Fakat konferansta Fransa'nın kruvazörlerde 1922'deki orandan daha yüksek bir oranın tanınmasında ve İtalya'nın da Fransa ile eşitlikte ısrar etmeleri ve Fransa'nın isteğini Amerika'nın, İtalya'nın isteğini de Fransa'nın kabul etmemesi

⁷⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.217.

⁷⁷ A.g.e.,s.220-221-222.

⁷⁸ Gönübol, Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.95.

üzerine, Fransa ve İtalya, 22 Nisan 1930'da Londra'da imzalanan deniz silahsızlanması antlaşmasının tonajlar ve oranlarla ilgili kısmını imza etmemişlerdir.⁷⁹

İtalya, deniz konferansına zaten önyargıyla katılmıştır. 1930 yılında Roma Büyükelçimiz Suad Bey, İtalya Hariciye Nazırı Grandi ile bir mülakat yapmıştır. Grandi'nin bu mülakatta söyledikleri İtalya'nın deniz konferansında takınacağı tutum hakkında ipuçları vermektedir. Grandi şunları söylemiştir:

“Londra Bahri Konferansı'na iştirak edeceğiz. Fakat Bahri devletlerin tuzağına düşmeyeceğiz. Onlar konferansa rakamla geliyorlar. Biz buna mukabil sıfır diyeceğiz. Onların maksadı pek ağır basan bahri masraflarını bizim zararımıza durdurmaktadır. Fransa ile aramızdaki müzakerata bitmiş nazarıyla bakılabilir. Evvelce pariteyi kabul eden Fransa'nın bize karşı şimdi red etmesini kabul edemeyiz. Bizim bunu kabul etmeliğimiz mevcudiyetimizi kendi elimizle yıkmaktır. Buna hiçbir faşist müsaade edemez.”⁸⁰

İtalya, konferans esnasında gösterdiği hırçın tavrı konferans bittikten sonra da korumuş ve konferansın bitimine müteakip bir günde beş savaş gemisini birden denize indirmiştir. Bu gemilerden ikisi onar bin tonluk iki kruvazördür. Bu beş gemi ile İtalyan donanmasına bir günde 33.000 ton ilave edilmiştir. Bu olaydan birkaç gün evvel de İtalyan kabinesi 29 yeni harp gemisini tezgaha koyma kararı almıştır. Bunlarla birlikte İtalyan donanması 42.900 ton daha artmış olur. İtalyan basını, İtalya'nın kendisini Fransa'ya istihza ettirmeyeceğini ve Fransız ve İtalyan donanmaları arasındaki müsavatsızlığı bilfiil izale edeceğini kati bir lisanla belirtmişlerdir. İki devlet arasında denizlerdeki rekabetin durumu Avrupa barışı için hiç de iyi bir gidişat sağlamıştır.⁸¹

Görüldüğü gibi, Fransa-İtalya çekişmesi o yıllarda alışıldığı üzere silahsızlanma sahasında da kendisini göstermektedir. İtalya, Fransa'nın Yugoslavya ile kurduğu yakınlık dolayısıyla elde ettiği Balkan üstünlüğünü Türkiye ve Yunanistan ile anlaşarak

⁷⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.223.

⁸⁰ BCA, 0.30.10, 237.598.6.

⁸¹ Cumhuriyet, 6 Mayıs 1930, s.2.

aşmaya çalışırken, silahsızlanma meselesinde de Fransa ile en azından eşitliği yakalamaya çalışmakta ve bunu o meşhur “faşist tonu”yla göstermiştir. Mussolini, Akdeniz’deki faaliyetleriyle ilgili mecliste yaptığı bir konuşmada, “İtalya milleti vaktiyle Roma’nın olan denizde mahsur kalamaz!” demiştir.⁸²

Konferansta Fransa-İtalya münasebetlerini gerginleştiren bir mesele de İtalya-Türkiye dostluğunun Akdeniz’deki yansımalarıdır. Siyasi alandaki yakınlaşmadan zaten rahatsız olan Fransa, İtalya’nın Türk donanmasına yaptığı katkılardan dolayı da endişelenmektedir. İtalya’nın Türkiye için iki torpido muhribi, iki tahtelbahir ve üç monitör inşa etmesi ve mayıs ayında iki kruvazörü tezgaha çıkaracak olması, bundan başka İtalyan fabrikalarının Türkiye’ye 10 bin mitralyöz, 100 bin tüfek ve önemli miktarda mühimmat satması dolayısıyla bir seneye kadar Türkiye ordusunun İtalya tarafından teçhiz edilmiş olacağına dair bilgiler konferansta İtalya ve Fransa arasında sorun olmuştur.⁸³

Silahsızlanma meselesinin son ve en başarısız aşaması kara silahlarının denetimi idi. Milletler Cemiyeti 1926 yılında genel bir silahsızlanma konferansı hazırlamakla görevli olmak üzere Silahsızlanma Konferansı Hazırlık Komisyonu kurdu. Fakat 1930 yılına gelindiğinde, komisyonun çalışmalarına rağmen silahlanma harcamalarının günden güne arttığı gözlemlendi. Bu durum karşısında, Milletler Cemiyeti İtalya’nın teklifi üzerine, 1931 yılı Eylülü’nde devletlerin bir yıl için silahlanmalarını arttırmamalarını öngören bir silahlanma mütarekesini kabul etmiş ve 54 devlet de bu mütarekeye katılmıştı. Asıl Silahsızlanma Konferansı 2 Şubat 1932’de Cenevre’de açıldı. Konferansın 1933’teki tekrar toplantılarında İngiltere, her devlete belirli sayıda asker tesis eden bir plan ortaya attı. Mesela Sovyet Rusya’nın 500.000, Fransa, Almanya, İtalya ve Polonya’nın 200.000 askeri olacaktı. Lakin bu plana 125 kadar itiraz ve değiştirme teklifi ileri sürüldü. Bunun üzerine Fransa, İngiltere ve İtalya, 4’er yıllık iki devrede silahsızlanmanın gerçekleştirilmesini sağlayacak bir antlaşmaya vardılar. Bu,

⁸² **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1930, s.3.

⁸³ **Cumhuriyet**, 26 Mart 1930, s.2.

Almanya'nın beklediği eşitliğe sekiz yıl sonra kavuşması demektir. Çünkü eşitlik, güvenliğin sağlanmasına bağlı tutulmuştu. Artık Almanya daha fazla sabredemedi ve 14 Ekim 1933'te Silahsızlanma Konferansı'ndan, 21 Ekim'de de Milletler Cemiyeti'nden çekildi. Ekim 1933, Silahsızlanma Konferansının fiilen sonu oldu.⁸⁴

Silahsızlanma konferanslarında genel olarak İtalya'nın çıkarlarını, özelde ise Akdeniz'deki mevcut ve mevcut olmasını istediği mevkiisini koruyan, özellikle Fransa'ya karşı rekabetçi bir duruş belirleyen bir çizgisi olmuştur. Aslında Mussolini, Grandi'nin gelişiyiyle tabiri caizse "uysallaşan" dış politikada yeni bir atağa kalkmak üzeredir. Silahsızlanma Konferanslarına katılmaktaki başlıca amacı Almanya ve Fransa arasındaki "belirleyici kuvvet"⁸⁵ olmaktır. Bunun için de uluslararası ilişkiler kartlarını kullanmaya çalışmıştır.

b. Silahsızlanma Konferansı'nda Türkiye'nin Durumu

Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'un "Türkiye'nin dünya siyasetinde oynamakta olduğu mühim rol ve coğrafi vaziyetine binaen" konferansa katılması gerekliliğini bildirmesi üzerine Türkiye 1928'de konferansa davet edilmiştir. Türkiye'nin konferansta sunduğu tez şu şekildedir: "Teslihâtın terkinde esas olan her devletin eşit kuvvetlere sahip olmasıdır. Bu sonucu elde etmek için ilk şart Briand-Kellog misakının öngördüğü tarafsızlık ve barış şartlarına harfi harfine saygı göstermektir. Her devletin teslihâtının azami seviyesi, mesela yüz bin olarak tespit edilebilir. Bundan fazla mevcudu olan devletler, kuvvetlerinin her yıl muayyen bir nispetini indirerek, şu kadar yıl sonra, konferansın tespit edeceği muayyen adede inecektir. Bu muayyen miktardan esasen daha aşağı kuvvete sahip olan devletler bittabi kuvvetlerini arttıracak değillerdir. Böylece her yıl büyük kuvvetlere sahip olan devletlerin saldırı kudretleri bir derece azalacak, o nispette de, küçük kuvvetlere malik olanların savunma kudretleri artmış olacaktır. Bundan başka Türkiye, askeri hava kuvvetlerinin, tankların ve ağır topların top yekun

⁸⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 225-226.

⁸⁵ Whittam, **Fascist Italy**, s. 107.

kaldırılmasını, deniz tersaneleriyle silah fabrikalarının adilane muhtelif memleketler arasında taksimini ve her devletin siparişlerde eşit imkanlara malik olmasını ve harp imalatının milletlerarası kontrole tabi tutulmasını ve kimya harbinin büsbütün yasak edilmesini teklif ediyordu.”⁸⁶ Fakat Türkiye’nin eşitlik tasarısı reddedilmiştir. Cenevre’de gerçekleştirilen konferansa katılan Türkiye, Sovyetler’in Briand-Kellogg Paktı’nın yürürlüğe girmesinin uzayacağını göyerek, bunu bir an önce yürürlüğe sokmak için top yekun silahsızlanmayı öngören Litvinof Protokolü’nü ortaya attığı zaman, bu protokole katılan birkaç devletten biri olmuştur.⁸⁷

Silahsızlanma konferansında, Türkiye Litvinof Protokolü’nü imzalayarak işbirliğine dayalı bir dış politika izlediğini göstermiştir. Fakat Türkiye’nin de kaygıları vardır. 1930’ların dünyasındaki değişimlerin ve savaş işaretlerinin farkında olan Türkiye, Boğazlar rejimi hususunda kaygılanmaya başlamıştır. Lozan Antlaşması’nın hükümleri gereği Boğazlar, milletlerarası bir kontrole tabi tutulmuş ve bazı kayıt ve şartlar altında harp gemilerinin Boğazlar’a girmesine müsaade edilmiş, Boğazlar’ın her iki tarafında askerlikten sıyrılmış bölgeler kurulmuş ve Türkiye’nin bu bölge içinde top mevzileri yapması yasaklanmıştı. Harp esnasında, Türkiye muharip ise Boğazlar’ı savunma hakkına malik olacak ve bittabi, bu maksatla ağır toplar kullanabilecekti. 1932’deki silahsızlanma konferansında öngörülen ilkelerden biri de ağır sahra toplarının kaldırılması idi. Bu halde Türkiye şu iki şıkkın karşısında idi: Ya Türkiye’ye harp halinde Boğazlar’ı savunabilmek için ağır sahra topuna malik olma hakkı tanınacak, yahut da Boğazlar Mukavenamesi’nin askerlikten sıyrılmaya hakkındaki hükümleri kaldırılacaktı. Böylece Türkiye Boğazlar Mukavenamesi’nin tadili zarureti karşısında idi. Dr. Aras söz konusu konferansta bu meseleyi, yani Boğazlar Mukavenamesi’nin bazı hükümlerinin tadilini ileri sürdü. Türkiye’nin bu isteğine İngilizler ve İtalyanlar itiraz ettiler.⁸⁸ Bu mesele başarısızlıkla sonuçlanan konferansta bir çözüme ulaştırılamadıysa da Türkiye 1936 yılından itibaren bu konudaki girişimlerini arttırmıştır.

⁸⁶ Akşin, **a.g.e.**, s.153-154.

⁸⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.336.

⁸⁸ Akşin, **a.g.e.**, s. 285-286.

Türkiye'nin milletlerarası barış ve işbirliğine yönelik girişimlerde bulunması, kuşkusuz İtalya'nın Türkiye'ye karşı değişen tavrını pekiştiren, bir yandan da İtalya'yı endişelendiren bir durumdur. Zira Tevfik Rüştü Aras'ın o yıllarda iki ülke arasında büyük bir dostluk havası estiren İtalya ziyaretleri hep silahsızlanma konferansından dönüşünde gerçekleşmiştir.

c. Avrupa Birliği Fikrinin Ortaya Atılması

O dönemde Türkiye'nin uluslararası sahadaki varlığının İtalya'dan gördüğü bir destekten bahsetmek de mümkündür. Bu destek, özellikle Avrupa Birliği fikrinin ortaya atıldığı dönemde görülmüştür. Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand, 1930 Mayıs'ında bir "Müttehit Avrupa Devletleri" tasavvurunu ortaya atmıştır.⁸⁹

Briand'ın Türkiye'yi içine almayan Avrupa Birliği muhtırasına kimi devletlerden cevap gelmiştir. Teklife en dikkate değer cevap İtalya tarafından verilmiştir. İtalya, Avrupa Birliği fikrini tasvip etmekte, fakat bu fikrin muvaffak olmasını bir takım esaslı şartlara bağlamaktadır. Bu şartlardan birisi de birliğin hazırlanması işine Türkiye ve Rusya'nın iştirak ettirilmesidir. İtalya, bu şartının amacı olarak da galip-mağlup farkını ortadan kaldırarak, birlik fikrine küçük devletlerin haklarını koruyan geniş bir şümul verilmesi gerekliliğini göstermiştir. Türkiye ve Rusya olmaksızın Avrupa Birliği fikrinin ne kadar kötü tefsirlere yol açacağını anlamakta İtalyanlar haklıdırlar. Bu iki devletin Avrupa işlerinin tanzimine çağrılmaması, birlik fikri onlar aleyhine müteveccih olmak gibi zararlı tefsirlere meydan verebilir. İtalyanlar bu teklifte bulunmakla hem kendilerini böyle bir zan altında kalmak istemediklerini göstermişler, hem de aynı emniyeti telkin etmek isteyen devletlere samimiyet örneği olmuşlardır.⁹⁰

O dönemde Fransa'nın Belgrad ile yakınlaşmasından fazlasıyla rahatsız olan İtalya, Fransa'nın Avrupa Birliği fikrini ortaya atarken Türkiye'yi dışarıda bırakmasını

⁸⁹ **Ayn Tarihi**, 1930, 75-78, s.6414.

⁹⁰ **Ayn Tarihi**, 1930, 75-78, s.6430.

Fransa'yı eleştirecek bir nokta olarak gözden kaçırmamış ve Fransa'yı galip-mağlup devletler ayrımı yapmakla suçlamıştır. Öte yandan İtalya'nın bu konuda Türkiye'yi destekleyen tavrı İtalya'nın Türkiye ile ne kadar ilgilendiğini de göstermektedir. Bu arada bu konuda Türkiye'yi destekleyen tek ülkenin İtalya olmadığını da belirtmekte fayda vardır. Almanya, Yunanistan ve Macaristan da Türkiye'nin birliğe dahil olması gerektiğini savunmuşlardır.⁹¹

Artık devir, yabancı devletlerin Türkiye'nin Avrupa devletleri ile aynı ayarda tutulmak ve aynı tarzda muamele görmek hakkını anlamaya ve kabul etmeye başladıkları veya buna mecbur oldukları bir devirdir. Bu devir bazı devletler, mesela Sovyet Rusya için daha 1920'de, diğer bir çoğu için Lozan sulhundan ancak 5-9 sene sonra başlamıştır. Fakat umumi surette denebilir ki, bizimle münâsebâtı bu dereceye getirilmemiş devlet artık kalmamıştır.⁹²

d. Tefik Rüştü Bey'in Roma Ziyareti

Tefik Rüştü Bey'in İtalya ziyaretleri artık birer tören halini almakta, şerefine ziyafetler verilmekte ve bu vesileyle Türk-İtalyan ilişkileri hakkında gösterişli nutuklar atılmaktaydı. Fakat son ziyarette verilen mesajlara ilişkilerin uluslararası boyutunun yansımış olması önemlidir.

Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey, Kasım 1930'da Cenevre'de yapılan silahlanmanın sınırlandırılması görüşmelerinden dönüşünde yine Roma'ya uğramıştır. 27 Kasım 1930 günü Roma'ya gelen Tefik Rüştü Bey, İtalya Dışişleri Bakanı Grandi ve elçilik görevlileri tarafından karşılanmış ve aynı gün kral tarafından da kabul edilmiştir. Bu görüşmeler esnasında Mussolini, "...Bunu size katiyete söylüyorum. İtalya'nın

⁹¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.336.

⁹² Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:59, 1938, s.174.

dostluğundan emin olabilirsiniz. Ben iki yüzlü adam değilim, sözümde duran adamım. Dostunuzum deyince daima dost kalırım.” şeklinde ifadeler kullanmıştır.⁹³

Tevfik Rüştü Bey’in Roma ziyareti münasebetiyle Türk ve yabancı basında bir takım değerlendirmeler yer almıştır. Ziyaret hakkında Giornale d’Italia gazetesindeki bir makalede şu görüşmeler dile getirilmiştir: “Karşılıklı güven ve teşrik-i mesai arzusunda istinat eden Türkiye-İtalya ilişkileri tamamen ve memnuniyetbahş bir şekildedir.... Türkiye Doğu Akdeniz’in en önemli unsurudur.” New York Times gazetesi de Tevfik Rüştü Bey’in Roma ziyaretini, “İtalya’nın Doğu Avrupa ve Asya’daki faaliyetlerinin bir göstergesi” olarak yorumlamıştır. Türk basını da benzer düşünceler yansıtmaktadır. Ahmet Şükrü Bey, “Türkiye ve İtalya” başlıklı yazısında bu gezi hakkında şunları yazmıştır: “...Türk-İtalyan dostluğu harpten sonraki siyaset dünyasının bir ananesi hükmüne girmiştir. Denilebilir ki, Gazi Mustafa Kemal Türkiyesi ile Mussolini İtalyası arasındaki bu dostluk, yeni siyasi sistemin en eski dostluklarından biri olmuştur.”⁹⁴

Özellikle bu ziyaret sonucunda yabancı basının İtalya’nın Akdeniz ve Doğu Avrupa siyasetinden bahsetmeleri dikkate şayandır. Bu durum, iki ülke ilişkilerinin iyileşmesinin daha geniş bir uluslararası perspektifte değerlendirildiğini göstermektedir. Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ekim 1930’da bir dostluk antlaşması imzalanmış olması da bu çerçevede değerlendirilmelidir. 1929 krizinin de etkisiyle Türkiye artık daha açık bir dış politika izlemeye başlamıştır. Yunanistan ile imzaladığı antlaşma İtalya tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış, Mussolini tarafından üçlü ittifaka doğru atılan ileri bir adım olarak görülmüştür.⁹⁵

Gerçekten de Yunanistan ile imzalanan antlaşmanın mahiyeti, 1928’de imzalanan Türk-İtalyan antlaşmasına çok benzemektedir. Bu yüzden adı geçen vesikaların imzalandığı gün Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras İtalyan Başvekili Mussolini’ye

⁹³ Çelebi, “Atatürk Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, s.277.

⁹⁴ Çelebi, **a.g.m.**, s.278-279.

⁹⁵ Dilek Barlas, **a.g.m.**, s.216.

bir teşekkür telgrafı göndermiş, Yunan Başvekili Venizelos ise İtalya'nın Ankara'daki elçiliğine şahsen teşekkürlerini bildirmiştir.⁹⁶

İtalya'nın antlaşmanın imzalandığı dönemde dışişleri görevlileri ve basın aracılığıyla gösterdiği gayret düşünülürse İtalya'nın bu teşekkürü hak ettiği düşünülebilir. Yalnız bu aşamadan sonra işler İtalya'nın istediği şekilde yürümemiştir. Tefik Rüştü Aras, Popolo d'Italia ile yaptığı röportajda, Türkiye, Yunanistan ve İtalya'nın zaten dostluk antlaşmaları ile birbirine bağlı olduklarını, ayrıca üçlü bir pakta ihtiyaç olmadığını belirterek, önceliğinin bu pakt olmadığını ima etmiştir.⁹⁷

Türkiye'nin Yunanistan ve İtalya ile böylesine bir ittifak kurmak istememesi son derece doğaldı. Her şeyden önce Türkiye İtalya'ya tam olarak güvenemiyordu. İki ülke arasındaki ilişkiler en iyi olduğu zamanlarda bile İtalya'nın çelişkili davranışlar sergilediği görülüyordu. Öte yandan o dönemde yaşanan 1929 Dünya Ekonomik Krizi tüm dünya ülkelerini etkilediği gibi Türkiye'yi de etkiledi. Türkiye, kendisi gibi ekonomik sıkıntılar çeken diğer Balkan ülkeleri ile bölgesel bir işbirliğine ağırlık vermek istiyordu. İlerleyen yıllarda gerçekleştirilen Balkan Paktı bunun en açık örneğiydi.

⁹⁶ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre:III, C:25, İ:28, TBMM Basımevi, s.35-37..

⁹⁷ Dilek Barlas, **a.g.m.**, s. 217.

IV. BÖLÜM

TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİNDE DURAKLAMA DÖNEMİ

(1930-1933)

A. FARKLI EKSENLERDE GELİŞEN DIŞ POLİTİKALAR

1928 tarihli tarafsızlık, uzlaştırma ve yargısal çözüm antlaşmasından sonra, zamanla Türk-İtalyan ilişkileri karşılıklı bir hareketsizlik dönemine girmiştir. Bu da şüphesiz bir dostluk dönemi oluşturmamıştır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, Faşizm doktrini İtalya’da yavaş yavaş büyüüp geliştikçe ve İtalyan halkına kendisini kabul ettirdikçe, emperyalist ruhu da buna paralel olarak artmıştır. İkincisi ise Türkiye’nin 1930’dan itibaren yeni bir anlayışla dış politikasını yeniden belirlemeye başlamasıdır.¹

1. İtalyan Dış Politikasındaki Gelişmeler-Mussolini’nin Savaş Kehanetleri

Mussolini döneminin saldırgan dış politikasının 1927 yılından itibaren yumuşamaya başladığını daha önce görmüştük. Her ne kadar bu durumda 1925 yılında dışişleri bakanlığına giren ve rasyonel bir bakış açısına sahip olan Grandi’nin etkisi olsa da, neticede onu dışişlerine getirenin de Mussolini olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Türkiye ile bir antlaşma yapılmasını sağlayan dış politikadaki yumuşama, aslında İtalyan başvekilinin ve diplomatlarının artık barış yanlısı bir siyasetten yana olduğunu göstermiyordu. Mussolini’nin asıl amacı yaklaşmakta olan savaşa hazırlanmaktı. Bu savaş da bir takım hazırlıklar ve müttefikler gerektirdiğinden, İtalya ikili ilişkilerinde daha yapıcı davranmaya başlamıştı.

Mussolini, daha 1927 yılında yakın bir gelecekte savaş olacağını söylemiş, kurmaylarıyla birlikte savaşın tarihini de 1932 yılı olarak belirlemişti. 1930 yılının aralık ayına gelindiğinde, Mussolini Savaş Bakanı General Pietro Gazzera’ya şunları söylemişti: “1933 yılında Yugoslavya’nın etrafına ördüğümüz çember tamamlandığında (Avusturya, Macaristan, Bulgaristan, yardımsever tarafsızlığıyla Yunanistan, Arnavutluk

¹ Ahmet Özgiray, **a.g.m.**, s.133.

ve bize Boğazları emin olduğumuz Türkiye sayesinde), bizi tehdit eden Yugoslavya'nın işini bitirmiş olacağız.”²

Fakat İtalya'ya kendisine yardım edecek bu küçük güçler dışında bir de büyük güçlerden müttefik gerekmekteydi. Bu güç de ancak Mussolini'nin başından beri söylediği, savaş sonrası düzenin bir numaralı tehdidi olan Almanya olabilirdi. Fakat 1929 yılına kadar meydana gelen gelişmelerde Almanya, Mussolini'yi hayal kırıklığına uğratmıştı. Haziran 1929'da İtalyan lideri, Almanya'nın silahsızlanma konferanslarının ilk etaplarında nispeten daha uysal davranması üzerine Savaş Bakanı'na şunları söylemişti: “Almanya silahlarından arınıyor, Fransa'ya karşı olası bir ittifak için Almanya'yla pazarlığa oturamayız.” 1930 yılında, ikili arasında geçen görüşmede Mussolini şu sözleri sarf ediyordu: “Fransa ve Yugoslavya ile olası bir savaş için dört ile altı yıl arasında bir dönem beklemek zorundayız... Şimdiye kadar Almanya'ya doğru iki adım attık; Budapeşte ve Viyana. Şimdi üçüncü adımı atmamız gerekiyor...”³

İşte uluslararası barıştan bahseden, Akdeniz ve Doğu Avrupa'nın güvenliğini sağlayan adımlar attığını iddia eden İtalya, aslında o dönemde sadece beklemeydi. Beklediği şey ise savaştan başka bir şey değildi. 1930'lu yıllarda, her zamankinden daha ısrarcı bir şekilde barışa taraftar olan Türkiye ile geliştirdiği ilişkiler ise sadece ileride Türkiye'den faydalanmaya yönelikti. Hatırlayacağımız gibi Mussolini, Türkiye'den “Yugoslavya'ya karşı savaşta Boğazları bize açacağından emin olduğumuz ülke” olarak bahsediyordu.

Bu açıdan bakıldığında Mussolini'nin Türk-İtalyan ilişkilerinin samimiyeti hakkında irad ettiği nutuklar yeni bir anlam kazanabilir. Zira Tevfik Rüştü Bey'in son Roma seyahati esnasında Mussolini'nin sözlerini daha dikkatli incelediğimizde İtalya'nın Türkiye'ye yönelik planları hakkında ipuçları yakalamak mümkündür. Ne diyordu faşist

² Knox, **Common Destiny**, s.123.

³ Knox, **a.g.e.**, s.125.

lider: “Türkiye’den İtalya’yı ayıran hiçbir ihtilaf noktası yoktur. Bilakis iki memleketi birleştiren menfaatler vardır. İstikbâlde iki memleketin iktisadî ve siyasî sahada birlikte yapacağı işler vardır. Sözlerimin yakında fiiliyata inkılap ettiğini bizzat göreceksiniz.”⁴

Mussolini’nin dış politikadaki atağının sebeplerinden biri de 1929 yılındaki Lateran Paktı sayesinde kilise ile sağlanan uzlaşmadır. Mussolini kilisenin desteğini aldığı anda kitlelerin faşizmi daha gönülden benimseyeceğini hesaplıyordu. Bu amaçla 1927 yılında kilise ile görüşmelere başladı ve 1929 yılının Şubat ayında anlaşma sağladı. Bu süre, devletin faşistleşmesinin sonuçlandığı devreydi. Mussolini kilise ile sağladığı anlaşma ile faşizmin ve kendisinin prestijini de kuvvetlendireceğini biliyordu.⁵ İşte Lateran Paktı böyle bir düşünceyle ortaya çıktı:Ulusal gelişimin aracı olarak Roma Kilisesi’nin desteğini kullanmak. Mussolini bundan sonra faşizmi “evrensel bir ideal” olarak görmeye ve göstermeye çalışmaya başlayacaktır. Nihayet, 1930 yılının Ekim ayında, “yirminci yüzyılın faşizm yüzyılı olacağını” söylemiştir. İşte bu noktada Mussolini ile Grandi ters düşmektedirler. Bu fikir ayrılığı Grandi’nin sonunu hazırlamıştır. Grandi’nin dış politikadaki yaklaşımı artık kabul edilebilir değildir. Mussolini, 1932 yılında dışişleri bakanlığını tekrar devralmış ve Grandi’yi 1939 yılına kadar konsolos olarak kalacağı Londra’ya göndermiştir.⁶

2. Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler

a. Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne Girmesi

1930’lu yıllar dünyada savaşın ayak seslerinin duyulmaya başlandığı dönemdir. Avrupa’da buhranlar patlak vermeye başlamış, ülkeler dış politikalarında bloklaşmaya ve gittikçe daha da artan bir hararetle uluslar arası arenada seslerini yükseltmeye başlamışlardır.

⁴ Çelebi, **a.g.m.**, s.277.

⁵ Carocci, **Faşizmin Tarihi**, s.56-57.

⁶ Whittam **a.g.e.**, s. 107.

Büyük harpten sonra Avrupa ve yakın şarkın vaziyeti tetkik edilirse şunlar görülmüştür: Avrupa'da dört büyük zümre vardır.

1. Bütünü başka ve kendi başına bir alem teşkil eden Sovyetler İttihadı
2. Galipler ve nisbeten yeni vaziyetten memnun olanlar zümresi, yani: İngiltere, Fransa ve onun etrafında toplanan Belçika, Lehistan, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya.
3. Mağlûplar ve gayri memnunlar, yani: Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve galip olmasına rağmen harpten sonraki zayıf ve karışık vaziyeti dolayısıyla zaferden istediği derecede istifade edemeyen İtalya.
4. Bîtarafarla paylarından memnun veya ona razı olanlar, yani büyük harp bîtaraflarıyla Türkiye ve Yunanistan.⁷

Dünyadaki bu bölünmüş vaziyet karşısında Türkiye'nin izlediği dış politika gerçekten ilgi çekicidir. Açıktır ki, Lozan Antlaşması Millî Misâk'ın gerçekleştirilmesinde eksiklikler meydana getirmiştir. Revizyonist Avrupa devletlerinin yaptığı gibi, Türkiye bu buhranları bencil çıkarlar için sömürme yoluna gitmemiş, aksine kolektif barış ve güvenliğin hararetli bir savunucusu olarak, anti-revizyonist bir politika izlemiştir.⁸

Türkiye'nin 1930 yılına doğru milletlerarası çalışmalara aktif olarak katılması er geç Milletler Cemiyeti'ne gireceğini gösteriyordu. O yıldan sonra cemiyet içinde status quo'nun korunmasını isteyen devletlerin çoğunlukta bulunması, Türkiye'yi teşkilata yaklaştırdı.⁹ Ne var ki, Türkiye'nin 1931 yazından itibaren Balkan ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya başlaması ve Milletler Cemiyeti'ne üye olmaya gayret etmesi hem Sovyetler'i hem de İtalya'yı harekete geçirdi. İtalyanlar Türkiye'ye sıcak bir alaka göstererek Türk

⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s.175.

⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.335.

⁹ Gönübol, Sar, **a.g.e.**, s.96.

Başbakanı İsmet Paşa'yı İtalya'ya davet ettiler.¹⁰ Sovyetler bu davetten haberdar olunca, İsmet Paşa'nın daha önce Rusya'yı ziyaret etmesini istemişlerdi. Bu ısrar üzerine İsmet Paşa, 24 Nisan 1932 günü Rusya ziyaretine başlamıştı. İsmet Paşa, bu ziyaret esnasında Sovyet yöneticilerine Türkiye'nin Balkan devletleriyle işbirliğinin ve Milletler Cemiyeti üyeliğinin Rusya aleyhinde bir hareket olmadığını anlatmıştı.¹¹

Atatürk, Rusya'nın (ve diğer devletlerin) Türk dış politikasının şu veya bu şekilde Kremlin tarafından telkin edildiğini farz etmelerindeki tehlikeyi görmüştü. O, Türkiye'nin sahip olduğu dikkate şayan coğrafi mevkinin ve bunun bazı ihtirasları harekete geçireceğinin farkındaydı. Onun hedefi, Rusya ile bozuşmadan Boğazlarla ilgili olarak iyi ilişkileri devam ettirirken Büyük Kara Devletleri ile Büyük Deniz Güçleri arasında denge kurarak Türkiye'nin menfaatini gözetmektir. Bunlardan birisini diğerine feda etmeye niyeti yoktu.¹²

Türkiye, Sovyetler Birliği'ne gereken teminatı verdikten sonra, 18 Temmuz 1932'de resmen Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Bundan sonra da cemiyet ilkelerinin güçlü bir savunucusu olmaya devam etti. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 1935 yılında İngiliz Büyükelçi Percy Lorain'e "Milletler Cemiyeti sözleşmesinin devamlılığının" Türk dış politikasının temelini oluşturduğunu söylemiştir.¹³

b. Türkiye'nin Balkan Devletleri ile Münasebetleri

1930'lu yılların buhranlı ortamında Türkiye güvenliği konusunda kaygı duymaya başlamıştır. Güvenliğinin tehlikede bulunduğu bölgeler özellikle Balkanlar ve Akdeniz'dir. Türkiye, Balkanlar'da kendisini tehdit edebilecek en önemli güç olan İtalya ile 1928 yılında imzaladığı antlaşma ile bölgede bir nebze olsun rahatlama sağlamıştır.

¹⁰ İsmet Paşa'nın İtalya seyahati ileriki bölümlerde incelenecektir.

¹¹ Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.56-57.

¹² P. Philip Graves, **a.g.e.**, s. 157.

¹³ Hale, **a.g.e.**, s.52.

Ancak uluslararası platformda meydana gelen kaygan zemin, Türkiye'yi bölgede daha girişken olmaya zorlamıştır.

Türkiye 1930 yılında Yunanistan ile bir dostluk, uzlaştırma ve hakemlik antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmada İtalya'nın payı yadsınamaz. Ancak, Türk-Yunan antlaşması sadece İtalya'nın desteği ile değil, aynı zamanda Balkanlar'daki bölgesel işbirliğine gitmenin de bir sonucudur. Türkiye İtalya'yı dışlamak istememekte, ama kendisiyle aynı ekonomik sıkıntıları çeken diğer Balkan ülkeleri ile de işbirliğine ağırlık vermekteydi.¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti, Batı'daki işgalci ülkelere karşı verilen bir mücadele sonucu kurulduğu için esas amacı kendisini Batı sınırında güvende hissetmektir. 1930'larda uluslararası krizin yarattığı ortamda Ankara, Batı'dan gelen tehdidi öncelikle ekonomik alanda hissetti. Böylece 1920'lerden daha da fazla yeni politikalar geliştirmek ihtiyacını duydu. Bu şartlar altında Türkiye ile aynı ekonomik yapıya sahip ve aynı tehdit altında bulunan Batı sınırındaki Balkan komşuları ile işbirliği yapmak Ankara'nın çıkarıydı.¹⁵

c. Balkan Paketi'nin Kurulması

Türkiye'nin Batı'dan gelecek bir işgal endişesi yalnızca Avrupa devletlerini içine almıyordu. Türkiye'nin birlik kurmak istediği ülkelere de çekinceleri vardı. Lozan Antlaşması ile Boğazlar'ı ve Trakya sınırını askerden arındıran Türkiye, Bulgaristan ya da Yunanistan'dan gelebilecek bir saldırıda, özellikle bu iki devlet birleşirse ya da İtalya'dan destek alırsa, batı sınırını korumakta güçlük çekecektir. Bu yüzden Türk siyasetinde şimdiki amaç Balkan komşularıyla itilafname imzalamaktır. Kısacası Türkiye, Lorain'in de dediği gibi "Balkanlar'ı büyük güçlerin iştahını açan bir yer olmaktan

¹⁴ Dilek Barlas, **a.g.m.**, s.217.

¹⁵ Dilek Barlas, "Fransız Belgelerine Göre Türkiye'nin Avrupa Politikası", **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999 , s.218.

kurtararak” savaşı Balkanlar’dan uzak tutmak ve Balkan Devletleri’nin birbirleriyle çekişmesini engellemek istiyordu.¹⁶

O dönemdeki Lokarno ve Küçük Antant örnekleri ve Avrupa devletlerinin revizyonist ve anti-revizyonist iki grup etrafında toplanmaya başlaması, Balkan devletlerini bir grup teşkil etmeye sevk eden amiller arasında olmuştur. İlk Balkan Konferansı Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcilerinin katılmasıyla 5 Ekim 1930’da Atina’da toplanmıştır. İkincisi ise Ekim 1931’de İstanbul’da toplanmıştır. Fakat revizyonist ve anti-revizyonist tutumların Balkanlar Devletleri arasında da görülmeye başlaması bir Balkan Paketi’nin hazırlanmasına engel olmuştur. Üçüncü konferansın da somut bir başarı elde edemediği sırada, Türkiye’yi ilgilendiren bazı önemli diplomatik münasebetler cereyan etmiştir. Türkiye 14 Eylül 1933’te Yunanistan’la bir Samimi Antlaşma Misakı (Pacte d’Entente Cordiale), 17 Ekim 1933’te Romanya ile bir dostluk antlaşması, 27 Kasım 1933’te de Yugoslavya ile bir dostluk antlaşması imzalamıştır.¹⁷

Yıllardır birbirlerine düşmanlık besleyen Türkiye ve Yunanistan’ın ikinci kez antlaşma imzalaması üzerine, Venizelos Ekim 1933’teki bir konuşmasında Fransız devlet adamlarının, Türkiye ile Yunanistan’ın İtalyan baskısı altında birbirine yaklaştığına inandığını belirttikten sonra şöyle devam etmiştir: “İtalya gibi Akdeniz’deki büyük bir devlet ile kötü ilişkiler içinde olmak Türkiye ve Yunanistan’ın aleyhinedir. İtalya’nın başlangıçta bu yaklaşıma yardımcı olduğu doğrudur. Fakat bu aşamada Roma, bizim fazla ileri gittiğimizi (birbirimizle işbirliğinde) düşünmekte ve (bu durumu) biraz kıskanmaktadır.¹⁸

Gerçekten de İtalya, iki devletin yaklaşmasını ancak kendi liderliğinde olduğu ve Fransız liderliğindeki Küçük Antant’a karşı olduğu müddetçe destekliyordu. İki

¹⁶ Hale, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁷ Gönübol, Sar, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası**, s.100-101-102.

¹⁸ Dilek Barlas, “Fransız Belgelerine Göre Türkiye’nin Avrupa Politikası”, s.218.

ülkenin ilişkileri ilerletmesini, üstelik beraberce diğer Balkan devletlerini de içine alacak bölgesel bir işbirliğine kalkışmalarını istemiyordu. Özellikle Türkiye'yi böyle bir birliğe iten etkenlerden birinin İtalyan tehdidi algılaması olduğu düşünülürse, son derece ironik bir durum yaşandığı görülecektir.

Bu nedenlerle, İngiliz ve Fransız devlet adamları Balkan Paktı'nı destekleyeceklerini açıkça belirttikleri halde, İtalyan devlet adamları Pakt hakkında menfi veya müspet bir yorumda bulunmaktan çekinmişlerdir. İtalyan basını ise paktı soğuk karşılamıştır.¹⁹

İtalyan gazetelerinin Balkan Paktı'nı sert bir dil ile tenkit etmiş olmalarına bakılarak denilebilir ki, bu devlet böyle bir paktın yapılmasından memnun değildir ve müttefiki Arnavutluk'u pakta katılmaktan alıkoyarak da bu memnuniyetsizliğini gösteriyordu. Doğu Avrupa'da statükonun muhafazasını hedef tutan anlaşmaların olması onun hoşuna gitmiyordu. Bulgaristan'ı da pakta katılmamaya sevk ve teşvik eden yine İtalya'ydı.²⁰

Türkiye, bölgenin belli başlı devletleriyle ikili antlaşmalar imzaladığı halde, diğer Balkan devletlerinden farklı olarak, Balkanlar'da ikili antlaşmalardan çok bölgesel bir antlaşmayı yeğliyordu. Bir yandan Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki sorunların çözümü için uğraşıyor, öte yandan da Yugoslavya'yı Balkan birliğine katmaya çalışıyordu. Fransız belgelerinde de belirtildiği gibi, artık Türkler İtalyan kartını da oynamak istemiyorlardı. Başka bir deyişle, Türkiye bölgesel güç olarak inisiyatifi eline almak istiyordu.²¹

Neticede, 1933 yılının sonunda Türkiye Balkanlar'da bir takım ikili antlaşmalarla birliğe doğru bir adım atmıştı. İkili antlaşmaların hepsinin temelini Türkiye teşkil etmekteydi. Bu antlaşmaların her üçü de aynı gayeyi taşıdığına ve gayelerde bir farklılık

¹⁹ Gönlübol, Sar, **a.g.e.**, s.103.

²⁰ Akşin, **a.g.e.**, s.268.

²¹ Barlas, **a.g.m.**, s.219.

olmadığına göre, yapılması gereken normal iş, dört devletin tek bir antlaşma ile birbirlerine bağlanması idi. İşte bu iş 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Antantı'nın imzası ile gerçekleştirildi. Bu siyasal antlaşma dört Balkan devleti arasında amaç edinilen sıkı siyasal işbirliğini gerçekleştirilemedi ve başlangıçtan itibaren bazı zayıflık unsurlarına sahip oldu.²²

Yine de Türkiye Balkan Antantı'nın imzalanmasıyla Balkanlar'da bir anlamda başarılı olmuştu. Akdeniz'de ise 1935'e kadar Fransız Dışişleri Bakanı olan Barthou'nun ortaya attığı Akdeniz Paketi fikrini desteklemişti. Fakat böyle bir pakta hem İtalya başından beri karşı çıkmış hem de Fransa'da Laval'ın Dışişleri Bakanı olmasıyla Paris Roma'ya karşı yatıştırma politikası izlemeye başlamıştır.²³

Yukarıda söylediğimiz gibi, Balkan Paketi İtalyan basınında tepkiyle karşılanırken, Türk basınında çok olumlu karşılanmıştır. Hükümetin yarı resmi basın organı durumundaki Hakimiyet-i Milliye'de, Paktın "Balkanların sulh ve emniyetini amaçladığı, akıl ve mantığın bu antlaşmadan yana olduğu" yazılmıştır.²⁴ Dönemin diğer gazeteleri de genel olarak olumlu yazılar yayınlamış, ancak Bulgaristan'ın Pakta katılmamış olmasını büyük bir eksiklik olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Neticede Balkan Paketi, emperyalist yayılma saplantısından vazgeçemedikleri görülen Almanya-İtalya ikilisinin yayılmasına karşı engelleyici bir set oluşturma başarısı olarak da değerlendirilebilir.²⁵

²² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.339.

²³ Barlas, **a.g.m.**,s.220.

²⁴ Cezmi Eraslan, "Türk Basınında Balkan Paketi Değerlendirmeleri", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Tarihinin Kaynakları Semineri 29-31 Mayıs 1995**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, s.64.

²⁵ **A.y.**, s.69.

3. Türk-İtalyan İlişkilerinde Kısa Bir Gerginlik Dönemi

a. Adalar Meselesi

Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin en sıcak olduğu dönemde bile iki ülke arasında adalar meselesi nedeniyle yaşanan anlaşmazlık varlığını sürdürmüştür. İtalya, 1911 yılında Trablusgarp Savaşı devam ederken Rodos ve Oniki Ada'yı işgal etmişti. Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nda adalar üzerindeki İtalyan hâkimiyetini tanımıştı. Ancak, iki ülke arasında adalar konusunda çeşitli sorunlar gündeme gelmişti.²⁶ Bu konu önceki bölümlerde incelenmiştir. 1927 yılının sonuna gelindiğinde, bu adaların durumuna bir çare bulmak için iki ülke arasında müzâkerelere başlanmıştır.

Bununla beraber, Meis'e tabi adacıklar meselesinde bir mutabakata varılamıyordu. Türkiye, Lozan Antlaşması'nın 15. maddesinde Meis'e tabi adacıkların zikredilmediğine ve yine Lozan'ın 6. maddesinin ikinci fıkrasındaki, aksine bir kayıt olmadığı takdirde Türk karasularının 3 mil dahilindeki ada ve adacıkları da ihtiva edeceği hakkındaki hükmüne dayanarak Meis'e tabi adacıkların Türkiye'ye ait olacağını müdafaa ediyor, buna mukabil İtalya, maddedeki bir ifadeyi tefsir ederek, Lozan'ın 15. maddesindeki "bunların tevabiinden olan adacıklar" ibaresinin Meis'e de şamil olduğunu iddia ediyordu. Ankara'daki İtalyan Büyükelçisiyle devam eden görüşmelere rağmen 1929 Mayıs'ında ancak Bodrum Körfezi'ndeki Karaada'nın Türk hakimiyetinde bulunması hususunda görüş birliğine varılmış, lakin Meis'e tabi adacıklar konusunda uyuşulamamıştı.²⁷

Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü ile İtalyan Elçisi Orsini Barone arasında 30 Mayıs 1929'da imzalanan bir tahkimname ile meselenin Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na havalesi kararlaştırılmıştır.²⁸ İtalyan hakimiyeti altında bulunan bazı adalarla Anadolu sahili arasında kain bir takım adacıkların Lozan Antlaşması gereğince

²⁷ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.114.

²⁸ Tahkimnamenin maddeleri için bkz.BCA, 0.30.10, 237.598.1.

Türkiye'ye mi yoksa İtalya'ya mı verileceği konusunu hakem kararıyla tayin etmeyi öngören bu tahkimname sekiz maddeden oluşmuştur.²⁹ Bu tahkimnamenin musaddak suretinin teatisi için Roma Büyükelçisi Suad Bey'e salahiyyatname verilmesi ise İcra Vekilleri Heyeti'nin 8.10.1930 tarihli içtimasında kabul edilmiştir.³⁰ .

1930 Haziranında toplantıya çağırılan Milletlerarası Adalet Divanı'nda Türkiye'yi Adliye Vekili Mahmud Esad Bey temsil etmiş ve divandan şu 3 mesele hakkında karar verilmesi istenmiştir:

- 1- Meis'e tabi isimleri sayılan şu adacıklar, Lozan Antlaşması hükümlerine göre İtalya'ya mı, Türkiye'ye mi ait olmalıdır?
- 2- Adalet Divanı, bütün bu adacıkları taraflardan birine verdiği veya iki taraf arasında paylaştığı takdirde, iki memleketin karşılıklı menfaatlerine göre, mahalli deniz nakliyat ve faaliyetlerini himaye etmek için ne gibi ölçülere başvuracaktır?
- 3- Bodrum Körfezi'ndeki Karaada, Lozan hükümlerine göre İtalya'ya mı, Türkiye'ye mi ait olmalıdır?³¹

Görüşmeler devam etmekte, iki hükümet de kararlı tutumlarını sürdürmekteydi. Ancak yine de tarafların demeçlerinde son derece rahat ve umutlu bir hava sezilmekteydi. İtalyan Sefiri M. Aloizi Pompeo, 6 Temmuz 1930'da gazetecilere yaptığı açıklamada, "Akdeniz'deki bazı küçük adalar dolayısıyla Türkiye ve İtalya arasında çıkan ehemmiyetsiz bir ihtilâf da halledilmiştir. Adalar için Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ile aramızda bir taksim çaresi bulacağız."³² demiştir. İtalyan sefirinin bu denli kendinden emin sözlerine ve meseleyi "ehemmiyetsiz bir ihtilâf" olarak addetmesine rağmen 1931 yılına gelindiğinde adalardaki duruma halen bir çözüm bulunamamıştır. Konunun bir

²⁹ Düstur, Tertip:III, C:XI, s.20-25, Ankara, 1930.

³⁰ BCA, 0.30.18, 01.02.14.67.8.

³¹ Şerafettin Turan, a.g.e., s.115.

³² Vakit, 7 Temmuz 1930, s.1.

türlü çözülememesi üzerine Türkiye, 1931 yılında Maliye, Dahiliye, İktisat, Hariciye Vekaletlerince memur edilecek murahhaslardan bir komisyon teşkiline karar vermiştir.³³

Üstelik Türk yetkilileri de İtalyan yetkilileri kadar kendilerinden emindirler, iki taraf da tâviz verecek gibi görünmemektedir. 1932 yılına geldiğinde Adliye Vekili Mahmud Esad Bey, “Lahey Adalet Divanı’nda kıymeti takdir edecek salâhiyettar mercii hukuku düvel prensiplerine göre tayin etmesi için gideceğiz. Haklıyız, kazanacağımıza emin olabilirsiniz”³⁴ diyordu.

b. Anadolu Kıyısı ile Meis Adası Arasında Karasularının Sınırlandırılması Antlaşması

Uluslararası Adalet Divanı görüşmeleri devam ederken Türkiye ile İtalya arasındaki ikili temaslara ara verilmiş değildi. Nitekim Dr. Tevfik Rüştü Bey ile İtalyan Elçisi Pompeo Aloisi arasında 4 Ocak 1932’de Ankara’da 7 maddelik yeni bir antlaşma imzalanarak yıllardan beri süregelen bu meseleye son verildi.³⁵ Antlaşmaya göre aşağıdaki adacıklar Türkiye’ye ait sayılmıştır:

Çatalada, Uvendire, Furnakya, KAtovolo, Prasudi, Tchatalota, Pighi, Nissi-Tis Pighi, Recif Agricelia, Prouseclisse, Kaya, Pano Marki, Kato Makri, Marathi, Rocci Vutchaki, Daysa, Alientarya, Karavola, Karaada.

Buna karşılık Türkiye, Kastellorizo Şehri kilisesinin kubbesi ile San Stephano burnu arasındaki mesafe olan bir dairedeki adacıkların, yani; Psoradia, Polyphados, St. Georges, Psomi, Kutsumboras, Mavro Poinaki, Mavro Poini adacıklarının üzerinde İtalyan hakimiyetini tanımıştır. Antlaşma, tasdikinden itibaren on beş gün içinde yürürlüğe girmiştir.³⁶

³³ **BCA**, 0.30.18, 01.02, 22.58.12.

³⁴ **Vakit**, 22 Kanunusani 1932, s.2.

³⁵ **Düster**, Tertip:III, C:XIV,s.219, Ankara 1933. Antlaşmanın tam metni ayrıca Resmi Gazete’nin 25 Kanunusani 1933 tarihli ve 2313 numaralı nüshasında da bulunmaktadır.

³⁶ **Düster**, Tertip:III, C:XIV, s.220-225.

Tevfik Rüştü Bey, antlaşmayla ilgili yaptığı açıklamada şunları söylemiştir: “Neşredilen tebliğde bildirildiği vechiyle, İtalya ile aramızda Kastellerizo adası mıntıkasındaki bahri hududumuzu kat’i bir surette tayin eden bir mukavelename imzalanmış ve o mıntıkada tarafeyne ait olan adalar tesbit edilmiştir. Bu mesele esasen Mukavelename Büyük Millet Meclisi’ne arz edilecek, tasdiki müteakip neşredilecektir.”³⁷

İtalya tarafında da antlaşmanın imzalanması dolayısıyla bir memnuniyet gözlenmektedir. İtalya Dışişleri Bakanı Grandi, Mayıs ayında bütçenin müzakeresi esnasında mecliste bir nutuk irâd ederek³⁸ bu antlaşma ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Bugünlerde Bakanlar Kurulu ve Büyük Faşist Meclisi tarafından tasvip edilen bir kısım layihâsı meclise takdim edilmiştir. Bu layihâ, Anadolu sahiliyle Kastellorizzo Adası arasındaki küçük adacıkların durumunu ve karasularının hududunu tayin için geçen 4 Kanunusani’de Ankara’da, İtalya ile Türkiye hükümetleri arasında imza olunan mukavelenin tasdikine mütealliktir. Bundan evvel yapılan siyasi mükâlemeler meselenin La Hey Divanı adaletine sevki tekarrür ettiğinden 1920 senesinde bir ihtilâfname imza edilmişti.

Fakat, her iki hükümet de tahkim usulünden sarf-ı nazar ederek ihtilâfı resen halletmeyi, takip ettikleri dostluk ve mesai iştiraki siyasetine daha muvafık görmüşlerdir. Bu fikre göre yapılan yeni mükâlemeler, ihtilâfı kati bir surette halleden her iki taraf için de menfaâttar olan yeni itilafa müncer olmuştur. Bu itilâfnâme, Volo, Alamantaria, Karavol, ilh.... gibi adacıklarla Bodrum Körfezi’ndeki Karacaada’nın üzerindeki Türk hakimiyetini tanımaktadır.

Buna mukabil, İtalya hakimiyeti de merkezi Kastellerizzo şehri kilisesi olmak ve nısf kutru mezkur kiliseyle San Stefan-Rüzgarburnu arasındaki mesafenin iki misli bulunmak üzere mefnuzi bir daire sahası üzerinde teessüs etmiştir. Bu suretle Psoradio, Falifados, San Giorgio, Strongilio, Kucumbara ilh... gibi küçük adacıklardan başka olarak da San Giorgio, Arho, Dragonera, Roshypsly, Strongilio adaları üzerinde de keza İtalyan hakimiyeti tanınmıştır. Bu mukavelenâme ile tahdit edilmiş olan hududun iki

³⁷ Çelebi, **a.g.m.**, s.280.

³⁸ Grandi’nin konuşması silahsızlanma konferansı ve Türk-Yunan antlaşması ile ilgili metinleri de içermektedir.Bkz. **BCA**, 0.30.10, 237.599.18

tarafında kalan adacıklarla kayaların isimleri zikredilmiş olsun olmasın buldukları mıntika hangi hükümetin hakimiyeti altında ise o hükümete ait olmaları da takarrur edilmiştir. Aynı mukavele ile tarafeyn kara suları da tahdit edilmiştir.

Bu mukavei arazi nokta-i nazarından bir ehemmiyeti mahsusayı haiz olması itibarile değil, Türkiye ile olan münâsebâtımızın ne kadar samimi bir dostluk esası dairesinde cereyan ettiğini sarih bir surette gösterdiğinden dolayı zikretmeyi muvafık gördüm. Bu dostluktur ki, iki hükümet arasında tehlikeli bir mahiyeti haiz olmamakla beraber, gene pek nazik olan bu hususun hakem kararına lüzum kalmaksızın halledilmesine imkan vermiştir. İtalyan-Türk mukavelenamesi beynelminel müzâkerâta İtalya'nın hüsnü niyet göstermekte olduğunu bir kere daha isbat ettiği gibi, alakadar olanlar tarafından evvelce takarrur ettirilmiş fikirlerle ortaya çıkmamak ve bir itilâfa müncer olmak için gayretler tevhit edilmek şartı ile hiçbir müzakerenin gayrikabili iktiham müşkülât arzedemeyeceğini de ortaya çıkarmıştır.

Hükümet reisinin bizzat izah ettiği gibi, 1928 Nisanı Milano mülakatları diye maruf olan temasları esnasında İtalya tarafından takip olunan siyasetin Şarki Bahrisefit için ne büyük iyilikler tevhit ettiğini ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki manevi sükun ve yaklaşmanın tahassülüne ne suretle hizmet ettiğini meclise yeniden tahattür ettirmeye bile lüzum görmüyorum. İtalya'nın dostane teşriki mesaisi piyasalarımızı ve ticaretimizi doğrudan doğruya alakadar eden bu havalide siyasi bir sükun teminine hizmet etmiştir. Bu ayın 15'inden sonra Türkiye Başvekili İsmet Paşa ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyefendi'nin pek kıymetli misafirlerimiz olacaklarını şimdiden size haber vermekle bahtiyarım. Buradaki ikametleri esnasında her iki memleketin siyasi ve iktisadi sahalardaki faaliyetleri üzerinde pek müsmir olan noktai nazar teatisine devam edeceğiz.”³⁹

Antlaşma, 14 Ocak 1933'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandı ve 7. madde gereğince, tasdiknamelerin Roma'da teatisinden 15 gün sonra 1933 Mayıs'ında yürürlüğe girdi. Diğer taraftan, Türk ve İtalyan hükümetleri 3 Ocak 1933 tarihli birer mektupla, 30 Mayıs 1929 Tahkimnamesi dahilinde anlaşıklarını La Hey Adalet Divanı'nın gündeminden çıkarıldı.⁴⁰ Böylece, 1932'de imzalanan antlaşma ile iki devlet arasındaki bu anlaşmazlık ortadan kalkmış oldu. Lozan Antlaşması'ndan bu yana iki

³⁹ Cumhuriyet, 6 Mayıs 1932, s.1-2.

⁴⁰ Turan, a.g.e., s.116.

devlet arasında bir sorun teşkil eden adalar meselesi bu antlaşmayla birlikte çözüme kavuşturuldu.

B. İLİŞKİLERDE GİZLİ GERGİNLİĞİN BAŞLANGICI

1. Gerginliğin Başlangıcı Olarak 1932 Yılı

a. Türkiye'nin Uluslararası Rolüne İtalya'nın Bakışı

1920'li yılların sonu ve 1930'lu yılların başlangıcında, dünyada siyasi ve iktisadi anlamda büyük bir krizin ipuçlarının görülmeye başlanması Türkiye dahil birçok devleti dış politikalarını yeniden gözden geçirmeye sevk etmişti. Önünde birkaç seçenek bulunan Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana sahip olduğu temel ilkeler doğrultusunda barışa yönelik bir dış politika izlemeye, o dönemde Avrupa'da görülen ve başka bir grubu hedef alan bloklaşmalara katılmamaya karar vermişti. Fakat uluslararası ilişkilerin parametreleri hızla yaklaşmakta olan bir savaşın varlığına işaret ediyordu. Bu durum Türkiye'ye uluslararası barışa yönelik organizasyonlara katılmaya ve güvenliğini bölgesel paktlarla garanti altına almaya yönelik bir perspektif kazandırdı. Yeni bir rejim ve bu rejimle birlikte belirlediği yön doğrultusunda Avrupa'nın bir parçası olmak isteyen Türkiye, silahsızlanma antlaşmalarına katılarak, Milletler Cemiyeti'ne üye olarak ve Balkanlar'da bölgesel bir pakt kurma girişimleriyle bu sahada varlığını göstermeye çalışıyordu.

Ne var ki, Türkiye'nin 1931 yazından itibaren Balkan ülkeleri ile iyi ilişkiler kurması ve Milletler Cemiyeti'ne üye olmaya gayret etmesi hem Sovyetler'i hem de Mussolini önderliğindeki İtalya'yı harekete geçirdi. İtalyanlar Türkiye'ye sıcak bir alaka göstererek Türk Başbakanı İsmet Paşa'yı İtalya'ya davet ettiler. Sovyetler bu davetten haberdar olunca, İsmet Paşa'nın daha önce Rusya'yı ziyaret etmesini istediler. Bu ısrar üzerine İsmet Paşa 24 Nisan 1932 günü Rusya ziyaretine başladı.⁴¹

⁴¹ Mehmet Saray, **a.g.e.**, s.55.

İtalya, 1928 antlaşması öncesinden itibaren Türkiye'nin Yunanistan ile olan mevcut sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak, daha sonra da bu iki ülkeyi peşine takarak Akdeniz ve Balkanlar'da kendi liderliğinde bir ittifak kurmayı planlamıştı. Bu şekilde Fransa'nın liderliğindeki Küçük Antant'a karşı bir denge oluşturabilecek ve Akdeniz'de Fransa lehindeki güç dengesini bozabilecekti. Bu amaçla Türkiye'ye karşı dostça bir tavır sergileyerek ilişkilerde yapıcı bir dönem yaşanmasını sağladı. O dönemde Türkiye'ye gösterdiği yakınlığın bir uzantısı olarak Türkiye'yi Avrupa devletlerine karşı da müdafaa eden bir tutum takındı. Bunun en bariz örneği Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand'ın Avrupa Birliği projesine karşı çıkarak, birliğe Türkiye'nin de dahil olması yönünde gösterdiği girişimdir. Fakat bu tutum gerçekte İtalya'nın Türkiye'nin uluslararası camiadaki varlığını sonuna kadar desteklediğini göstermiyordu. İtalya sadece kendi yörüngesindeki bir Türkiye'nin uluslararası alandaki varlığını uygun görüyordu. Ankara'nın diğer Avrupalı devletlerle yakınlaşmasından rahatsız oluyor, Türkiye'nin Avrupa'da sadece İtalya'nın çıkarları doğrultusundaki oluşumlarda var olmasını istiyordu. Fakat 1932 yılına gelindiğinde, Türkiye, dış politikadaki faaliyetleriyle, İtalya merkezli bir dış politika izlemeyeceğini gayet net bir şekilde ortaya koymuştu.

b. İsmet Paşa'nın Roma Seyahati

Ankara'nın milletlerarası işbirliğine yönelik dış politikası İtalya'nın Türkiye üzerindeki etkilerini kaybedeceğinden endişe duymasına sebep olmuştur. Bunun göstergesi olarak İtalya 14 Eylül 1931'de Başvekil İsmet Paşa'yı ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'i Roma'ya davet etmiştir. Bu davet, Türkiye tarafından 30 Ekim 1931 günü kabul edilmiştir.⁴²

Türkiye tarafında da bu ziyaretin çeşitli anlamları vardır. Öncelikle İsmet Paşa'nın İtalya seyahatinden önce apar topar Moskova'ya gitmesi durumu vardır ki, Türkiye Faşizmin ani parlamalarını bildiği için bu ziyaretin sebebini Türkiye'nin diğer yabancı devletlerle ilişkileri konusunda çok hassas olan İtalya'ya açıklamak istemiştir.

⁴² Çelebi, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü", s.667.

İkincisi, Ankara'nın o dönemde ciddi bir dış krediye ihtiyaç duymasındır. Zaten ekonomik krizin de etkisiyle, İtalya Türk donanmasına yapmakta olduğu yardımı yavaşlatmıştır. 1931'de teslim edilmesi gereken Zafer ve Tınaztepe muhripleri ancak Başbakan İsmet İnönü'nün ziyaretinden sonra teslim edilebilecektir.⁴³ Ziyaretin Türk basınına yansıyan sebebi ise tabii ki bunlardan başkadır. Vakit gazetesi bu ziyaretin amacını şu şekilde açıklamıştır: “Başvekil İsmet Paşa, geçen yıl Tevfik Rüştü Bey ile beraber Peşte'ye giderken Triyeste'den geçmiş, avdetinde Venedik'e uğramıştır. O zaman geçtiği ve uğradığı yerlerde İtalya hükümeti tarafından büyük bir misafirperverlik gösterilmekle beraber, Roma'ya da davet edilmiştir. Fakat bütün bu misafirperverlikten ve nazikane davetten çok mütehassis olan İsmet Paşa hazretleri, memnuniyetle kabul ettiği davete seyahat programının ve resmi işlerinin icabı olarak derhâl icabet edememiş, ziyaretini diğer müsait bir zamana tehir etmek zorunda kalmıştır. İşte bugün yapılan seyahat geçen sene tehir edilmiş olan seyahat içindir.”⁴⁴

Bu gelişmeler ışığında, 22 Mayıs 1932'de İsmet Paşa kendisiyle birlikte seyahate katılacak geniş heyetin bir bölümüyle birlikte İstanbul'a gitmiştir. Seyahat hazırlıklarının başlamasından itibaren iki taraf da Türk-İtalyan ilişkilerinin samimiyetini vurgulayan açıklamalar yapılmaktadır. Türk basınının önde gelen isimlerinden Yunus Nadi, “Başlı Başına Bir Tarih” başlıklı yazısında bu ziyareti şu şekilde değerlendirmiştir: “Bu temas ve telâkkinin harp sonu dünyasında husule gelen yeni hakikâtlardan büyük ve müessir bir ibret levhası teşkil edeceğinde bizim şüphemiz yoktur. Filhakika Faşist İtalya ile Kemalist Türkiye'nin dostlukları harp sonu hadiseleri içinde başlı başına tarih sayılacak kadar mühim bir vakiyadır. ...Roma'da yekdiğerini müsaraat ve hararetle sıkacak eller mensup oldukları milletlerin selamet ve saadetleri kadar Akdeniz'de sulh ve müsalemeti temin edecek kuvvetli manivelalardır. Bundan her iki tarafın zimamdarları ne kadar memnun ve müftehir olsalar haklıdırlar.”⁴⁵

⁴³ Barlas, “Akdeniz'de Hasmane Dostlar: İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya”, s.217.

⁴⁴ **Vakit**, 22 Mayıs 1932, s.1.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1932, s.1.

22 Mayıs sabahında, Türk heyeti İtalya hükümetinin hazırladığı Tevere vapuruyla yola çıkmıştır. 24 Mayıs'ta başvekaletle ait özel bir katarla Brindizi'ye varan İsmet Paşa ve Türk heyeti, burada törenle karşılanmıştır. Brindizi'de şehri gezen, Şark panayırını giden ve Brindizi valisinin şerefine verdiği ziyafete katılan İsmet Paşa, oradan özel bir trenle Roma'ya geçmiştir. Roma'da, istasyonda Mussolini ve bakanlarından başka birçok Türk ve İtalyan yetkili tarafından karşılanmıştır. İsmet Paşa ve Tefvik Rüştü Bey, İtalya krallarının mezarlarının bulunduğu Pantheon'a gitmiş ve mezarlığa Türk renklerinden oluşan çelenk koymuşlar, ardından İtalyan kralı nezdinde öğle yemeği yemişlerdir.⁴⁶

c. Dostluk, Uzlaştırma ve Adli Tesviye Antlaşması'nın Uzatılmasına Dair Protokolün İmzalanması

Aynı gün Tefvik Rüştü Bey ve İsmet Paşa Venedik Sarayı'nda Mussolini ve Hariciye Nazırı Dino Grandi ile görüşmüşlerdir. Bu görüşmede 1928 yılında imzalanmış bulunan dostluk, uzlaştırma ve adli tesviye antlaşmasının 5 sene için yenilenmesine dair bir protokol imzalanmıştır. Bu protokole göre, muahede, süresi bitiminde yeni itilafalara lüzum kalmaksızın aynı müddet için tekrar yenilenecektir.⁴⁷

Taraflar arasında ağdalı dostluk ve samimiyet mesajlarının verildiği bu seyahat vasıtasıyla Mussolini, dünyadaki buhrandan ve İtalya'nın bu vaziyette ne kadar barışçıl ve iyi niyetli politikalar izlediğini belirtmekten deri durmamıştır. Mussolini, "Dünya buhranından kurtuluş yolu; tamirat borçlarının lağvedilmesinde bugün mer'î ve carî olan bazı haksızlık ve adaletsizliklerin ref'inde, altın ve istihsal işlerinin tanzimindedir. Tarih, milletlerarası mevcut maniaları kaldırmak suretiyle ilerlemiştir. Bugün milletler arasında gümrük duvarları dikmek siyaseti, tarihin aksine bir istikamettir. Gümrük duvarları milletleri birbirinden ayırır."⁴⁸ demiştir.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1932, s.1-2.

⁴⁷ **Düstur**, Tertip:III, C:XIV, s.1150. Ayrıca, **Vakit**, 27 Mayıs 1932, s.4.

⁴⁸ **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1932, s.1.

İsmet Paşa ise İtalyan gazetecilerine verdiği demeçte, “Memleketinizde gördüğüm her şey benim için büyük bir alâkayı mucip olmuştur. Faşist rejimin sarf ettiği gayret ve faaliyeti görebildim, yeni İtalya’nın zimamdarları ile münasebete girebildim ve bhusus bütün milletin faaliyetini sevk ve idare eden büyük şefi tanıdım. Burada gördüklerim dost bir memlekette görülmesi istenen ve arzu edilen şeylerdir. İtalya’da gördüğüm her şey memleketin inkîşafa ve saadete doğru devamlı bir tarzda ve kuvvetle yürüdüğünü gösteriyor. Fakat benim bilhassa nazarı dikkatimi celb eden şey Faşist İtalya’da beynelminel siyaset sahasında ne kadar açık kalplilikle konuşulmakta olduğudur. Türkiye’de harici siyaset faslında açık konuşmasını sever. İşte bunun içindir ki, İtalya’da olduğu gibi biz aynı lisanla konuşulduğunu gördüğümüz vakit daha fazla itimatlı ve daha fazla kâni oluruz. Seyahatimin en kıymetli neticesi, İtalya’nın Türkiye hakkında açık ve dürüst siyasetini müşahede etmek olmuştur. Buradaki sözlerimi aynen Türkiye’ye döndüğüm zaman da tekrar edeceğim. Seyahatim iki memleket arasında mevcut bulunan fikir itimadını takviyeye yardım etmiştir ve sulhu göz önünde bulundurmaksızın itilaf etmeksizin çalışmak ve yaşamak mümkün olmadığından, bu mütekabil anlaşma siyasetinin maksadı sulhu tarsin etmek ve bütün milletlere aynı misali vermektir. ...Bu muahedenin müddeti 3 sene sonra nihayet buluyordu. Fakat Türkiye bu muahedenin 3 senelik müddetinin hitâmından sonra 5 sene daha temdidi mümkün olmasına rağmen, mer’iyetini 5 senelik bir müddet temdit için imzasını tecdit etmek istemiştir.” demiştir.

İsmet Paşa, Moskova seyahati konusunu da aydınlatmak isteğiyle sözlerine şunları eklemiştir: “Diğer taraftan İtalya’ya yaptığımız bu seyahatle ahiren Rusya’ya olan seyahatimin hiç kimse aleyhine tevdih edilmemiş olduğunu tekrar etmek iyi olacaktır.” Görüşmede ayrıca, İtalya’nın Türkiye’ye 300 milyon liralık bir borç verilmesinden bahsedilmiş, İtalya-Türkiye ticaret mübadelelerini kolaylaştırmak için pek yakında muhtelit komisyonu kurulmasına karar verilmiştir.⁴⁹

İsmet Paşa’nın beyanatını dinleyen İtalyan basını da bu seyahat hakkında olumlu yayınlar yapmıştır. Journale d’Italia gazetesi haberi şu şekilde yayınlamıştır: “Türk-İtalyan

⁴⁹ **Vakit**, 30 Mayıs 1932, s.1

ticaret mübadelelerinin mahiyeti mütekabil istikamet ve iffet prensibine müstenit olması itibariyle geniş inkişaf imkanları irac etmektedir. ...İhdas edileceği şimdiden bildirilen ve süratle işbaşına geçecek olan muhtelit komisyon, bunun delil ve misalidir.” Gazete diğer noktalara değinerek devam ediyor: “Evvela dostluk muahedesinin 5 sene müddetle temdidi ve bundan sonra bu muahedenin bizatihi temadi etmek kabiliyetine malik bulunması, dostane münasebetlerin kati surette istikrarı hususundaki hüsnü niyeti sarahaten isbat etmektedir.” Gazete, İsmet Paşa’nın Moskova ziyaretinin İtalya ve Türkiye’nin müşterek müşterek menfaatleri çerçevesine dahil bulunduğunu, çünkü İtalya’nın Karadeniz limanlarında ve Rusya’da erzak ve iptidai maddeler itibariyle her gün artmakta bulunan hayati ticaret merkezlerine malik olduğu ve İtalya’nın Türk sularıyla boğazlarının öte tarafında bulunan bu merkezlerle münasebettar bulunduğunun unutulmamasının lazım geldiğini yazdıktan sonra, bu ticari vaziyetin Türkiye-İtalya-Sovyetler arasındaki mesai iştirakinin tedrici inkışafına müsait olduğunu ilave etmiştir.⁵⁰

İsmet Paşa, İtalya’ya yaptığı resmi ziyareti 30 Mayıs günü tamamlamış ve Roma’dan Brindizi’ye hareket etmiştir. Türk heyeti, gelişlerinde olduğu gibi törenle uğurlanmıştır.⁵¹ Ziyaretten günler öncesinden Türk-İtalyan ilişkileri hakkında yayın yapmaya başlayan Türk basını, İtalyan hükümetini ve icraatlarını öven yazılar yazmış ve iki devlet arasındaki dostluğun önemini vurgulamıştır. Bilahare İtalyan basını da Türk inkılabını öven yayınlar yapmış, Türkiye’nin artık “hasta adam olmadığını” da özellikle belirtmiştir. Fakat iki ülke arasındaki “dostluğun” ne derece içten olduğu tartışmalıdır. İtalya gün geçtikçe dış politikada sesini yükseltmiş, özellikle Avrupa devletlerini tedirgin eden bir tutum takınmıştır. Buna rağmen cumhuriyet döneminin başlarında olduğu gibi özellikle İtalyan kanadında göstermelik bir yakınlık ve kardeşlik nutukları atılmaya devam edilmektedir. Ancak çok geçmeden İtalya’nın gerçek amaçları su yüzüne çıkmıştır.

⁵⁰ **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1933, s.3.

⁵¹ Çelebi, “Atatürk Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, s.284.

2. İlişkilerde Soğuk Günlere Dönüş

a. Faşist İtalya'nın Dış Politikasındaki Değişimin Belirginleşmesi

İtalyan dış politikası, 1930'lu yılların başında daha saldırgan bir hal almaya başlamıştır. Dışişleri Bakanı Grandi döneminin sulhperver görünmeye dayanan politikaları gitmiş, İtalya artık maskesini çıkarmaya karar vermiştir. Mussolini ve İtalyan dışişleri yetkilileri bu amaçlarını sesli bir şekilde ifade etmekten çekinmemişlerdir. Daha birkaç ay önce İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede ve hemen ertesindeki nutuklarında barıştan bahseden, İtalya'nın dünya barışının garantörlerinden olduğunu söyleyen Mussolini, artık bu görüşlerin tam zıttını rahatlıkla haykırır olmuştur. Bu değişimi Faşist liderin 1932 yılında Popolo d'Italia gazetesinde yayınlanan makalesindeki şu sözlerinde kolaylıkla görebiliriz:

“İnsanlık kudretine kıymet veren şey yalnız harptir. Faşizm ebedi bir sulhun ne fâideli ne de mümkün olduğuna inanmaz. Faşizm cihanşümul bir kardeşlik fikrine muhaliftir. Faşizm mütemeddin milletler ile camia halinde yaşar, fakat onları daima dikkat ve teyakuz ile takip eder ve zevâhire bakarak aldanmak istemez...” Mussolini bundan sonra makalesinde bütün cihana şamil bir sulh tesis etmek yolunda sarfedilecek emeklerin hep boşa gideceği ve hiçbir semere vermeyeceğini söylemiştir.⁵²

İtalya'nın dış politikasındaki bu dengesizlik Türkiye'nin eskiden beri tam olarak güvenemediği bu ülkeye karşı duyduğu endişenin artmasına sebep olmuştur. Konuşmalarında; “ben iki yüzlü adam değilim, sözümde dururum” gibi cümleler kurmasına rağmen barış nutuklarının üzerinden geçen birkaç ay içinde 180 derecelik bir dönüşle savaş çığırtkanlığına başlayan Mussolini'ye güvenmemesi de herhalde çok doğal bir durumdur. Fakat bu durum her zamanki şeklen nezaket dolayısıyla olsa gerek iki ülke yetkililerinin beyanatlarına veya dönemin gazetelerine fazla yansımamıştır. Ancak bu

⁵² **Vakit**, 8 Ağustos 1932, s.1.

durum bürokratik bir gereklilik olabileceğini göz önünde bulundurarak Türkiye'yi anlamaya çalışmak, kuşkusuz daha makul bir tavır olacaktır. Yeni bir ulus devlet olarak henüz gelecekteki varlığının temellerini sağlamlaştırmaya çalışan Türkiye'nin, iki ülke arasındaki ilişkiler neyi gösterirse göstereceği provokatif bir tavır sergilemekten kaçındığı muhtemeldir. Zaten öylesine buhranlı bir dönemde başka türlü davranmak şansı da pek yoktur.

Fakat Avrupa basını durumu olağanca açıklığıyla ortaya koymakta, yerli basın da onlardan alıntı yapmaktadır. Times gazetesi İtalya'nın son dönemde değişen politikasından şu haberiyle bahsetmektedir:

“Bir müddet teemmül ve mülâhazalardan sonra İtalya kendisinin gerek iktisadi gerek siyasi cihetten tevessü etmesi için en münasip sahanın Afrika ve Şarkıkarip olduğuna karar vermiş gibi görünüyor. Bunların belirtileri Bingazi'de İtalyan iskânı için meclise kanun lâyihası verilmesi, müstemlekat mahsûlatının rüçhanı gümrük tarifesine tabi tutulmaması için verilen kanun lâyihası, müstemlekât nazırının Eritre müstemlekesini ziyareti, Habeşistan imparatoruna hediyeler götürülmesi, Tunus'taki İtalyan muhacirlerinin hukukunun şiddetle korunması gibi İtalya'nın Afrika işlerine büyük ehemmiyet verdiğini gösteren faaliyetlerdir.”⁵³

Buna mukabil, Bir İtalyan gazetesi de şu yorumu yapmaktadır:

“İtalya Avrupa sınırını değiştirmek istemiyor, İtalya'nın Avrupa'da istediği şarka doğru sulhperverane tevessüüne ve Avrupa siyasetindeki teşebbüsündeki serbestisine engel olmak üzere kurulmuş olan askerî ve siyasî ittifakların tehlike ve tehditlerini tahfif edecek yolda siyasî vaziyetin ıslah edilmesinden ibarettir.”⁵⁴

İtalya'nın mesajı açıktır: Avrupa'da İtalya'nın doğudaki yolunu tıkayacak şekilde yapılanmaların değiştirilmesi. Görünürde bunun dışında İtalya'nın Avrupa

⁵³ **Vakit**, 25 Mayıs 1932, s.2.

⁵⁴ **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1932, s.2.

devletleriyle bir alıp veremediği yoktur. O sadece fazla nüfusunu yerleştirmek için sömürge edinmek istiyordur! Fakat İtalya'nın eskilerden beri "sömürge" sözünden anladığının Afrika ile sınırlı kalmadığı, Asya ve Anadolu'yu da içine aldığı Türkiyece bilinmektedir. Zaman içinde Mussolini'nin sertleşen nutukları da bunu doğrulayan nitelikte olacaktır.

Nitekim 1933 yılına gelindiğinde, Mussolini'nin Küneo'da irad ettiği ateşli nutuk Türkiye'yi daha da gerecektir. Şöyle demiştir İtalyan lider:

"Kuvvetli milletler sulh zamanında birçok dostlar kazanır, harp günlerinde ise korku telkin eder, kendini saydırır. Yirminci yüzyılda medeni milletlere yaşayış ve kurtuluş usulünü ve yolunu gösteren Faşist İtalya'dır."⁵⁵ İtalya'nın diğer devletlerle kurduğu dostlukları nasıl değerlendirdiğinin çok güzel bir özetidir Mussolini'nin bu sözleri. İtalya, barış zamanında edindiği dostlarının savaş zamanında kendisinden korkmasını ve kendisine saygı göstermesini beklemektedir. Mussolini'nin dışişleri bakanı ile yaptığı görüşmelerin birinde, Yugoslavya'ya açılacak savaşın planlarını yaparken söylediği şu sözleri hatıra gelmektedir: "...Türkiye ki, Boğazlar'ı bize açacağından eminim". Mussolini, Türkiye'nin İtalyan savaş gemilerine Boğazlar'ı açacağından nasıl bu kadar emin olabilmektedir? Yukarıdaki açıklamalarından anladığımız üzere, olası bir savaş zamanında Türkiye'nin kendisinden korkacağını veya İtalya'nın gücüne duyduğu saygıdan dolayı böyle bir işe girişeceğini düşünmektedir. İşte İtalyanların her fırsatta vurguladıkları "samimiyet" bundan ibarettir; barışta dost devlet, savaşta korkulan müttefik...

Aslında Mussolini'nin bu sözlerinin asıl amacı, dünya devletleri nezdinde saygınlık kazanmaktan ziyade, kendi halkının gözünde saygınlık kazanmak içindir. Ne de olsa o, bu yola İtalyan halkına kaybettiği onurunu geri kazandırmak için çıkmıştır. Ve iktidarının dayandığı tek nokta halkının kendisine duyduğu saygı ve güvendir. Ne yazık ki bir gün bu saygı ve güven yok olduğunda, Mussolini iktidarını kaybetmekle

⁵⁵ **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1933, s.3.

kalmayacak, hayatını da kaybedecektir. Ancak 1933 yılında, durum böyle değildir. Halkı, liderlerine güvenmekte, Avrupa'nın gittikçe karıştığı o dönemde bile liderlerinin bu duruma bir çözüm bulacağına inanarak onun icraatlarının sadık birer takipçisi olmaya devam etmektedir. İşte bir İtalyan gazetesinin 1933'te yayınladığı makaleden bir bölüm: "Diplomasi alanında son zamanlarda yapılan şeylerin hepsi Avrupa'nın akıl hocası olan Mussolini'nin eserleridir. İtalyan başvekilinin bu nüfuz ve tesirinin daha ziyâde artıp genişleyeceğine inanmalıyız. ...Mussolini Avrupa'nın muvâzenesi hakkında yeni bir formül hazırlıyor gibi görünmektedir..."⁵⁶

b. Dörtler Paktı ve Türk-İtalyan İlişkileri

Avrupa'da değişmekte olan dengelerin ileride tamamen altüst olma yolunda ilerlediğini gören Avrupa devletleri, bir yandan gizli gizli savaş hazırlıkları yaparken bir yandan da işbirliği seçeneklerini gözden geçirmektedirler. Son olarak Fransa'nın Avrupa'nın federal hale gelmesi teklifi gündeme gelmiş, fakat ülkeler arasında yeterli bir mutâbakata varılamamıştır.

Bu ortamda, Versay'ın eski galipler ve mağluplar zümreleri yerine şimdi her iki zümreye mensup büyük devletlerin yani bir yandan İngiltere ile Fransa'nın öbür taraftan da Almanya ile İtalya'nın işbirliği ettiği bir zümre meydana çıkmıştır. Böylece adları geçen devletlerin, elbirliğiyle Versay düzenini değiştirme teşebbüslerine girişimleri bulunmakta ve Sovyet Rusya bu teşebbüslerin dışında bırakılmaktadır.⁵⁷

Silahsızlanma konferansının devam ettiği günlerde ortaya atılan Dörtler Paktı, 7 Haziran 1933'te İtalya Başbakanı Mussolini ile Almanya, Fransa ve İngiltere büyükelçileri arasında Roma'da imza edilmiştir. Türkiye haliyle bu gidişattan memnun olmamış ve tedirginliğini belli etmiştir. İtalya, tabii ki böyle bir durumun Türkiye ile olan ilişkilerini bozmasını istememiş, Türkiye ile dostluğu sayesinde Balkanlar bölgesinde

⁵⁶ **Vakit**, 13 Ağustos 1933, s.2.

⁵⁷ Akşin, **a.g.e.**, s. 185.

elde ettiği vaziyetten vazgeçmek istememiştir. Bu durumu da dışişleri yetkilileri vasıtasıyla gerçekleştirdiği girişimlerle belli etmiştir.

Mussolini'nin sağa sola Dörtler Paketi'nin zararsızlığından ve hatta iyiliğinden dem vurduğu bu dönemde, İtalya'nın eski Ankara Büyükelçisi olup o sıralarda Cenevre'de bulunan Baron Aloisi, 7 Mayıs 1933'te Dışişleri Bakanımız Dr. Tevfik Rüştü Aras'ı ziyaret ederek kendisine Mussolini'nin şu teminatını veriyordu: "Mösyö Mussolini delâletimle size İtalya'nın Türkiye'ye dostluk siyasetinin hiçbir surette değişmediği teminatını veriyor. Türkiye Hükümeti'ni siyasî teşebbüslerimizden haberdar edeceğimize dair size de aynı surette teminat veriyor."⁵⁸ Yine Aloisi 31 Mayıs 1933'te Roma Büyükelçimiz Vasıf Çınar'a şu sözleri söylemiştir: "Türkiye'nin revizyon hakkında istediği bir teminat yoktur. Dostluk teminatı vermek, dostluğumuzun zaafa uğradığı hissini vermek bakımından zararlıdır. Cenevre'den dönüşümde Mussolini ile genel dış politika üzerinde görüşürken bana verdiği emri size aynen tekrar ediyorum: 'Akdeniz siyasetimizin mihveri Türkiye'dir. Yalnız bu dost memlekete kesin itimadım vardır. Siyasetimizin değişmez esaslı çizgilerinden biri bu memleketle dostluğumuzun tahkimi olacaktır.' ...Milano'da olduğu gibi bugün dahi İtalya Hükümeti Doğu Akdeniz ve Balkanlar'daki siyasetini bu bölgelerde en sağlam denge unsurlarından biri olan Türkiye'nin dostluğu üzerine kurmak arzusundadır. Türk Hükümeti bu beyanatta ve bilhassa bu beyanatın mülhem olduğu ve İtalya'nın istinatgahlarından birini teşkil eden telakkide, İtalya'nın Dörtler Paketi'ni imzalamak suretiyle Avrupa siyasetini umumun nefine olarak elbirliği ve anlaşma sahasına nakil etme azminde bulunduğu şu anda Türkiye hakkındaki İtalyan objektif ve hislerinin teyidinin bir ifadesini bulacaktır."⁵⁹

Bu beyanatlara rağmen, Dörtler Paketi Türkiye ve İtalya'yı ayrı kanatlara atmıştır. Öncelikle pakt, büyük güçler ve küçük güçler ayrımı yapıyordu. Dünya Ekonomik Krizi zaten endüstriyel dünya ile endüstriyel olmayan dünya arasındaki ayrımı keskinleştirmişti. Mussolini'nin bu paketi imzalaması da kesinlikle büyük ve küçük güçler arasındaki boşluğu derinleştirmişti. Ankara, bu paketi barışa doğru atılan bir adım olarak

⁵⁸ Akşin, a.g.e., s.188

⁵⁹ A.y.

görmüyordu. Aksine, paktın, büyük devletlerin dünyanın geri kalan bölgelerine müdahale etme politikalarına katkıda bulunduğunu düşünüyordu.⁶⁰

Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey 12 Temmuz 1933'te bir kez daha İtalya'ya gitmiş ve Mussolini ile görüşmüştür. Mussolini ile Tevfik Rüştü Bey görüşmesinde siyasi ve iktisadi ilişkiler, bilhassa Türkiye ve İtalya'yı doğrudan doğruya alakadar eden meseleler tetkik edilmiştir. Bu görüşme esnasında her iki hükümetin düşünüş ve görüşlerinde birlik olduğu müşahede edilmiş, iki memleket arasındaki dostluk münâsebetlerinin bir kat daha kuvvetlendirilmesine ve Avrupa sulhunun muhafaza ve idamesi namına iyi münâsebet ve vifak siyasetine devam olunmasına karar verilmiştir. Mussolini, Tevfik Rüştü Bey şerefine "Lido Castelfiseno"da kalabalık bir ziyafet vermiştir.⁶¹

Görüldüğü gibi İtalya Türkiye'yi rahatlatmak için elinden geleni yapmakta, tabiri caizse ne yandan ne serden geçmektedir. Bir yandan Avrupa'nın büyük devletleri ile işbirliği antlaşmaları yapmakta, öte yandan Akdeniz ve Balkanlardaki biricik müttefikinin Türkiye olduğunu vurgulamaktadır.

İtalyan basını Tevfik Rüştü Bey'in İtalya siyaseti vesilesiyle yayınladığı haberde iki memleketin dostluğunun diğer milletler için de faydalı olduğuna dikkat çekmek istemiştir. *Giornale d'Italia* durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Türk-İtalyan dostluğu yalnız bu ki milletin değil, fakat diğer milletlerin de menfaâtlerine uygundur. Bu uygunluk Türkiye ile İtalya arasında aktedilen muahededen sonra Yunanistan'la siyasî bir teşebbüse girilmiş ve bu teşebbüsün Türk-Yunan itilafı neticesine ulaşmış olması da sabittir."⁶²

⁶⁰ Barlas, "Friends or Foes?", s.246.

⁶¹ **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1933, s.3.

⁶² **Vakit**, 15 Temmuz, s.1.

Basında yer alan dostluk haberlerine ve İtalyan yetkililerinin girişimlerine rağmen Türkiye'nin tavrı kesin olmuştur. Özellikle Atatürk Dörtler Paktı'na karşı olduğunu bizzat ifade etmiştir. Aptülaha Akşin Atatürk'ün tavrını şu şekilde anlatmıştır: "...29 Ekim 1933'te, her yıl adet olduğu üzere, Ankara Palas'ta akşam yemeği verilmişti. Bütün yabancı devletler misyon şefleri sofrada hazır dılar...Bilmem nasıl oldu, sözler Dörtler Paktı'na intikal etti... Atatürk celallendi, şahlandı ve Dörtler Paktı'na Türkiye'nin kesin olarak aykırı olduğunu heyecanla ifade etti. Onun bu sözlerine sofrada buluna İtalyan büyükelçisi cevap vermeye yeltendi. Atatürk bu... bildiğini söyleyen ve ne söylediğini iyi bilen Büyük Lider, elçiye gereken cevabı vermiş idi." ⁶³ Zorla sınır değiştirmeye yönelik olan büyük güçler ile küçük güçler arasındaki ayrımı derinleştirmeyi hedef alan Dörtler Paktı Türkiye'nin karşı olduğu ve İtalya ile ilişkilerini gerginleştiren bir olaydır.

1933 yılına gelindiğinde, Türkiye, sadece yaklaşmakta olan savaştan sakınmak isteyen, bu amaçla tedbirler almaya çalışan ve tüm olumsuzluklara rağmen barışçı bir dış politika izlemeye çalışan genç bir devlettir. İtalya ise savaş sonrası statüsünden memnun olmayan ve bunu her fırsatta dile getiren hırçın bir devlettir. Yaklaşmakta olan savaşın rüzgarı, bu iki devleti birbirinden uzak köşelere savuracak, Türkiye ve İtalya mevcut politikalarının yanında geleceğe dönük vizyonları itibariyle de farklı kamplara itileceklerdir. Bu durum 1933 yılında hissedilir hale gelmiş olsa da konumuzun kapsadığı dönem, İtalya'nın somut bir girişimde bulunduğu 1934 yılına uzanmamaktadır. Fakat birkaç cümleyle de olsa menfi gidişatın sonucunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Mussolini, 19 Mart 1934'te yaptığı konuşmasında İtalya'nın mukadderatının Akdeniz, Afrika ve Asya olduğunu ileri sürmüş ve "birkaç saatlik deniz seyahati ve bundan daha kısa bir hava seferi İtalya'yı Afrika ve Asya'ya bağlamak için kâfidir." demiştir. Bu konuşma Türk resmi makamları ve basını tarafından şiddetle eleştirilince; Dışişleri Bakanı Müsteşarı Suvich ve Mussolini, Türkiye'nin Roma büyükelçisiyle

⁶³ Akşin, a.g.e., s.189.

yaptıkları görüşmelerde bu nutkun Türkiye'yi hedef almadığını söylemişlerdir. Fakat bu açıklama, Türkleri tatmin etmemiştir.⁶⁴

İtalya'nın 1935 yılında Etiyopya'yı işgali ve son olarak da 1939'da Arnavutluk'u işgali Türkiye'nin kaygılarını pekiştirmiştir. Bir anlamda ilişkilerde 1928 öncesi döneme hâkim olan hasmane tutumlara geri dönmüştür.⁶⁵ Türkiye Etiyopya'nın işgalinden sonra Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı aldığı ambargo kararına katılmıştır.⁶⁶

1936 yılında İtalya'nın Türk sahillerine yakın 12 Ada'yı, özellikle Leros Adası'nı tahkim etmesi iki devlet arasındaki münasebetlerin gergin olduğunu göstermekte ve Türkiye'nin İtalyan tecavüzünden duyduğu endişeyi haklı çıkarmaktadır. Buna rağmen, 1937 yılının yaz aylarında Akdeniz'de bazı ticaret gemilerinin İtalya'ya ait olduğu söylenen denizaltılar tarafından batırılması üzerine 10-11 Eylül'de Nyon'da bir konferans toplanmış, Türkiye bu konferansa katılarak barışçı bloka bağlılığını açıkça göstermiştir.⁶⁷

Türk-İtalyan ilişkileri bu olaylardan sonra patlak veren İkinci Dünya Savaşı esnasında tamamen farklı bir boyuta girecek, fakat her zaman Türkiye'yi diğer Batılı devletlerle ilişkilerini yoğunlaştırmayı sevk eden özelliğini koruyacaktır.

⁶⁴ Çelebi, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya'nın Rolü", s.668.

⁶⁵ Barlas, "Akdeniz'de Hasmane Dostlar", s. 218.

⁶⁶ Çelebi, "Atatürk Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", s. 286.

⁶⁷ Gönlübol, Sar, **a.g.e.**, s.117.

V. BÖLÜM

TÜRK-İTALYAN İKTİSADİ VE KÜLTÜREL İLİŞKİLERİ

A. İKTİSADİ İLİŞKİLER

1. Cumhuriyetin Kuruluşu Esnasında Yeni Türkiye'nin İktisadi Yapısı

Cumhuriyeti kuran kadro, bir önceki yönetimden ekonomik anlamda son derece verimsiz ve olumsuz bir tablo devralmıştır. İttihat ve Terakki idaresi döneminde kısa bir süre kaldırılmasına rağmen Osmanlı Devleti döneminde devam eden kapitülasyonlar dolayısıyla 1920'lerin başında memlekette iktisadi bir bütünlükten bahsetmek mümkün olmadığı gibi, kendi şartları içinde gelişebilecek, üzerine gelişme denen olgunun inşa edilebileceği bir iskelet bile mevcut değildi. Savaş ekonomisi ve Osmanlı Devleti'nin çökmesi dönemindeki düzensiz uygulamalar neticesinde ülkede en basit ihtiyaçlar bile dışarıdan karşılanır vaziyetteydi. Ticari ilişkileri de tamamen ele geçiren kaos, tamamen tüketime dayalı bir sistem yaratmış, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin milli bir ekonomi kurmak için gerçekten zorlayıcı şartların içine doğmasına sebebiyet vermişti. Fakat öncü kadro, varolma mücadelelerinde ekonomik bir savaşım vermekten çekinmemiştir.

Anadolu'nun emperyalist-kapitalist devletlerin orduları tarafından işgal edilmesi, bir yandan bağımsızlıkçı eğilimleri kuvvetlendirirken, öte yandan kapitalist sisteme karşı tepkileri arttırmıştır. 1921'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun, "Maksat ve Meslek" kısmında şunlar ifade edilmiştir: "TBMM Hükümeti, hayat ve istikbalini kurtarmayı yegane maksat ve gaye bildiği halkı, emperyalizm ve kapitalizm tahakkümünden ve zulmünden kurtararak, idare ve hakimiyetinin hakiki sahibi kılmakla gayesine vasil olacağı kanaatindedir." Fakat milli bir ekonomi tahsis etmek Türkiye için pek de kolay değildir. Bir kere Lozan, ithal ve yerli mallarına farklı oranda tüketim ve satış vergisi uygulamalarını engellemektedir. Ayrıca Lozan'a ek olarak imzalanan ticari sözleşmelere göre beş yıl süreyle 1916 tarifesi gümrüklerde esas alınmak zorundadır. İlk

iktisat politikaları bu koşullar altında belirlenmiş ve devlet desteğiyle yerli üretimi arttırma anlayışı Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e intikal etmiştir.¹

2. 1923-1933 Yılları Arasında Türk Ekonomisindeki Gelişmeler

a. Türkiye İktisat Kongresi (İzmir 1923)

İktisat Vekaleti'nin organizasyonuyla 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi, tüccar, sanayici, işçi, çiftçi kesimlerini temsilen 1135 delegenin katıldığı büyük bir organizasyondur.² Cumhuriyet kadrosunun ekonomik politikalarını tespit etmek için düzenlediği kongre, ekonomik sorunlara çözüm bulmayı amaçlamıştı. İktisatla ilgili çeşitli kesimlerin görüşleri alınarak ekonomik programın temelleri belirlenecekti.³ İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt), kongrenin amaçlarını 9 maddede özetlemişti: 1. Nakti sermaye ve kredi meselesi 2. İstihlal ve İstihlakın tanzimi 3. Gümrük 4. Şirket ve sendikalar 5. Mesaili yollar ve vesaiti nakliye 6. Makine meselesi 7. Kille-i nüfus meselesi 8. Ziraat, sanayi, ticaret odalarının tanzimi 9. Köylünün vaziyeti.⁴ Yönetim, sanayicilerin yanında köylü ve çiftçileri de kongreye katarak geleceğin Türkiye'si'ne bir gönderme yapmakta, sanayileşme ve hizmet sektörünü geliştirme arzusunu açığa vurmaktaydı.⁵

Kongre sonunda kabul edilen kararlar "Misak-ı İktisadi" adı altında yayınlandı. Bu kararlar, temenni şeklindeki ahlaki göndermeler üzerine kuruluydu. Buradaki temennilerin yönetici kadronun talep ettiği modernleşmeyi, ekonomik zihniyetteki dönüşümü sağlaması mümkün değildi.⁶ Öte yandan, yıkılmış ve yakılmış, sermaye birikimi, teknolojisi olmayan bir ekonomide bu prensipler ve uygulamaları yalnızca ekonominin düzenlenmesine ilişkin karar ve uygulamalardan ibaret değildi. Bu kararlar

¹ Ulaş Kıpall, Özgür Uyanık, **Türkiye Milli İktisat Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001, s.41-43

² Naci Bostancı, **Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset**, s. 29.

³ **İkdam**, 29 Kanunusani 1923, s.1.

⁴ Kıpall, Uyanık, **a.g.e.**, s.45.

⁵ Bostancı, **a.g.e.**, s. 31.

⁶ Bostancı, **a.g.e.**, s.39-40.

ve prensiplerin bir kısmı doğrudan doğruya ekonomiye müdahale etme, teşebbüs kurma ve işletmeyle ilgiliydi. Bundan dolayı, İktisat Kongresi'nce benimsenen sistem karma ekonomi sistemidir.⁷

Kongre, yeni yönetimin ekonomik gelişmeyi önemseydiğini göstermesi bakımından eşsiz bir öneme sahiptir. Önder kadro, iktisadi anlamda bağımsızlığını kazanmak için gayret göstermektedir. Atatürk, kongrenin açılış konuşmasında, “Ulusal egemenlik iktisadi ilişkilerle pekiştirilmelidir.”⁸ diyerek kendisinin ve yönetici sınıfın görüşlerine tercüman olmuştur.

b. Ulusal Ekonomiye Geçiş Dönemi

Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlara uygun olarak, hükümet ilk ulusal ticaret bankamız olan Türkiye İş Bankası'nın 1924'te faaliyete geçmesini sağlamıştır. Ardından sanayi alanında kredi vermek üzere 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Çiftçi kesiminin isteğine uyularak, yaklaşık devlet gelirlerinin %30'unu sağlayan Aşar Vergisi yürürlükten kaldırılmıştır.⁹ Başından beri sanayileşmeyi hedef alan bürokrasi, bunu engelleyecek tarzda önemli bir bütçe kaynağından vazgeçerek, sosyal yapıdaki köklü değişikliklerin yarattığı gerilimi nispeten gidermeye çalışmıştır. Cumhuriyet döneminde tarım alanında gerekli değişimlerin sağlanmasında büyük işletmelere belli bir ağırlık verilmiştir. Devlet, kredilerle destekleyerek büyük işletmelerin örgütlenmesini ve üretim biçimini değiştirmek istemiştir.¹⁰

1913 yılında başlanan uygulamaya 1927 yılında yeni bir şekil verilerek sınai yatırımlar özendirilmeye çalışılmıştır. Üreten bir Türkiye yaratmak amacıyla ülke dahilindeki araç ve vasıtaların millileştirilmesi bu dönemin önemli uygulamalarındandır. Bu alandaki en önemli gelişmelerden biri deniz ticaretinde yaşanmıştır. 1926 yılında

⁷ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi:1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa 1998, s.3.

⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002 s 320.

⁹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C II s. 323.

¹⁰ Bostancı, **a.g.e.**, s.88.

çıkarılan bir yasayla kabotaj hakkı Türk gemilerine verilerek, ulaştırma sektörünün bir bölümünün daha yerli sermaye eline geçmesi sağlanmıştır.¹¹ Üstelik demiryolları da devletleştirilmeye başlanmıştır.

c. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı

1929 yılı, dünya ekonomik sisteminde ciddi bir sarsıntının yaşandığı yıldır. Ekim ayında New York borsasında fiyatların düşmesiyle başlayan bunalım, bir dalga gibi bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Dünya ticaretindeki daralma, özellikle hammadde ihracatçısı durumundaki Türkiye'nin ekonomik hayatında sarsıntılar yaratmıştır. Ülke ithalat ve ihracatı azalmış, genel seviyede ekonominin temposu yavaşlamıştır.¹² Buna karşın Türkiye, ihracat gelirleri en az düşen ülkelerden biridir. Yani toplam ihracat girdisinde çok fazla bir düşüş olmamıştır. Türkiye, bunu ucuz fiyatla mal ihracat etmek suretiyle gerçekleştirmiştir. Öte yanda depresyon yıllarında Türkiye'de altın fiyatlarının yükselmesi önlenememiştir.¹³

Ülkemizde geleneksel ihracat mallarımızın çoğunu Türk köylüsünün ürettiği tarım ürünleri oluşturmaktadır. Türk köylüsü doğrudan doğruya malını ihracat edemediği için, kriz ilk aşamada tüccarı etkilemiştir. Tarımsal ürün satışlarının karsızlaşmanın asıl büyük etkisi, kırsal kesimi otarşıye itmesidir. Üretici, ürettiği ürünün para getirmedini görünce yalnızca kişisel gereksinimlerine yönelik ürünleri kendisi için üretmeye yönelmiştir. Bir başka deyimle, köylü üreticiler kendi içlerine kapanmışlardır. Üreticilerin büyük kısmı üretim vasıtalarını terk ederek emeklerini satan kişiler olmuşlardır. Böylece binlerce köylü şehirlere, iş merkezlerine ve iş bulabilecekleri bölgelere akın etmiştir.¹⁴

¹¹ A.g.e., s.98.

¹² Naci Bostancı, a.g.e., s.98.

¹³ Faruk Yılmaz, **Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Günümüze Dış Borçlar**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 252.

¹⁴ İlker Parasız, a.g.e., s.26.

Ulusal ekonomik düzenini korumaya çalışan genç Türkiye Cumhuriyeti, “ekonomik seferberlik” ilan etmek zorunda kalmıştır.¹⁵ 25 Şubat 1930’da Bakanlar Kurulu Türk Parasının Kıymetini Koruma adı altında bir dizi kararnameler ve ekler çıkarmıştır. Dış borçların ödenmesi ertelenmiş, ithalat kısılmıştır. 24 Mart 1930’da da Türk parasının kıymeti üzerinde düzenleyici bir rol almak için devletin de katılımıyla Bankalar Konsorsiyumu kurulmuştur.¹⁶

Diğer dünya devletleri üzerinde de benzer bir etki yaratan kriz, merkezi yönetim modellerine yönelmeyi beraberinde getirmiş ve devletçi uygulamaların işleme konmasına sebep olmuştur. Türkiye’de bu uygulamalara tepki verecek bir burjuva sınıfı da olmadığından, 1930 yılına gelindiğinde Türk ekonomisinde devletçilik dönemi uygulamaya konmuştur. İtalya da krizden etkilenen ülkeler arasındadır. Öte yandan içe dönük, kapalı politikalarla bir anlamda krizi tetikleyen ülkeler arasında da sayılabilir. 1929 krizinin Türk-İtalyan ekonomik ilişkilerine olan etkileri, İtalya’nın Türkiye’ye yapmakta olduğu yardımlara yansımıştır. Ekonomik olarak zaten çok güçlü olmayan İtalya, dünya krizinin de etkisiyle Türk donanmasına vermekte olduğu yardımı yavaşlatmıştır. Örnek vermek gerekirse, 1931 teslim edilmesi gereken Zafer ve Tınaztepe muhriplerinin ancak 1932 yılının ortalarında teslim edildiğini söyleyebiliriz.¹⁷

d. 1929 Gümrük Tarifesi

Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren yöneticiler korumacı bir ekonomi politikası izlemek istemişlerdir. Ancak, T.C. Hükümetleri 1929 yılına kadar etkin bir korumacı dış ticaret politikası izleyememişlerdir. Bunun da nedeni genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Osmanlı Gümrük tarifelerinden ancak Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasından beş yıl sonra kurtulabilmiş olmasıdır.¹⁸

¹⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, s. 324.

¹⁶ İlker Parasız, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷ Barlas, “Akdeniz’de Hasmane Dostlar”, s.217.

¹⁸ **A.g.e.**, s.16.

“1923 Lozan Ticaret Sözleşmesi ile Türkiye, sözleşmeyi imzalayan ülkeler karşısında, daha önce 1926 tarifesinin on iki katına yükseltileen oranları bazı mallarda 1916 tarifesinin 9 katına indirmeyi ve yürürlükteki oranları beş yıl değiştirmemeyi üstlenmiştir.”¹⁹

Türkiye'nin gümrükler üzerindeki hakimiyetini kullanamaması sonucu, 1929 yılına kadar Türkiye'nin dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir.²⁰ Lozan Antlaşması gereğince, Türkiye 5 yıllık süre ile Osmanlı Devleti'nin 1916 yılı gümrük tarifesini değiştirmemekle yükümlüdür. Ancak tekel resimleri ve tüketim vergileriyle gümrük tarifesini düşük tutma yükümlülüğü farklı bir iktisadi etkiye yol açmıştır.²¹ Hükümet, Lozan Sözleşmesi'ndeki beş yıllık sürenin bitiminde, 1929 Ekimi'nde, yeni bir gümrük tarifesini uygulamaya koymuştur. Yeni spesifik tarifede bütün tarım makineleri, araç ve gereçleri gümrükten bağışık tutulmuştur. Sanayi makinelerine daha önce, 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu ile gümrük bağışıklığı getirilmişti. Yeni tarifede ulaştırma araçları ve Türkiye'de üretilmeyen sanayi hammaddeleri üstündeki spesifik oranlar, 1929 fiyatlarına göre oldukça düşüktü. Bunlara karşılık 1929 tarifesi, özellikle iplik ve kumaş, şeker, un ve diğer gıda malları, deri ve ağaç ürünleri, çimento gibi gelişmekte olan yerli sanayi alanlarındaki ithalata yerli üretimi korumak için bir hayli yüksek nominal vergi oranları uygulamıştır.²² 1929 Gümrük Tarifesi'nden sonra Türkiye'nin dış ticareti fazla vermeye başlamış ve bu fazlalık 1947 yılına kadar sürmüştür. Ticaret dengesindeki bu fazlalık değer olarak ihracattaki artıştan değil, ithalatın kontrol altına alınmasından sağlanmıştır.²³

e. Osmanlı Borçları

Osmanlı kaimelerinden Cumhuriyet rejimine intikal eden miktar 158 milyon lira kadardır. Düyun-u Umumiye'nin bastırıldığı 161 milyon liradan 3 milyon liranın dışarıya göçenlerin üzerinde, kaybedilen topraklarda, yakılan İzmir'de ve diğer yerlerde veya

¹⁹ Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi**, Yurt Yayınları, 2. Basım, Ankara 1986, s.140.

²⁰ H. Okan Aktan, “Dış Ekonomik İlişkiler”, **Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 2002, s.63.

²¹ Faruk Yılmaz, **a.g.e.**, s. 211.

²² Yahya S. Tezel, **a.g.e.**, s. 141.

²³ Aktan, **Dış Ekonomik İlişkiler**, s.63.

gömüldüğü yerlerde kaldığı anlaşılmaktadır.²⁴ Lozan Barış Antlaşması'nın 46. maddesinde Osmanlı borçlarının, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan devletler arasında bölüştürülmesi ilkesi kabul edilmiştir. Barış antlaşmasının 47. maddesine göre Osmanlı borçlarının yıllık ödemelerinin borçlu devletler arasında taksimi Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye Meclisi tarafından yapılacaktır. Osmanlı borçlarının nasıl bölüştürüleceği hakkındaki antlaşmanın yapılması 1928 yılına kadar uzamıştır. Milletler Cemiyeti'nin aracılığıyla 13 Haziran 1928'de Paris'te imzalanan antlaşmaya göre Türkiye, 1912 öncesindeki Osmanlı borçlarının %62,54'ünü, daha sonra alınan borçların ise %73,59'unu ödemeyi kabul etmiştir. Antlaşma sonunda kabul edilen borç miktarı ana para 82.456.337 olmak üzere faizleriyle birlikte 107.528.461 altın liradır. Ayrıca alacaklılar, 6 Ağustos 1924 ile 13 Haziran 1928 arasındaki yıllık ödemelerden vazgeçmişler, Türkiye, 1929 yılından itibaren yıllık 2.000.000 altın lira ödemeye başlayacaktır.²⁵ Hakem kararlarından sonra devletlerin pay oranlarında değişiklikler olmuştur. Buna göre, İtalya'nın 1912 yılından önceki istikraz oranı %0.23 iken, 1912 yılından sonrakiler ortadan kalmıştır.²⁶

1928 yılında akt edilen mukavelename ile Türkiye'nin hesabına düşen borçların ödeme şekli tespit edilmiştir. Ancak 1929 buhranının da etkisiyle ödemelerde güçlükler ortaya çıkmıştır. 1930 başlarında ödeme yapılamayacağına ortaya çıkması dolayısıyla Osmanlı Borçları Meclisi ve tahvil sahiplerinin çalışmaları ve tepkileri, Türkiye'nin dışarıdaki kredisini azaltmış, yabancı sermaye çevrelerinin korkularını arttırmıştır.²⁷ Neticede Osmanlı borçlarının ödenmesi durdurulmuştur. Türkiye'nin borçları ödeyememe durumunun ortaya çıkması sebebiyle bir mali danışman atamak niyetinde olduğunun ortaya çıkması üzerine, Osmanlı borçlarından en fazla alacak paya sahip olan Fransızlar, mutlaka bir Fransız danışmanın atanmasını istemişlerdir. Oysa İsmet Paşa,

²⁴ Faruk Yılmaz, **a.g.e.**, s.208.

²⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye Belgesel İktisat Tarihi**, ODTÜ Yay., Ankara 1983, s.43-44.

²⁶ Faruk Yılmaz, **a.g.e.**, s.227.

²⁷ Ali Arslan, "İngiliz S.C. Wyatt'ın Türkiye Mali Danışmanlığı'na Tayin Teşebbüsü ve İngilizlerin Bu Konudaki Çabaları", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, İstanbul 1998, s.159.

İngiliz Alacaklılar Vekili ve Osmanlı Borçları Meclisi Başkanı Wyatt'la 21 Mart 1930'da yaptıkları görüşmede, kendisinden Türkiye'nin mali danışmanı olarak görev yapmasını istemiştir. Başlangıçta Wyatt'ın kabul etmemesi dolayısıyla yeni bir İngiliz aday arayan İngilizler, hazırı gaib ile değiştirmemek için Wyatt'ın Türkiye mali danışmanlığına atanması çalışmalarına başlamışlardır. İngilizlerin bütün çalışmalarına rağmen, Osmanlı borçlarında Fransız hisselerinin büyüklüğü, Osmanlı Bankası'nın doğrudan Fransız adayı Rist'i önermesi ve Fransa'nın desteği dolayısıyla Rist'in Türk hükümetine uzman olarak atanması gerçekleştirilmiştir.²⁸

Uzun süren müzakereler sonunda, 1933 yılında Osmanlı borçlarının ödenmesi için yeni koşullar belirlenmiştir. Nisan 1933'te Türkiye'nin borcunu 8 milyon Türk altın lirası (veya 962,636,000 Fransız Frankı) olarak belirleyen ve yıllık borç geri ödemesi olarak alacaklılara 700,000 altın lira karşılığı verilen yüzde 71/2 faizli, 500 frank kupürlü tahvillerin 1944 yılında ödenmesiyle Osmanlı borçları tamamıyla tasfiye edilmiştir. 1930'larda toplam borç miktarının ve ödeme koşullarının belirlenmesindeki başarıya rağmen, bütçenin %15-18'i borç ödemelerine gitmiştir.²⁹

f. Ekonomide Devletçilik Uygulamaları

Devletçiliğin bir ekonomik program olarak kullanımına ilk defa 1930 sonbaharında rastlanır. Kavram "ılımlı devletçilik"tir. Tarif ise şu şekildedir: "Bizim devletçiliğimiz ferdi emek ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar kısa zamanda ulusu refaha ve memleketi mamurluğa erdirmek için ulusun genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlere ve özellikle ekonomik alanlara devletin ilgisini yükseltmektir."³⁰

Bu doğrultuda, 1931'de T.C. Merkez Bankası faaliyete geçirilmiş, Osmanlı Bankası ve azınlıkların ulusal ekonomik çıkarlara ters düşen karar ve uygulamaları son

²⁸ Arslan, **a.g.m.**, s.175-176.

²⁹ Aktan, **Dış Ekonomik İlişkiler**, s.60.

³⁰ Naci Bostancı, **a.g.e.**, s.101.

bulmuştur. Ardından 1933'te kurulan Sümerbank, Atatürk'ün köşe taşlarını koyduğu devletçiliğin temel ögesi ve sürükleyici kurumu olmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938) uygulamaya konulduktan sonra da "Devletçilik" in temel kurum ve kuruluşlarının tamamlanmasına devam edilmiştir. Bu uygulamanın ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunduğu bir gerçektir ve bu sayısal verilerle desteklenmektedir. Yönetici kadro, birçok sahada olduğu gibi ekonomide de rotasını deneme yanılma yoluyla çizmiş, neticede olumlu sonuçlar almaya devam etmiştir. Ne yazık ki II. Dünya Savaşı ekonomideki dengeleri tekrar bozacaktır.

3. Dış Ticaret

I. Dünya Savaşı, genel olarak tüm dünyada dış ticaret hacmini düşüren bir olay olmuştur. Fakat savaşın bitiminde ülkeler yavaş yavaş toplanmaya başlamışlardır. Türkiye de toparlanan ülkelerden biridir. Kurtuluş savaşını da atlattıktan sonra Türkiye ekonomik bir canlanma dönemine girmiştir. İhracata dönük tarımın büyümesindeki ilk aşama, savaş öncesi üretim düzeylerine ulaşmak ve eski pazarları yeniden kazanmaktır. Belirli ürünlerde de bu çabucak gerçekleşmiştir.³¹

1923-1929 yılları arasında tüketim malları ithalatı, ithalatın %50'sini oluştururken, yatırım malları ithalatı, toplam ithalatın aşağı yukarı %25'ini oluşturmaktadır. İhracat içinde en önemli payı %86.3 oranıyla tarımsal mallar oluşturmaktadır. Endüstriyel ürünlerin toplam ihracat içindeki payı ise %8.6 civarındadır.³²

1926 yılına kadar ithalat ve ihracatta sürekli artış meydana gelmiştir. Kapitalist merkezlerdeki 1927 krizine paralel olarak 1926 yılından sonra dış ticaret hacminde daralma baş göstermiş ve buhranın etkisiyle anonim şirket sayısında düşüş gerçekleşmiştir. Türk ürünleri İngiltere piyasasında Kaliforniya ürünleriyle yarışmakta

³¹ Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s.50.

³² Parasız, a.g.e., s.18.

güçlük çekmektedir. Bu arada ABD, Türkiye'den gelen mallara gümrüklerde “muayene” şartı koymuştur. Türkiye ihracatının 3/1'ini oluşturan tütün ihracatı 1926'dan sonra bütün dünyada artan üretim nedeniyle düşmüştür. İhracattaki bu daralma yabancı bankaların ve Avrupalı firmaların dış ticaretle ilgili açtıkları kredilerde önemli bir azalma yaratır. Dış ticaret işlemlerinde kullanılan krediye teminat olarak gösterilen tütün dış piyasada aranan bir ürün olmaktan çıkınca “para bunalımı” diye adlandırılan olayın etkenlerinden biri olur. Kredi sorunu ithalat miktarının azalmasına yol açmıştır. Türk pazarını riskli bulup kredili mal satmayan ülkeler Türkiye pazarındaki yerlerini kaybetmeye başlamışlardır. 1927'de İngilizlerin hazırladığı raporda İtalyanların ve Almanların bu riske rağmen kredi vermeleri eleştirilmektedir. Kredili ithalat Türk tüccarları için de büyük riskler taşımaktadır. Nitekim 1927 ve 1928 yıllarında İtalyan lirenin değerinin yükseltilmesi çabaları özellikle dokuma ithalatı yapan toptancı firmaları iflas ettirmiştir.³³

Liretin terfisi nedeniyle Türk manifaturacılarla İtalyan fabrikatörleri arasında uyuşmazlık çıkması üzerine 1927 yılında merkezi Milano'da bulunan pamuk mensucatu sendikası mümessilleri şehrimize gelmişlerdir. Heyet, tüccarla pazarlığa girişmeden evvel vaziyet hakkında bilgi almak için İtalyan ticaret odasına gitmiştir. Mümessiller, lirenin bugünkü değeri üzerinden işlem yapılmasını isterken, manifaturacılar da kendilerinin altı ay önce İtalyan fabrikalarına sipariş verdiklerini, fakat altı ay içinde lirenin değeri yüzde elli arttığını belirtmişlerdir. Bugün İngiliz lirası üzerinden işlem yapılmasını, bir İngiliz lirasının yüz yirmi beş lirenin kabul edilmesini talep etmişlerdir, fakat bu sorunu halletmek mümkün olmamıştır.³⁴

Dış ticaret bilançosu 1930 yılına kadar sürekli olarak açık vermiştir. Bu açık 1923'te 36.1, 1924'te 18, 1925'te 26.2, 1926'da 25, 1927'de 27, 1928'de 25.5, 1929'da ise 48.7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁵ 1930'lardan itibaren ise Cumhuriyetin lider kadrosu sanayileşmeyi hızlandırmak için yeni bir iktisat politikası oluşturmuştur. Bu

³³ Kipal, Uyanık, a.g.e., s.62.

³⁴ Cumhuriyet, 11 Mayıs 1927, s.2.

³⁵ Türk Dış Politikası Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, C.I, s.244.

değişiklik, Türkiye'nin uluslar arası iş bölümündeki yerine karşı duyulan rahatsızlıkla yakından ilişkilidir. Bu nedenle hükümet dış ticaret politikası ile sanayileşme politikası arasındaki uyumluluğu arttırmak için kambiyo kontrolü, ikili ticaret antlaşmaları gibi yeni uygulamalara başvurmuştur.³⁶ Yeni kalkınma modeli ülkeyi dışa kapayacak, dışa bağımlılığı asgariye indirecek, devletin dış görelî özerkliği için gerekli ekonomik temeli sağlayacaktır. Nitekim, 1930'dan önce sürekli açık veren dış ticaret (ithalat-ihracat) bilançosu, bu tarihten itibaren sürekli olarak fazla vermeye başlamıştır. Bu fazla 1938'e kadar 0,3 milyon dolar ile 20 milyon dolar arası seyretmiş, dış ticaret ancak 1938'de 3,8 milyon dolar açık vermiştir.³⁷

B. TÜRK-İTALYAN TİCARİ İLİŞKİLERİ

1. Cumhuriyet Dönemi Ticaretinde İtalya'nın Önemi

Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkeler, İtalya dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret yaptıklarıyla aynıdır. İtalya, Trieste'deki konumu nedeniyle -en azından görünürde- dış ticarete en önemli yeri almıştır. İstatistiklere göre İtalya, ithalattaki ortalama %15 ve ihracattaki dörtte birlik payıyla en çok ticaret yapılan ülke olarak görülmektedir. Trieste limanı, 1920'lerde tüm Doğu Avrupa'nın yanı sıra Avusturya ve Almanya'nın da gereksinimlerini karşılamaktaydı. Deniz ulaşımı en ucuz ulaşım olduğundan, Türkiye'nin Orta Avrupa'dan ithal ettiği mallar İstanbul ve İzmir'e genelde Trieste'den gelirdi. İhracatta da aynı durum söz konusuydu; İstanbul ve İzmir'den yola çıkan mallar önce Trieste'ye gidip, buradan İtalyan tacirlerince yeniden ihraç edilirdi.³⁸

Gümrük İdaresi tarafından neşrolunan 1925 senesi istatistikleri Türkiye'nin İtalya'dan aldığı malların bedelini 43,478,145 Türk Lirası olarak göstermekteydi. Aynı sene zarfında İtalya Türkiye'den 50,273,846 Lira kıymetinde ithalatta bulunmuştur. Bu itibarla İtalya Türkiye'nin en önemli müşterisi olduğu gibi, aynı zamanda da onun en

³⁶ Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi**, s. 167.

³⁷ **Türk Dış Politikası Ansiklopedisi**, s.249.

³⁸ Çağlar Keyder, **a.g.e.**, s.101.

önemli müteahhididir. Bu rakamları oluşturan mallar şunlardır: Türkiye İtalya'dan kantariye eşyası, pamuklu, keten, ipekli ve yünlü kumaşlar, mamul elbise, otomobil, motor ve araba ithal etmektedir. İtalya da Türkiye'den tütün, pamuk, ipek ve nebati yağ, kuru meyve almaktadır.³⁹ İtalyan ihracatçıları, Türkiye'den kuru meyvenin yanında fındık da almakta, yüksek kaliteli Türk fındıklarını mahalli ürünlerle karşılaştırıp diğer Avrupa ülkelerine, özellikle İsviçre'ye satmaktadır.⁴⁰ İtalya, Türkiye'deki tütün ihracatının yarısından fazlasını satın almakta ve bunun %90'ından fazlasını diğer Avrupalı ülkelere yeniden ihraç etmektedir.⁴¹

Fakat ticaret dengesinde İtalya'nın bu kadar baskın vaziyette “görünmesinin” sebebi ülkenin Türkiye'den aldığı malları yeniden satarak üç yönlü bir ticaret gerçekleştirmesidir. Bu yüzden İtalya Türkiye'ye sattığından daha fazla malı Türkiye'den ithal ediyordu. Türkiye, bu şekilde Türkiye'nin ürünlerini pazarlayarak oynadığı aracı rolüyle kar eden İtalya'ya karşı ticaret fazlası elde ediyordu.⁴²

1924-1929 döneminde Türkiye ticaretinde İtalya'nın öne çıkmasının asıl nedeni, Türkiye'den ayrılan bazı Rum tüccarların Trieste'ye yerleşmeleri ve eskiden Türkiye'den başka ülkelerle yaptıkları ticareti, Trieste'yi bir transit merkezi gibi kullanarak sürdürmeleriydi. Ayrıca, İtalyan iş çevrelerinin bu yıllarda Çukurova'daki pamuk üretiminin ticari denetimini ele geçirmek ve Türkiye'nin pamuklu kumaş ithalatını kendilerine bağlamak için sürdürdüğü gayretler de İtalya-Türkiye ticaretinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁴³ 1927 yılına gelindiğinde İtalya'nın Türk dış ticaretindeki payı bariz görünmektedir. O dönemde İtalya'nın Türkiye'ye yaptığı ithalat 50.273.846 Lira'yı bulmaktaydı⁴⁴

³⁹ **Ayın Tarihi**, Kanunusani 1929, C. 46, No:1, s.17.

⁴⁰ Çağlar Keyder, **a.g.e.**, s.51.

⁴¹ **A.g.e.**, s.54.

⁴² **1930 İstatistik Yıllığı**, s.336.

⁴³ Tezel, **a.g.e.**, s.166.

⁴⁴ **Ayın Tarihi**, Kanunusani 1929, C. 46, No:1, s.18.

1930'lu yıllarda ise bu tabloda bazı değişiklikler meydana gelmiştir. 1930'lardan itibaren İtalya, Türk dış ticaretindeki hakimiyetini Almanlara kaptırmaya başlamıştır. Almanya'nın Türkiye ihracatındaki payı 1932'de %15'ten 1934'te %39'a çıkmıştır. İtalya'nın Türkiye'nin ithalat ve ithalatının toplam değerindeki payı ise 1924-1929 aralığında %19'ken, 1930-1939 aralığında %10'a düşmüştür.⁴⁵ Aslında bu değişimin 1929 yılında başladığı söylenebilir. 1929'da ithalatta İtalya %12.50 ile ikinci sıraya düşmüştür. Almanya ise %15.28'lik bir payla arayı açacağıın sinyallerini vermeye başlamıştır. İlerleyen yıllarda bu fark gittikçe açılmış, 1934 yılında İtalya'nın Türkiye'nin ithalatındaki payı %8.53'e düşmüştür. 1932 yılında Türkiye'nin ithalat rakamları şu şekildedir:

Türk lirası hesabıyla ithalat:

1927:210 milyon
1928: 223 milyon
1929: 256 milyon
1930: 147 milyon
1931: 125 milyon

Türk lirası hesabıyla ihracat:

1927:158 milyon
1928:173 milyon
1929:158 milyon
1930:151 milyon
1931:127 milyon

⁴⁵ Tezel, **a.g.e.**, s.179.

Bu rakamlar dahilinde, İtalya'nın 1927-1931 yılları arasında Türkiye'den ithalat nisbeti yüzde itibariyle ve küsuratlar hariç olmak üzere şu şekildedir: 1927- %12, 1928-%11, 1929-%12, 1930-%13, 1931-%14. Türkiye'nin ihracat nisbeti ise yine yüzde itibariyle ve küsuratlar hariç olmak üzere şu şekildedir: 1927-%28, 1928-%19, 1929-%21, 1930-%21, 1931-%24. Bu rakamlara göre . Türkiye-İtalya ticaret mizanı 1927-1931 arasında Türkiye lehine ve mühim bir yekun kapanmıştır. Bu yekun Türk lirası itibariyle: 1927-11, 1928-5, 1929-1, 1930-11, 1931-12 milyondur. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, İtalya'nın Türkiye'ye ihracatı sayısı mahdut eşyaya münhasırdır. Halbuki Almanya ve Fransa gibi ülkeler, Türkiye'ye daha mütenevvi eşya ihraç eylemekte ve binaenaleyh daha büyük bir iktisadi teneffüe mahzar olmaktadır.⁴⁶

İtalya'nın Türkiye'deki ticari ve ekonomik faaliyetlerinden rahatsız olan Amerika, bu durumu görememiş olsa gerek ki, "İtalya İstanbul'u kazanıyor" şeklinde haberler yaparak spekülasyon oluşturmaya çalışmaktadır. New York Times gazetesinin 7.7.1929 tarihli bir makalesinde şöyle denilmektedir: "İtalya'nın nüfuzu İstanbul'da aşikâr bir surette göze çarpmaktadır. İtalyan matbuatı havâdis vermekte en mühim mevkiyi ihraz ediyor. İtalyan bankaları, mağazaları, vapur kumpanyaları şehrin en mühim mevkilerinde dairei mesailere mâlikdirler. Haliç rıhtımındaki büyük yolcu vapurlarından tutun da Boğaz içinde lenger endaz yük gemilerine varıncaya kadar hepsinde İtalyan ilanatı pek bariz bir şekilde görülmektedir, hepsinde İtalyan bayrağı dalgalanmaktadır."⁴⁷

Halbuki ilerleyen yıllar göstermiştir ki, Türkiye-İtalya arasındaki iktisadi münasebetler buhranın da etkisiyle azalmış, ülkeler arasında yapılan ticari antlaşmalar planlandığı kadar verimli olamamıştır. Üstelik Türkiye hiçbir zaman İtalya'ya tam olarak güvenmemiştir. Bu ülkenin kendi topraklarında bir nüfuz sahası yaratmasına imkan vermeyecektir. Zaten birkaç yıl sonra İtalya siyasi sahada keskin virajlar yaparak Türkiye'yi tekrar karşısında almıştır.

⁴⁶ Cumhuriyet, 26 Mayıs 1932, s.2.

⁴⁷ BCA, 0.30.10, 236.597.12.

2. Türk-İtalyan İktisadi İlişkileri

a. Tarafların İktisadi İşbirliği İstekleri

İtalya, I. Dünya Savaşı'ndan bu yana Anadolu'da bir takım ticari imtiyazlar elde etmek amacı gütmüştür. Türkiye'nin yeni bir devlet olarak varoluşundan sonra ise, bu imtiyazları elde edemeyeceğini anlamış, bu kez ticari ilişkileri resmi kanallarla ilerletmek yoluna başvurmaya karar vermiştir. Tezimizin inceleme alanı olan 1923-1933 yılları arasında iki ülke yetkilileri arasında gerçekleştirilen tüm görüşmelerde İtalya, Türkiye ile iktisadi ilişkilerini ilerletmek istediğinin altını çizmiştir.

Özellikle 1925 yılından itibaren İtalya'nın iktisadi ilişkileri ilerletmek dileği sıkça dile getirilmiş, Atatürk de Türkiye'nin bu yöndeki girişimlere sıcak baktığı mesajını vermiştir. Yeni İtalyan Sefiri Orsini Barone, Gazi'ye itimadnamesini sunduğu esnada bu meseleye dair uzun bir konuşma yapmıştır. Atatürk, sefirin konuşması bittikten sonra, sözlerine aynen katıldığını ifade etmiştir.⁴⁸ Fakat o dönemde, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerdeki mevcut gerginlik göz önünde bulundurulursa, Atatürk'ün sözlerinin diplomatik bir nezaket icabı olduğu düşünülebilir. Zira iki tarafın da iktisadi ilişkilerin önemine dair sarf ettiği sözlere rağmen, siyasi karmaşanın durulduğu 1928'deki antlaşmaya kadar bu yönde ciddi bir adım atılmamıştır.

Fakat yetkililerin ileride somut bir girişimde bulunulmasına yönelik demeçleri devam etmiştir. 1926 yılında, Türkiye ve İtalya arasında konsolosluk muâhedenâmesi akdedildiği zaman da basında çok yakında iki ülke arasında iktisadi bir muahede yapılacağı haberleri yer almıştır.⁴⁹ O tarihlerde antlaşma için iki tarafın da somut bir girişimi olmasa da, tarafların böyle bir dilekte ortaklık göstermeleri ilişkilerin gelişimi açısından önemli sayılabilir. Öte yandan Türkiye ile İtalya arasında genişlemekte olan ticaret hacmini de etkilediği düşünülebilir. İtalyan sefirinin Atatürk ile yaptığı

⁴⁸ **İkdam**, 5 Kanunusani 1925, s.1.

⁴⁹ **İkdam**, 9 Temmuz 1926, s.1.

görüşmeden çok kısa süre sonra bir İtalyan şirketi İstanbul Büyükdere’de bir uçak limanı ve hangar inşa etmeye girişmiştir. İtalyan sermayedarlarının kurduğu bu şirket, Pire-İstanbul-Birindizi arasında yolcu ve eşya nakli yapmak niyetindedir.⁵⁰ Nitekim bir yıl içinde İtalyanların hazırlıkları bitirilmiş ve 5 Ağustos 1927’de merasimle yapılan açılış sonucu bu istasyon hizmet vermeye başlamıştır.⁵¹

O dönemde, İtalya’nın Türkiye’deki ekonomik faaliyetlerinde büyük bir hakimiyet sahibi olan kurumlardan birisi Banca di Roma’dır. Kurtuluş savaşı yıllarındaki faaliyetleri ile Batı Anadolu’daki İtalyan ekonomik nüfuz sahası yaratma faaliyetlerine yaptığı katkılar ile bildiğimiz bu kurum, cumhuriyet döneminde daha eşit bir seviyede ilerlemeye başlayan iktisadi ilişkilerin sosyal safhalarında girişimlerde bulunmuştur. 1926 yılında, Banca di Roma’nın bankacılık öğrenmek isteyen on adet Türk gencine burs vererek İtalya’da bankacılık okumaya gönderdiği bu girişimlerden biri olarak bilinmektedir.⁵²

b. Mussolini’nin Demeci ve İtalya’nın İktisadi Hedefleri

Türkiye ve İtalya arasında 1928 yılında imzalanan dostluk, uzlaşma ve adli tesviye antlaşması, iki dünya savaşı arası dönemde iki ülke ilişkilerinde “sıcaklık dönemi” olarak adlandırılabilir olan dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Antlaşmanın siyasi alandaki gerginliği ortadan kaldırması –veya kaldırmış gibi görünmesi- tarafların uzun süredir dillendirdikleri iktisadi işbirliği mevzusunun ön plana çıkmasını sağlamıştır. Mussolini, 1928 Antlaşması’nın imzalanmasının ardından, mecliste yaptığı bir konuşmada konuyla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

“Türkiye ile siyasi münâsebâtımız tanzim edilmiş olduğundan ticari ve iktisadi sahada teşriki mesai için aramızda serbest bir saha vardır. İtalyan bayrağı Türkiye ile olan ticarete birinciliği ihsaz etmiştir. Bugün artık bütün müşkülât izale edilmiş olduğu gibi

⁵⁰ **Cumhuriyet**, 22 Kanunusani 1926, s.1.

⁵¹ **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1927, s.2.

⁵² **Cumhuriyet**, 23 Kanunusani 1926, s.2.

Türkiye de İtalya hükümetinin dürüstlüğüne itimat edebileceğinden iki millet arasında iktisadî sahadaki teşriki mesai daha ziyade inkişaf edebilecektir. Görüyorsunuz ki bizim imperyalist siyasetimiz diğer milletleri tehdit etmemektedir. Bizim iktisadi tevessümüze herkes tarafından hürmet edilmelidir, bu bir hayati zarurettir. Biz, bizimle beraber çalışmak isteyen her milletle bilhassa sahilleri Akdeniz’de bulunan milletlerle teşriki mesai etmek isteriz.”⁵³

Son derece iyi niyetli gibi görünen bu demeçte dikkati çeken nokta, Mussolini’nin Türkiye ile kuracağı iktisadi ilişkiler konusunda kullandığı tondur. Mussolini’nin her konuda görülen büyüklüğünün iktisadi meselelere bakışında da mevcut olduğu anlaşılabilir. İtalya’nın iktisadi tevessüüne hürmet edilmesini beklemekte, hatta bunu hayatî bir zaruret olarak algılamaktadır. İktidara gelmek için kullandığı “İtalyan milletinin büyüklüğü, üstünlüğü, onuru ve şerefi” gibi kalıpları iktidara geldikten sonra da her fırsatta vurgulamaya devam eden İtalyan lideri, özellikle milletlerarası ilişkilerde, konu ne olursa olsun “Fascista tona” olarak ifade edilen bu buyurgan tonu kullanmıştır.

Öte yandan, Mussolini’nin konuşmasında “Akdeniz’de sahilleri bulunan milletlerle yapılacak işbirliğine açık olduklarını” vurgulaması da dikkat çekicidir. İtalya’nın o yıllarda Yunanistan ve Türkiye’yi kullanmak suretiyle bölgesel bir kanat oluşturarak Akdeniz’de Fransa’ya karşı bir denge unsuru yaratmaya çalıştığını vurgulamıştı. Türkiye ile kurulacak her türlü yakınlık Mussolini için bu plana hizmet eder görünmektedir. İktisadi ilişkiler de bu yakınlık türlerinden biridir. Zaten ithalat-ihracatta Türk piyasasında belirli bir üstünlüğü olan İtalya, son zamanlarda vurguladığı iktisadi ilişkilerde ilerleme ile aslında salt maddi çıkar peşinde değil, daha büyük bir planı oluşturan yap bozun parçalarından birini daha tamamlama peşindedir. Faşist lider bu amaçla Türk ordusu üzerinde de bir üstünlük kurmaya çalışmış ve bu çabaları 1929 yılından itibaren sonuç vermiştir.

⁵³ Cumhuriyet, 7 Kanunuevvel s.1.

c. İktisadi Bir Heyet Oluşturulması Çabaları

Bu gelişmelerle birlikte 1929 yılına gelindiğinde, Dünya Ekonomik Krizi patlak vermiştir. Kriz tüm dünya ülkelerini etkilediği gibi Türkiye’yi de etkilemiş, ülkeyi diğer devletlerden yardım almaya itmiştir. Bu dönemde İtalya’nın da Türkiye ile ticari ilişkilerini geliştirmek istemesi, iki ülke arasında karşılıklı görüşmelere başlanmasını sağlamıştır. İtalya ile ticaret muahedesinin imzalanması için Türkiye’ye bir İtalyan heyetinin gelmesi kararlaştırılmıştır. 1929 yılının Mayıs ayına gelindiğinde, bu heyette görev yapacak olan İtalyan S. Karavali, önden tetkikler yapmak için Türkiye’ye gelmiştir.⁵⁴

Haziran ayında Ankara’ya gelen Roma Büyükelçimiz Suad Bey,

“İtalyanlarla siyasi münâsebetimiz fevkalade iyidir. Türk-İtalyan siyaseti günden güne inkîşaf ediyor ve edecektir. Yakında İtalya ile iktisadî vaziyetlerimiz büyük inkîşaf devrelerine dahil olacaktır. İtalyanlarla akdi mukarrer ticaret muahedesi yakında Ankara’da müzakere ve intac edilecektir.” demiştir.⁵⁵

Türkiye o dönemde İngiltere ve Fransa ile de ticaret sözleşmeleri yapmıştır. Aynı çerçevede İtalya ile de görüşmeler yapılması için İtalyan sefiri hariciye nazırımızla görüşmeler yapmıştır.⁵⁶ İtalya ile ticari sahada yapılan görüşmeler çerçevesinde, İtalya’nın mali konularında büyük nüfuz sahibi olan İktisat Vekili Kont Volpi de Türkiye’ye gelerek temaslarda bulunmuştur. İtalyan maliyecisi, Ankara’da devlet bankası tesisi hakkında tetkikat yapmış, Gazi tarafından kabul edilmiş ve kendisiyle 2 saat görüşmüştür. Volpi, Ziraat Bankası’nı da ziyaret ettikten sonra İstanbul’a hareket etmiştir.⁵⁷ İstanbul’da devlet bankasına hissedar olmak istediği söylenen Banka Kommerçiyala İtalyana’nın direktörüyle görüşen ve borsamıza ait tetkikatta bulunan

⁵⁴ Cumhuriyet, 6 Mayıs 1929, s.4.

⁵⁵ Cumhuriyet, 21 Haziran 1929, s.1.

⁵⁶ Cumhuriyet, 1 Eylül 1929, s.1.

⁵⁷ Cumhuriyet, 9 Tesrinisani 1929, s.1.

Kont Volpi'nin Türkiye'ye gelişi, Tefvîk Rüştü Bey'in Roma ziyareti esnasında kendisini Türkiye'ye daveti üzerine gerçekleştirmiştir.⁵⁸ İtalyan vekili, ülkesine döndükten sonra Mussolini ile görüşmüş ve kendisine İtalya'nın Türkiye'de ticari mübadelede birinci geldiğini, ilişkilerin daha da geliştirilmeye müsait olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Mussolini kendisini tebrik etmiştir.⁵⁹

Bu gelişmeler, iki ülke arasında iktisadi sahada kurulan yakınlığın ilerleyeceği izlenimini verse de, ilerleme, planlanandan çok daha yavaş gerçekleşmiştir. 1932 yılında Türkiye ile İtalya arasında yeni bir antlaşmayla 1928 antlaşmasının 5 yıl süreyle uzatılması, iktisadi sahadaki hareketlerin ancak ivme kazanmasını sağlamıştır. 1933 yılında İtalya'dan Türkiye'ye İtalyan İhracat Ofis Müdürü Komantor Mazi, beraberinde İtalyan ateşe kommersiyali ile birlikte gelmiştir. İtalya'ya dönmeden önce de şunları söylemiştir:

“Sefirimiz Sinyor Lajacoma, Ankara'da Türk hükümeti ile iktisadi meseleler üzerine müzâkerelerde bulunuyor. Bu müzâkereler esnasında görülen lüzuma binaen beni de bir teknisyen sıfatı ile çağırdılar. Müzâkere mevzuu esas itibarıyla Türkiye ile İtalya arasında bir takas mukavelesi akti meselesine temas etmektedir. Bu arada kontenjan ve gümrük meseleleri de görüşülmektedir. Bu müzâkeratın nasıl bir safhada olduğunu bilmiyorum.”⁶⁰

Aralık ayında ise İtalya ile ticaret muahedesi akti için heyetimizin reisi Hariciye Vekaleti Katibi Umumisi Numan Bey ile İktisat Vekaleti Ticaret Umum Müdürü Naki Bey Roma'ya gitmişlerdir.⁶¹ Ne var ki, tezimizin incelediği dönemde iki ülke arasındaki iktisadi ilişkilerde ciddi bir ilerleme kaydedilememiştir.

⁵⁸ **Cumhuriyet**, 10 Tesrinisani 1929, s.2.

⁵⁹ **Cumhuriyet**, 28 Tesrinisani 1929, s.3.

⁶⁰ **Cumhuriyet**, 14 Mart 1933, s.1.

⁶¹ **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1933, s.2.

3. Türk-İtalyan Deniz Silahları Ticareti

a. İlişkilerin Gelişimi

Türkiye ile İtalya'nın 1928 yılından sonra kurdukları iyi ilişkiler çerçevesinde hareketlenen ticari göstergelerinin belirgin olduğu sahalardan birisi de deniz silahları ticaretidir. Bu konuyu da İtalya'nın Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de kurmak istediği bölgesel üstünlük projesinin kapsamında değerlendirmek herhalde yanlış olmayacaktır. Bu projenin temelinde daha önce de belirttiğimiz gibi İtalya'nın Akdeniz'deki Fransız gücüne karşı dengeleyici bir blok oluşturmaktır. Bunun için Türkiye ve Yunanistan ile yakınlaşan İtalya, ilerideki müttefikleri olarak gördüğü bu ülkelerin deniz kuvvetlerinin de güçlü olmasını istemektedir. Ancak bu güç İtalya'nın kontrolünde bir güç olacaktır. İşte bunun için İtalya Türk donanmasına gemi ve teçhizat satmaya başlamıştır.

Türkiye ise ekonomik sıkıntısı nedeniyle 1920'li yılların sonuna kadar donanmasını destekleyecek ticari faaliyetlere girişmemiştir. Öte yandan arasındaki sorunları henüz halledemediği Yunanistan bu konuda büyük ilerleme kaydetmiş ve Türk donanmasına baskın vaziyete gelmiştir. Bu nedene Türkiye 1929 yılında donanmasını modernize etmek için ticari faaliyetlerini hızlandırmıştır. İtalya bu aşamadaki Türkiye'ye çekici alternatifler sunmuştur. İtalyan devleti, Türkiye'nin alacağı deniz silahları için İtalyan tersanelerine sipariş bedelinin %70 oranında devlet garantisi vermiştir.⁶²

Aralık 1928'de, Türk Donanma Müsteşarı Mehmet Ali Paşa ile İtalyan Donanma ve Havacılık Ateşesi Kumandanı Maroni arasında bu konuda görüşmelere başlanmıştır. Mehmet Ali Paşa, İtalyan kumandanına Türkiye'deki politik ortamın deniz silahları ticareti konusunda İtalya'nın lehine olduğunu belirtmiş ve konunun ayrıntıları görüşülmüştür.⁶³

⁶² Barlas, **Akdeniz'de Hasmane Dostlar**, s.216.

⁶³ Dilek Barlas, Serhat Güvenç, "To Build a Navy with the Help of an Adversary: Italian-Turkish Naval Arms Trade, 1929-1932", **Middle Eastern Studies**, Vol. 38, No. 4, Ekim 2002, s.153.

Birkaç ay sonra bu konudaki müzakereler sona ermiş ve Türk-İtalyan deniz silahları ticareti resmiyet kazanmıştır. Türkiye, İtalya'ya 1600 tonluk iki torpido muhribi, 500 tonluk iki tahtelbahir ve birkaç karakol gemisi sipariş vermiştir. Toplam 15 milyon Türk Lirası tutan bu sipariş bedelinin bir kısmı siparişin tesliminde ödenecek, kalanı da sekiz senelik bir döneme yayılarak ödenecektir.⁶⁴ Aynı yıl içinde, Türk ordusu bünyesindeki askerleri talebelerden bir kısmını eğitim için İtalya'ya göndermiştir. Roma'daki Büyükelçimiz Suad Bey, büyük sayıda Türk öğrencisinin Roma'da eğitim gördüklerini belirtmiş, Türkiye ile İtalya arasındaki sıcak ilişkilerin bir uzantısı olarak yakında bir de kredi antlaşması yapılacağını bildirmiştir.⁶⁵ Yine 1929'da, ordunun yıllık olarak düzenlediği geniş çaplı askeri yeri, batıdaki İzmir'den doğudaki Irak ve Suriye sınırındaki Diyarbakır'a kaydırılmıştır.⁶⁶ Bu gelişmeler, Türk ordusunun tehdit algılamalarının değiştiğini ve Türk ordusundaki İtalyan etkisinin İtalya'nın da arzu ettiği gibi arttığını göstermektedir. Yabancı devletler ise bu durumu İtalya'nın Anadolu'da ezelden beri istediği iktisadi nüfuzu kazandığı yolunda yorumlamışlardır. Ve bu durumdan çok rahatsız olmaktadır. New York Times gazetesinin bir haberinde şu yorumlar yer almaktadır:

“Geçenlerde Türkiye iki torpido muhribi, iki tahtelbahir ve bahriyesine aid diğer bazı mevadı yaptırmak üzere ihale açmıştı. İngiltere ve Fransa kumpanyaları İtalyanlardan daha uygun şart göstermişlerse de hükümet kontratoyu İtalyanlarla akd etti. ...Şu kadar ki her ne pahaya olursa olsun kontratonun her halde İtalya ile yapılacağı evvelce de malum idi. İtalya'nın Türkiye'deki sefiri Baron Orsini memleketinin en zeki diplomatlarından olup Türkiye'deki İtalyan nüfuzunda pek büyük bir âmil olmaktadır. Çok kurnaz olmakla beraber pek de çok sevilen bir zattır.”⁶⁷

İlişkilerdeki gelişmelerin bir diğer göstergesi olarak Türkiye'ye gerçekleştirilen askeri ziyaretlerini sayabiliriz. 1929 yılının haziran ayında, dört İtalyan destroyeri

⁶⁴ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1929, s.2.

⁶⁵ **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1929, s.2.

⁶⁶ Barlas, Güvenç, **a.g.m.**, s.154.

⁶⁷ **BCA**, 0.30.10, 236.597.12.

İstanbul'u ziyaret etmişlerdir. 20 gazetecinin de katıldığı seyahate, 35 İtalyan deniz uçağı da eşlik etmiştir. İtalyan Havacılık Vekili Italo Balbo'nun da katıldığı bu ziyaret, Türkiye'de büyük bir samimiyetle karşılanmış ve İtalyan şerefine yüksek protokol içeren karşılama merasimleri ve ziyafetler düzenlenmiştir.⁶⁸ Aslında buna benzer ziyaretler deniz silahları ticaretinin fiili olarak başlamasından, yani 1929 yılından önce de gerçekleştirilmiştir. Örneğin 1927 yılının eylül ayında, Türk basını ülkemizi ziyaret eden savaş gemilerinden ve bahriye talebelerinin haberleriyle doludur. Ziyarete gelen İtalyanlar o dönemde de büyük coşkuyla karşılanmış, kendilerine İstanbul gezdirilmiş, ve şereflerine yemekler, çay partileri düzenlenmiştir.⁶⁹

b. Kredi ve Borçlanma Meselesi

Ticari ilişkilerde her şey yolundadır, fakat 1929 yılında Türkiye'nin İtalya'ya sipariş ettiği savaş gemilerinin teslimatında bir takım problemler yaşanmıştır. Ekonomik olarak zaten güçlü olmayan İtalya, dünya krizinin de etkisiyle Türk donanmasına yapmakta olduğu yardımı yavaşlatmıştır. 1931'de teslim edilmesi gereken Zafer ve Tınaztepe muhripleri ancak İsmet İnönü'nün Mayıs 1932'deki Roma ziyareti sırasında teslim edilebilmiştir. Aslında İnönü'nün o yıllarda Roma'ya gitmesinin en önemli nedenlerinden birisi dış krediler gereksinimidir. İtalya'nın, Türkiye'ye 300 milyon İtalyan lireti kredi verme olasılığı söz konusu olmuş⁷⁰, ancak müzakerelerin gereksiz yere uzaması sonucu bu gerçekleşmemiştir. Fakat Osmanlı borçları konusunda yaşadığı tecrübe nedeniyle Türkiye dış borçlanma konusunda çok hassastır. İtalya, Türkiye'yi büyük devletlerle yaptığı ekonomik müzakerelerde "Balkan mentalitesi" ile davranmakla suçlamıştır. Fakat Osmanlı borçları konusunda yaşadığı tecrübe nedeniyle Türkiye bu konuda temkinlidir. Türkiye ilişkilerin bu döneminde borç almak için Paris'e yönelmiştir. İngilizlerin yaptıkları yoruma göre bu dönüş, büyük güçleri birbirine düşürmek amacıyla yapılmıştır. Aslında bu taktik, bir yandan İtalya'ya baskı yaparken,

⁶⁸ **Vakit**, 16 Haziran 1929, s.1.

⁶⁹ **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1927, s.1-4 Eylül 1927, s.1-2.

⁷⁰ **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1932, s.2.

diğer taraftan da Fransa ile ilişkilerden maksimum kar sağlamak için uygulanmıştır. Fakat Roma, Türkiye'nin bu hamlesini “eski dostlarına sırtını dönmek” olarak yorumlamıştır.⁷¹ Aslında Türkiye'nin amaçlarından birisi tek bir kaynağa bağlı kalmamaktır. Nitekim İsmet Paşa'nın o tarihlerdeki Moskova ziyaretinden sonra Sovyet Rusya'dan 20 sene vadeli ve faizsiz 8 milyon dolarlık bir kredi temin edilmiştir.⁷²

C. SİYASİ ETKİLEŞİM

1. Türkiye ve İtalya Arasındaki Siyasi Etkileşimin Bir Örneği Olarak Kadro Hareketi

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, inişli çıkışlı bir seyirle devam eden Türk İtalyan ilişkileri, siyasi sahada bir takım etkileşimler göstermekten geri kalmamıştır. Bunun en açık örneği Türk devriminin ideolojisini sistemleştirme işini üstlenmek amacıyla yola çıkan Kadro Hareketi'dir. Bu hareket doğrultusunda, 1932 yılının Ocak ayında yayın hayatına atılan ve üç yıl boyunca 36 sayı olarak çıkarılan Kadro Dergisi yayın hayatına başlamıştır.⁷³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu sahipliğinde çıkan derginin içeriği, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge ve Şevki Yazman tarafından geliştirilmiştir. Bu kişiler, Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye'ye “cihan içinde istikbale şamil bir hareketin öncüsü ve en iyi temsilcisi olma talihini” vermek istemişlerdir. Kadrocular bu talihin “beyhude yere inkar” edilmemesini istemişlerdir.⁷⁴

Kadro hareketi başlangıçta iktidara yardımcı olma arayışı içinde olduğu, onu yönlendirmeye ve Cumhuriyetin ideolojisini belirleyerek işini kolaylaştırmaya çalıştığı için olumlu tepkiler almıştır. Atatürk bu konuda Kadro dergisinin Ekim 1933 sayısında şunları söylemiştir: “Hatırlıyorum ki Kadro intişar ederken maksadının Türk milletine

⁷¹ Barlas, Güvenç, **a.g.m.**, s. 160.

⁷² Saray, **a.g.e.**, s.55.

⁷³ Temuçin Faik Ertan, “Kadro Hareketi İle İlgili Bir Değerlendirme”, **AAM Dergisi**, Sayı 27, Cilt:IX, Ankara Temmuz-Kasım 1993.

⁷⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Türk Nasyonalizmi”, **Kadro**, Sayı 20, 20 Ağustos 1933, s.5.

has meslek ve metodun millet ve memlekette teessür ve inkîşafına hizmet olduğunu yazmıştı. Kadro'ya bu maksadında geniş muvaffakiyetler temenni ederim.”⁷⁵

Ancak zaman içinde Kadrocular olumsuz bağlamda Marksist ve Komünist olarak nitelendirilmişlerdir. Bunun yanında Markist düşünceye yakın çevreler de Kadrocu düşünceyi “anti-marksist”, hatta “faşist” olarak nitelendirmişlerdir. ⁷⁶ Oysa Kadrocular, tarihsel materyalizmin Marks'tan önce de var olduğunu ileri sürerek, bu yöntemin Marks tarafından kullanılmış olmasının kendilerinin benimsemesine engel teşkil etmeyeceğini savunmuşlardır. Kadroculara göre, Marks, tarihsel materyalizmi “ihtilalci sosyalizmi” açıklamak için kullanırken, kendileri bu yöntemi “milli kurtuluş hareketlerini” açıklamak için kullanmışlardır.⁷⁷

Bu konuyla alakalı olarak İtalya'nın durumunu hatırlamak faydalı olacaktır. Mussolini iktidara geldikten sonra ilk icraatlarından biri muhalif gruplara yönelik tavrını netleştirmek olmuştur. 1925'te uygulamaya koyduğu bir kanunla kuvvetli bir hükümet teşkili için seçimlerde en çok oy alan partinin mecliste sülûsan-ı ekseriyeti hâiz olacağını ilan etmiştir. Artık seçimlerde en çok oy alan partinin programı kabul edilecektir. Ardından başvekil ve hükümetin yalnız krala karşı mesul olacağını ilan eden Mussolini, bu gelişmelerle fırkayı devletleştirmiştir.⁷⁸ Artık devlet fırka, fırka da devlet demektir. Pratikte bu şekilde uygulamalar tekrar edilmese de benzer bir anlayış cumhuriyetin ilk yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi'nde de görülmüştür. Fakat sistemin daha fazla sertleşmesine imkan verilmeden çok partili sisteme geçilmiş ve demokrasi yönünde bir adım daha atılmıştır. 1930'lu yıllara dönersek, rejimin devletin iç görelî özerkliğini artıracak şekilde düzenlendiğini görürüz. Yöneticiler bunu Türkiye'nin dışa bağımlılığını asgariye indirecek şekilde kullanmışlardır. 1931 yılına gelindiğinde ulusal yaşamın tüm alanlarını denetime alan mekanizma devlette, o da tek partide toplanmıştır. Yöneticiler bu

⁷⁵ <http://library.atilim.edu.tr/bulten/sayilar/2007-03/book.htm>.

⁷⁶ Ertan, a.g.m.

⁷⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, 3. Baskı, İstanbul 1986, s.39.

⁷⁸ Ahmet Şükrü Esmer, **a.g.e.**, s.424.

sistemi kurarken özellikle İtalya'dan çok alıntı yapmışlardır. Fakat mutlaka arada büyük farklar vardır. En önemlisi; İtalya'da devlet tek partinin hakimiyetindeyken, Türkiye'de tek parti devletin denetiminde olmuştur. Ayrıca Türkiye'de rejim hiçbir zaman paramiliter örgüt kurup baskı ortamına gitmemiştir. Son fark da Türkiye'de uygulanan milliyetçiliğin İtalya'ya nazaran kan bağından ziyade “anayasal vatandaşlık” temeline dayanan daha sağlıklı bir bakış açısına sahip bir milliyetçilik olmasıdır.⁷⁹

2. İtalya'nın Türk İnkılabına Bakışı

Siyasi model olarak baskın bir devletçilik politikası takip eden İtalya, 1926 yılına gelindiğinde kilise ile de ilişkilerini düzeltmesi sonucu tamamen organize ve içe dönük bir politika izlemeye başlamıştır. Yaklaşık olarak aynı dönemlerde Türkiye'de inşa edilen yeni sistem ise; halifeliği kaldırmak, tekke ve zaviyeleri kapatmak, anayasadan devletin dininin İslam olduğuna dair maddeyi kaldırmak suretiyle laik düzene geçmeye çalışmıştır. İtalyan milletvekillerinden Orazio Pedrazzi, “Şarki Akdeniz ve İtalya” adlı eserinde Türkiye'nin laik sisteme geçmekle hata yaptığını belirtmiştir. Pedrazzi, eserinin “Laik Türkiye” başlıklı kısmında bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Yeni Türkiye tarafından terk edilen manevî kuvvet Halifelik, maddî kuvvet Avrupa teşrik-i mesaisidir. Halifelik, Türkiye'ye İslâm âleminin merkezi mahiyeti veriyordu. Türk hükümdarının şahsında imanlarının yüksek reisini gören milyonlarca İslâm, yüzünü İstanbul'a çevirmişti... Fakat şimdi öyle değildir. Yeni ruesâ, yeni bir hükümet teşkil etmek istemiş ve Laikliğin asrîlik için lâzım-ı gayr-i mufârik evsâfindan olduğunu zannetmiştir.”⁸⁰

Türkiye'nin kendisine has bir sistem kurmasına yönelik eleştirileriyle Türkiye'de tanınan Pedrazzi, Türkiye'nin en büyük hatasının dış dünyaya kapılarını kapatması olduğunu ifade etmekte, laikliğe geçmesini de bu bağlamda değerlendirmektedir. Görüldüğü gibi Türkiye halifeliği terk ederek manevi açıdan, Avrupa teşrik-i mesaisini

⁷⁹ **Türk Dış Politika Ansiklopedisi**, C. I, s.250

⁸⁰ **BCA**, 0.30.10, 236.595.31.

terk ederek de maddi açıdan güç kaybetmiştir. Bir kere Türkiye'nin Avrupa teşrik-i mesaisini terk ettiği doğru değildir. Cumhuriyetin ilk yıllarında dönemsel aralıklarla başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleriyle her zaman ilişkilerini devam ettirmiştir. Öte yandan laik sisteme geçiş, Türkiye'nin ideallerini gerçekleştirmek için kurduğu yeni devletin temellerinden biridir. Fakat İtalyan vekil için bu kısmını görmemekte, halifeliği muhafaza etmenin getireceği çıkarlara odaklanmaktadır. Pedrazzi şu şekilde devam etmektedir: “Hükümdarlıktan bıkmış olduklarından Cumhuriyeti istediler ve Halifelik sülâlesi hâiz olduğu yüksek dinî nüfûz dolayısıyla tard edilemeyeceğinden bu nüfûzu ilgâ ettiler. Cumhuriyetlerini Garb modeli üzerine bina etmek istediler. Memleketlerinin pek kuvvetli olan dinî tefevvukunu öldürerek Laik siyasetlerine mübâşeret ettiler. Bunun aks-i te'sirleri büyük oldu. Halifelik bugün Arabistan'da ve başka yerlerde hakk-ı iddiada bulunan emirler arasında mücadele ediliyor. Türk milletini, Müslümanlar artık derecât-ı menâsıbın zirvesinde addetmiyorlar, ona lâ-ale't-tayin diğer Müslüman milletler gibi, hem de en iyilerinden değil, bakıyorlar. Eğer yarın Türk ile diğer bir millet arasında bir nizâ zuhur etse Türk kendisini yalnız görecektir ve vâsi dindaşları âlemi içinde münferid kalacaktır.”⁸¹ İtalyanlar, Türkiye'nin laikliği, halifelik sülâlesinin nüfuzunu elinden almak için getirdiğini düşünmekteydiler. Anlaşıldığı üzere, 1920'lerin sonlarında dahi, İtalya Yeni Türkiye'nin inşa etmek istediği siyasi sistemi ve yapılan inkılapları kavrayamamıştır. Bu da haliyle o dönemde Türkiye ile ikili ilişkilerine yansımış ve iki ülke arasında sağlam temellere dayalı bir ilişki kurulmasını engellemiştir.

D. KÜLTÜREL İLİŞKİLER

1. Cumhuriyet Dönemi Kültür Politikaları

a. Kültür Politikalarının Oluşumu ve Amacı

Yeni Türkiye'nin kültür meselelerine yönelik programlı bir bakış açısı geliştirmesi, haliyle ancak siyasal dönüşümün tamamlanması ve cumhuriyetin ilanından

⁸¹ BCA, 0.30.10, 236.595.31

sonra gerçekleşebilmiştir. Bu aşamaya gelmek çok ciddi fedakarlık ve zorluklar neticesinde mümkün olduğundan, kurucu kadronun kültürel manada ilk ve biricik hedefi milli bir kültürün tesisi ve bu kültürün yeni devletin ayakta durabilmesine, istiklal ve benliğini muhafaza edip devamlı olabilmesine⁸² hizmet etmesidir. Misak-ı Milli sınırları içindeki devletin korunması ve güçlendirilmesi, devlet merkezli bir toplum tasarımı öngördüğünden, korporatizm, diğer bir deyişle “imtiyazsız ve kaynaşmış” bir toplum oluşturma düşüncesi de kültürel platformda söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, kültür politikasının çerçevesi devletin bekası esasına göre çizilmiştir.⁸³

Milletleri “bir arada” tutan en temel hadisenin ortak milli değerler, kültürel çalışmalarla ortaya konulan milli dil, edebiyat, sanat ve kültür eserleri olduğu düşünülürse, cumhuriyet yönetiminin milli kültüre bu denli önem vermekteki isabetleri daha iyi anlaşılabilir. Milli kültürün sınırları bir kez belirlendikten sonra da yapılacak şey, bu kültürü çağdaş ve yaşanır hale getirmektir. Kültür unsurlarının tespiti, işlenmesi ve yaşanır konuma getirilmesi⁸⁴ bir kültür reformu olarak adlandırılabilir kapsamlı çalışmaların gerçekleştirilmesini gerektirmiş, bu şekilde topluma bir ruh birliği kazandırmak hedeflenmiştir. Bütün inkılapların çıkış noktası, “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir”⁸⁵ tanımıdır.

Kültür politikasının başat unsuru olan milliyetçilik, Batı karşısında hissedilen ezikliğin giderilmesine etkili olacağı düşünülen çağdaşlaşma ilkesiyle tamamlanmıştır. Çağdaşlaşma ilkesi öncelikle toplumun yaşam tarzına müdahaleyi getirmiş ve ilk yıllarda yapılan reformlarla gerçekleştirilmeye çalışılan modern görünümün muasır medeniyetlere yetişme ve onları geçmenin ön şartı olduğu kabul edilmiştir.⁸⁶

⁸² Abdülkadir Yuvalı, “Atatürk Dönemi Kültür Politikasının Türk Dünyasındaki Ortak Kültür ve Tarih Değerleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, **Beşinci Uluslar arası Atatürk Kongresi**, Ankara 2003, s. 859.

⁸³ Nilüfer Öndin, **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat**, İnsancıl Yayınları, İstanbul 2003, s.55.

⁸⁴ Abdülkadir Yuvalı, **a.g.m.**, s. 861.

⁸⁵ Nail Tan, **Cumhuriyet Dönemi Kültür Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını**, BRC Basım Matbaacılık, s. 13.

⁸⁶ Nilüfer Öndin, **a.g.e.**, s.59.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren gerçekleştirilen Latin harflerinin kabulü, Türkçe'nin sadeleşmesi, kelime haznesinin zenginleştirilmesi, Türk tarihinin araştırılması, takvim-ölçü-saat ve rakamlarla milletlerarası değerlerin benimsenmesi, geleneksel müziğin araştırılması, Batı tekniğinde işlenmesi, tiyatro-opera-bale-çok sesli müzik eğitimi veren okul ve konservatuarların açılması, heykel sanatının Türkiye'ye yayılması, kıyafetin değiştirilmesi, tekke ve türbelerin kapatılması, Topkapı Sarayı'yla Ayasofya'nın müze haline getirilmesi gibi kültürel yenilikler⁸⁷, yukarıda bahsettiğimiz türden bir kültür reformunun gelişme gösteren dallarındandır. Fakat tabii ki gelişmeler bunlarla sınırlı kalmamış, hemen hemen her sahada yeni ve müstakil bir tarzı idealleştiren yenilikler yaşanmıştır.

b. Atatürk'ün Kültür Politikası

Devletin bekası esasını temel alan Atatürk dönemi kültür politikasının temel kodlarını oluşturan milliyetçilik ve çağdaşlaşma ilkeleri, içeriklerini devletin denetiminde homojen bir toplum oluşturma doğrultusunda belirler.⁸⁸ Bu iki ilkenin cumhuriyeti kuran kadronun ve Atatürk'ün kültür politikalarını belirlerken başat bir rol oynadıklarını belirtmiştik. Atatürk'ün bunlardan yola çıkarak 1 Mart 1922'de TBMM'de söylediği sözler, onun kültür sahasında gerçekleştirmek istediklerini çok güzel ifade eder: “Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine ananat-ı milliyesine düşman olan bütün anasır ile mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir.”⁸⁹

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni sonuna kadar yaşatmak, kozmopolit yapı, eğitim, kültür kargaşası içindeki toplumu önce millet haline getirmek, sonra da modern bir topluma dönüştürmek amacıyla kültürel konularda inkılaplar, düzenlemeler yapmak

⁸⁷ Nail Tan, **a.g.e.**, s.13.

⁸⁸ Nilüfer Öndin, **a.g.e.**, s.57.

⁸⁹ Ercüment Kuran, “Atatürk'ün Kültür Siyaseti”, **Beşinci Uluslar arası Atatürk Kongresi**, Ankara 2003, s.1067.

istemiş⁹⁰, dönemindeki icraatlarla da bu konudaki kararlılığını göstermiştir. 1936 yılında söylediği “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür” sözleriyle kültürü cumhuriyetin temelini koyduğunu göstermesi, onun bu meseleye verdiği önemi ifade etmektedir.

2. Cumhuriyet Döneminin Sanat Politikası

a. Sanatta Yenileşmeler

Cumhuriyet dönemi reformları arasında kendisinden önceki dönemden en büyük farklılık arz eden saha, sanat çalışmalarıdır. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte siyasi, askeri ve kültürel sahalarda yapılan çalışmalar, nitelik ve amaç anlamında Osmanlı döneminden çok daha derin ve köklüdür kuşkusuz. Fakat arada farklılıklar olsa da Osmanlı Devleti döneminde de bu konularda bir takım hareketler görülmüştür. Ancak sanatta yenileşmeler Osmanlı dönemi reformlarında yeteri kadar yer almamıştır. Oysa Cumhuriyet dönemi reformlarında sanat çalışmaları ciddi bir yer teşkil etmiştir. Bu dönemde güzel sanatlar, eğitim, bilim ve kültür devriminin bir parçası olarak algılanmıştır.

Bu bağlamda, halkın dünya görüşünde özellikle resim ve heykel sanatının layık olduğu yeri alması için girişimlerde bulunulmuştur. Toplumun dünya görüşünü çağdaşlaştırmak için gerçekleştirilen girişimlerin yanında sanatçı yetiştirmek için girişimler sürdürülmüştür.⁹¹

Sanat alanında ilerleyebilmek için 1924-1926 yılları arasında Avrupa’ya resim, müzik, heykel dallarında öğrenciler gönderilmiş, 1926 yılında Sanayi-i Nefise(Güzel Sanatlar) Encümeni kurulmuş, 1927-28 yıllarında bu encümen Güzel Sanatlar Akademisi’ne dönüştürülmüştür. Resim ve heykel müzeleri açılmış, Atatürk heykelleri dikilmeye başlanmıştır.⁹²

⁹⁰ Nail Tan, **a.g.e.**, s.13.

⁹¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, , s.207.

⁹² Nail Tan, **a.g.e.**, s.14-15.

b. Atatürk'ün Sanat Anlayışı

Yeni Türkiye'nin ilerlemesi ve çağdaşlaşması için büyük bir kültür devrimi başlatan Atatürk, bu başlık altında güzel sanatlara da büyük önem vermiş ve bu sahadaki çalışmalara bük destek vermiştir. Atatürk bu önemin nedenlerini şu sözleriyle anlatmıştır: “İnsanlar olgunlaşmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, hakiki özellikleriyle medeni ve ileri olmaya layıktır ve olacaktır.”⁹³

Atatürk, laiklik ilkesini, sanat, özellikle resim ve heykel sanatıyla yakından ilgili görmüştür, bu nedenle bu iki sanat dalında gelişmek gereğine inanır ve bu bağlamda İslamiyet'teki tasvir yasağı üzerinde durur ve böyle bir yasağın olmadığını, İslamiyet'in ilk yıllarında puta tapmayı önlemek için dile getirilen düşüncelerin yanlış yorumlandığını savunarak yanlış kanıları kırmaya çalışmıştır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, sanat yaşamında gözlenen köklü değişiklikler Atatürk Devrimi diye nitelenen geniş kapsamlı olayın içinde yer almıştır.⁹⁴

Atatürk'ün sanata bakış açısının ideolojik bir yönü de vardır. O, sanatı genç Türkiye Cumhuriyeti'nin inkılapçı fikirlerinin halka benimsetilmesi için önemli bir araç olarak görmüştür. “Fikirler ve inkılaplar sanatla yayılır” ifadesiyle bu görüşünü ortaya koymuştur.⁹⁵ Onun döneminde devletin talebi üzerine yabancı heykeltıraşların yaptıkları heykeller ulusal bilincin güçlendirilmesine yöneliktir. Kent meydanlarına dikilen heykeller ile yakın geçmişin acı günlerini ve zaferle sonuçlanan Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı belleklerde canlı tutma amaçlanmıştır.⁹⁶ Estetik, halkın çağdaşlaşmasına

⁹³ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, s.205.

⁹⁴ Latife Öztoprak, “Atatürk; Sanat, Sanatçı ve Resim”, **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi**, Ankara 2003, s.1481.

⁹⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, s.206.

⁹⁶ Nilüfer Öndin, **a.g.e.**, s.72.

yönelik önemli bir kavram olmakla beraber, heykel, ideolojiyi görselleştirdiği için estetik yönünün yanında , ilettiği mesaj açısından da önemlidir.

3. Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Sanatta İtalya Etkisi

Cumhuriyet yönetiminin ilk yıllarında, Anadolu'da bir İtalyan tehdidi olduğundan çekinen Türkiye, her zaman İtalya'ya karşı mesafeli yaklaşmakla birlikte, çoğu zaman bu ülkenin kaydettiği gelişmeleri takdirle karşılamakta, hatta ilişkilerin iyi olduğu dönemlerde İtalya'yı örnek ülkelerden biri olarak görmüştür. Bu amaçla İtalya'daki sosyal ve siyasi sahadaki hareketleri takip etmiştir.

a. Türk Basınında İtalya

Bu dönemde İtalya'yı ziyaret eden Türk aydınları, yerli basında bu ülke hakkındaki izlenimlerini yazmakta, Türk halkına İtalya'yı tanıtmaktadır. Bu yazılardan birinde Osman Şerafettin de İtalya hakkında şunları yazar: “İtalya bizim için tedkiki elzem memleketlerden biri ve belki de birincisidir. Zira İtalya pek yakın bir komşumuzdur.”⁹⁷ Osman Şerafettin yazısının devamında şöyle demiştir: “Üç tarihi medeniyete ait asarın tetkik edilebileceği klasik bir memleket, tarihî bir diyar olan bu kıtada son zamanlarda tababet bariz bir telakkiye mahzar olmuş idi.”

Osman Şerafettin'in bu yazısının ardından, İtalya'yı gören ünlü şair Ahmet Haşim'in 1928 ve 1929 yılı İkdam gazetelerinde, Venedik, Napoli ve genel olarak İtalya'yı değerlendirdiği yazıları çıkar. Bunlar, kuvvetli bir kalemin bir şairin elinden çıkmış, estetik yanı hakim olan düz yazılardır.⁹⁸

Aynı şekilde İtalyan muharrirleri de Türkiye gelerek bu ülke hakkındaki izlenimlerini yazmış ve iki ülke halkının birbirini tanmasına katkıda bulunmuşlardır. Buonucore'nin İstanbul (1927), Borgese'nin İstanbul Sonbaharı (1929), Baldini'nin

⁹⁷ Cumhuriyet, 29 Kanunusani 1928, s.1-3.

⁹⁸ Oğuz Karakartal, **Türk Edebiyatında İtalya**, Eren Yay., İstanbul 2003, s.36.

Paris-Ankara (1930) ve Alvaro'nun Türkiye Yolculuğu (1932) adlı eserleri ilk akla gelenlerdir.⁹⁹

Özellikle iki ülke arasında siyasi ilişkilerin de bir süre için belirli bir düzene oturtulduğu 30 Mayıs 1928 Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması'ndan sonra İtalya'nın çok yoğun bir şekilde Türk basınında konu edildiğini, Türk-İtalyan ilişkilerinin yanında, İtalyan halkına ve ülkesine ait haberlerin yayımlandığını görebiliriz. Bu antlaşma, edebiyat dergilerine de konu olmuş, Servet-i Fünun dergisi 28 Haziran 1928'de Mussolini'nin Suad Bey'e verdiği imzalı fotoğrafı yayınlamak üzere Türk-İtalyan ilişkilerinden ve İtalya'dan bahsetmiştir.¹⁰⁰ Bu fotoğraf Türk basınında yayımlandıktan bir süre sonra Suad Bey de Atatürk'ün imzalı bir fotoğrafını Mussolini'ye teslim edecek¹⁰¹, bu jestler Türk basınında dostluk simgesi olarak yansıtılacaktır.

b. Türk Edebiyatında İtalya

Cumhuriyetin ilanından itibaren Türk edebiyatında İtalyan kültür ve edebiyatını tanımaya yönelik çalışmalar dikkati çekecek derecededir. Cumhuriyetin kuruluşundan birkaç yıl sonra İtalyan edebiyatının belli başlı eserleri Türkçe'ye çevrilmeye başlanmıştır. 1926 yılında İbrahim Alaaddin Gövsa, Edmondo de Amicis'in Çocuk Kalbi adlı eserini çıkarır ve eser 1930 yılında ikinci baskısını yapmıştır. Bu hareketlilik Ettore Rossi'nin gözünden kaçmamış ve araştırmacının "Türkiye'de İtalyan Kültür ve Edebiyatı" başlığı altında 1924,1934 ve 1954 tarihlerinde olmak üzere üç yazı kaleme almasını sağlamıştır. Mehmet Fuad'ın Pirandelo'dan çevirdiği Size Öyle Geliyorsa Öyledir (İstanbul 1930), Nüzhet Haşim Sinanoğlu'nun Petrarca (Ankara 1932), Haydar Rıfat'ın Machiavelli'nin Hükümdar (İstanbul 1932) adlı kitap ve çevirileri ilk akla gelen önemli eserlerdir. İtalyan edebiyatı tarihi niteliğinde döneme damgasını vuran iki önemli kitap da

⁹⁹ Oğuz Karakartal, **Türk Kültüründe İtalyanlar**, Eren Yay., İstanbul 2002, s.37.

¹⁰⁰ Oğuz Karakartal, **a.g.e.**, s.38

¹⁰¹ **BCA**, Yn: 236.597.14, Un: 71921, Hn:486.

Nüzhet Haşım Sinanoğlu'nun İtalyan Edebiyatı, Tarih-Antoloji (1933) ve Hait Fahri Ozansoy'un Fransız G.H. Des Grandes'den çevirdiği İtalyan Edebiyatı (1934)'dir.¹⁰²

4. Cumhuriyet Döneminde Türkiye-İtalya Arasındaki Kültürel İlişkiler

a. Türkiye'ye Yapılan Geziler

Türkiye ve İtalya arasındaki siyasi ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlerken sosyal ve kültürel ilişkiler her dönemde canlılığını korumuştur. Münasebetin en gergin olduğu dönemlerde bile İtalyan resmi kanallarının samimiyet mesajları verdiğini daha önce belirtmiştik. Kültürel ilişkiler de çoğu zaman İtalyan yetkililerinin bu türden mesajlar vermelerine vesile olmuştur.

Türk basınında olası bir İtalyan tehdidinin konu edildiği dönemlerde, bir yandan da ülkemizi ziyaret eden İtalyanların gezilerinden bahsedilmektedir. Özellikle 1925 yılından itibaren bu gezilerde bir artış söz konusudur. Aynı yılda kalabalık bir seyyah grubu İtalya'dan ülkemize gelmişlerdir. İçlerinde 150 kadar talebenin yer aldığı bir seyyah grubu haziranın yirmisinde üç gün kalmak üzere İstanbul'a gelmişlerdir. Kalabalık bir heyet tarafından limanda karşılanan seyyahlar, hususi arabalarla şehri gezmişlerdir. Ayasofya Cami, Yerebatan Sarayı, Yedikule, Askeri Müze, Asar-ı Atika Müzesi ve Çinili Köşk, Fener, Balat, Eyüp, Dikilitaş, Süleymaniye gibi tarihi mekanları gezen İtalyanlar şerefine İtalyan sefaretinde bir de garden parti düzenlenmiştir. Ülkemizde gördükleri misafirperverliğe karşılık vermek amacıyla geldikleri vapurda bir çay partisi veren İtalyanlar, haziranın yirmi üçünde ülkemizden ayrılmışlar, ayrılmadan önce bol bol teşekkür etmeyi de ihmal etmemişlerdir.¹⁰³

Aynı yılın eylül ayında ise bu kez İtalyan tayyareleri ülkemizi ziyaret etmiştir. Ayastefenos'taki tayyare limanına inen İtalyanlar, limanda İstasyonda İtalyan Sefareti

¹⁰² Oğuz Karakartal, **Türk Kültüründe İtalyanlar**, s.57.

¹⁰³ **İkdam**, 21-23 Haziran 1925, s.1.

Maslahatgüzarı, Sefaret Ataşemiliteri ve İstasyon Müdürü İhsan Bey ve diğer bazı zevat tarafından karşılanmıştır. Sofya, Belgrad, Budapeşte ve Odin üzerinden Roma'ya dönecek¹⁰⁴ olan bu tayyarelerin son model teçhizatla donanmış durumda harp tayyareleri oldukları Türk basınında geniş yer bulmuştur. Zaten bu denli kapsamlı bir ziyaret programı düzenlemelerine bakılırsa gezinin amaçlarından birinin İtalyan hava filosunun sahip olduğu teknolojiyi sergilemek olduğu düşünülebilir. Programın güzergahı da İtalya'nın belirli bölgelerde bir gövde gösterisi yapmak istediğini düşünmemize yol açmaktadır.

1927 yılına gelindiğinde de İtalyan askeri yetkililerinin kültürel amaçlı ziyaretlerinin devam ettiği görülmektedir. Öncelikle Beynelminel Tuna konferansında hazır bulunmak için boğazlardan geçecek olan İtalyan torpidoları ülkemizde konaklamıştır.29 Nisan akşamı bahriye kumandanlığında şereflerine ziyafet verilmiş, ziyafete Şükrü Nail Paşa, Vali Süleyman Sami Bey ve İtalya sefaretı erkani davet edilmiştir. İtalyan bahriyelileri bu ziyarette Heybeliada Bahriye Mektebini ziyaret etmeyi de ihmal etmemiş, böylece gezilerinin önemini ve bir etkileşim ihtimalini de arttırmışlardır.¹⁰⁵

Yıl ortalarına doğru ise basında İtalyan talebelerinin Türkiye'ye gelecekleri haberleri yer almaya başlamıştır.¹⁰⁶ 250 bahriye talebesiyle birlikte ülkemizi ziyarete gelecek bir İtalyan amirali için hazırlıklar yapılmaya başlanmış, İtalyanların ülkemizde kalacağı bir hafta için programlar yapılmıştır. 1 Eylül'de limanlarımızda olması beklenen İtalyan gemilerinin kumandanının valiliği, şehremanetini ve kolordu kumandanlığını gezmesi, Türk yetkililerinin de amirale gemide iade-i ziyarete bulunmaları tasarlanmıştır.¹⁰⁷ Nitekim planlanan tarihte İtalyan zırhlıları İstanbul'a gelmiş ve 21 pare top atışıyla şehri ve cumhurbaşkanını selamlamışlardır. Zırhlıların limana çıkışları

¹⁰⁴ **İkdam**, 27 Eylül 1925, s.4.

¹⁰⁵ **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1927, s.1-2.

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1927, s.2.

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1927, s.2.

esnasında kalabalık bir heyet kendilerini karşılamış, karşılıklı Türk ve İtalyan milli marşlarının çalındığı bir merasim düzenlenmiştir.¹⁰⁸ İtalyanların ülkemizde kaldığı süre boyunca resmi ziyaretlerin yanında kültür gezileri düzenlenmiş, sefarette ve gemide ziyafetler, çay partileri verilmiştir.¹⁰⁹ Hariciye Nazırı Tevfik Rüştü Bey'in de katıldığı bu etkinlikler, siyasi ve askeri meselelerin de görüşüldüğü organizasyonlar olmuştur.¹¹⁰ Türkiye, İtalya'da merak edilen bir ülke olmalı ki İtalya'dan seyyahlar ilerleyen yıllarda da ülkemize gelmeye devam edeceklerdir.¹¹¹

Hatta bu ziyaretler yabancı devletleri rahatsız edecek seviyeye ulaşmıştır denebilir. New York Times gazetesinin 7.7.1929 tarihli nüshasında İtalyan tayyarelerinin İstanbul'u ziyareti vesilesiyle bir makale yazılmıştır. Makaleye göre, "bu ziyaret Türkiye'yi İtalyanlaştırma hareketine doğru atılan bir adımdır. İngiltere el altından İtalya'yı arkalamaktadır. İtalya bugün İngiltere ve Rusya'dan fazla Türkiye'de nüfuz kazanmıştır. Bir-iki sene evvel İtalya Türklerin gözünde pek büyük bir şey değildi. Fakat bu şimdi böyle telakki edilmiyor. İtalya İstanbul'u kazanıyor."¹¹²

Siyasal atmosfer ne durumda olursa olsun, ülkemize gelen İtalyanlar büyük bir misafirperverlikle karşılanmış, iki ülke yetkilileri tarafından samimi pozlar verilmiştir. Birbirine komşu vaziyette ülkeler arasında gerçekleştirilen bu ziyaretler sosyal manada bir yakınlık doğmasına katkıda bulunmaktadır. O yıllarda ülkemizde İtalyan edebiyatının tanınmasına yönelik çalışmalar yapılması, gazetecilerin İtalya'ya giderek yazdıkları anılarının Türk basınında kendilerine geniş yer bulması Türkiye'de İtalyan ülkesine ve halkına yönelik bir merak mevcut olduğunu göstermektedir. İlişkilerdeki hareketliliğin sebebi her ne olursa olsun bu merakı gidermeye yönelik bir iş çıkarmış olduğu kesindir.

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1927, s.1.

¹⁰⁹ **İkdam**, 2 Eylül 1927, s.1.

¹¹⁰ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1927, s.2.

¹¹¹ **Vakit**, 22 Haziran 1931, s.1.

¹¹² **BCA**, 0.30.10, 236.597.12.

O yıllarda Türkiye’den de İtalya’ya öğrenciler, doktorlar ve çeşitli meslek gruplarından Türkler İtalya’ya gitmektedirler. 1927 yılında bir grup doktorun ziyareti buna örnek olarak verilebilir.¹¹³

1928 yılı ise siyasi ilişkilerin de belirli bir çerçeveye oturtulmasından sonra, iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerde bir artış gözlenmektedir. Daha önceleri ülkemizi ziyaret eden İtalyanlar, kültür amaçlı turlarla gelseler de her zaman yanlarında bir amiral, bir kumandan bulunmuş ve geziler ya başka bir olay vesilesiyle ya da bir tarafından askeri amaçlar dahilinde olmuştur. Ancak 1928 yılından itibaren bu durum değişmiş, tamamen sosyal yakınlaşmaya yönelik organizasyonlar tertip edilmiştir. O yılın ortalarında Türkiye’ye gelen İtalyan izcileri buna iyi bir örnektir. İtalyan faşist gençleri Eylül ayında Türkiye’ye gelmiş ve kapsamlı bir ziyarette bulunmuşlardır. Gemilerinin kumandanı İstanbul vali vekilini ziyaret ederek ülkelerine unutulmaz hatıralarla döndüklerini, Türk gençlerini de mutlaka İtalya’ya beklediklerini belirtmiştir. Bilhassa 8 Eylül’de vapurda verilen bir çay partisi İtalyan-Türk dostluğu hakkında tezahürlara sebep olmuştur. Bu partide bin siyah gömlekle ellerinde beyaz mendillerle güvertede sıra olmuştur. Vapura gelen Türk izcilerini görünce coşkuyla merdivenler koşarak ve onları ellerinden tutarak gemiye almışlardır. Kendi şapkalarını çıkararak genç Türk arkadaşlarının başlarına geçirmiş, onların şapkalarını da kendileri almışlardır. Sonra bir İtalyan genci, “bizim beklediğimiz misafirler geldi, diğerlerini de kumandan karşılasın” diyerek Türk gençlerle ön güverteye geçmişlerdir. Partiden sonra gemi yola çıkmış, ancak Gazi’ye selam vermek için saraya yanaşmış; geminin kumandanı bir direğe çıkarak, “Türkiye’nin büyük reisi, İtalyan faşistleri seni selamlıyor” diye bağırmıştır.¹¹⁴ Görüldüğü üzere samimi tabloların çizildiği bu ziyaret, iki ülke arasındaki sosyal bağların en kuvvetli olduğu bir zamana işaret etmektedir. Bu ziyaretin hemen ardından Mussolini, Atatürk’e bir telgraf çekerek teşekkürlerini bildirmiş, şöyle yazmıştır:

¹¹³ **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1927, s.2.

¹¹⁴ **İkdam**, 9 Eylül 1928, s.1.

“Türkiye reisi cumhur hazretleri Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

İtalyamızın ümidi genç izcilerin İstanbul’da yapılan kabul ve zâtı devletleri tarafından çocuklarıma gösterilen hususi dikkatten dolayı şahsî şükranlarımı arz ederim. Bu fırsattan istifade hürmetkârane ve samimi hislerimi tecdid ederim.”¹¹⁵

Bu telgraftan birkaç ay sonra da Mussolini Türk izcilerini İtalya’ya davet etmiş, bir sonraki yıl için planlar yapılmıştır.¹¹⁶ İtalyan izcileri 1932 yılında, bir kez daha ülkemize gelmiş, Taksim abidesine çelenkler bırakmış, misafirler için yine kapsamlı bir ağırlama programı hazırlanmıştır.¹¹⁷

b. Sanat Alanındaki İlişkiler

Tezimizin konusu olan dönemde iki ülke arasında sanat alanında kurulan ilişkilerin en önemli meyvesi heykel sanatında görülmüştür. Ünlü İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica Türkiye’ye gelerek Ankara Etnografya Müzesi önündeki Atlı Atatürk Heykeli’ni ve Taksim Cumhuriyet Anıtı’nı yapmıştır. Canonica’nın Türkiye’ye geleceği aslında 1925 yılından itibaren konuşulmaya başlanmıştır. Gazi’nin heykellerinin yapılacağına duyurulması üzerine bir grup İtalyan heykeltıraş şehremanetine haber yollayarak heykelleri yapmaya talip olmuşlardır.¹¹⁸ Ancak ilerleyen yıllar içinde bu konuda gelişme kat edilebilmiş ve Pietro Canonica heykelleri yamak üzere 1927 yılında ülkemize gelmiştir.¹¹⁹

Taksim Cumhuriyet Anıtı’nın 9 Ağustos 1938’deki resmi açılışı nedeniyle Atatürk ile Mussolini arasında teati edilen telgraflarda Mussolini,

“Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Türkiye Cumhuriyeti Abidesinin resmi küşadı İstanbul’da icar edildiği sırada zâtı alilerinize en

¹¹⁵ **İkdam**, 18 Eylül 1928, s.1.

¹¹⁶ **Cumhuriyet**, 8 Teşrinisani 1928, s.1.

¹¹⁷ **Vakit**, 8 Eylül 1932, s.1-3.

¹¹⁸ **İkdam**, 6 Kanunuevvel 1925, s.1.

¹¹⁹ **Cumhuriyet**, 24 Teşrinievvel 1927, s.4.

samimi selamlarımı göndermek, benim için büyük bir zevktir. Türk milletinin yeni hayatını tebci eden meşhur İtalyan sanatçılarının eseri, İtalyan hükümeti ve milletinin ahiren iki millet arasında aktolunan muahede ile müeyyidi, dostane hissiyatına tekabül etmektedir.” ifadelerini kullanmıştır.

Atatürk’ün söz konusu tebrik telgrafına verdiği yanıt ise şöyledir:

“Roma’da Mösyö Mussolini Hazretlerine, Cumhuriyet Abidesinin resmi küşadı münasebetiyle gönderdiğiniz telgrafı aldım. İtalyan millet ve hükümetinin bunda izhar ettiğiniz dostane hissiyatına teşekkür ederim. Bu hissiyat, tamamen Türk millet ve hükümetininkine mutabıktır. Samimi selamlarımı gönderirim.”¹²⁰ Pietro Canonica İzmir’de de bir Atlı Atatürk Anıtı yapmış, bu da Türk basınında geniş ilgi uyandırmıştır.

1928 yılında ünlü bir İtalyan şairi de ülkemizi ziyaret etmiş, bu ziyaret de basında yer almıştır. Madam Sarfati, 1921 yılında Mussolini tarafından kurulan aylık Gerarchia adlı siyasi ve içtimai derginin muharriridir. Mussolini bir müddet bu derginin müdürlüğünü yaptıktan sonra dergiyi Madam Sarfati’ye devretmiştir. Madamın başlıca eserleri: Yanan Meşale, İşaretler, Dialar ve Renkler, ve Yaşayanlar ve Gölgeler’dir. Bir de Mussolini’nin hayatını anlatan Duçe adlı bir eseri vardır.¹²¹

İki ülke arasında sosyal ve kültürel alandaki yakınlaşma eğitime de yansımıştır. Öncelikle ünlü bir İtalyan profesörü Türkiye’ye gelerek üniversitelerde konferanslar vermiştir. Profesör, konuşmalarında tarafeyn münasebetlerinin ancak ilimle takviye edilebileceğini söylemiş ve büyük alkış almıştır.¹²² Takip eden yılda da İtalyan üniversitelerinde Türk dili ve Edebiyatı ismiyle bir ders konulmuştur.¹²³

1932 yılına gelindiğinde ise, Milano’daki 13. Milano Numune Sergisi’ne Türkiye de katılmış ve bu katılım İtalyan basınında büyük yankı uyandırmıştır. Türk mimarisini

¹²⁰ Öndin, a.g.e., s.73.

¹²¹ **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1928, s.2.

¹²² **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1928, s.1.

¹²³ **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1923, s.3.

andıran bir binada sergilenen Türk malları İtalyanlar tarafından büyük bir ilgiyle izlenmiş ve İtalyan basını bu olayı Türkiye'nin modern yüzünün tezahürü olarak yorumlamışlardır.¹²⁴

Görüldüğü üzere, bu kadar yakın bir coğrafyada yaşayan iki ülke insanlarının birbirini merak etmesi ve birbirinden etkilenmeleri çok doğaldır. Siyasi münasebetler ne şekilde seyrederse etsin, sosyal münasebetler her daim canlı olmuş ve taraf ülkelerin halkları arasında bir dostluk havası estirmeyi başarmıştır.

¹²⁴ **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1932, s.1-2.

SONUÇ

İtalya, birliğini sağladığı 1800'li yılların sonlarından itibaren kendisini Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak görmüş ve her zaman o eski ihtişamlı günlere dönme umudunu taşımıştır. 20. yüzyılın dünyasında güçlü ve büyük bir devlet olmak ise sahip olunan sömürgelerle orantılı olarak görüldüğünden, İtalya hiç vakit kaybetmeden dünyadaki sömürge yarışına dahil olmuştur. Fakat hedeflerinin büyüklüğüne bakıldığında İtalya'nın bu yarışta geç kaldığı, büyük devletlerin sömürge yarışında aslan paylarını kaptıkları görülmüştür. İtalya, bu nedenle o dönemin en büyük emperyalist oyun alanı olan Osmanlı Devleti topraklarında şansını denemeye karar vermiştir. Zaten Roma İmparatorluğu'nun eski topraklarının hepsini o yüzyılda bile kendi hakimiyet alanı olarak gördüğü için İtalya harekete geçmiş ve bu faaliyetleri sonucunda Trablusgarp ve 12 Ada'yı ele geçirmiştir.

Milli Mücadele döneminde gittikçe artan nüfus sorununa çözüm bulmak ve Batı Anadolu'da iktisadi bir nüfuz sahası oluşturarak ekonomik çıkarlar elde etmek isteyen İtalya, bu amaçlarla diğer Avrupa devletlerinden daha farklı bir stratejiyle hareket etse de, neticede İtalya bir işgal kuvvetidir ve Türkiye topraklarındaki varlığı kabul edilmezdir. Yine de diğer işgalcilere kıyasla çok daha “dostane” bir yönde devam eden Türk-İtalyan ilişkileri, bu şekilde Lozan Antlaşması dönemine kadar gelir. Antlaşma esnasında da ılımlı tavırlarını sürdüren İtalyanlar, çelişkili bir politikayla Türkiye'ye karşı yumuşak bir yüz göstermekte, fakat çıkarları söz konusu olduğunda en ufak bir tartışmaya bile izin vermemektedir. Nitekim İtalya 12 Ada'yı Lozan sonucunda kesin olarak topraklarına katmış, Türkiye üzerinde bir takım iktisadi haklara sahip olduğunu savunmaya devam etmiştir.

Antlaşma sonucunda İtalya'da iktidara gelen Faşist hükümetin ve dünyanın gördüğü en enteresan liderlerden biri olan Mussolini'nin karışık mesajlar veren dış politikasından ötürü Türk-İtalyan ilişkileri bir güvensizlik dönemine girmiştir. Geçmişte

hedeflediklerini Türkiye'den alamayan İtalya, resmi kanallardan Türkiye'yi ezeli bir dost olarak gördüğüne dair mesajlar yollasa da Türkiye'ye karşı uyguladığı politika; iktisadi çıkar, sömürge fırsatı, nüfus fazlasını yerleştireceği toprak gibi emelleri işaret etmektedir. İtalya, bütün bunları gerçekleştiremeyeceğini anladığında ise, bu kez sindirilmiş müttefik olarak Türkiye'yi Akdeniz'de Fransız kuvvetine karşı bir denge unsuru olarak görmeyi amaçlamıştır. Bunun için Yunanistan-Türkiye-İtalya'dan oluşan bir ittifak kurmayı denemiş, fakat bunda başarılı olamamıştır. Bölgenin uzun ve kanlı mücadelelerle yazılan bir arka planı vardır ki, Mussolini bunu hesaba katmamıştır. Bu nedenle, Türkiye-Yunanistan arasında yeterli yakınlığı kuramayacağını anlayınca, Türkiye ile kendisi bir antlaşma imzalamaya karar vermiştir. Anlaşılan o ki, Türkiye İtalya'nın beklediğinden daha dışlı bir ülke çıkmıştır. Bu ülke üzerindeki sömürgeci emellerinin hiçbirini gerçekleştiremeyeceğini anlayan Mussolini, Yeni Türkiye'nin 20. yüzyılın önemli devletlerinden biri olarak dimdik ayakta kalacağını, Balkanlar ve Akdeniz'de müstakil bir güç olarak uluslar arası sistemin vazgeçilmez bir parçası olacağını kabul etmek zorunda kalmıştır.

1928 yılında iki ülke arasında imzalanan Dostluk, Uzlaşma ve Yargısal Çözüm Antlaşması, bir süreliğine ilişkilerde iyileşme sağlasa da, bu iyileşme somut anlamda meyvelerini verememiş, sahte bir dostluk girişimi olarak tarihimizdeki yerini almıştır. Fakat o dönemde bağımsızlığını çok zorlu mücadeleler sonucu "henüz" kazanmış olan Yeni Türkiye, sınırlarının bütünlüğünü korumaya, içeride güçlü ve etkin bir sistem kurmaya yoğunlaştığı için, Mussolini'nin dengesiz tavırlarından ve Türkiye üzerinde yarattığı baskıdan bir süreliğine de olsa kurtulmuş, bu da antlaşmanın önemini arttırmıştır. Türkiye'nin dış ilişkilerindeki en büyük amacı, ülkelerle eşitliğe dayalı ilişkiler kurarak barış içinde bu ilişkileri devam ettirmek, en önemlisi "haysiyetli" bir dış politika izlemektir. Bu nedenle Türk-İtalyan antlaşması İtalyanların algılamak istedikleri bir ittifak antlaşması değildir. İtalya'nın beklentilerini gerçekleştirirse de Türkiye için o dönemde son derece rahatlatıcı olmuştur.

İtalya, antlaşma sonrası dönemde, eskiden beri Anadolu’da elde etmek istediği iktisadi çıkarları gerçekleştirmek için Türkiye’deki iktisadi faaliyetlerini arttırmıştır. Türkiye’de birçok yeni şirket açan İtalyanlar, ticarete yabancı ülkeler arasında birinciliğe kadar uzanmıştır. 1929 yılındaki düzenlemelere kadar ekonomik sahada Osmanlı Devleti döneminde yapılan düzenlemelere tabi kalmak zorunda olan Türkiye, 1929 yılında yeni gümrük tarifesinin uygulamaya girmesiyle bu yükü sırtından atmış ve Türk-İtalyan antlaşmasının hemen sonrasındaki döneme denk gelerek iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilere de olumlu anlamda yansımıştır. Bu yıllarda İtalya’dan deniz silahları almaya başlayan Türkiye, İtalya ile dış borç için de görüşmeler yapmış, kısa sürecek olan barış döneminin avantajlarından yararlanmak istemiştir.

Bu dönemde sosyal iki ülke arasındaki ilişkilerde en büyük sıcaklık sosyal ve kültürel sahada görülmüş, iki ülke halkları arasında bir yakınlaşma sağlanmıştır. Kültürel gezilerle birbirlerini tanımaya çalışan halklar, edebi alanda yapılan çeviriler ve yazılan kitaplar ve gazete haberleriyle Türk-İtalyan kültürleri arasında bir hareketlilik meydana getirmiştir. Bu yakınlık sanatta da bir takım eşleşmeler yaratmış, İtalyan heykeltıraşı Pietro Canonica’nın Türkiye’ye gelerek İstanbul, İzmir ve Ankara’da Atatürk’ün heykellerini yapmasıyla bu yakınlık zirveye ulaşmıştır.

1930’larda dünyanın hızla bir savaşa doğru sürüklenmesi ve 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle değişen dünya dengeleri, Türk-İtalyan ilişkilerine de etki etmiştir. Bu yıllardan itibaren, Türkiye uluslar arası platformda daha aktif bir rol almaya başlamış, ayrıca dış politikasında İtalya’dan duyulan endişe dolayısıyla İtalya endeksli bir yöntem izlemekten vazgeçmiştir. Birleşmiş Milletler’e üye olmuş, Silahsızlanma Konferansları’na katılmış, Balkanlar’da bir pakt oluşturarak bölgesel bir birlik oluşturmak istemiştir.

Türkiye tarafında bu geliştirmeler olurken, İtalya da son birkaç yıldır Dışişleri Bakanı Grandi’nin de etkisiyle sakinleşen dış politikasını terk etmeye başlamış, Mussolini dış politikada o meşhur “fascista tona”sını kullanmaya ve saldırgan davranışlar

gerçekleştirmeye başlamıştır. Karşılıklı bu gelişmeler iki ülkenin dış politikalarının farklı eksenlerde ilerlemesine neden olmuştur. 1933 yılına gelindiğine Türk-İtalyan ilişkileri tekrar soğumuş, Türkiye İtalya'yı bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. 1923-1933 arası dönemde Türk-İtalyan ilişkilerinin dengesiz seyri Türkiye üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Hatta Yeni Türkiye'nin başkentinin Ankara seçilmesine bile İtalya'nın buraya kolaylıkla ulaşamayacağı düşüncesi sebep olmuştur. Türkiye diğer Avrupa devletleri ile kurduğu ilişkilerde İtalyan tehdidi dolayısıyla daha yapıcı olmuş, Cumhuriyetin kurulmasından sonra bu ülkelerle halledilmeyen sorunları olmasına rağmen İtalya tehdidi nedeniyle bu ülkeler yakınlaşmıştır. Öte yandan Balkanlar'da da bir birlik sağlayarak İtalya'ya karşı Akdeniz ve Balkanlar'da bölgesel bir set hazırlamak istemiştir.

Türk-İtalyan ilişkileri inişli çıkışlı doğasıyla Cumhuriyet döneminin dış politikasında her zaman ayrıcalıklı bir yerde duracaktır. Birebir ilişkiler iki ülke arasında somut bir takım sonuçlar ortaya koymasa da, tetiklediği diğer gelişmelerle Cumhuriyetin başlangıç yıllarında Türkiye'nin faaliyetlerini etkilemiş, bu anlamda Türk tarihinin bu dönemine damgasını vuran bir unsur olmuştur.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Hariciye Vekaleti(030.10.0.0)

Hariciye Vekaleti Şifre Müdürlüğü(030.10.0.0)

Hariciye Vekaleti Daire Umum Müdürlüğü(030.10.0.0)

Başvekalet Muamelat Müdürlüğü(030.18.1.2)

Başvekalet Hususi Kalem Müdürlüğü(030.1.0.0)

II. RESMİ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, D:I, C:X, 1.11.1924, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, D:II, C:II, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, D:II, C:V, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, D:II, C:VII, 1.3.1924, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, D:III, C:I, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, D:III, C:IV, 29 Kasım 1928, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, D:III, C:V, 22 Kasım 1928, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, D:III, C:XXV, TBMM Basımevi, Ankara.

Düstur, 3. Tertip, C:IX, Başvekalet Mudevvenat Müdürlüğü, İstanbul 1931.

Düstur, 3. Tertip, C: XI, Başvekalet Matbaası, Ankara 1930.

Düstur, 3. Tertip, c:XII, Başvekalet Matbaası, Ankara 1931.

Düstur, 3. Tertip, c:XIV, Başvekalet Matbaası, Ankara 1933.

Ayın Tarihi, Kanunusani 1929, C. 46, No:1, s.17.

Ayın Tarihi, Ağustos 1929, C.XX, s: 65.

III. GAZETELER

Cumhuriyet (1925-1933)

İkdam (1923-1928)

Vakit (1929-1933)

IV. BAŞVURU KAYNAKLARI

Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 11. bs, Aydın Kitabevi, Ankara 1993.

V. KİTAPLAR

Akşin, Aptülahat, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, TTK, Ankara 1991.

Armaoğlu,Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 3. Baskı, TTK, Ankara 2003.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi:1914-1995**, 15. bs., Alkım Yay., İstanbul, 2005.

Blinkhorn, Martin, **Mussolini and the Fascist Italy**, Routledge, Londra 1924.

Çelebi, Mevlüt, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, İstanbul, 1938.

Bostancı, M. Naci **Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset**, Ötüken Neşriyat, İstanbul1996.

Carocci, Giampero, **Faşizmin Tarihi**, Çev. Muhittin Yılmaz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1965.

Davies, Norman, **Avrupa Tarihi**, çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İmge Yay, Ankara 2006.

Esmer, Ahmet Şükrü, **Siyasi Tarih**, Arkadaş Basımevi, İstanbul 1936.

Gönlübol-Mehmet, Sar-Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.

Grassi, Fabio, **İtalya ve Türk Sorunu**, YKY, İstanbul 2003.

Graves, P. Philip, **İngilizler ve Türkler**, çev.Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999.

Hale, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev.Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.

Hibbert, Christopher, **Benito Mussolini The Rise and Fall of II Duce**, Londra, 1962.

- İtalyan Harp Tarihi**, Deniz Matbaası, 1944, çev. Afif Tuğrul, c.I.
- Knox, MacGregor, **Common Destiny**, Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- Karakartal, Oğuz, **Türk Edebiyatında İtalya**, Eren Yay., İstanbul, 2003.
- Karakartal, Oğuz, **Türk Kültüründe İtalyanlar**, Eren Yay., İstanbul, 2002.
- Keyder, Çağlar, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kipal-Ulaş, Uyanık-Özgür, **Türkiye Milli İktisat Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001.
- Kurtcephe, İsrafil, **Türk-İtalyan İlişkileri:1911-1916**, TTK, Ankara 1995.
- Kili-Suna, Gözübüyük-Şeref, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara, 1983.
- Kürkçüoğlu, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri: 1919-1926**, AÜSBF Yay., Ankara1978.
- Lavecchia, Meezza, **Faşizm**, çev. Vedat L. Ersan, Kağan Kitabevi, İstanbul 1966.
- Lozan Barış Konferansı Tutanakları (Belgeler)**, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969-1973
- Nutuk**, Emre Yayınları, İstanbul 2006.
- Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, 9. Basım, Ankara 1996.
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Ökçün-A. Gündüz , Ökçün-R.Ahmet, **Türk Antlaşmaları Rehberi: 1920-1973**, Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1974.

- Öke, Mim Kemal, **Musul Meselesi Kronolojisi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1991.
- Öndin, Nilüfer, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat**, İnsancıl Yayınları, İstanbul 2003.
- Parasız, İlker, **Türkiye Ekonomisi:1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa 1998.
- Pazarıcı, Hüseyin, **Ege Adalarının Hukuksal Statüsü**, A:Ü; SBF, C:LXIII, No:3-4, Ankara 1988.
- Revol, İ., **1911-12 Türk-İtalyan Harbi**, çev. Kadri Demirkaya, Askeri Mecmua, 1 Eylül 1940.
- Ryan, Sir Andrew, **The Last of the Dragomans**, Geoffrey Bles, Londra, 1951.
- Sander, Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası**, 2. Basım, İmge Yayınları, Ankara 2000.
- Saray, Mehmet, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- Savelli, A., **İtalya Tarihi**, çev. Galip Kemal Söylemezoğlu, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul 1940.
- Sonyel, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c.II, TTK, Ankara 1986.
- Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, TTK, Ankara 1983.
- Şıvgın, Hale **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, AAM, Ankara 1989.
- Şimşir, Bilal, **Lozan Telgrafları**, C..I, TTK, Ankara 1990.

Şimşir, Bilal, **Lozan Telgrafları**, C.II, TTK, Ankara 1994.

Tan, Nail, **Cumhuriyet Dönemi Kültür Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını**, BRC Basım Matbaacılık.

Tekeli-İlhan, İlkin-Selim, **Türkiye Belgesel İktisat Tarihi**, ODTÜ Yay., Ankara 1983.

Tezel, Yahya S., **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi**, Yurt Yayınları, 2. Basım, Ankara 1986.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999.

Turan, Şerafettin, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, Metis Yay., İstanbul 1990.

Türk Dış Politika Ansiklopedisi, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih**, 4. Basım, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1987.

Whittam, John, **Fascist Italy**, Manchester University Press, Manchester 1995.

Yılmaz, Faruk, **Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Günümüze Dış Borçlar**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996.

VI. MAKALELER

Aktan, Aydemir, Şevket Süreyya, "Türk Nasyonalizmi", **Kadro**, Sayı 20, 20 Ağustos İstanbul 1933, s.5.

- Arslan, Ali, “İngiliz S.C. Wyatt’ın Türkiye Mali Danışmanlığı’na Tayin Teşebbüsü ve İngilizlerin Bu Konudaki Çabaları”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, İstanbul 1998, s.159.
- Barlas-Dilek, Güvenç-Serhat, “To Build a Navy with the Help of an Adversary: Italian-Turkish Naval Arms Trade, 1929-1932”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 38, No. 4, Ekim 2002, s.144-166.
- Barlas, Dilek, “Fransız Belgelerine Göre Türkiye’nin Avrupa Politikası”, **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.217-222.
- Barlas, Dilek, “Akdeniz’de Hasmane Dostlar: İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya”, **Doğu-Batı**, No. 14, İstanbul Şubat-Nisan 2001 s.211-218.
- Barlas, Dilek, “Friends Or Foes: Diplomatic Relations Between Italy and Turkey”, 1923-36, **Journal of Middle East Studies**, Vol. 36, No:2, May 2004, s.232-252.
- Çelebi, Mevlüt, “Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü”, **Türkler**, C.16, editörler: Hasan Celâl Güzel, C.Cem Oğuz, Osman Karatay, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.661-671.
- Çelebi, Mevlüt, “Türk Kaynaklarına Göre Atatürk Döneminde Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri” ,**Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.265-287.
- Çelebi, Mevlüt, “Milli Mücadele Tarihimizden Bir Portre:Kont Sforza”, CBÜ Fen-Edebiyat Fakültesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, 1997, sayı 1, s.44-53.
- Eraslan, Cezmi, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler”, **İlmi Araştırmalar**, Sayı 9, İstanbul, 2000, s. 77.

- Eraslan, Cezmi, “Türk Basınında Balkan Paktı Değerlendirmeleri”, **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Tarihinin Kaynakları Semineri 29-31 Mayıs 1995**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, s.63-69.
- Ertan, Temuçin Faik, “Kadro Hareketi İle İlgili Bir Değerlendirme”, **AAM Dergisi**, Sayı 27, Cilt:IX, Temmuz-Kasım 1993.
- Gönlübol, Mehmet, “Atatürk’ün Dış Politikası”, **Tarihi Gelişimi İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu**, TTK, Ankara 1992.
- Gürler, Hamdi, “Milli Mücadele’de Türk-İtalyan İlişkileri”, **Askeri Tarih Bülteni**, C.19, No.37, Ankara 1994, s.49-71.
- Köstüklü, Nuri, Türk Arşiv Belgelerine Göre Anadolu’da İtalyan İşgal Metodu, **Askeri Tarih Bülteni**, Ankara Ağustos 1989, sayı:27, s.113-123.
- Kuran, Ercüment “Atatürk’ün Kültür Siyaseti”, **Beşinci Uluslar arası Atatürk Kongresi**, Ankara 2003, s.1067.
- Mert, Özcan, “Osmanlı Belgelerine Göre Banca Di Roma’nın Trablusgarp’taki Faaliyetleri”, **Bellekten**, C. LI, s.200.
- Okan, H., “Dış Ekonomik İlişkiler”, **Atatürk’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 2002, s.63.
- Özgiray, Ahmet, “Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi V**, İzmir, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir 1990, s.125-135.
- Öztoprak Latife, “Atatürk; Sanat, Sanatçı ve Resim”, **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi**, Ankara 2003, s.1481.

Rainero, Romain “Kemal Atatürk Devriminin İtalya’daki Yankıları”, **Atatürk’ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları**, Ankara, 2-6 Kasım 1981, Uluslararası Sempozyum, s.125.

Sforza, Carlo, “Megalo Idea”, **Ayın Tarihi**, C.XX, s: 65, Ankara Ağustos 1929, s.4726.

Yuvalı, Abdülkadir, “Atatürk Dönemi Kültür Politikasının Türk Dünyasındaki Ortak Kültür ve Tarih Değerleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi**, Ankara 2003, s. 859.

VII.İNTERNET KAYNAKLARI

<http://library.atilim.edu.tr/bulten/sayilar/2007-03/book.htm>.

EK-1: Mussolini'nin Akdeniz Yayılmacılığı Siyasetini Karikatürize Eden Bir Gazete Haberi*

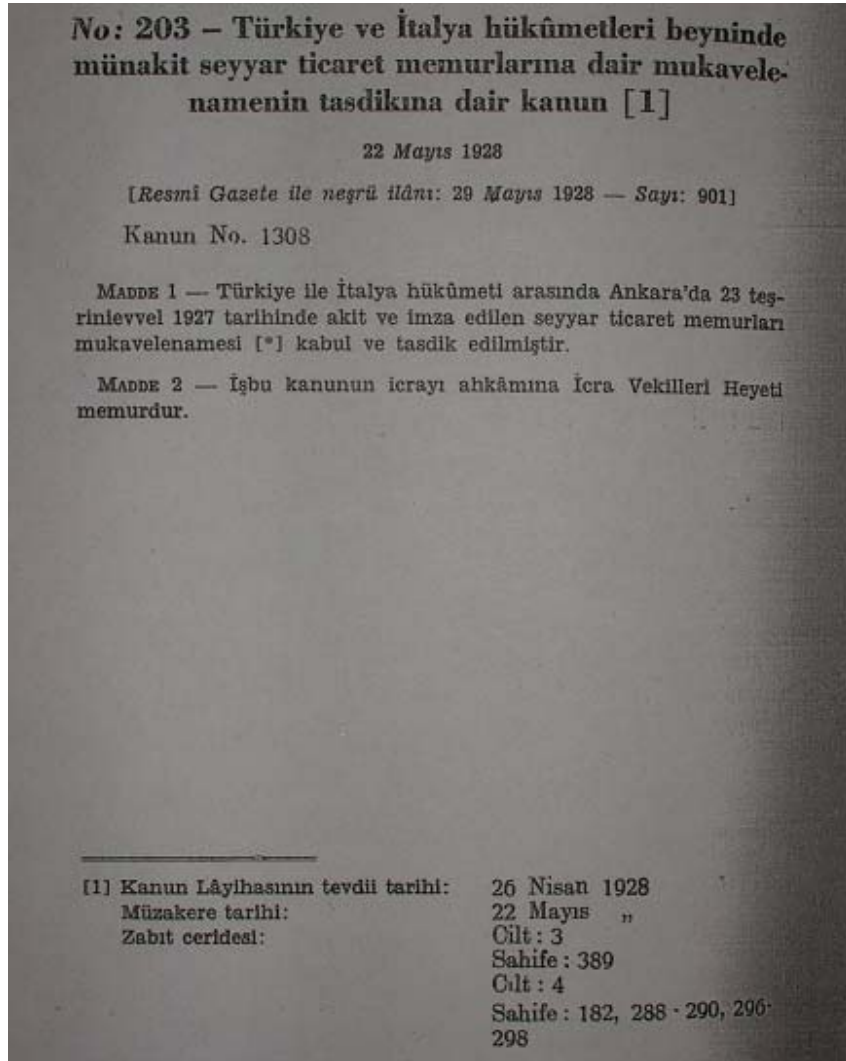
* Cumhuriyet, 25 Teşrinievvel 1926

EK-2: İtalya'nın Türkiye İle Yunanistan Arasındaki Arabuluculuk Çabaları*

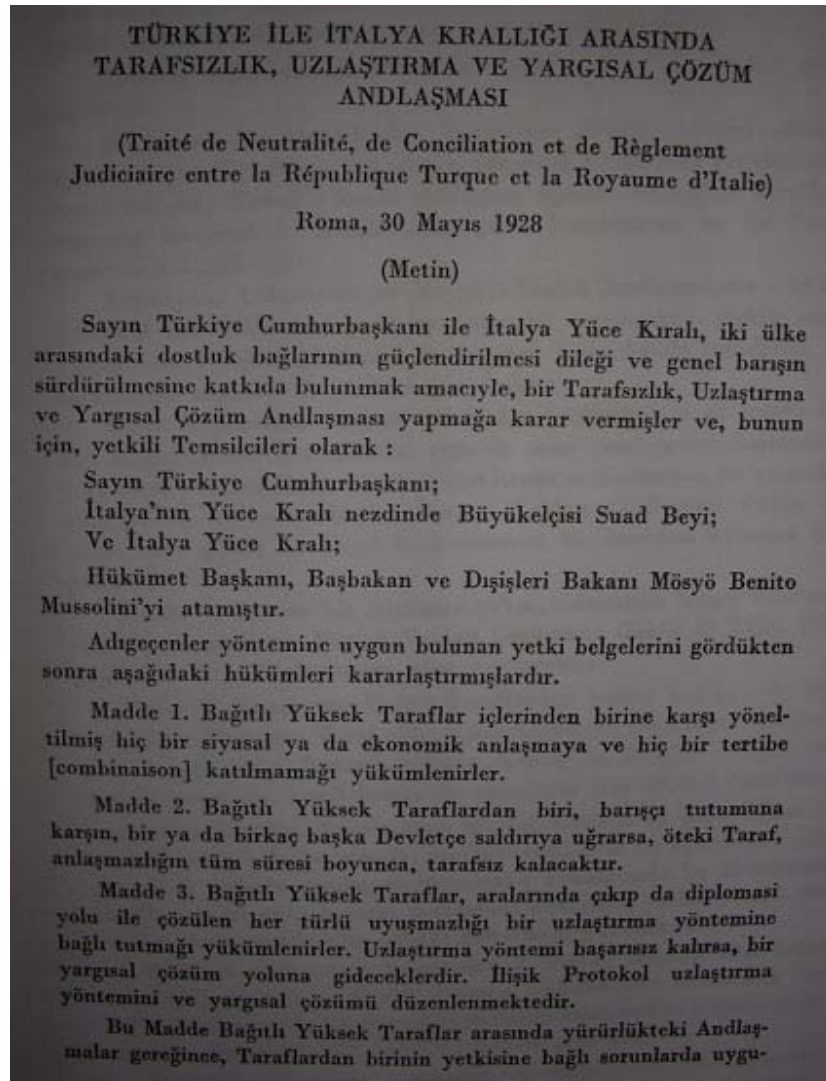
* Cumhuriyet, 18 Mayıs 1928.

EK-3: Düstur'da, Türkiye ve İtalya Arasında İmzalanan Seyyar Ticaret Memurları Mukavelenamesi'nin Tasdiki*

* Düstur, 3.Tertip, C:14, Başvekalet Matbaası, Ankara 1933, s.1150.

**EK-4: 1928 Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması
Maddeleri***

* Düstur, 3.Tertip, C.10, s.2, Ankara 1931.

lanmaz. Bunun gibi, Devletler Hukuku uyarınca egemenlik hakkına ilişkin sorunlarda da uygulanmaz.

Bağıtlı Taraflardan her biri, bir sorun eğer egemenlik hakkına ilişkin ise bunu yazılı bir açıklama ile, tek yanlı olarak belirleyecektir.

İlişik Protokolün Maddelerine göre çözümü uzlaştırma yöntemine ya da hakeme bırakılacak bir sorunun, daha önce, niteliği bakımından işbu Madde hükümlerine uygunluğunun kabul edilmesi gerekir.

Hakem kararı Devletler Hukuku ilkelerine göre verilecektir.

Madde 4. İşbu Andlaşmanın gerek yorumlanmasında, gerek uygulanmasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklar doğrudan doğruya ve yalnızca bir istem üzerine, La Haye Adalet Divanına sunulacaktır.

Madde 5. İşbu Andlaşma en kısa bir süre içinde onaylanacak ve, Roma'da onay belgelerinin verişimi üzerine, yürürlüğe girecektir.

İşbu Andlaşmanın süresi, onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak, 5 yıl olacaktır. Eğer bu sürenin bitiminden 6 ay önce, ona son verildiği bildirilmezse, bir 5 yıllık süre için daha yürürlükte kalacaktır.

İşbu Andlaşma 30 Mayıs 1928 günü, her ikisi de geçerli olmak üzere, iki örnek olarak Roma'da düzenlenmiş olup, her biri imzalı Devletlerden birine verilecektir.

Bu hükümlere inançla adigeçen yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imzalamışlar ve mühürlemişlerdir.

MUSSOLINI

SUAD

• • •

PROTOKOL

Madde 1. Bağlı Taraflar 5 üyeden oluşan bir Sürekli Uzlaştırma Komisyonu kuracaklardır. Taraflardan her biri üyeliklerden birine diledikleri kişiyi atayacak ve geri kalan üç üyeyi anlaşarak seçeceklerdir. Söz konusu üç üyenin Tarafların uyruğu olmaması ya da konullarının Tarafların ülkelerinde bulunmaması gerekir. Taraflar, anlaşarak bu üç üyeden birini başkan seçeceklerdir.

Bir sorun ele alınmadıkça, Taraflardan her biri, kendisinin atamış olduğu üyeyi görevinden alabilecek ve yerine başkasını atayabilecektir. Bunun gibi, birlikte seçilen üç üyeden her hangi birisinin göreviyle

ilgili onamını geri alabilecektir. Bu durumda, görevi sona eren üyelerin yerine gecikmeksizin başkalarının atanması gerekecektir.

Üyelerin değiştirilmesi, atanmaları için uygulanan yöntemle göre olacaktır.

Bir sorun ele alındığında, Tarafların birlikte atamış olduğu üyeler, Bağlı Taraflarca eşit ölçüde ödenecek bir ödenek alacaklardır. Buna karşılık, Taraflar kendi atadıkları üyenin ödeneğini kendileri saptayıp ödeyecektir. Komisyonun genel harcamaları ise iki Taraf arasında bölüşülecektir.

Komisyon, Uzlaştırma ve Yargusal Çözüm Andlaşmasına - ki bu Protokol her bakımdan onun ayrılmaz bir parçasıdır - ilişkin onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak 6 ay içinde kurulacak ve başkanınca saptanacak yerde toplanacaktır.

Onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak 6 ay içinde ve, üye değiştirilmesi durumunda, görevin sona ermesinden başlayarak 3 ay içinde, anlaşarak atanacak üyeler henüz seçilmemişse, bu atamalar Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günlü La Haye Sözleşmesinin 45. Maddesi uyarınca yapılacaktır.

Madde 2. Tersine bir Sözleşme yoksa, uzlaştırma işlemi Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günlü La Haye Sözleşmesine göre yapılacaktır.

Madde 3. Komisyona Bağlı Taraflardan yalnız birisince de başvurulabilir. Başvuran Taraf, dilekçesini Komisyon Başkanına ve ayrıca öteki Tarafa sunar. Bununla birlikte, Komisyon, Başkan ve üyelerden ikisinin onamı ile, kendi başına da aracılığı [ses offices] önerbilir.

Bağlı Taraflar, Komisyonun işlerini, olanaklı en geniş ölçüde ve her bakımdan kolaylaştırmağı; özellikle tanıkların ve uzmanların çağrılması ve yerinde yapılan soruşturmalar konularında bu Komisyonu kendilerinin en yüksek yargı makamları düzeyinde yetkili kılmak için yasaları çerçevesinde tüm çabayı göstermeğı yükümlenirler.

Madde 4. Uzlaştırma Komisyonu kendisine sunulan tüm belirli sorunları incelemek ve gerçek durumu aydınlatmayı amaçlayan özel [ad hoc] bir raporda, incelemesi sonuçlarını belirtmekle, böylece uyuşmazlığın çözümlenmesini kolaylaştırmakla görevlidir.

Komisyon, raporunda uyuşmazlık noktalarını belirtecek ve Taraflar arasında bir uzlaşmayı sağlamağa yararlı öğütlemelerde bulunacaktır.

Rapor, Taraflar daha kısa ya da uzun bir süreye karar vermiş olmadıkça, uyuşmazlığın Komisyona sunulduğu günden başlayarak 6 ay içinde hazırlanıp verilecektir. Rapor üç örnek olarak düzenlenecek, bunların ikisi Bağlı Taraflara verilecek, üçüncüsü de komisyonun Arşivinde saklanacaktır.

Komasyon, kendi öğütlemeye kararları konusunda Tarafların karar almaları için bir süre saptanacağı gibi, uzlaştırma işleminin bir sonuç vermediği anlaşılınca, Tarafların yargısal çözüm yoluna başvurmaları için de bir süre saptayacaktır. Bu sürelerden birincisinin toplamı 6 ayı, ikincisi 3 ayı aşmayacaktır.

Komasyonun raporu ne olgular durumu [état des faits], ne de hukuksal sorunlar konularında uygulanması zorunlu son bir karar niteliğini taşımayacaktır.

Madde 5. Taraflar Uzlaştırma Komisyonunun öğütlemeye kararlarını kabul etmezse, onlardan her birisi Komasyonca saptanan süre içinde uyuşmazlığın Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulmasını isteyebilecektir.

Divan uyuşmazlığın hukuksal nitelikte olmadığı görüşünde ise, Taraflar onun hakközeterlik [Ex aequo et bone] ilkesine göre çözümünü kabul ederler.

Madde 6. Bağlı Taraflar her hangi bir uyuşmazlığı Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümüne ilişkin 18 Ekim 1907 günlü Sözleşmenin 55. ve ondan sonraki Maddelerine ya da aralarında yapmış her hangi bir Anlaşmaya göre, kurulmuş bir Hakem Mahkemesine sunmak üzere anlaşabilirler.

Madde 7. Bağlı Taraflar, Uluslararası Sürekli Adalet Divanının Yasası ve Tüzüğüne uygun biçimde, uyuşmazlığın konusunu, Mahkemeye verilecek özel yetkiyi ve Taraflar arasında kararlaştırılacak başkaca tüm koşulları bir Hakemlik Anlaşması ile düzenleyecektir.

Bu Hakemlik Anlaşması Bağlı Taraflar Hükümetleri arasında verilecek Notalarla kararlaştırılacak ve tüm noktalarıyla Adalet Divanının yorumuna açık olacaktır.

Eğer bu Hakemlik Anlaşması, yargısal çözüm yoluna başvurulması konusundaki bir istemin Taraflardan birine bildirilmesi gününden başlayarak 3 ay içinde henüz düzenlenmemiş ise, Taraflardan her hangi birisi yalnızca bir dilekçe ile sorunu Adalet Divanına sunabilir.

Madde 8. Uluslararası Sürekli Adalet Divanıca verilen karar Bağıtlı Taraflarca iyi niyetle uygulanacaktır. Uzlaştırma ya da yargısal çözüm işlemi sürerken, Bağıtlı Taraflar Uzlaştırma Komisyonunun önerilerinin kabulüne ya da Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Kararının uygulanmasına olumsuz etki yapabilecek her hangi bir önlem almaktan, olanaklı olduğu ölçüde, kaçınmağı yükümlenirler.

Madde 9. Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Andlaşması sona erdiği sırada, bir uzlaştırma ya da yargısal çözüm işlemi başlamış bulunuyorsa, bu işlem, işbu Protokol ya da Bağıtlı Tarafların onun yerine koymağı kararlaştırdıkları her hangi bir sözleşme hükümleri çerçevesinde sürdürülecektir.

Roma'da, 30 Mayıs 1928 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

MUSSOLINI

SUAD

EK-5: Türk Basınının Türk-İtalyan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması İçin Yaptığı Yorumlara Bir Örnek*

* Cumhuriyet, 4 Haziran 1928.

EK-6: İtalyan İzcilerinin Türkiye Ziyaretlerinin Basına Yansımalarına Bir Örnek*

* İkdam, 9 Eylül 1928.

EK- 7: Yunanistan'ın Türkiye ve İtalya İle Yakınlaşmasını Karikatürize Eden Bir Gazete Haberi*

* Cumhuriyet, 26 Eylül 1928.

EK-8: İtalyan Tayyarelerinin Türkiye'ye Gelişlerinin Basına Yansımaları*

İtalyan tayyareleri yarın geliyor

Harcî siyasetimizin muvaffakiyetleri

Türk devleti şimdiye kadar haricî siyasetinde büyük bir başarı ve galibiyet kazanmıştır. Yunan ve Fransız meselelerinde de haklılığını nazariye bakımına, hiç bir devletle arasında itilâf kazanmış olmaktadır.

Bilakis bir çok hükümetlerle havasat devlet ve bitarâhî tesis eden anlaşmalar akdetmiştir.

Maniye başkanı geçirecek olursa, aynı oğuşun bu günkü nehrinin, pek kolay elde edilmiş olurdu.

Önemli saltanatın karnesi karışık ve çirâf ezkan üssesin, Anadolu'da millî Türk hükümetini kurma tasarrufları, yahır bütün müvakkilîte uğrayarak meclisimizde kalmışlardır. Bununla beraber, manîmün tayyareleri uçurmuşlardır. Balkan harbinde, harbi amandan kalan mal, ayar, idari bir çok itilâflar hâsile etmek gibi çok ağır bir vazife, Türkiye Cumhuriyetinin Haricî siyaseti kazanmışlardır. Bu muvaffakiyetler, çarpışma muvakkilîte müddetinde, güler pek kosa müddetinde bir zamanla bütün bu itilâfları arz-ü-beyan kıldırarak, ve bu emanda muvakkilîte hayvânî meşafatlarından hiç birini feda etmeden müvakkilîte, hükümetimiz için büyük bir muvaffakiyettir. Bu muvaffakiyet, Türk vatanına ve Türk milletine haklarından hiç birini feda etmeyecek kadar büyük, fakat o devrede tebliğ ve gazâlı büyük adamları, iyî başında hazırlanmışlarca borçlarıdır. Eski devrin siyasetiyle, an anasile, üsserle alkışları keserek, açık ve basit politik takip eden Türk risâlinin, ve bilhassa bütün müvakkilîte işlerinde onun etrafında toplanmış olan, elinde deki meşafatın herkeşin için bir olan Büyük Reis'in talimatı bu gel ve bu eseler, yahır itilâf değil bütün dünyaya müvakkilîte olmak kadar geniş ve faydalıdır. Eğer bütün Avrupa Türkiye'nin haricî siyaseti takip ettiği idrâsinin içinde, o kadar arzu edilen şeydir. Aynı şekilde pek çabuk hâsile olurdu.

Mecmeddin Sadık

İtalyan tayyareleri

Filo yarın saat 10 ile 11 arasında geliyor

İtalyan hava filosu yarın saat on ile on bir arasında yarı-gece saatine kadar gelecek. Filo 35 deniz tayyaresinden mürekkeptir. Filo central Depo'dan rüyatı almıştır.

Filo komandanı general Dopinedo

Merasin Tarabyada tara adlı-cek. İle 10 bir gün Karadenize hareket edecektir.

Riboli ve Palestro isimindeki İtalyan kruvazör ve torpidolar bu sabah İsmazara gelmişlerdir.

Tayyareler Karadenizden avdetlerinde İtalyanlara daha fazla kalacaktır.

Meclis bu gün tatil yapıyor

Reis Kâzım paşa bir nutuk irat edecek

Arkadaş 3 (Hassal) — Büyük Millet Meclisi bu gün saat üçde işleme geçecektir. Meclis bu günün gündemini Reis Kâzım paşanın nutukunu dinledikten sonra gün tatil yapacaktır.

İngiliz lirası Borsada mütemadiyen yükseliyor

Bu sabah 1022 de açıldı, 1025 kuruna çıktı

İngiliz lirası dün borsada yüzde kadar yükselmiş bir derecede yükselmiştir. Bir gün evvel 1019 da kapanan İngiliz 1028 kuruna kadar yükseldikten sonra 1024 de kapanmıştır.

Borsa komisyonları dünki temevvâc hakkında maliye vekaletine telegrafla bir rapor göndermiştir. Bu raporda temevvâcın suretine itah edilmiştir.

1 — Sen amandarda itihâlât artmıştır, ticaret yeni gümrük tarifeleri kapsamında fazla mal cümlenmiştir.

2 — Bu aylar boyunca kâr ayırdılar. İmâr gibi ihraçat müvakkilîtesinden kamuya gelmez.

Dün bir maharrirîte temevvâc hakkında alıklar mevâz ile temevvâc artmıştır. Borsa sekinde hava ayırmaya itihâlât vermişler, bankalara itihâlât karşısında İngiliz alıklarını artırmışlardır.

Risâmet itihâlâtını verdiği malîyatın göre itihâlât artmıştır. Yeni gümrük tarifelerinde fazla malîyatın olacak olan aygı fazla müvakkilîte cümlenmektedir.

Ticaret odası İktisadî ve Necîy bey fazla itihâlât vaziyeti hakkında şu mütalâda buluyor:

Tacirîtinin tarifelerinde emevvâc ederek fazla mal yığılmıştır. İhtihâlât tasarrufları birbirlerini birbirine ayırdıkları mal götürmüştür.

Bu gümrük muvakkilîtesinin İsmazara fazla mal görecektir. O zaman itihâlât tasarruflarının vaziyeti ne olacaktır?

M. İ. K. K.

Şoförlerin grevi devam ediyor

Caddelerde eski arabalar çoğalmağa başladı

Şoförlerden bir kısmı bu sabah saatlerini tashih ettirmeğe başladı

Sokak başında bekleyen arabalardan biri

Bu sabah ta caddelerde tashih edenler çok. Fakat gümrükte çıkarmak meşafatını arttırmağa başlamıştır.

Dün şoförlerin şikâyetlerini vermişler itilâf, beşerî temevvâc hazırlanmıştır. Şoförlerin gümrükleri yeni hesap amandâ muvakkilîte hayvânî cümlenmiştir. Emam, evince yapılan hesaplarda ezince okullara kadar her şeyin nazan dikkate alındığı ve yeniden hiç bir tahkikî husus değıştirmeye.

[Devamı İktisadî kâğıtta]

İNGİLİZ LIRASI

1	0	2	4	2	0
---	---	---	---	---	---

BORSA

* Vakit, 4 Haziran 1929.

EK-9: İtalya İle Yapılan Suçluların İadesi Sözleşmesinin İmzası İçin Hariciye Müsteşarı Menemenli Numan Bey'e Yetki Verilmesine Dair Kararname*

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamele Müdürüğü
Şube /
Sayı /
6256

Kararname

3/4/929 tarih ve 7848 numaralı kararnameye zeyildir .
Hükümetimizle İtalya arasında akt ve imza ve Büyük Millet Meclisince de tasdik edileb iadei mücrimin müabedenamesi tasdiknamelerinin tertisine memur Enis beyin Atina Elçiliğine tayinine binaen mezkûr müabede tasdiknamelerinin Ankarada teatisi için Hariciye Müsteşarı Menemenli Numan -- beye selâhiyet verilmesi , Vekâleti müğarünileyhanın 25/7/929 tarih ve 30110/402 numaralı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri - Heyetince 25/8/929 tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur .

25/8/929

REİSİCÜMUR

Gayi M. Numan

B. V. / Ad. V. / M. M. V.
İsmail / M. Z. / M. M. V.
B. K. / Ha. V. / M. V.
İsmail / İsmail / İsmail

M. V. / Na. V. / İ. V. V. / S. I. M. V.
İsmail / İsmail / İsmail / İsmail

* BCA, 0.30.18.1.2., 5.41.3.

EK-10: Adaların Aidiyeti Konusundaki İhtilafın LAhey Beynelminel Daimi Adalet Divanı'na Habale Edilmesine Dair Ankara'da İmzalanan Tahkimname'nin Teatisi İçin Roma Büyüelçimiz Suad Bey'e Yetki Verilmesine Dair Kararname*

T. C.
BAŞVEKÂLET
DANİŞMAY NÜDÜSÜ
Şube :
Sayı : 10.064

KARARNAME

ile
İtalya'aramızda münaziünfih olan adacıkların ciheti aidiyetinin tayini hususunun Lâhey beynelmilel Daimî adalet divanına havale edilmesine dair Ankara'da imza edilmiş olan Türkiye - İtalya tahkimnamesi müsadâk suretinin teatisi için Roma Büyük elçisi Suat Beyfendiye bir salâhiyetname verilmesi ; Hariciye Vekâletinin 28/9/930 tarih ve 525/95604 numaralı tezkeresile yapılan teklifi Üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 8/10/930 tarihli içtimasında tasvip ve kabul olunmuştur .

8/10/930

REİSİCÜMR

Jayzi M. Hemal

Bş. V. Ad. V. M. M. V.
Da. V. Ha. V. V. Ma. V.
Mi. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.

* BCA, 0.30.18.1.2., 14.67.8.

EK-11: TBMM'nin Anadolu Sahilleri İle Meis Adası Arasındaki Ada ve Adacıkların Ve Bodrum Körfezi Karşısındaki Kara Adalarının Ciheti Aidiyetini Tesbit Ve Mezkur Ada Ve Adacıkları İhata Eden Kara Sularını Tahdit Zımında Aktolunan İtilâfnamenin Kabulü Hakkında Kanun*

№: 53 — Anadolu sahilleri ile Meis Adası arasındaki ada ve adacıkların ve Bodrum Körfezi karşısındaki adanın ciheti aidiyeti hakkında İtalya Hükümetiyle aktolunan itilâfname hakkında kanun

14 kânunusani 1933

{ Resmî Gazete ile neşir ve ilânı: 25 kânunusani 1933 — Sayı: 2313 }

Kanun №: 2106

Madde 1 — Anadolu sahilleri ile Meis Adası arasındaki ada ve adacıkların ve Bodrum Körfezi karşısındaki Kara Adanın ciheti aidiyetini tesbit ve mezkûr ada ve adacıkları ihata eden kara sularını tahdit zımında İtalya Kırallığı ile 4 kânunusani 1932 tarihinde Ankarada imza edilmiş olan itilâfname kabul ve tasdik edilmiştir.

Madde 2 — Bu Kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — Bu Kanunun icrasına Hariciye Vekili memurdur.

* Düstur, 3. Tertip, C.14, Başvekalet Mabaası, Ankara 1933, s.219.